

КАЛЕТНИК Г.М. ГОНЧАРУК І.В. ЄМЧИК Т.В. ЛУТКОВСЬКА С.М.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Вінницький національний аграрний університет**

Аграрна політика та земельні відносини

Частина 1

**Київ
2020**

УДК
ББК

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного аграрного університету (Протокол № 8 від 31.01.2020 р.)

Рецензенти:

Жук В.М. – академік, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки».

Роїк М.В. – академік, д.с.н., професор, віце-президент НААН України, директор Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України.

Шпикуляк О.Г.- д.е.н., професор, учений секретар Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

Аграрна політика та земельні відносини: підручник / Г.М. Калетнік, І.В. Гончарук, Т.В. Ємчик, С.М. Лутковська - Вінн. нац. аграр. ун-т. – Вінниця: ВНАУ, 2020. – 307 с.

ISBN

У навчальному підручнику узагальнено понятійний апарат дисципліни «Аграрна політика та земельні відносини»; представлено історію аграрних та земельних відносин; визначено цілі, завдання та пріоритети формування аграрної політики України у сучасних умовах; окреслено основні категорії та напрямки трансформаційних зрушень у земельних відносинах; наведено зарубіжний досвід реалізації аграрної політики. У підручнику представлено перелік тем практичних занять, запитання та завдання для самоперевірки в межах розглянутих тематик дисципліни, завдання для самостійної та індивідуальної роботи .

Зміст видання відповідає освітньому рівню магістр галузі знань і програмі дисципліни «Аграрна політика та земельні відносини»

ПЕРЕДМОВА

Ринкові трансформації в економіці країни докорінно змінили систему продовольчого забезпечення населення, спричинивши необхідність формування нової аграрної політики та її адаптації до європейського законодавства, а також впровадження системи тактичних та довгострокових стратегічних заходів державного регулювання направлених на формування необхідних умов для ефективного функціонування агропродовольчого сектора економіки, формування експортного потенціалу сільськогосподарської продукції, забезпечення фізичної та економічної доступності продуктів харчування, підвищення якості продукції, забезпечення національної продовольчої та екологічної безпеки та переорієнтації аграрної політики країни у напрямку сталого розвитку.

Для України як держави, де аграрний сектор є одним з ключових секторів економіки, надзвичайно важливим є існування всебічно науково обґрунтованої, цілеспрямованої, конструктивної аграрної політики, яка б за своєю логікою та принципами не лише відповідала курсу на прискорену ринкову трансформацію економічної системи країни, але й була її провідною ланкою, стимулюючим фактором. Глибоке розуміння причин та цілей державного втручання в діяльність аграрного сектору, сучасні знання щодо практичних аспектів її здійснення та економічних наслідків застосування окремих інструментів є важливим напрямом підготовки фахівців економічного профілю.

Підготовка здобувачів вищої освіти має на меті дати слухачам теоретичні знання й сформувати у них практичні уміння опрацьовувати та обґрунтовувати конкретні пропозиції, що стосуються актуальних проблем розвитку агропромислового комплексу України. Чільне місце серед них посідає розробка й обґрунтування сучасної аграрної політики, на основі якої і має відбуватися реформування економічних відносин.

Мета дисципліни: сформувати у студентів систему знань про сучасні аспекти формування та здійснення аграрної політики України, розкрити значення загальних аспектів формування земельних відносин в Україні, розвинути у студентів критичне мислення та аналітичні здібності у використанні принципів та методів економічного аналізу для розуміння та оцінки проблем аграрного комплексу і тенденцій його розвитку з точки зору впливу на розвиток економіки прийнятих політичних рішень в аграрній сфері, а також закласти навички практичного застосування отриманих знань.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- ознайомлення студентів з сучасною економічною системою України, її аграрною політикою;
- вивчення еволюції аграрних трансформацій в Україні;
- вивчення ресурсного забезпечення та науково-технічних аспектів аграрної політики України;
- вивчення розвитку майнових відносин на сучасному етапі та в умовах глобалізації світового господарства;
- розвиток аналітичних навичок для прийняття рішень;

- формування розуміння політичного процесу та аналізу факторів, що на нього впливають;
 - аналіз причинно-наслідкових зв'язків між конкретними політичними рішеннями в розвитку сільськогосподарського виробництва;
 - оцінка результатів впливу конкретного політичного рішення на соціальні процеси в сільській місцевості;
 - формування світогляду для забезпечення раціонального використання природних ресурсів, оцінка впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище;
 - аналіз факторів, що впливають на виробництво і споживання продовольства, доходи населення та інші показники економічного розвитку;
 - усвідомлення глобальної перспективи впливу політичних рішень на розвиток сільського господарства;
 - оцінка впливу тарифів, субсидій, квот та інших інструментів аграрної політики на виробництво сільськогосподарської продукції, міжнародну торгівлю та ін.;
 - розуміння принципів та цілей успішного досвіду реалізації зарубіжних та вітчизняних програм підтримки АПК.
- Знання та вміння, що формуються під час вивчення дисципліни.***

Після вивчення дисципліни студент повинен ***знати:***

- особливості формування сучасної економічної системи України та її аграрної політики;
- стратегію аграрної політики України;
- структуру господарств України;
- пропорції, що існують між секторами економіки України;
- фактори виробництва і ступінь їхнього впливу на економічний розвиток України та окремих її регіонів;
- місце і роль зовнішньоекономічного сектора в національній економіці;
- товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі України;
- сучасну кон'юнктуру світових ринків та позиції на них вітчизняної економіки;
- основних зовнішньоекономічних партнерів;
- переваги України у формуванні експортоорієнтованої економіки;
- стратегічне значення розвитку переробної галузі та експорт сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю;
- стратегічні напрями інтеграції країни у світове співтовариство;
- механізм зовнішньоекономічної політики нашої держави;
- особливості регіональних зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами СНД, ЄС, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Латинської Америки, Африки та іншими.

Уміти:

- аналізувати чинники формування національної економіки країни та її аграрної політики;
- характеризувати сучасний стан і перспективи розвитку економіки України,

- проводити аналітичний огляд галузевої структури національного господарства;
- проводити регіональний аналіз соціально-економічного розвитку України;
- давати оцінку зовнішньоекономічним зв'язкам нашої країнами-партнерами;
- визначати пріоритетні напрями розвитку двосторонніх зв'язків;
- оцінювати результати впливу конкретного політичного рішення на соціальні процеси на селі (рівень безробіття, міграцію, освітній рівень та ін.), використання природних ресурсів (ґрунтів, водних ресурсів, лісів), стан навколишнього природного середовища (негативний вплив сільськогосподарського виробництва на стан ґрунтів, водних ресурсів, забруднення повітря), міжнародну торгівлю (обсяги зовнішньої торгівлі, конкурентоздатність вітчизняної продукції на світовому ринку, частку імпортованої продукції в споживанні населення та ін.);
- аналізувати вплив тарифів, субсидій, квот та інших інструментів аграрної політики на виробництво сільськогосподарської продукції, споживчі витрати, обсяги зовнішньої торгівлі.

Володіти:

- навичками аналізу та оцінки ролі державного регулювання в розвитку сільського господарства.
- сучасною методикою дослідження макроекономічних процесів в агропродовольчому секторі.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1 ЕВОЛЮЦІЯ АГРАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ	
1.1 Еволюція аграрних трансформацій в Україні.....	9
1.2 Реформування аграрної сфери національної економіки.....	19
<i>Ключові поняття</i>	27
<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	27
<i>Тестові завдання</i>	28
<i>Список використаних літературних джерел</i>	29
<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	30
РОЗДІЛ 2 АГРАРНА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ, СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ЗДІЙСНЕННЯ	
Атрибути розроблення й реалізації аграрної політики.....	31
2.1 Поняття, сутність та завдання аграрної політики.....	33
2.2 Методи, принципи і фактори аграрної політики	
2.3 України.....	36
<i>Ключові поняття</i>	40
<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	41
<i>Тестові завдання</i>	41
<i>Список використаних літературних джерел</i>	43
<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	43
ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	
РОЗДІЛ 3 ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ І СТРУКТУРА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	
3.1 держави.....	45
Сільське господарство в системі АПК.....	46
3.2 Структура органів аграрного сектору України.....	50
3.3 Законодавче забезпечення розвитку аграрного сектору економіки	
3.4 України.....	59
<i>Ключові поняття</i>	63
<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	63
<i>Тестові завдання</i>	65
<i>Список використаних джерел</i>	66
<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	67
РОЗДІЛ 4 ЕТАПИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ	
4.1 Загальні аспекти формування земельних відносин.....	68
4.2 Етапи здійснення земельної реформи. Сучасний стан та напрями реформування.....	75

<i>Ключові поняття</i>	85
<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	86
<i>Тестові завдання</i>	86
<i>Список використаних джерел</i>	88
<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	89

РОЗДІЛ 5 ДЕРЖАВНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР І СУЧАСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

5.1	Загальні аспекти ведення земельного кадастру.....	90
5.2	Складові Державного земельного кадастру. Поземельна книга.....	99
5.3	Сучасний стан земельної реформи.....	104
	<i>Ключові поняття</i>	111
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	111
	<i>Тестові завдання</i>	112
	<i>Список використаних джерел</i>	113
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	114

РОЗДІЛ 6 РИНОК ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ. ПРОЕКТИ ТА ЗАКОНИ ПРО РИНОК ЗЕМЛІ

6.1	Ринок землі в Україні.....	116
6.2	Проекти та закони про ринок землі.....	131
	<i>Ключові поняття</i>	137
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	137
	<i>Тестові завдання</i>	137
	<i>Список використаних джерел</i>	139
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	139

РОЗДІЛ 7 ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

7.1	Суть та методи державного регулювання АПК.....	141
7.2	Державна підтримка сільгоспвиробників.....	146
7.3	Інструменти державної політики в АПК.....	158
	<i>Ключові поняття</i>	164
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	165
	<i>Тестові завдання</i>	165
	<i>Список використаних джерел</i>	167
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	169

РОЗДІЛ 8 ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬГОСПВИРОБНИКІВ

8.1	Загальні засади оподаткування сільгоспвиробників Організація	
8.2	розрахунків сільгоспвиробників за єдиним податком.....	171
8.3	Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання.....	179
	<i>Ключові поняття</i>	183
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	194
	<i>Тестові завдання</i>	195

Список використаних джерел.....	196
Глосарій (термінологічний словник).....	198

РОЗДІЛ 9 РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

9.1	Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК.....	199
9.2	Кадрове забезпечення аграрної політики.....	208
	<i>Ключові поняття</i>	215
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	215
	<i>Тестові завдання</i>	216
	<i>Список використаних джерел</i>	218
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	219

РОЗДІЛ 10 ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА АГРАРНА ОСВІТА

10.1	Фінансово-кредитні ресурси в АПК.....	220
10.2	Інвестиційний клімат в сільськогосподарському виробництві.....	227
10.3	Інноваційна діяльність та аграрна освіта.....	236
	<i>Ключові поняття</i>	247
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	247
	<i>Тестові завдання</i>	247
	<i>Список використаних джерел</i>	249
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	252

РОЗДІЛ 11 РОЗВИТОК МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ, ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

11.1	Форми власності у сільському господарстві.....	254
11.2	Особливості формування та розвитку фермерських господарств.....	265
	<i>Ключові поняття</i>	271
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	271
	<i>Тестові завдання</i>	272
	<i>Список використаних джерел</i>	274
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	275

РОЗДІЛ 12 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АПК

12.1	Кооперативи як особлива форма підприємництва.....	276
12.2	Кластеризація в аграрному виробництві.....	287
	<i>Ключові поняття</i>	301
	<i>Запитання та завдання для самоперевірки</i>	301
	<i>Тестові завдання</i>	301
	<i>Список використаних джерел</i>	303
	<i>Глосарій (термінологічний словник)</i>	304

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

1.1. Еволюція аграрних трансформацій в Україні

1.2. Реформування аграрної сфери національної економіки

1.1. Еволюція аграрних трансформацій в Україні

Сучасний стан та основні вектори розвитку аграрної сфери України формувалися під впливом багатовікової інституційної трансформації. Зокрема, весь процес розвитку сільського господарства України, умовно можна розділити на три періоди: 3 етапи до радянської влади, 8 етапів в радянський період та пострадянські реформи.

Етапи дорадянського періоду:

- переведення аграрного господарства країни з оброчної системи на панщинну (XVI ст.);
- відміна кріпацтва в 1861 р. та розвиток сільського господарства України;
- Столипінська аграрна реформа 1907 р.

Етапи радянського періоду:

- аграрна політика українських національних урядів в 1917-1920 рр.;
- нова економічна політика (1922-1928 рр.);
- створення мереж машинно-тракторних станцій (МТС) (1927-1950);
- Колективізація (1928-1933 рр.);
- аграрна політика у період після Другої світової війни;
- реформи, спрямовані на соціалізацію села (1953-1964 рр.);
- реформи періоду (1964-1982рр);
- реформи (1982-1990 рр. Прийняття у травні 1982 р. Продовольчої програми, якою було заплановано широкий спектр комплексних заходів, спрямованих на вирішення ключових проблем розвитку села.

Етапи періоду з 1990р. по даний час (період після здобуття Україною незалежності):

- реформування земельних відносин та становлення ринкових відносин на селі (1990-ті рр.);
- паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам (1996р.);
- реорганізація КСП у господарські структури ринкового типу (1999 - 2000 рр.).

Столипінська реформа (1907 р.) – ряд законодавчих актів царського уряду, спрямованих на перерозподіл селянських земельних ділянок, надання права виходу з громади, зміцнення приватної власності на землю, ліквідацію обмежень щодо відчуження надільних селянських земель.

Столипінська аграрна реформа прискорила перехід села на індустріальну основу, створила сприятливі умови для розвитку приватного селянського землеволодіння, стимулювала розвиток агрономічних заходів та посилила тенденцію до зростання товарного виробництва.

Реформу було названо за прізвиськом міністра внутрішніх справ Росії, а згодом – голови ради міністрів Петра Столипіна, який був ініціатором її проведення. Столипінська реформа була пов'язана з революційними подіями 1905 р. та невдачами царського уряду у вирішенні аграрного питання.

Уряд Столипіна видав низку законодавчих актів, основними з яких були указ 1906 р. та ухвалений на його підставі Державною думою Російської імперії закон 1910 р.

Згідно з цими законами кожному селянинові надавалося право закріпити свою земельну ділянку, що перебувала у розпорядженні сільської громади, в особисту приватну власність; після чого він мав змогу з цією землею вийти з громади, господарювати на хуторі чи отримати відруб (польова ділянка без садиби) або продати її. Селяни могли брати кредит у Селянському земельному банку. Однак ціна за викуп землі була високою, і це робило їх недосяжними для основної селянської маси.

Аграрна реформа прискорила розвиток товарних відносин у сільському господарстві, а також соціальне розшарування на селі (прискорилося відокремлення заможної верхівки). Реформа не була доведена до кінця: з самого початку їй протидіяли як праві сили, так і ліворадикальні партії. Аграрне питання не було вирішене, ставши однією з причин революції 1917 р.

Аграрна політика у період після жовтневої революції (1917 р.). Напередодні революції в Україні із загальної площі 36 млн. га с.-г. угідь 23 млн. га (64%) належали поміщикам, царській сім'ї та монастирям, а селянам – 13 млн. га (36%). Основними знаряддями праці у сільському господарстві були: соха,

коса, дерев'яний плуг і борона. З наявних енергетичних ресурсів у 1914-1916 рр. на робочу худобу припадало 99,2% і лише 0,8% - на механічні двигуни.

Аграрна політика українських національних урядів в 1917-1920 рр. концентрувалася практично виключно на вирішенні проблеми наділення селян землею [2, с. 81].

Після Жовтневої революції

Всеросійський з'їзд Рад прийняв Декрет про землю, за яким було конфісковано поміщицькі маєтки, скасовано право приватної власності на землю і передано її в користування селян. Національним добром оголошувались також ліси, надра і води загальнодержавного значення. Націоналізація землі встановила безоплатність селянського землекористування.

До 1920 р. близько 3 млн. безземельних селян одержали земельні наділи. Селян звільнили від орендних платежів поміщикам. Землю було виключено з товарно-грошового обігу, не дозволялася її купівля-продаж, дарування тощо.

Передбачалось два методи соціалістичної перебудови села: організацію великих державних (радянських) господарств (радгоспів) і створення виробничих кооперативів. Створення радгоспів в Україні розпочалося в 1919 р. У 1921 р. їх було 685.

Сільське господарство у період НЕПу (1921 – 1928 рр.)

Нова економічна політика – новий напрямок внутрішньої політики радянської держави. Сутність НЕПу полягала у використанні елементів ринкових відносин і різних форм власності.

Заходи НЕПу у сільському господарстві:

– заміна продрозкладки продподатком;

– вільна торгівля;

– дозвіл на оренду землі;

– дозвіл на використання найманої праці;

– державне регулювання

господарської діяльності за допомогою цін, податків, кредиту;

– розвиток кооперативного руху;

– першочергове відновлення і розвиток сільського господарства як необхідної умови піднесення життєвого рівня народу та індустріалізації країни.

Фінанси та торгівля:

– поновлення вільної торгівлі;

– введення державних податків, плати за транспорт, комунальні послуги;

– випуск конвертованого червонця, вилучення старих грошових знаків.

Результати НЕПу:

– зростання господарської ініціативи, зацікавленості в результатах праці, продуктивності праці;

– швидкі темпи відбудови народного господарства;

– зростання життєвого рівня населення;

– конфлікт між ринковими відносинами та адміністративно-командною системою.

Селяни об'єднувались в споживчі товариства. Споживкооперація стала торговим посередником між виробництвом (селянином) і споживачем (городянином). У 1926-1927 рр. на споживчу кооперацію припадало більше половини всього обсягу роздрібного товарообороту. До жовтня 1928 р. всіма видами кооперації було охоплено 80% всіх селянських господарств.

Нова економічна політика дуже пожвавила сільське господарство. За сім

років (1921-1928 рр.) сільгоспвиробництво в СРСР подвоїлося. Кількість селянських господарств зросла (з 3,8 млн. у 1916 р. до 5,2 млн. у 1929 р.), зросла частка заможних селянських господарств. Однак у такому процесі керівництво країни вбачало послаблення соціалістичних засад. І правляча партія зробила різкий поворот у аграрній політиці – відбулася відмова від НЕПу і перехід до вищої форми соціалізації землі – колективного господарювання [3, с. 57-58].

Колективізація в Україні та її наслідки для сільського господарства (1928-1933 рр.) Взимку 1927–1928 рр. в СРСР загострилася хлібозаготівельна криза (селяни відмовлялися здавати хліб за свідомо заниженими цінами при дуже високих цінах на промислові товари – так звані «ножиці цін»).

виходу із кризи керівництво вбачало не у підвищенні закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, а у поверненні до методів «воєнного комунізму», примусовому вилученні хліба.

Під час здійснення

колективізації повністю ігнорувався принцип добровільності при вступі селян у колгоспи, проявлялася поспішність і величезний адміністративний тиск в процесі організації колективних господарств. Під загрозою штрафів і конфіскації майна (для цього в Кримінальний кодекс було внесено відповідні зміни) почалися прямі реквізиції зерна.

Одним із головних напрямків колективізації стала **ліквідація індивідуальних господарств**. Під ліквідацію підпадали ті, хто використовував найману працю, застосовував в своєму господарстві двигун, або просто мав хату, вкриту бляхою, а не соломою. До 1932 року було ліквідовано 200 тисяч індивідуальних господарств.

«Ліквідація» набрала різних форм:

1. Селяни, які активно чинили опір колективізації, підлягали ув'язненню.
2. Заможніші «куркулі», не помічені в акціях опору, виселялися у віддалені райони СРСР (Сибір тощо).
3. Менш заможні виселялися в інші повіти в межах України.

Форсовані темпи і переважно адміністративні методи здійснення колективізації призвели до катастрофічних наслідків - дезорганізації і деградації аграрного сектору на початку 30-х років. Колективізація та примусове переселення селян призвели до руйнування продуктивних сил сільського господарства, значного скорочення площі ріллі і продуктивної худоби. Створені колгоспи не мали досвіду ведення великого господарства, у них не було самостійності, що виключало їх ініціативу у збільшенні виробництва продукції.

За період 1929-1932 рр. в Україні поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 41,8%, коней - на 33,3%, свиней – на 62,3%, овець – на 74%.

Річний валовий збір зернових культур в СРСР 1933 і 1934 рр. становив 680 млн. ц (найнижчі показники після 1921 р.)

Створення мережі машинно-тракторних станцій (МТС). Для посилення технічної бази у сільському господарстві та надання колгоспам виробничої та організаційної допомоги була створена мережа машинно-тракторних станцій (МТС). МТС впроваджували найновішу сільськогосподарську техніку, допомагали у складанні виробничих планів, обґрунтуванні чергування культур у сівозмінах, в організації праці, підготовці кадрів тощо.

Перша спроба обслуговування селянських господарств тракторами, які належали державі, була проведена радгоспом ім. Шевченка (Одеська обл.) у 1927 р. Радгосп виділив тракторну колону і на договірних засадах почав технічне обслуговування у навколишніх селах. Основною умовою було усуспільнення селянських земельних наділів та виконання польових робіт на машинах самими селянами.

Приклад радгоспу ім. Шевченка став початком створення і розвитку МТС по всій країні. У 1930 р. вже функціонувало 158 МТС, у 1932 – 3100, а в 1948 р. – більш як 7600. Машино-тракторні станції відіграли велику роль у перебудові дрібного селянського господарства на велике колективне.

На основі досвіду першої МТС радгоспу ім. Шевченка госпрозрахункові тракторні загони радгоспів та інших господарств, тракторні колони сільськогосподарської кооперації були реорганізовані в машино-тракторні станції. Організатори кооперативної МТС уклали договір на повний обробіток землі з селами на умовах обов'язкової ліквідації земельних меж індивідуальних господарств. МТС надавала у розпорядження земельного товариства машини, реманент, проводила агротехнічні консультації, а села виділяли робочу силу, трактористів та допоміжних робітників.

Концентрація в МТС функцій технічного обслуговування колгоспів сприяла зміцненню колгоспів, розширенню посівних площ та підвищенню продуктивності праці. Тільки з 1932 по 1940 р. село одержало сільськогосподарських машин на суму 3,2 млрд. крб. Вартість тракторів, автомобілів і сільськогосподарських машин в розрахунку на 1 га посівів у колгоспах збільшилась до 22 крб. у 1932 р., і до 76 крб. в 1940 р. проти 6 крб. вартості реманенту, який припадав на 1 га посівів у селянських господарствах до введення МТС.

МТС стали вирішальною силою, від якої залежали здобутки колгоспного виробництва. Трактори, комбайни і машини МТС у 1937 р. змінили малопродуктивну ручну працю 7,2 млн. чоловік.

У багато разів зросла якість сільськогосподарських робіт, підвищилась урожайність, збільшилося валове виробництво продукції.

Аграрна політика у період після другої світової війни. Унаслідок фашистської окупації значно послабилась матеріально-технічна база (парк

тракторів і комбайнів скоротився наполовину), зменшилися посівні площі (в УРСР посівна площа в колгоспах не перевищувала 60%), знизилася врожайність і продуктивність тваринництва, зменшилася кількість працездатних колгоспників (серед працездатного населення 80% становили жінки та діти), бракувало кваліфікованих кадрів.

Скрутне становище на селі ускладнювалося непосильними податками на індивідуальне господарство (податком обкладалися кожне дерево і кущ на території власного домогосподарства сільського жителя, що змушувало останнього вирубувати фруктові дерева та ягідні кущі), низькими закупівельними цінами на сільгосппродукцію, оргнаборами сільського населення на заводи та новобудови. Крім того, на колгоспників не поширювалося пенсійне законодавство, вони не мали паспортів, отримували символічну плату за працю.

Негативно позначилася на розвитку сільського господарства постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах», внаслідок виконання якої посилились утиски щодо власників підсобних господарств, а також Закон про розкрадання державного майна від 4 червня 1947 р., відновлення політвідділів на МТС. Недосконалість системи планування й управління, відсутність матеріальних стимулів і примусовий характер праці призвели до падіння інтересу в селян до праці в колективному господарстві.

У постанові РНК УРСР і ЦК КП (б)У «Про державний план розвитку сільського господарства Української РСР на 1946 р.» планувалося для колгоспів 16 східних областей збільшити посівні площі в 1946 р. порівняно з 1945 р. на 1865,8 тис. га. Втілюючи в життя рішення партії та союзного уряду, в Україні в роки першої післявоєнної п'ятирічки почалися великомасштабні, економічно необґрунтовані роботи з освоєння заплав Дніпра, Остра, Ірпеня та інших річок. Широкого розмаху набула в республіці й меліорація земель. На 1948 р. в УРСР було осушено боліт на площі 500 тис. га, збудовано понад 6 тис. різних гідротехнічних споруд, використано при цьому 150 млн. крб. державних коштів.

Аграрна політика 1953-1964 рр. Реформи М. Хрущова в аграрній сфері були спрямовані на виведення сільського господарства з хронічної кризи попередніх десятиліть. Йому вдалося підняти рівень колгоспно-радгоспного виробництва в СРСР завдяки вкладенню значних коштів.

Найбільшим стимулом для розвитку сільського господарства було підвищення заготівельних цін на сільськогосподарську продукцію: упродовж 1953-1958 рр. ціни підвищилися, зокрема, на зерно в 7 разів, на картоплю у 8 разів, на продукти тваринництва в 5,5 рази. Протягом цього часу грошова виплата за трудові дні на колгоспника зросла в 3,8 рази.

У липні 1957 р. було скасоване обов'язкове постачання державі сільгосппродуктів колгоспниками, робітниками й службовцями. Улітку 1958 р. скасоване обов'язкове постачання та натуроплата МТС, натомість запроваджувалася єдина форма заготівель сільгосппродукції – державні закупівлі. Позитивну роль відіграло також і застосування нових технологій, заохочення використання зарубіжного досвіду. Із середини 1950-х років колгоспи почали під'єднуватися до державної електромережі.

У 1954 р. почалося освоєння *цільних земель* Казахстану і Сибіру, яке

вимагало великих людських і матеріальних ресурсів. На цілину з УРСР і із деяких інших союзних республік відправляли кошти, механізаторські кадри, техніку.

Наслідком ужитих заходів стало підвищення продуктивності праці сільськогосподарських працівників. У 1958 р. Україна здала державі зерна на 23 % більше, ніж це передбачалося планом. Урожайність зернових за 1953-1958 рр. зросла з 10,4 до 16,8 ц із гектара.

Навесні 1957 р. М. Хрущов поставив завдання «у найближчі роки наздогнати й перегнати США по виробництву м'яса, молока та масла на одну особу». Задля цього було прийнято рішення щодо пріоритетного вирощування кукурудзи на загальній площі 28 млн. га по всьому Радянському Союзу. Її повинні були використовувати як корм для збільшення продукції тваринництва. Частими були випадки, коли кукурудзою засівали території без урахування кліматичних умов і можливостей її вирощування. Тому спроба пристосувати українське господарство до цієї запозиченої в Америці культури увінчалася лише незначним успіхом.

У 1958 р. було прийняте рішення про реорганізацію машинно-тракторних станцій (МТС) у ремонтно-тракторні станції (РТС) і про обов'язковий викуп колгоспами техніки, що належала МТС.

З 1959 по 1965 рр. обсяг валової продукції у сільському господарстві України зріс всього на 10-12%, замість запланованих 70%. Посуха 1963 р. підсилила скруту із забезпеченням населення продовольством. Керівництво СРСР вперше вдалося до масштабних закупівель зерна за кордоном.

Аграрна політика 1964-1982 рр.) Проблемам сільського господарства було присвячено березневий 1965 року Пленум ЦК КПРС. Було зроблено усе можливе для більш швидкого розвитку аграрного сектора економіки: підвищувались закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію; запроваджувалась щомісячна гарантована грошова оплата праці колгоспників; збільшувались капіталовкладення в господарство; колгоспи звільнялись від сплати боргів державі; встановлювались тверді плани закупівель державою сільськогосподарських продуктів; заохочувався розвиток власних підсобних господарств колгоспників і робітників радгоспів, передбачалось виділення значних коштів на розвиток інфраструктури села, на розвиток культури та освіти сільського населення; планувалось звертати більше уваги на впровадження досягнень науки в сільське господарство, на підготовку спеціалістів сільськогосподарського виробництва та інше.

Збільшення капіталовкладень сприяло зростанню тракторного парку, вантажних автомобілів і зернозбиральної техніки в колгоспах і радгоспах республіки. Таким чином, енергоозброєність праці в сільському господарстві

зросла в півтора рази, в два рази більше стали використовувати електроенергію у виробництві.

В колгоспах та радгоспах України збільшилось число спеціалістів сільського господарства: агрономів, зоотехніків, механізаторів. Україна продовжувала залишатися головною «житницею» СРСР, вона давала майже 23 відсотки від загальної сільськогосподарської продукції Радянського Союзу.

Проте уже на початку 70-х років негативні тенденції торкнулися й аграрного сектора економіки. Суттєвою проблемою продовжувала залишатись низька культура сільськогосподарського виробництва. До значних витрат коштів та зниження родючості ґрунтів (через їх засоленість) привело збільшення площ зрошуваних земель. Україна втрачала посівні площі (знамениті чорноземи), обміліли або зовсім зникли десятки малих річок, що стало однією з головних причин зростання екологічних проблем.

Не вдалося вирішити проблеми соціального розвитку села. На початку 70-х років лише близько 15 відсотків осель сільських мешканців мали централізоване опалення, водопровід і каналізацію. Магазини та їдальні мали лише третина сільських населених пунктів. Більшість сіл не мали шляхів з твердим покриттям, які б з'єднували їх з районними центрами. У невеликих населених пунктах не було середніх та неповних середніх шкіл і діти змушені були ходити до шкіл, які знаходились за багато кілометрів від домівки. На селі не вистачало будинків побуту, будинків культури, чи просто клубів.

Повільне вирішення соціальних проблем села стало однією з причин масової міграції сільської молоді в міста, в результаті чого скоротились і так обмежені трудові ресурси колгоспів і радгоспів. З іншого боку, міграція сільського населення загострила житлову проблему в містах. В Україні чисельність сільського населення скоротилась за двадцять років (з 1966 р. по 1986 р.) на 4,9 млн. осіб.

Проблема скорочення трудових ресурсів на селі змусила радянське керівництво шукати виходу з ситуації, що склалася. У 60-80-х роках традиційним стало залучення до сільськогосподарських робіт міського населення: робітників, службовців, студентів, школярів.

На травневому (1982) пленумі ЦК КПРС. Прийнято Продовольчу програму СРСР до 1990 року. В листопаді цього ж року була прийнята аналогічна Продовольча програма УРСР. Ці програми передбачали систему заходів, які були спрямовані на безперервне забезпечення населення республіки і країни в цілому продуктами харчування.

Реформи 1982-1984 рр.) і 1985-1990 рр.). У 1989 році було зроблено спробу реформувати й аграрний сектор економіки. Приймались рішення, спрямовані на розвиток орендних відносин, сімейного підряду, акціонерних

товариств. Селянам було надано право утворювати своє власне фермерське господарство, що в умовах Радянського Союзу було незвичним, радикальним заходом.

Проте, незважаючи на радикальність економічних заходів, які приймалися, реформа була приречена на провал, перш за все тому, що усі ці реформи не були підкріплені продуманою кредитною, фінансовою політикою. Реформу намагались провести в умовах панування державної власності в економіці. Фактична влада зберігалася за міністерствами та чиновниками на місцях.

З великим запізненням у травні 1990 року була прийнята програма переходу до ринкової економіки, яка передбачала перехід від планової системи управління до регулювання промисловості через вільні ціни та прибуток.

Недосконалі рішення призвели до зворотного результату: замість прискореного економічного розвитку, як передбачалось, почався спад виробництва, інфляція, падіння життєвого рівня населення. З прилавків, магазинів почали зникати товари першої необхідності. Тотальний дефіцит товарів викликав регульований розподіл за списками, талонами окремих видів промислових товарів і продуктів харчування. Дефіцитними стали такі товари як пральний порошок, мило, сірники, цукор, масло і навіть хліб.

Негативну роль відіграла і непродумана «антиалкогольна» кампанія, яка привела до знищення 265 тис. га виноградників, сприяла поглибленню інфляційних процесів (країна недоотримала в бюджет близько 89 млрд. крб.), стимулювала розвиток самогоноваріння.

Непоправної шкоди економіці України та її населенню завдала Чорнобильська катастрофа – вибух ядерного реактора на ЧАЕС 26 квітня 1986 року. Радіоактивному забрудненню піддалися Житомирська, Київська, Чернігівська області України. Із сільськогосподарського обігу було вилучено

близько 190 тис. га колись родючих земель (так звана зона «відчуження»).

Аграрна політика на початку 1990-х рр. та після настання незалежності України. 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, яка мала значення для формування вітчизняного законодавства, в тому числі з аграрно-селянського питання. У спеціальному розділі «Економічна самостійність» сформульовані принципово важливі положення:

1. Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.
2. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створені на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян;
3. Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

З липня 1990 р. по липень 1991 р. прийнято ряд Законів, в яких містилися настанови щодо напрямків і шляхів утвердження економічної самостійності України, а саме:

- «Про ціни і ціноутворення»;
- «Про державну податкову систему в Українській РСР»;
- «Про бюджетну систему Української РСР»;
- «Про підприємництво»;
- «Про власність»;
- «Про банки і банківську діяльність»;
- «Про підприємства в Українській РСР»;
- «Про систему оподаткування»;
- «Про цінні папери і фондову біржу» та інші.

З урахуванням основоположних настанов щодо утвердження економічної самостійності України, у жовтні 1990 р. був прийнятий **Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України»**. В ньому визначено, що:

а) агропромислові товаровиробники мають право вільного вибору форм і напрямів трудової та господарської діяльності повної власності на результати своєї праці;

б) усі форми господарювання в агропромисловому комплексі (селянські (фермерські) господарства, колгоспи, радгоспи, підсобні сільські господарства підприємств та організацій, переробні та інші підприємства, кооперативи, акціонерні товариства, орендні колективи, особисті підсобні господарства громадян тощо) мають рівні права на організацію виробництва та володіння своєю продукцією:

в) створювані на добровільних засадах сільськогосподарськими, переробними, обслуговуючими і будівельними підприємствами та організаціями, селянськими та іншими господарствами агропромислові формування всіх рівнів виступають перед державою як єдина організація у всіх видах власності;

г) пріоритетність розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу визначається необхідністю зміни структури інвестицій у народному господарстві, переорієнтацією промислового виробництва на їх потреби, зростанням обсягів капіталовкладень і матеріально-технічних ресурсів.

1.2. Реформування аграрної сфери національної економіки

Аграрний сектор є одним із найважливіших у національній економіці. Використовуючи свій значний потенціал, аграрний сектор України в останні роки демонструє стабільну позитивну динаміку і дедалі більше нарощує обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Практично завершилося формування структури виробництва та системи його організації в процесі змін інституційного середовища. Подальший розвиток галузі потребує наукового прогнозу, обґрунтування пріоритетних заходів державної політики для забезпечення підвищення ефективності конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки держави.

Аналіз, проведений науковцями НААН [3] дав змогу виділити кілька етапів зміни інституційного середовища у процесі реформування аграрного сектора економіки України, кожен з яких має чіткі часові межі, особливості реалізації та впливу на результативність господарської діяльності, зокрема:

- трансформаційний до ринкового середовища (1991-1999 роки);
- реформаційний (2000-2008 роки);
- адаптаційний в умовах членства України в СОТ (2009-2013 роки);
- сучасний етап суттєвого зовнішнього впливу (з 2014 року).

Кожний етап не тільки має специфічні особливості інституційних змін, але й відрізняється показниками ефективності аграрного сектору економіки.

Зміна суспільно-економічної формації та запровадження ринкових відносин у країні зумовили необхідність трансформації інституційного середовища у процесі проведення аграрної реформи. Основними напрямками реформи є, зміна відносин власності в сільському господарстві шляхом роздержавлення і приватизації майна та землі радгоспів і колгоспів, формування

приватно-ринкових форм господарювання: створення ринкової інфраструктури й реформування фінансово-кредитних відносин.

Період 1991-1999 років для вітчизняного аграрного сектору економіки характеризувався відчутним зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (рис. 1). За оцінками експертів Світового банку, економічний спад у сільському господарстві України був одним з найважчим і найтривалішим у Східній Європі [3, с. 18].

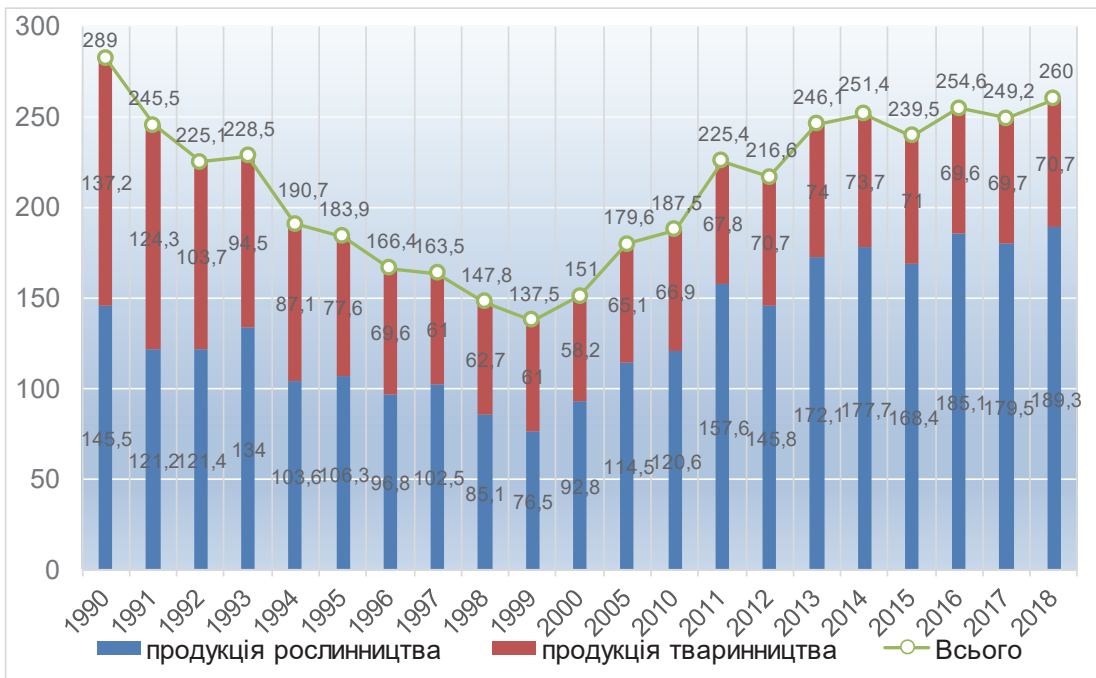

Рис. 1. Динаміка валової продукції сільського господарства України, в постійних цінах 2010 року, млрд. грн. станом на 1 січня 2018 року

Джерело: дані Державної служби статистики

Цей етап завершився з виданням Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999 року 1529/99. Відповідно до його положень здійснено реорганізацію сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно шляхом забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з них із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств і сільськогосподарських кооперативів, запроваджено обов'язкове укладання підприємствами, установами, організаціями, які використовують землю, для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельної частки

(паю) та майнового паю з власниками цих часток (пай) з виплатою орендної плати. Трансформацію сільськогосподарських формувань в Україні відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Форма господарювання	Кількість підприємств	Площа с.-г. угідь, млн. га	%	Середній розмір господарства, га
1990 р. (до реформування)				
Усі категорії господарств		40,89	100	
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	12420	38,22	93	3077
з них: колгоспи	8541	28,70	70	3360
Радгоспи	2630	9,46	23	3599
Міжгоспи	1249	0,06	0,15	48
Господарства населення, тис.	9206	2,67	6,53	0,3
2019 р.				
Усі категорії господарств	54 500	42,0	100	770,6
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	50 504	37,7	88,8	738,5
у т.ч. сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	4 404	9,2	21,9	2089,0
Фермерські господарства	46 100	28,1	66,9	609,5
з них: великі та середні (за Ф50сг)	4 830	21,5	51,2	514,3
малі (ф. 2-ферм.)	41 804	6,6	15,7	1,4
Господарства населення, тис.	16 958,7	4,7	11,2	1,17

До реформування у 1990 р. функціонували 12420 колгоспів, радгоспів і міжгосподарських підприємств України із загальною площею сільськогосподарських угідь 38,22 млн га та середнім розміром одного господарства 3077 га. В результаті їх реформування в Україні по співставній території (з АР Крим і частиною зони проведення антитерористичної операції) на 42,0 млн га сільськогосподарських угідь створено й працює 50 504 тис. сільськогосподарських підприємств ринкового типу (разом із фермерськими господарствами), які користуються 37,7 млн га сільськогосподарських угідь, середнім розміром 738,5 га, у тому числі 4 404 тис. сільськогосподарських підприємств (без фермерських) із площами – відповідно 9,2 млн га (21,9 %) і 2089,0 га та 46 100 тис. фермерських господарств із площами 428,1 млн га

(66,9%) і 609,5 га, з яких 4 830 тис. – великих фермерських підприємств (створених на базі колгоспів і радгоспів) – із площами 21,5 млн га (51,2 %) і 514,3 га, та 41 804 тис. – малих фермерських господарств із площами 6,6 млн га (15,7 %) і 1,4 га. Розвиваються господарства населення, кількість яких зросла від 9206 до 16958,7 тис. та площею сільськогосподарських угідь – від 2,67 (6,53%) до 4,7 млн га (11,2%), або на одне господарство – від 0,3 до 1,17 га [2, с. 37-49].

Реформування колективних сільськогосподарських підприємств поряд із формуванням сприятливого податкового середовища зупинили спад обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а з 2004 року вони зростають. Якщо у 1995-1999 роках середньорічний спад виробництва сільськогосподарської продукції становив (-6,3%), у тому числі

рослинництва – (-5,5 %) і тваринництва – (-6,7 %), то у 2005-2008 роках приріст виробництва в сільському господарстві становив 2,3 %), зокрема у рослинництві – 2,8 й у тваринництві – 1,9 %.

Протягом реформаційного етапу зміни інституційного середовища було створено базу для успішної адаптації аграрного сектору економіки до функціонування в умовах членства України в СОТ. Сільське господарство із збиткового стало прибутковим. Якщо у 2000 році в сільськогосподарських підприємствах рівень збитковості становив (-1,6 %), то у 2013-му рівень рентабельності в сільськогосподарських підприємствах підвищився до 11,3 %. Аграрний сектор із дотаційного став одним з основних бюджетоутворюючих в економіці країни. Так, у 2013 році від аграрних підприємств до державного бюджету надійшло понад 47 млрд. грн.

Вступ України до СОТ у 2008 році, певна стабільність щодо організаційної складової аграрної реформи, наявність стимулюючої і податкової системи поряд з обмеженим втручанням держави у господарську діяльність та зовнішню торгівлю сприяли привабливості аграрної галузі. Як результат у 2010-2013 роках спостерігалися високі (понад 10 %) середньорічні темпи збільшення обсягів інвестицій у сільське господарство (у зіставних цінах). Інвестиційна активність сприяла отриманню високих урожаїв у 2011-2013 роках. Вже у 2012 році сільське господарство країни за обсягами виробництва рослинницької продукції перевищило показник 1990 року, який до того вважався найкращим. Аграрний сектор України посилив свої позиції на зовнішніх ринках і став основним постачальником валюти в країну. Так, якщо у 2009 році експорт аграрної

продукції становив 9,5 млрд доларів США, то у 2011-му він зріс на 34,7% і становив 12,8 млрд доларів США, у 2012 році – 17,9 млрд доларів США, після чого спостерігаємо у наступних роках значне падіння даного показника і у 2016 році він склав 15,4 млрд доларів США. При цьому позитивне сальдо зовнішньої торгівлі зберегло тенденцію до зростання, не зважаючи на значне його падіння у 2013 році (рис. 2.).

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією, млрд. доларів США.

Вітчизняні виробники аграрної продукції отримали певні переваги від членства України в СОТ, що виявилось у збільшенні експорту зернових, олії та насіння олійних культур, а також деяких інших товарів. Участь у багатосторонній торгівельній системі сприяла закріпленню за нашою країною статусу потужного світового експортера сільськогосподарської продукції, однак орієнтовану переважно на експорт сировини. А для такого типу економіки характерна надзвичайна залежність від цін на світових сировинних ринках та низький рівень зарплат.

Показово, що без всяких реформ в Україні в, так звані, нульові роки (з 2000 по 2008 рік) стрімко зростала економіка та доходи населення, але це досягалось лише внаслідок зростання цін на сировинні товари та залучення іноземних кредитів. Коли ж відбулось падіння цін на світових сировинних ринках упала й українська економіка, до того ж вкрай обтяжена зовнішньою кредитною заборгованістю.

Очевидно, для того щоб змінити сировинну модель економіки потрібно проводити кардинальні реформи в аграрному секторі. Це має забезпечити умови

для розвитку та збільшення частки створеної доданої вартості сільськогосподарської продукції у ВВП країни.

Особливістю сучасного етапу зміни інституційного середовища є суттєвий зовнішній вплив, який здійснюється як внаслідок військових дій, так і через політико-правові та дипломатичні канали. Також цей етап характеризується активізацією процесів міжнародної інтеграції України та високим рівнем невизначеності, що ускладнює прогнозування майбутнього.

З одного боку, зовнішній вплив – це зобов'язання України відповідно до «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС». Так Україна зобов'язалася забезпечувати поступову адаптацію свого законодавства до *Acquis communautaire* (*acquis*), що означає «доробок спільноти» – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Задекларувавши пріоритет європейської інтеграції, наша країна має поступово адаптувати свою нормативно правову базу до європейського законодавства та реформувати інститути державного управління галуззю з огляду на прийняті у ЄС принципи та підходи. Зокрема потребує реформування система управління аграрним виробництвом і сільськими територіями в умовах децентралізації владних повноважень, розвитку місцевого самоврядування на селі, міжгосподарського та громадського самоуправління в галузі. Необхідно за стандартами ЄС раціонально поєднати системи управління для забезпечення комплексного розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій; змінити принципи діяльності системи стратегічного управління комплексним розвитком, функції та організаційну структуру органів державного та громадського управління та ін. [3, с. 12-18].

Аналіз кризи українського села показує, що вихід із ситуації, що склалася в аграрному секторі економіки і навколо нього, потрібно шукати передусім у невідкладному опрацюванні глибоко наукової аграрної політики, яка у своїй концептуальній основі і за механізмами здійснення та результативністю має увійти в історію як **новітня**.

Згаданий статус цій політиці виправдано надати з таких міркувань. **По-перше**, з самого початку слід зробити все для того, щоб ставало очевидним: це не продовження тієї аграрної чехарди, яку називали політикою, час від часу іменуючи її новою. **По-друге**, в аграрну політику маємо закласти істотно іншу, досконалішу ідеологію і методологію її розбудови порівняно з тим, що маємо наразі.

Однією з перших новин на цьому шляху має стати глибокий перегляд оцінки самої сутності категорії аграрна політика. Для цього потрібно буде відмовлятися від її усталеного розуміння і сприйняття, водночас утверджувати

нетрадиційне бачення її сутності.

Нетрадиційність погляду на сутність аграрної політики полягає у тому, що, на відміну від традиційного для нас розуміння її як сукупності форм і методів регулювання розвитку агропродовольчого сектора економіки у його загальноприйнятих межах, новітню аграрну політику слід розглядати як систему цінностей, які держава вбачає в цьому секторі (або, по-іншому, виставляє перед ним) і гарантує їхнє забезпечення (досягнення). У прикладному відношенні це повинно розглядатися наступним чином: пропонуючи країні конкретну аграрну політику, найвища державна влада бере повну і ні з ким іншим неподільну відповідальність за її практичне втілення.

Найважливішими цінностями, які маємо закласти у новітню аграрну політику, доцільно визначити:

– у **політичному відношенні** – відповідність аграрної політики стратегічним суспільно-політичним інтересам держави щодо побудови в країні суспільно-політичного ладу (устрою), інтересам якого відповідатимуть загальнополітичний і соціально-

економічний розвиток країни. У свою чергу, ключові засади такого ладу (устрою) стануть основою для формування новітнього аграрного ладу (устрою);

– у **соціальному відношенні** – базування її на ідеології селяниноцетризму і, відповідно до цього, підпорядкування механізмів здійснення і кінцевих результатів інтересам села і селянства;

– в **економічному і екологічному відношеннях** – гарантування продовольчої та екологічної безпеки країни в найсучаснішому розумінні цих категорій. [1, с. 41 - 42]

Узагальнення досвіду проведення аграрних реформ дає змогу сформуванню їх основні функціональні блоки, які мають відповідні напрями та зміст (табл. 2).

Таблиця 2

Складові аграрної реформи

Блоки реформи		Зміст реформи
I.	Визначення мети та цілей реформи	1. Формування теоретичних положень організаційно-структурної моделі реформи. 2. Призначення державних органів, відповідальних за процес реформування та створення механізму їх взаємодії. 3. Законодавче затвердження концепції аграрної реформи.
II.	Формування стратегії реалізації реформи	1. Розробка проекту детального всебічного комплексного плану щодо забезпечення досягнення мети та цілей реформи. 2. Винесення проекту реформи на загальне суспільне обговорення. 3. Законодавче затвердження стратегії реформи.
III.	Інформаційно	Реалізація комплексу заходів щодо роз'яснення мети та змісту

	-ідеологічне забезпечення процесу реформування	реформи, формування позитивного ставлення до її проведення.
IV.	Наповнення реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сталий розвиток сільських територій (обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку сільських територій, комплекс заходів щодо розвитку малого бізнесу, соціальної і інженерної інфраструктури на селі). 2. Створення загальних умов функціонування сільського господарства (удосконалення земельного законодавства, антимонопольної політики, підтримка створення і функціонування асоціацій і союзів виробників в АПК, формування системи державного інформаційного забезпечення у сфері сільського господарства, кадрове забезпечення, розвиток пріоритетних наукових досліджень і т.д.) 3. Розвиток пріоритетних підгалузей сільського господарства. 4. Досягнення фінансової стійкості сільського господарства. 5. Законодавче забезпечення складових реформи.
V.	Створення системи контролю за здійсненням реформи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення функціонування системи моніторингу параметрів реформи. 2. Корегування процесу реалізації реформи з урахуванням зміни ситуації та регіональних особливостей. 3. Визначення ефективності реалізації реформи у цілому та за окремими складовими.

Послідовна реалізація визначеної етапності процесу трансформації забезпечить створення надійних передумов для утвердження справжнього власника в аграрному секторі та сприятиме ефективному досягненню поставлених цілей реформування, що, в результаті, стане надійним фундаментом росту національної економіки. [4, с. 89 - 100]

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Аграрна політика, продовольство, оброк, панщина, Столипінська реформа, колективізація, НЕП, МТС, економіка, національна економіка, продовольча безпека, аграрна сфера, сільське господарство, земельні відносини.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризуйте особливості здійснення Столипінської аграрної реформи.
2. Охарактеризуйте особливості здійснення нової економічної політики (1922-1928 рр.).
3. Поясніть особливості колективізації в Україні та її наслідків для сільського господарства (1928-1933 рр.)
4. Охарактеризуйте особливості здійснення аграрної політики у період після Другої світової війни.

5. Охарактеризуйте особливості здійснення аграрної політики М. Хрущова.

6. Охарактеризуйте особливості здійснення аграрної політики на початку 1990-х рр. та після настання незалежності України.

7. У чому полягають завдання аграрного сектору України?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Столипінська аграрна реформа була прийнята:

- a) 1861 р.
- b) 1901 р.
- c) 1907р.
- d) 1917 р.

2. Новий напрямок внутрішньої політики радянської держави. Сутність НЕПу полягала у використанні елементів ринкових відносин і різних форм власності – це?

- a) Колективізація.
- b) Нова економічна політика.
- c) Політика Брежнєва.
- d) Політика Хрущова.

3. Аграрна політика Брежнєва відбувалась у період:

- a) 1966-1984рр.
- b) 1946-1973рр.
- c) 1964-1982рр.
- d) 1988-1997рр.

4. Колективізація спрямовувалася на:

- a) знищення заможних (так званих “куркульських”) і середняцьких селянських господарств.
- b) підвищення продуктивності праці сільськогосподарських працівників.
- c) недосконалість системи планування й управління, відсутність матеріальних стимулів і примусовий характер праці призвели до втрати інтересу в селян до праці в колективному господарстві.
- d) зниження продуктивності праці сільськогосподарських працівників.

5. Декларація про державний суверенітет України, яка мала значення для формування вітчизняного законодавства, в тому числі з аграрно-селянського питання була прийнята:

- a) 15 липня 1990р.
- b) 17 липня 1991р.
- c) 16 липня 1990р.
- d) 16 серпня 1990р.

6. Фермерські господарства в сучасній Україні з’явилися в результаті:

- a) Декрету про землю.
- b) Жовтневої революції 1917 року.
- c) Закон України «Про основні засади державної аграрної політики».
- d) Закону «Про селянське(фермерське) господарство».

7. Вкажіть рік проведення Столипінської аграрної реформи.
- 1908.
 - 1861.
 - 1907.
 - 1921;
8. Для чого були створені МТС?
- Для посилення технічної бази у сільському господарстві та надання колгоспам виробничої та організаційної допомоги.
 - Для ліквідації індивідуальних господарств.
 - Для покращення мобільного зв'язку.
 - Для освоєння цілинних земель Казахстану і Сибіру, яке вимагало великих людських і матеріальних ресурсів.
9. Етапи дорадянського періоду включають в себе.
- Переведення аграрного господарства країни з оброчної системи на панщинну (XVI ст.), відміна кріпацтва в 1861 р. та розвиток сільського господарства України, Столипінська аграрна реформа 1907 р..
 - Створення мереж машинно-тракторних станцій (МТС), реформи Сталіна, аграрна політика у період після Другої світової війни.
 - Реформи Андропова та Горбачова. Продовольчої програми, якою було заплановано широкий спектр комплексних заходів, спрямованих на вирішення ключових проблем розвитку села.
 - Реорганізація КСП у господарські структури ринкового
10. Етапи радянського періоду включають в себе.
- Реформування земельних відносин та становлення ринкових відносин на селі, паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам (1996р.).
 - Аграрна політика українських національних урядів, нова економічна політика, створення мереж машинно-тракторних станцій (МТС).
 - Переведення аграрного господарства країни з оброчної системи на панщинну (XVI ст.), відміна кріпацтва в 1861 р. та розвиток сільського господарства України.
 - Столипінська аграрна реформа

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
- Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК.- 2016. - № 6. – С. 37-49.
- Пугачов М.І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін / М.І. Пугачов // Економіка АПК. – 2017. - №5. – С. 12-18.

4. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О.В. Скидан. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агрокологічний університет», 2008. – 376 с.

5. Шиян В.Й., Шарко І.О. Аграрна політика: Курс лекцій / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2007. – 204 с.

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

1. **Нова економічна політика** – новий напрямок внутрішньої політики радянської держави. Сутність НЕПу полягала у використанні елементів ринкових відносин і різних форм власності.
2. **Століпінська реформа (1907 р.)** – ряд законодавчих актів царського уряду, спрямованих на перерозподіл селянських земельних ділянок, надання права виходу з громади, зміцнення приватної власності на землю, ліквідацію обмежень щодо відчуження надільних селянських земель.
3. **МТС** – мережа машинно-тракторних станцій; посилення технічної бази у сільському господарстві та надання колгоспам виробничої та організаційної допомоги.
4. **Аграрна політика** – це комплекс законодавчих та соціально-економічних заходів, спрямованих на сталий розвиток сільського, лісового та водного господарства, забезпечення продовольством населення України.
5. **Предметом аграрної політики** є система державних і суспільних заходів і прагнень, які визначають умови функціонування сільського господарства.
6. **Продовольча безпека** – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної діяльності.

- 2.1. *Атрибути розробки та реалізації аграрної політики.*
- 2.2. *Поняття, сутність, завдання та стратегічні орієнтири аграрної політики.*
- 2.3. *Методи, принципи і фактори аграрної політики України.*

2.1 Атрибути розробки та реалізації аграрної політики

Атрибути – це ті ознаки (характеристики) та причинно-наслідкові сутності, властиві для політики взагалі, а для аграрної особливо, без яких фактично неможливо сформувавши цілісне й логічно обґрунтоване уявлення. Особливість їх полягає у тому, що вони не мають текстового викладу (опису), а є внутрішнім змістом, внутрішньою потребою обґрунтування аграрної політики.

Серед усіх атрибутів аграрної політики виокремимо такі:

1. Соціально-економічна суть, тобто визнання того, що аграрний сектор є не просто пріоритетним, а ключовим у відродженні і становленні незалежної національної економіки, гарантом продовольчої безпеки, і що його розвиток має здійснюватися в обґрунтованій збалансованості та паритетності міжгалузевих відносин.

2. Зміст аграрної політики – перелік найголовніших завдань, які необхідно розв'язати на певному етапі розвитку аграрного сектору. Вони можуть мати перспективний, поточний та оперативний характер.

3. Дієвість аграрної політики – її прямиий і опосередкований вплив на соціально-економічний розвиток аграрного сектору та національної економіки загалом.

4. Практичне призначення – сукупність цілей, що формують мету аграрної політики та конкретизуються в очікуваних результатах.

5. Умови реалізації аграрної політики – формування зовнішнього і внутрішнього економічного середовища, в якому визначальними мають бути загальнонаціональні інтереси, а також запити села і селянина.

6. Аграрна стратегія – тривалий, розрахований на перспективу курс аграрної політики з розв'язання великомасштабних завдань у руслі економічної та соціальної стратегії.

7. *Аграрна тактика* – розв’язання конкретних завдань визначеного аграрною політикою (їх характеру) етапу розвитку аграрної економіки.

8. *Мета аграрної політики* – кінцево-цільові завдання, досягнення яких покликана забезпечити аграрна політика відповідно до тих ідей, що були задекларовані стосовно конкретного характеру аграрної політики.

9. *Носії та рушійні сили аграрної політики*. У розробленні та реалізації аграрної політики важлива роль належить її носіям та рушійним силам. Саме поєднання цих двох понять свідчить, що між ними існує діалектична залежність: тільки правильно розроблена аграрна політика може сприйматися як внутрішня потреба її рушійних сил.

10. *Носії аграрної політики* – юридичні та фізичні особи, які мають визначене законом право приймати аграрно-правові рішення і здійснювати аграрно-політичні заходи.

11. *Рушійні сили аграрної політики* – безпосередні працівники аграрної економіки, окремі особи і партії, різноманітні союзи й об’єднання, самоврядні та професійні структури, аграрні підприємства, аграрна наука.

12. *Чинники аграрної політики* – сукупність об’єктивних та суб’єктивних чинників, які забезпечують реалізацію аграрної політики.

13. *Характер аграрної політики* – кінцево-цільові завдання, які має розв’язувати аграрна політика на кожному етапі розвитку аграрної економіки.

14. *Аграрна структура* – поєднання технічних, економічних, соціальних, організаційних та економічних чинників, співвідношення і пріоритетність яких визначається характером аграрної політики.

15. *Пріоритети аграрної політики* – першочергові і найважливіші завдання, які потребують особливого фінансування та іншого забезпечення і без яких неможливо виконати інші заходи і завдання аграрної політики.

16. *Принципи аграрної політики* – об’єктивні і науково обґрунтовані заходи, які мають покладатися в основу розроблення аграрної політики.

17. *Етапність аграрної політики* – розподіл у часі пріоритетів і завдань аграрної політики.

Перелічені атрибути аграрної політики, це не конкретні визначення, що мають бути зафіксовані у тексті. Вони є загальною вимогою, якої завжди треба дотримуватися.

Розуміння їх і володіння ними дають змогу предметніше та кваліфікованіше прогнозувати заходи і дії, яких вимагає аграрна політика [3, с. 71-73].

2.2 Поняття, сутність, завдання та стратегічні орієнтири аграрної політики

Аграрна політика охоплює досить широке коло питань, які можуть бути компетенцією як аграрних підприємств, так і держави. У цей перехідний період серед найважливіших напрямів здійснення аграрної політики, в яких державі має належати вирішальна роль, є соціальне відродження села і соціально-психологічний захист українського селянина, сприяння створенню ринку матеріально-технічних ресурсів і виробничих послуг, ринку продовольства й сировини, забезпечення еволюційності процесу реформування відносин власності, в тому числі у сфері володіння і використання землі, формування державного механізму регулювання ціноутворення та оподаткування, фінансування й кредитування сільського господарства [2, с. 31].

Аграрна політика – це комплекс законодавчих та соціально-економічних заходів, спрямованих на сталий розвиток аграрного сектору та забезпечення продовольством населення України.

Аграрна політика – складова частина економічної та загальної політики держави. Формується аграрна політика у тісному взаємозв'язку з іншими складовими політики – зовнішньоторговельною, промисловою, екологічною, соціальною тощо.

Існує два принципові підходи до розуміння аграрної політики:

1. **У вузькому розумінні під аграрною політикою розуміють** систему цілей і заходів, спрямованих на розвиток аграрного сектора економіки. У даному випадку «аграрну політику можна визначити як діяльність держави, спрямовану на створення господарсько-фінансових і політичних ринкових умов в аграрному секторі, яка реалізується шляхом впливу на економічні процеси, що протікають у ньому, через форми та методи, найбільш дієві в області аграрної економіки».

2. **У широкому розумінні до аграрної політики включають:** політику розвитку аграрного сектора; продовольчу політику, що стосується споживання продуктів харчування основними групами і прошарками населення; агропромислову політику, пов'язану з проблемами обслуговування сільського

господарства, включаючи торгівлю, переробку, сферу виробництва засобів виробництва для сільського господарства; зовнішньоторгову політику.

Широкого трактування традиційно дотримуються в ЄС. Про це свідчать сформульовані у ст. 39 Римського договору цілі Спільної аграрної політики країн європейської співдружності:

а) збільшувати продуктивність сільського господарства шляхом сприяння технічному прогресу і забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва, особливо праці;

б) забезпечувати достатньо високий рівень життя сільського населення, зокрема шляхом збільшення індивідуальних доходів осіб, зайнятих у сільському господарстві;

в) підтримувати стабільність ринків;

г) забезпечувати можливості для пропозиції сільськогосподарської продукції;

г) сприяти тому, щоб сільськогосподарська продукція продавалася споживачам за прийнятними цінами [4, с. 11-12].

Основними складовими аграрної політики визначено комплекс правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. [4, с. 14]

Найважливіші сфери аграрної політики:

- виробництво сільськогосподарської продукції;
- аграрний ринок;
- інвестиційна, кредитна, фінансова, науково-технічна і технологічна діяльність;
- оподаткування аграрної діяльності;
- науково-освітня діяльність;
- технічне забезпечення;
- соціально-економічні відносини.

Пріоритети аграрної політики:

- продовольча безпека;
- конкурентне аграрне виробництво;
- якість та безпека продовольства;
- сталий сільський розвиток.

Аграрне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів та норм, що встановлюють, закріплюють і виражають аграрну політику та регулюють аграрні відносини.

Розрізняють наступні сфери імплементації та реалізації норм аграрного законодавства:

- земельні відносини;
- соціально-трудова відносини;
- аграрний ринок;
- фінансові відносини;
- оподаткування;
- товарообіг;
- інфраструктура та розвиток логістичних систем;
- аграрна освіта та наука;
- розвиток сільських територій.

Предметом аграрної політики є система державних і суспільних заходів і прагнень, які визначають умови функціонування сільського господарства.

Об'єктом аграрної політики виступають процеси розвитку аграрної економіки в частині: ефективності сільськогосподарського виробництва, розвитку аграрного ринку та його інфраструктури, зовнішньоторговельної діяльності, розвитку сільських територій, формування продовольчої та енергетичної безпеки.

Суб'єктом аграрної політики є державні та суспільні інститути, що приймають і реалізують агрополітичні рішення або здійснюють вплив на їх розробку (Міністерства; Державні комітети, агентства; Державні комітети ВР; обласні та районні державні адміністрації; політичні партії; громадські організації; аграрна наука).

Залежно від тривалості періоду і характеру вирішуваних завдань аграрна політика поділяється на **аграрну стратегію** і **аграрну тактику**.

Аграрна стратегія включає:

- прогнозування основних тенденцій розвитку АПК;
- формування концепції удосконалення АПК, принципи організації аграрних відносин.

Аграрна тактика – курс на вирішення конкретних задач конкретного етапу розвитку агропромислового виробництва і задоволення потреб населення у продуктах харчування, а виробничої сфери у сировині на поточний момент, на близьку перспективу шляхом своєчасної зміни шляхів організації господарських зв'язків, перегрупування ресурсів.

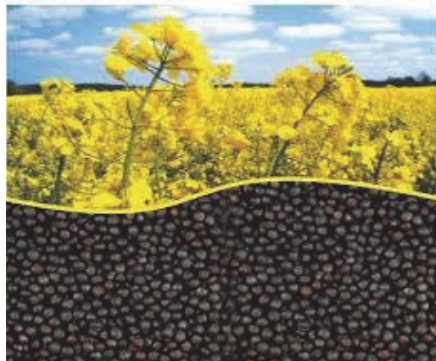
Основні завдання аграрної політики:

- необхідність своєчасних перетворень і реформувань в АПК;
- завершення аграрної і земельної реформ;
- стабілізація і розвиток агропромислового виробництва;
- забезпечення продовольчої безпеки України;

- забезпечення населення якісним продовольством і сировиною;
- підтримка економічного пріоритету сільського господарства перед іншими галузями економіки;
- пріоритетність розвитку соціальної сфери села;
- захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

Аграрна політика за змістом і кінцевою метою завжди спрямовується на розв'язання конкретних цілей. Однак, незалежно від цього, **орієнтирами аграрної політики мають бути:**

- вплив на макроекономічні чинники;
- регулювання відносин власності та сприяння розвитку ефективної аграрної політики;
- оптимізація ресурсного потенціалу та створення умов його відтворення;
- формування механізму міжгалузевих паритетних відносин та мотивації виробництва і праці;
- участь держави у створенні ефективного економічного механізму в АПК шляхом регулювання цінової, податкової та кредитної політики;
- забезпечення процесу формування ринкових засад та розвитку аграрного ринку;
- сприяння розвитку сільської економіки, села і селянства, збереження навколишнього середовища [3, с. 63].

2.3 Методи, принципи і фактори аграрної політики України

Реалізація завдань, що стоять перед аграрною політикою, здійснюється через дотримання певних **принципів**, головними серед яких є такі:

1) **Принцип пріоритетності національних особливостей та інтересів при формуванні аграрної економіки.** Створюючи ринкову економіку, не слід сліпо копіювати будь-яку закордонну модель агроринку.

2) **Принцип однакового підходу до функціонування різних форм власності в аграрній економіці.** Існування різних форм власності у системі аграрного виробництва і їх рівність впливає з механізму конкуренції.

3) **Принцип розвитку аграрної економіки на засадах ринку.** Через нього виявляється ефективний розподіл ресурсів, формуються ринкові ціни, стимулюється зниження витрат виробництва, відбувається перехід до виробництва нових видів продукції.

4) **Принцип поєднання ринкового механізму з державним регулюванням.** Без втручання держави та створення чіткого механізму регулювання, результати функціонування будь-якої форми власності і господарювання будуть незначними.

5) Принцип соціальної справедливості і соціальної відповідальності.

Аграрні перетворення здійснюються заради селянина, підтримки його статусу, турботи про умови його праці та побуту [4, с. 14-15].

Методи аграрної політики – це прийоми (інструменти) державного регулювання економіки АПК. Державне регулювання агропромислового виробництва являє собою систему законодавчого, адміністративного та економічного впливу держави на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства.

За способом функціонування розрізняють методи прямого та непрямого впливу на аграрну економіку.

Методи прямого впливу передбачають таке регулювання, за якого суб'єкти економіки змушені приймати рішення, основані не на самостійному економічному виборі, а на вказівках держави. Наприклад, це можуть бути зміни у податковому законодавстві, адміністративні обмеження в галузі контролю якості продовольства тощо. Методи прямого впливу часто бувають найбільш ефективними у досягненні економічного результату, проте в них є серйозні недоліки, пов'язані зі створенням перешкод у ринковому процесі.

Методи непрямого впливу виявляються у тому, що держава, не впливаючи прямо на рішення, що приймають суб'єкти економічної діяльності, створює передумови для цього, щоб при самостійному виборі суб'єкти віддавали перевагу тим варіантам економічних рішень, які відповідають цілям економічної та аграрної політики. Ці методи не порушують ринкової ситуації, стан динамічної рівноваги. [4, с. 13]

Методи здійснення аграрної політики:

1. Зниження податкового тиску на сільгоспвиробника.
2. Фінансово-інвестиційне забезпечення аграрних перетворень.
3. Створення умов для кредитування сільгоспвиробництва.
4. Політика державного протекціонізму.

5. Конкурсне визначення підрядчиків на держзамовлення.
6. Сприяння у створенні інститутів ринкової інфраструктури для АПК.
7. Підготовка та перепідготовка кадрів для аграрного сектору.
8. Списання, пролонгація боргів.
9. Залучення іноземних інвестицій.
10. Компенсації.

Фактори аграрної політики – це сукупність тих об'єктивних і суб'єктивних чинників, які забезпечують реалізацію ідей аграрної політики. [2, с. 20]

У процесі формування аграрної політики на неї впливає ряд факторів - сукупності тих об'єктивних і суб'єктивних чинників, які забезпечують реалізацію ідей аграрної політики:

- традиційні погляди на місце і роль галузей АПК в житті суспільства;
- проблеми, що періодично виникають або існують постійно;
- значні зміни еволюційного характеру [4, с. 21].
- досконалість законодавчої бази і відповідальність на всіх рівнях за її організаційно-виконавче забезпечення;
- науково обґрунтована послідовність щодо форм власності, в тому числі на землю, шляхів і способів їх реформування;
- створення достатніх умов для ефективного розвитку всіх форм господарювання;
- кадрове, ресурсне, фінансове та інформативне забезпечення;
- науково-технічні й технологічні розробки і рекомендації на рівні «ноу-хау»

В Україні основні засади аграрної політики було остаточно визначено з прийняттям 18 жовтня 2005 р. Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». Згідно із цим законом **метою заходів аграрної політики** до 2015 року було забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки, системності і комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Згідно із ЗУ «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» **стратегічними цілями державної аграрної політики України є:**

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор

економіки держави;

- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі [1].

Основні пріоритети державної аграрної політики України на вищому рівні згідно ЗУ «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» визначено:

- забезпечення в сільськогосподарському виробництві за допомогою системи державних організаційно-правових заходів прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів не нижче середнього рівня по економіці держави;
- створення умов для реалізації та захисту прав селян на землю, формування ринкових земельних відносин, охорони земель;
- посилення соціального захисту сільського населення, встановлення заробітної плати і пенсійного забезпечення працівників сільського господарства не нижче середнього рівня в галузях економіки держави;
- створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, які сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників;
- розроблення і запровадження державних та регіональних програм комплексного розвитку сільських територій, удосконалення державної підтримки розвитку підприємництва для розв'язання проблеми зайнятості сільського населення;
- державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації та інтеграції;
- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, зокрема виробничих ресурсів та робочої сили;
- державна підтримка суб'єктів аграрного сектора шляхом концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин;
- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектора економіки;
- державна підтримка підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, виконання наукових досліджень для аграрного сектора;
- створення умов для закріплення у сільській місцевості кваліфікованих спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я та побутового обслуговування;
- державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, особливо для утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем та оплати електроенергії, що витрачається під час подачі води для поливу;

– удосконалення системи державного управління, ефективне поєднання загальнодержавної і регіональної політики в аграрному секторі [1].

Тому коли визначено пріоритети, головну мету, сформульовано компоненти аграрної політики, обов'язковими стають легалізація, оприлюднення й узаконення передбачених заходів.

Цьому і слугує аграрне законодавство, тобто правові норми, які визначають та регулюють передбачені аграрною політикою процеси в сільському господарстві та в житті сільського населення. [3, с. 83]

Проте, уже в 2017 році Уряд (Прем'єр-міністр Гройсман В.Б.), Верховна Рада (коаліційна більшість Порошенко, Яценюк) скасували єдиний інструмент підтримки – спеціальний режим оподаткування, залишивши всіх сільгоспвиробників без будь-якої державної підтримки, крім агрохолдингів.

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Аграрна політика, аграрне законодавство, об'єкт аграрної політики, предмет аграрної політики, аграрна стратегія, продовольча безпека, державні цільові програми продовольчої безпеки, державне регулювання сільського господарства, Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики та продовольства України.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризувати сучасні тенденції розвитку аграрного сектору економіки України.
2. Визначити місце аграрного сектора в економіці України.
3. Що таке аграрна політика? Що є об'єктом, суб'єктом та предметом аграрної політики?
4. Що відноситься до сфер реалізації аграрної політики?
5. У чому особливості аграрної стратегії і аграрної тактики?
6. Що відноситься до основних завдань аграрної політики?
7. Які є методи здійснення аграрної політики?
8. У чому полягає практичне призначення аграрної політики?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Які з перелічених сфер **не** входить до складу АПК ?
 - а) аграрно-сировинна;
 - б) ресурсна та переробна;
 - в) виробнича та соціальна інфраструктура;
 - г) превентивна.

2. Головними завданнями Міністерства Аграрної політики та продовольства України є ?

а) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері організації примусового виконання рішень, виконання кримінальних покарань та пробації, надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги;

б) формування та реалізація державної політики у сферах сільського господарства, охорони прав на сорти рослин, тваринництва, рослинництва, розвитку сільських територій, садівництва, виноградарства, виноробства, хмелярства, харчової і переробної промисловості;

в) здійснює нормативно-правове регулювання у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності;

г) забезпечення формування та реалізація державної фінансової та бюджетної політики, державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, бухгалтерського обліку, випуску та проведення лотерей, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

3. Загальна система сільського господарства поділяється на?

а) рибництво, рослинництво;

б) тваринництво, лісництво;

в) рослинництво, тваринництво;

г) тваринництво, скотарство.

4. Система прийомів і засобів прямої дії на суб'єкти підприємницької діяльності шляхом запровадження фінансово-економічних законів і грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, які забезпечують досягнення високих економічних результатів, - це:

а) Адміністративні методи;

б) Економічні методи;

в) Правові методи;

г) Соціально-психологічні методи.

5. Являють собою конкретні засоби і прийоми впливу на процес формування і розвитку колективу, який складається з формальних і неформальних груп, системи взаємовідносин, соціальних потреб та інших соціально-психологічних факторів, а також на процеси, які відбуваються у ньому, - це

а) Соціальні методи;

б) Морально-етичні методи;

в) Психологічні методи;

г) Соціологічні методи.

6. Аграрна політика – це ?
- а) це комплекс законодавчих та соціально-економічних заходів, спрямованих на сталий розвиток аграрного сектору та забезпечення продовольством населення України.
 - б) одна із складових частин економічної політики, сферою впливу якої являються металургія, машинобудування і сільське господарство.
 - в) одна із складових частин економічної політики, сферою впливу якої являється сільське господарство.
 - г) комплекс економічних заходів, спрямованих на сільське господарство.
7. Найважливішими сферами аграрної політики не є:
- а) оподаткування аграрної діяльності.
 - б) соціально-економічні відносини.
 - в) політична діяльність.
 - г) технічне забезпечення.
8. Рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток – це:
- а) Якість та безпека продовольства.
 - б) Продовольча безпека.
 - в) Конкурентне аграрне виробництво.
 - г) Сталий сільський розвиток.
9. Сукупність нормативно-правових актів та норм, що встановлюють, закріплюють і виражають аграрну політику та регулюють аграрні відносини – це:
- а) Аграрний ринок.
 - б) Аграрна політика.
 - в) Аграрне законодавство.
 - г) Аграрна стратегія.
10. Декларація про державний суверенітет України, яка мала значення для формування вітчизняного законодавства, в тому числі з аграрно-селянського питання була прийнята:
- а) 15 липня 1990р.
 - б) 17 липня 1991р.
 - в) 16 липня 1990р.
 - г) 16 серпня 1990р

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 1. – С. 13 – 19.
2. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.

3. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: підручник / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2010. – 321, [7] с.

4. Шиян В.Й., Шарко І.О. Аграрна політика: Курс лекцій / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2007. – 204 с.

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Аграрна політика – це комплекс законодавчих та соціально-економічних заходів, спрямованих на сталий розвиток сільського, лісового та водного господарства, забезпечення продовольством населення України.

Аграрне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів та норм, що встановлюють, закріплюють і виражають аграрну політику та регулюють аграрні відносини.

Об'єктом аграрної політики виступають процеси розвитку аграрної економіки в частині: ефективності сільськогосподарського виробництва, розвитку аграрного ринку та його інфраструктури, зовнішньоторговельної діяльності, розвитку сільських територій, формування стандартів продовольчого забезпечення, енергетичної безпеки.

Предметом аграрної політики є система державних і суспільних заходів і прагнень, які визначають умови функціонування сільського господарства.

Аграрна тактика – курс на вирішення конкретних задач конкретного етапу розвитку агропромислового виробництва і задоволення потреб населення в продуктах харчування, а виробничої сфери в сировині на поточний момент, на близьку перспективу шляхом своєчасної зміни шляхів організації господарських зв'язків, перегрупування ресурсів.

Аграрна стратегія включає прогнозування основних тенденцій розвитку АПК, формування концепції удосконалення АПК, принципи організації аграрних відносин.

Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної діяльності.

Державні цільові програми продовольчої безпеки – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на формування продовольчої безпеки держави, окремих її регіонів.

Державне регулювання сільського господарства – це економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також виробничо-технічне обслуговування і матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва.

Верховна Рада України визначає державну політику в сфері агропромислового комплексу, встановлює правові засади його функціонування, затверджує національні та інші програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку села, встановлює обсяги бюджетного фінансування, напрямки та обсяги інвестиційної політики.

3.1 Цілі, завдання і структура аграрного сектору економіки держави.

3.2 Сільське господарство в системі АПК.

3.3 Структура органів аграрного сектору України.

3.4 Законодавче забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України.

3.1 Цілі, завдання і структура аграрного сектору економіки держави

Україна – це країна з потужним агропромисловим потенціалом та величезними перспективами розвитку аграрного виробництва. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність держави.

Аграрно-промисловий комплекс (АПК) – це сукупність галузей національної економіки, зайнятих виробництвом, переробкою, зберіганням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції.

У складі АПК виділяють такі **сфери (рис)**:

- **аграрно-сировинна**: сільське та лісове господарство;
- **ресурсна (фондовиробнича)**: галузі, які забезпечують АПК засобами виробництва і виробничими послугами, включаючи будівництво, ремонтні та меліоративні роботи;
- **переробна**: галузі, що займаються заготівлею, переробкою, реалізацією сільськогосподарської продукції;
- **виробнича та соціальна інфраструктура**: галузі, які забезпечують загальні умови соціально-економічного розвитку, шляхово-транспортне господарство, зв'язок, складське господарство, підготовка кадрів, житлові та культурно-побутові об'єкти, кредитні установи, страхові компанії тощо.

Рис. 1.3. Структура аграрного сектору економіки

Ключові проблеми розвитку аграрного сектору економіки України:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання (укладів) при послабленні позицій виробника внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням економічних суб'єктів формально однакових, але не рівних умов господарювання;
- недостатність нормативно-правових засад та відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників в рамках сільських громад, низька товарність виробництва продукції, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;
- нестабільні конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринках через незавершеність процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;
- ризики збільшення виробничих витрат через зростання зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, при зростанні вартості невідновлювальних природних ресурсів у структурі собівартості;
- значні втрати продукції через недосконалість інфраструктури аграрного ринку та логістики зберігання;
- відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва;
- обмежена ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, обумовлена низькою платоспроможністю населення;
- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, складність у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів;
- непоінформованість значної частини сільськогосподарських виробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;
- незавершеність земельної реформи.

3.2. Сільське господарство в системі АПК

Сільське господарство – це стародавня сфера діяльності людства. З давніх-давен людина використовувала природу у власних цілях (збирання, полювання,

рибальство) і тільки з часом навчилася обробляти землю та розводити тварин. Так поступово почали виникати аграрні відносини між людьми.

Сільське господарство – це комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції землеробства і тваринництва.

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей господарського комплексу України, яка відіграє важливу роль у зміцненні економіки нашої країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язанні соціально-економічних проблем.

В умовах кризи, що склалась в Україні, сільське господарство набуває особливого значення, оскільки воно має здатність до самовідтворення ресурсів і виробництва в цілому, що може стати ключовим елементом стабілізації галузі та національної економіки загалом.

Аналіз історії теоретичних підходів до визначення сільського господарства, яке є специфічним процесом виробництва та має цілу низку притаманних лише йому особливостей, дав, на нашу думку, можливість прийти до широкого та детального визначення сільського господарства як виробничого процесу.

Сільське господарство – це найважливіша сфера народного господарства, що займається вирощуванням та збором культур на сільськогосподарських угіддях, розведенням та вирощуванням сільськогосподарських та інших тварин (свійських і диких) і виробництва їх продукції, наданням послуг у сільськогосподарському виробництві для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною.

У структурі сільського господарства виділяють дві основні галузі - *рослинництво і тваринництво*.

Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням та збором культур на сільськогосподарських угіддях.

Тваринництво – це галузь сільського господарства, яка займається розведенням та вирощуванням сільськогосподарських та інших тварин (свійських і диких).

Галузеву структуру рослинництва та тваринництва зображено на рис. 3

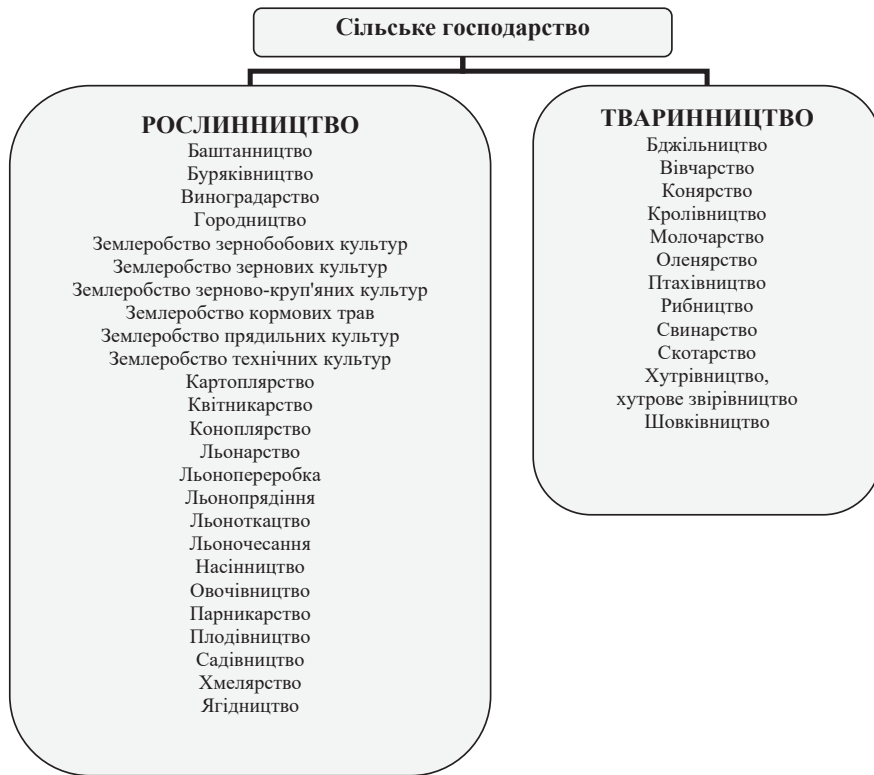

Рис. 3. Галузева структура рослинництва та тваринництва

У Статті 33.2 Угоди про створення Європейського Співтовариства зазначено, що при розробці єдиної аграрної політики і спеціальних методів її застосування необхідно брати до уваги особливу природу сільськогосподарської діяльності, що впливає із соціальної структури сільського господарства, а також зі структурної і природної неоднорідності різних аграрних регіонів [2].

Сільське господарство – сфера матеріального виробництва, що базується на використанні природних чинників.

Сільське господарство не тільки виробляє сільськогосподарську продукцію, але й створює продовольчу безпеку, скорочуючи ризики, пов'язані з несподіваними подіями чи можливою нестачею продовольства в майбутньому, сприяє збереженню землі і навколишнього середовища, створенню красивих

ландшафтів і підтримці життя сільського населення за допомогою виробничої діяльності в гармонії з природою. Усе це включає поняття

багатофункціональності сільського господарства» [3, с.37].

Практично в усіх країнах аграрний сектор є однією з небагатьох галузей економіки, що знаходиться під посиленням державним впливом. Обґрунтування необхідності формування особливої державної політики в аграрному секторі економіки, основним напрямом якої є фінансова підтримка товаровиробників, концентрується навколо наступних основних функцій сільського господарства.

Функції сільського господарства:

1. Економічна: економічна діяльність в аграрному секторі та галузях, що використовують сільськогосподарську сировину, метою якої є виробництво товарів та послуг;

2. Соціальна: забезпечення продовольчої безпеки; підтримка життєздатності сільських територій; розвиток культури, збереження культурних цінностей, звичаїв, традицій;

3. Екологічна: збереження сільськогосподарських ландшафтів та біорізноманіття.

Особливості сільськогосподарського виробництва:

1. Головним засобом виробництва є *земля*. Процес праці та виробництво продукції в аграрній сфері безпосередньо пов'язані з землею, її якістю і родючістю, характером використання.

2. У процесі виробництва продукції задіяні *живі організми* – рослини і тварини, які розвиваються згідно з біологічними законами. Тому в сільському господарстві дія економічних законів тісно переплітається з дією природних законів.

3. Аграрні виробники працюють в умовах ризику та невизначеності, оскільки на результати виробництва значно впливають *природні умови*. Як наслідок, кінцеві результати значною мірою залежать не лише від кількості та якості застосованих ресурсів, а й від конкретних умов, за яких здійснюється виробництво.

4. Виробництво в аграрних підприємствах діє на *значній території*. Територіальний спосіб виробництва спричиняє великий обсяг перевезень матеріалів, що забезпечують виробництво продукції (насіння, пальне, добрива), і виробленої продукції (зерно, цукровий буряк, картопля, продукти тваринництва).

5. Важливою особливістю роботи аграрних підприємств є те, що вироблена ними продукція й надалі бере участь у процесі виробництва. Як *засоби виробництва* використовують насіння і садивний матеріал (зерно, картопля), корми, а також значна частина поголів'я тварин на відновлення і розширення основного стада.

6. У сільському господарстві виробничий процес здійснюється як під час участі людей (оранка, посів, догляд, збирання врожаю), так і під прямою дією природних чинників (ріст, формування врожаю).

7. *Сезонність* виробництва, що значною мірою впливає на організацію праці, ефективне використання техніки, трудових ресурсів.

8. Особлива роль належить *водним ресурсам*. Вода – речовий і незамінний елемент. У тих районах, де спостерігається її дефіцит і воду подають штучно, вона підвищує вартість продукції.

9. Засоби виробництва пересуваються (трактори, машини, комбайни, сільськогосподарська техніка), а предмети праці (рослини) перебувають на одному місці. Це зумовлює велику потребу в енергетичних ресурсах і кількості техніки.

10. Працюючі не мають постійного місця роботи, періоди працевлаштування зумовлені сезонністю виробництва.

11. Рівень цін, які склались на продукцію сільського господарства, не дають можливості аграрним підприємствам забезпечувати процес виробництва необхідними матеріально-технічними засобами. Одночасно монополізовані підприємства промислових і переробних галузей продовжують реалізовувати

політику збільшення власних прибутків за рахунок перерозподілу вартостей.

Щоб запобігти цьому, потрібно визнати землю капіталом і включити її вартість в економічний обіг. Такий захід сприятиме підвищенню дохідності господарюючих суб'єктів і забезпеченню розширеного відтворення в аграрній сфері нарівні з іншими галузями

національної економіки через норму прибутку.

Особливу роль і місце сільського господарства в економіці України визначають такі незаперечні факти:

– сільське господарство визначає розвиток переробних галузей, де швидко здійснюється обіг коштів, що прямо впливає на нагромадження та інвестиційний процес;

– агропромислове виробництво належить до найголовніших сфер, що забезпечують обсяги внутрішнього валового продукту (ВВП). Загальновідомо, що за нормальних умов господарювання 1 % росту виробництва сільськогосподарської продукції забезпечує 3 – 4 % зростання ВВП;

– нарощування експортних можливостей агропромислового виробництва є гарантією швидкого і надійного подолання дефіциту торговельного і платіжного балансів країни;

– від усебічного розвитку агропромислового комплексу значною мірою залежить зростання життєвого рівня всього населення;

– забезпечення стабільного розвитку власного агропромислового виробництва слід вважати надійною запорукою економічної незалежності держави [4. с. 5].

3.3 Структура державних органів аграрного сектору України.

Державне регулювання сільського господарства – це економічний

вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також виробничо-технічне обслуговування і матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва.

Основні завдання державного регулювання та управління сільським господарством:

- необхідність своєчасних перетворень і реформувань в АПК;
- завершення аграрної і земельної реформ;
- стабілізація і розвиток агропромислового виробництва;
- забезпечення продовольчої безпеки України;
- забезпечення якісним продовольством і сировиною населення;
- підтримка економічного пріоритету сільського господарства перед іншими галузями економіки;
- пріоритетність розвитку соціальної сфери села;
- зближення рівнів прибутків працівників сільського господарства і промисловості;
- захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

Основні напрямки державного регулювання і управління:

- формування ринку землі і сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- фінансування, кредитування, страхування суб'єктів АПК;
- налагодження виробництва вітчизняної сільськогосподарської техніки, інших засобів сільськогосподарського виробництва;
- належне матеріально-технічне забезпечення товаровиробників: технікою вітчизняного виробництва;
- захист вітчизняних виробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- розвиток науки і здійснення наукової діяльності в сфері агропромислового виробництва.

Систему органів управління розвитком сільського, лісового і рибного господарства України зображено на рис. 1.5.

Верховна рада України визначає державну політику в сфері агропромислового комплексу, встановлює правові засади його функціонування, затверджує національні та інші програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку села, встановлює обсяги бюджетного фінансування, напрямки та обсяги інвестиційної політики.

Президент України здійснює правове регулювання у сфері агропромислового комплексу. У межах своїх повноважень: видає укази й розпорядження з питань аграрної та земельної політики, які не врегульовані чинним законодавством (вони є обов'язковими для виконання на всій території України і діють до ухвали відповідних законів); затверджує закони, ухвалені Верховною Радою, та оприлюднює їх; використовує право вето щодо законів, ухвалених Верховною Радою, і повертає їх парламенту зі своїми пропозиціями.

Кабінет міністрів України розробляє на основі чинної законодавчої та іншої нормативно-правової бази основні напрями аграрної політики, експертним

шляхом оцінює ці розробки, передає проекти Верховній Раді України, здійснює узгоджену політичну лінію і несе відповідальність за одержання передбачених нею результативних показників. Для забезпечення цієї роботи Кабінет Міністрів має право видавати в установленому порядку нормативно-правові (регулюючі) акти і положення;

Міністерство аграрної політики та продовольства України визначає потребу держави у сільськогосподарській продукції та сировині, здійснює політику підтримки вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції, захисту внутрішнього ринку, а також відповідно до його статусу наділяється функціями основного організатора розроблення і провідника аграрної політики.

**Міністерство
аграрної політики
та продовольства
України**

Рис. 4. Система органів управління розвитком сільського, лісового і рибного господарства України

У випадку сприйняття цієї схеми законодавчого й організаційно-виконавчого забезпеченні аграрної політики істотно зміниться державно-управлінська ситуація навколо неї, а саме: *в країні діятиме не державна аграрна політика, а збалансована аграрна політика Уряду.*

Підкомітети комітету Верховної ради України з питань аграрної політики та земельних відносин:

- з питань земельних відносин;
- з питань удосконалення структури державного управління в сфері агропромислового комплексу, інновацій та з питань базових галузей в агропромисловому комплексі;
- з питань ціноутворення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі;
- з питань соціальної політики агропромислового комплексу, розвитку сільських територій, науки та освіти;
- з питань економічної і фінансової політики в агропромисловому комплексі;
- з питань харчової промисловості та торгівлі агропромисловими товарами.

I. Підкомітет з питань земельних відносин. Предмети відання:

- законодавче забезпечення реформування земельних відносин;
- землевпорядкування та адміністративно-територіальний устрій;
- законодавче забезпечення фізичних і юридичних осіб з питань земельних відносин;
- використання земельних ресурсів водного і лісового господарства.

II. Підкомітет з питань удосконалення структури державного управління в сфері агропромислового комплексу, інновацій та з питань базових галузей в агропромисловому комплексі. Предмети відання:

- розвиток базових галузей агропромислового комплексу (тваринництво, рослинництво, рибне господарство);
- інженерно-технічне забезпечення агропромислового комплексу;
- сільськогосподарська кооперація;
- розвиток фермерства.

III. Підкомітет з питань ціноутворення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі. Предмети відання:

- державне регулювання цін в агропромисловому комплексі;
- ринки збуту аграрної продукції;
- зовнішня економічна політика агропромислового комплексу;
- митно-тарифна політика щодо агропромислового комплексу;
- меліорація.

IV. Підкомітет з питань соціальної політики агропромислового

комплексу, розвитку сільських територій, науки та освіти. Предмети відання:

- законодавче забезпечення соціального розвитку агропромислового комплексу;
- законодавче забезпечення фізичних і юридичних осіб з питань соціально-трудових відносин;
- соціальний розвиток сільських територій;
- розвиток аграрної науки та освіти.

V. Підкомітет з питань економічної і фінансової політики в агропромисловому комплексі. Предмети відання:

- бюджетна, податкова та акцизна політика щодо агропромислового комплексу;
- внутрішня економічна політика агропромислового комплексу;
- реформування та приватизація майна в агропромисловому комплексі.

VI. Підкомітет з питань харчової промисловості та торгівлі агропромисловими товарами. Предмети відання:

- оптові ринки;
- переробна та харчова промисловість;
- питання якості та безпеки харчових продуктів, стандартизація і сертифікація;
- ветеринарна медицина.

Міністерство аграрної політики та продовольства України є центральним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації:

– державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави;

– державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки

– мореплавства суден флоту рибного господарства, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

Організаційну структуру Міністерства аграрної політики та продовольства України зображено на рис. 1.6.

Центральним спеціалізованим органом державного управління агропромисловим комплексом є Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Правове становище та повноваження Мінагрополітики України визначається постановами Кабінету Міністрів України. Мінагрополітики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва,

виноградарства, харчової і переробної промисловості та комплексного розвитку сільських територій (державні служби, департаменти).

Міністерство очолює Міністр, який призначається на посаду і звільняється з посади в установленому порядку Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Основними завданнями міністерства аграрної політики та продовольства України є:

– забезпечення реалізації державної аграрної політики, організація розроблення та здійснення заходів щодо гарантування продовольчої безпеки держави;

– забезпечення здійснення державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції (далі - галузі агропромислового виробництва);

– організація та забезпечення проведення аграрної реформи, здійснення її моніторингу, розроблення й реалізація заходів щодо структурної перебудови галузей агропромислового виробництва, участь у реалізації державної політики в сфері підприємництва;

– участь у формуванні та реалізації соціальної політики в сільській місцевості;

– координація діяльності органів виконавчої влади з питань реалізації державної аграрної політики, соціальної політики в сільській місцевості, забезпечення продовольчої безпеки держави, проведення аграрної реформи.

У системі міністерства аграрної політики та продовольства України створено структурні підрозділи:

– **Управління ревізії і контролю** здійснює контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, матеріальних і фінансових ресурсів, збереженням державного майна, й відкриває факти порушення фінансової дисципліни, завданні збитку, перекручення звітності на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери управління міністерства. Управління вповноважене пред'являти керівникам підприємств та організацій, що перевіряються, обов'язкові до виконання вимоги про усунення виявлених порушень.

– **Головна державна інспекція якості та сертифікації сільськогосподарської продукції** здійснює державний контроль за якістю, збереженням та раціональним використанням зерна і продуктів його переробки, насіння олійних культур, сировини для комбікормового виробництва і комбікормів; вносить у встановленому порядку керівництву міністерства пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регламентують закупівлі сільськогосподарської продукції і сировини в державні та регіональні фонди, здійснює систематичний контроль за реалізацією законодавчих актів на місцях; організовує проведення державного нагляду за дотриманням товаровиробниками, закупівельними організаціями і переробними підприємствами стандартів, технічних умов, інструкцій, вказівок щодо правильності прийманні, розрахунків та визначення якості сільськогосподарської продукції.

– **Українська державна насіннева інспекція**, є органом державного контролю в насінництві. Вона здійснює державний контроль за діяльністю суб'єктів усіх форм власності й господарювання у сфері насінництва, які займаються виробництвом, заготівлею, обробкою, зберіганням, реалізацією й використанням насіння сільськогосподарських культур, декоративних і лікарських рослин та садивного матеріалу картоплі щодо додержання ними методичних і технологічних вимог із забезпечення сортової чистоти, біологічних і урожайних властивостей сорту та посівних якостей насіння, за веденням документації сортових посівів, ділянок гібридизації насіння, за правильним відбором проб на визначення посівних якостей насіння для власних потреб виробника, за оформленням документів про сортові, гібридні та посівні якості насіння, за введенням насіння в оборот тощо.

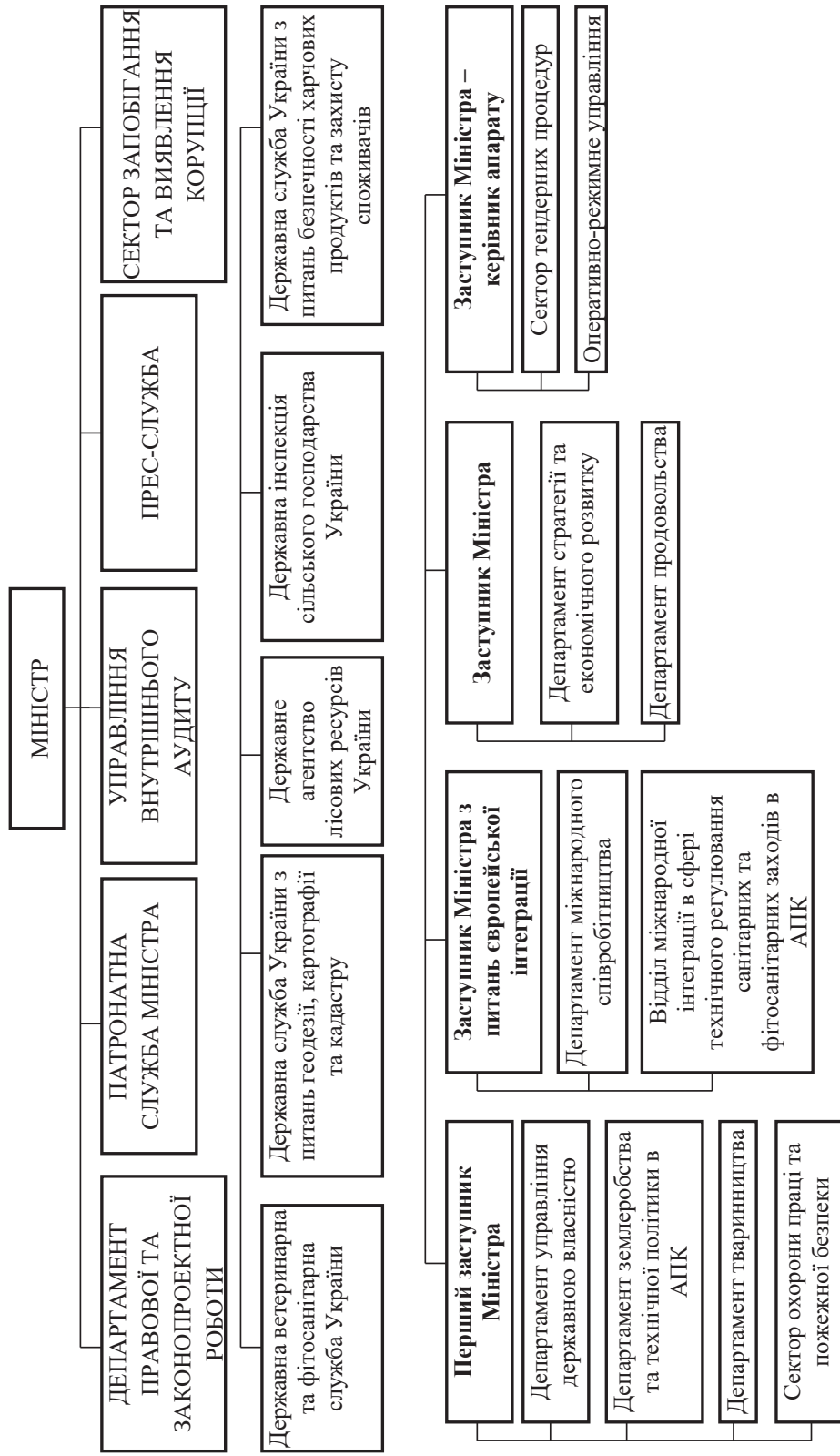

Рис. 5. Організаційна структура Міністерства аграрної політики та продовольства України

– **Державна інспекція з нагляду за технічним станом машин, обладнання та якістю паливно-мастильних матеріалів** забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду за технічним станом машин та обладнання підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, а також здійснення через систему органів Держтехнагляду державного технічного нагляду за дотриманням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами правил технічної експлуатації та вибракування машин (тракторів, самохідних шасі, самохідних

сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, тракторних причепів, посівних та збиральних машин), правил транспортування та зберігання нафтопродуктів на підприємствах і в організаціях галузей сільського господарства.

Органами державного управління сільського господарства через Міністерство аграрної політики та продовольства України є:

– **Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України** – входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у галузі ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, державного нагляду (контролю) за племінною справою у тваринництві.

– **Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру** реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

– **Державне агентство водних ресурсів України** реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів.

– **Державне агентство рибного господарства України** утворено для реалізації державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного

господарства і здійснює свої повноваження в установлених законодавством України випадках на території України.

– **Державне агентство лісових ресурсів України** реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, вносить на розгляд Міністра аграрної політики та продовольства пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

– **Державна інспекція сільського господарства України** реалізує державну політику у сферах здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі та вносить на розгляд Міністра пропозиції щодо формування державної політики у зазначених сферах.

– **Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів** реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпеки та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення, метрологічного нагляду, ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, насінництва та розсадництва, реєстрації та обліку машин в агропромисловому комплексі, державного нагляду (контролю) у сфері агропромислового комплексу, державного нагляду (контролю) у сферах охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва, державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері, за якістю зерна та продуктів його переробки, державного нагляду (контролю) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованого організму у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності, здійснення радіаційного контролю за рівнем радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування.

Основним регіональним органом управління агропромислового розвитку є Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації

Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації є структурним підрозділом облдержадміністрації, підпорядковується голові обласної державної адміністрації, а також підзвітний і підконтрольний Міністерству аграрної політики і продовольства України.

Основними завданнями департаменту є:

1) забезпечення реалізації державної політики, розроблення та виконання регіональних інноваційно – інвестиційних та інших програм і прогнозів розвитку галузей агропромислового виробництва;

2) участь у формуванні та реалізації соціальної політики на селі, сталого розвитку регіонального агропромислового ринку і сільських

територій області;

3) організація роботи з питань землеробства, племінної справи, наукового і кадрового забезпечення, стандартизації, карантинного режиму, охорони праці та техніки безпеки;

4) участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та гарантування продовольчої безпеки держави.

3.4 Законодавче забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України

Основоположним законодавчим документом, який містить правові норми, що є підґрунтям аграрного права є **Конституція України**.

Її положення визначають права та обов'язки людини і громадянина, що поширюється і на селян як працівників сільського господарства у всіх його правових формах організації.

Конституція визначає і гарантує існування різних форм власності. Через систему правових інститутів і галузей права вона забезпечує здійснення права державної і приватної власності на засоби виробництва і продукцію сільськогосподарського виробництва, окреслює основні правомочності аграрних підприємств і громадян, які займаються сільським господарством.

Так, згідно зі ст. 42 Конституції України від 28.06.96 р. всі громадяни України мають право займатись підприємницькою діяльністю. Це право тісно пов'язане з реалізацією ст. 36 Конституції України і утворенням цілої системи сільськогосподарських виробничих, сервісних, заготівельних, постачальницьких, переробних підприємств, товариств, фірм та об'єднань.

У зв'язку з чисельністю законодавчих актів, які регулюють аграрні відносини, а також залежно від видів відносин, урегульованих нормами аграрного права, законодавчі акти можна поділити на кілька груп:

1. Акти, що встановлюють різноманітні організаційно-правові форми аграрного виробництва:

- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р.;
- Закони України:
 - «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р.;
 - «Про підприємництво» від 07.02.1991 р.;
 - «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р.;
 - «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 р.;
 - «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р.;
 - «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р.;
 - «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6.02.2018 р.,
 - «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення» від 05.03.2015 р.

2. Акти, що регулюють порядок здійснення господарської діяльності є закони України:

- «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» від 05.06.2003 р.;
 - «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 р.;
 - «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р.;
 - «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р.;
 - «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 р.;
 - Податковий кодекс України від 02.12.2010 р.;
 - «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р.;
 - «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р.;
 - «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р.
- Накази Міністерства аграрної політики та продовольства України :
- «Про затвердження форм для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» від 20.03.2018 р.

- «Про розподіл обсягу державного замовлення на підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів і підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу у 2019 році» від 29.08.2019 р.
- «Про затвердження Переліку суб'єктів господарювання, які мають право на отримання компенсації витрат, пов'язаних з будівництвом холодильників з регульованим газовим середовищем» 05.11.2019 р.
- «Про затвердження паспорта бюджетної програми 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» на 2019 рік 18.06.2019р.

Постанова «Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель» від 11.04.2018 р.

3. Акти, що регулюють порядок здійснення окремих видів аграрного виробництва, а саме закони України:

- «Про ветеринарну медицину» від 25.06.1992 р.;
- «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р.;
- «Про племінну справу у тваринництві» від 15.12.1993 р.;
- «Про карантин рослин» від 30.06.1993 р.;
- «Про захист рослин» від 14.10.1998 р.;
- «Про бджільництво» від 22.02.2000 р.;
- «Про насіння і садивний матеріал» від 26.12.2002 р.;
- «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них, вирощування риби, інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх ділянках) та континентальному шельфі» від 06.02.2003 р.;
- «Про виноград та виноградне вино» від 16.06.2005 р.;
- «Про аквакультуру» від 18.09.2012 р.;
- «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 05.04.2015 р.

4. Законодавчі акти, пов'язані з обігом та використанням земель:

- «Земельний кодекс України» від 25.10.2001 р.;

Закони України:

- «Про оренду землі» від 06.10.1998 р.;
- «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 р.;
- «Про землеустрій» від 22.05.2003 р.;
- «Про охорону земель» від 19.06.2003 р.;
- «Про використання земель оборони» від 27.11.2003 р.;
- «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р.;
- «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р.

Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України :

«Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» від 17.05. 2017 р.

Постанова КМУ «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» № 831 від 16.11.2016 р.

5. Закони, пов'язані з розвитком аграрного сектору економіки, виробництвом та використанням сільськогосподарської продукції:

– «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р.;

– «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 р.;

– «Про державне регулювання

виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р.;

– «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 р.;

– «Про відходи» від 05.03.1998 р.;

– «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22.12.1998 р.;

– «Про альтернативні види палива» 14.01.2000 р.;

– «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» від 07.02.2002 р.;

– «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 р.;

– «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» від 05.10.2006 р.;

– «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р.

– «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р.,

– «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 р.;

– «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (вводиться в дію 02.08.2019)» від 10.07.2018 № 2496-VIII

6. Акти, що встановлюють і регулюють порядок використання природних ресурсів:

– Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р.;

– Водний кодекс України від 06.06.1995 р.;

Закони України:

– «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р.;

– «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р.;

– «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» від 10.01.2002 р.;

– «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 р.;

– «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» від 04.06.2009 р.

– «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р.,

Підзаконними нормативними актами є:

– Укази Президента України;

– Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;

– Накази, положення, інструкції, що приймаються Міністерством аграрної політики, Державним комітетом по земельних ресурсах, іншими відомствами України з питань сільськогосподарського виробництва і підприємництва, виробництва продуктів харчування, сировини рослинного і тваринного походження та їх безпеки для споживачів.

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Сільське господарство, рослинництво, тваринництво, законодавство, закон, нормативні акти, аграрна політика, аграрне законодавство, продовольча безпека, державне регулювання сільського господарства, Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики та продовольства України.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризувати сучасні тенденції розвитку аграрного сектору економіки України.
2. Визначити місце аграрного сектора в економіці України.
3. Що відноситься до основних завдань аграрної політики?
4. У чому полягають завдання аграрного сектору України?
5. Охарактеризуйте структуру аграрного сектору економіки України.
6. У чому полягають ключові проблеми розвитку аграрного сектору економіки України?
7. Що входить до основних напрямків державного регулювання і управління аграрним сектором України?
8. Охарактеризуйте структуру органів управління розвитком сільського, лісового і рибного господарства України.
9. Якими є основні завдання Міністерства аграрної політики та продовольства України?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Згідно із ч.1 ст. 121 Земельного Кодексу України громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності для ведення особистого селянського господарства у розмірі?
 - а) не більше 2,0 гектара;
 - б) більше 2,0 гектара;
 - в) 0,12 гектара;
 - г) 0,01 гектара.

2. Які землі належать до земель сільськогосподарського призначення?

а) сільськогосподарські угіддя(господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісогосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації), не сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) сільськогосподарські угіддя;

в) не сільськогосподарські угіддя;

г) сільськогосподарські угіддя(рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги), не сільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісогосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації).

3. Назвіть назву проекту Закону України, ініціатором якого був Калетнік Г. М. ?

а) ЗУ «Про форми власності на землю»

б) ЗУ «Про земельну реформу»

в) ЗУ «Про ринок землі»

г) ЗУ «Про оренду землі»

4. Сьогодні в Україні введено в дію поняття «Мараторій на продаж земель», що передбачає собою поняття «Мараторій» ?

а) дозвіл на виконання зобов'язань, що встановлюються Кабінетом Міністрів України;

б) (заборона) відстрочення виконання зобов'язань, що встановлюються урядом на певний термін або до закінчення яких-небудь надзвичайних подій;

в) відстрочення договірних відносин між сторонами договору з приводу земельної ділянки;

г) заборона на використання земельних ділянок іноземцями на умовах договору оренди.

5. Сукупність галузей національної економіки, зайнятих безпосереднім виробництвом, переробкою, зберіганням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції – це ?

а) Агро-промисловий комплекс (АПК).

б) Земельний кадастер.

в) Земельний фонд.

г) Аграрна політика.

6. У складі АПК виділяють такі сфери:
- а) ресурсна, переробна, аграрно-сировинна.
 - б) ресурсна, переробна, виробнича.
 - в) аграрно-сировинна, ресурсна, переробна, виробнича та соціальна інфраструктура.
 - г) ресурсна, виробнича та ринкова інфраструктура.
7. Функції сільського господарства:
- а) економічна, соціальна, екологічна.
 - б) економічна, виробнича, екологічна.
 - в) соціальна, економічна, контрольна.
 - г) інформаційна, економічна, соціальна.
8. Система матеріально-технічного забезпечення з позицій державного управління – це...
- а) сукупність форм і методів виявлення можливих джерел покриття необхідних фінансових ресурсів.
 - б) сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах.
 - в) сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.
 - г) сукупність методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.
9. Який метод здійснення аграрної політики передбачає державну політику захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції з використанням системи обмежень імпорту:
- а) Підготовка та перепідготовка кадрів для аграрного сектору.
 - б) Зниження податкового тиску на сільгоспвиробника.
 - в) Конкурсне визначення підрядчиків на держзамовлення.
 - г) Політика державного протекціонізму.
10. Принцип розвитку аграрної економіки на засадах ринку означає:
- а) Економічний аналіз дає змогу дійти висновку, що при централізованому плануванні неможливо досягнути максимальної ефективності виробництва.
 - б) Аграрні перетворення здійснюються заради селянина, підтримки його статусу, турботи про умови його праці та побуту.
 - в) Без втручання держави, створення чіткого механізму регулювання, результати функціонування будь-якої форми власності та господарювання будуть незначними.
 - г) Через конкуренцію виявляється ефективність різних форм господарювання, правильно розподіляються ресурси, формуються

ринкові ціни, стимулюється зниження витрат виробництва, відбувається перехід до виробництва нових видів продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 1. – С. 13 – 19.
2. Про створення Співдружності Незалежних Держав: Угода від 10.12.1991 року № 1958 – XII. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077
3. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О.В. Скидан. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2008. – 376 с.
4. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.
5. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: підручник / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2010. – 321, [7] с.
6. Шиян В.Й., Шарко І.О. Аграрна політика: Курс лекцій / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2007. – 204 с.

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Верховна Рада України визначає державну політику в сфері агропромислового комплексу, встановлює правові засади його функціонування, затверджує національні та інші програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку села, встановлює обсяги бюджетного фінансування, напрямки та обсяги інвестиційної політики.

Аграрна політика – це комплекс законодавчих та соціально-економічних заходів, спрямованих на сталий розвиток сільського, лісового та водного господарства, забезпечення продовольством населення України.

Державне регулювання сільського господарства – це економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також виробничо-технічне обслуговування і матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва.

Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації: державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки

держави.

Аграрне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів та норм, що встановлюють, закріплюють і виражають аграрну політику та регулюють аграрні відносини.

Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної діяльності.

4.1 Загальні аспекти формування земельних відносин

4.2 Етапи здійснення земельної реформи.

Сучасний стан та напрями реформування.

4.1 Загальні аспекти формування земельних відносин

Перехід економіки України до ринкових відносин зумовив необхідність трансформаційних перетворень соціально-економічного устрою держави, у т.ч. й реформування аграрного сектора та земельних відносин. З поглибленням ринкових перетворень стало очевидним, що існуюча система земельних відносин не відповідає принципам ринкової економіки, і, що однією з основних передумов реформування аграрного сектора економіки має стати докорінна перебудова існуючого земельного устрою.

Ситуація ускладнилась тим, що земельні відносини, як важлива складова суспільних відносин, знаходились у центральній площині пріоритетних державних і громадських інтересів, актуальність яких зберігається і донині.

Відповідно до Земельного кодексу України “земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею”. *Суб'єктами земельних відносин* в Україні визнано громадян, юридичних осіб, органи державної влади та місцевого самоврядування. *Об'єктом* – землі, земельні ділянки та права на них (рис. 1) [5].

Відповідно до ст. 19 Земельного Кодексу України до земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на наступні категорії [5]:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісогосподарського призначення;

є) землі водного фонду;

ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Важливим аспектом земельних відносин, який не можна оминати, є необхідність завершення земельного реформування, що вимагає формування відповідного інституційно-правового поля та потребує розроблення належного регуляторного інструментарію. Важливість регулювання земельних відносин посилюється також у зв'язку з перспективою запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, розширенням повноважень територіальних громад з розпорядження земельними ділянками, розміщеними за межами населених пунктів тощо [9].

Загальновизнано, що земельні ресурси є національним багатством, у зв'язку з чим допустити дію у сфері земельних відносин виключно лише ринкового механізму або, навіть, його синтезу з самоврядним регулюванням не припустимо. Цілком правомірно, що держава вимушена формувати відповідні інститути, що прямо чи опосередковано впливатимуть на поведінку різних суб'єктів земельних правовідносин [9].

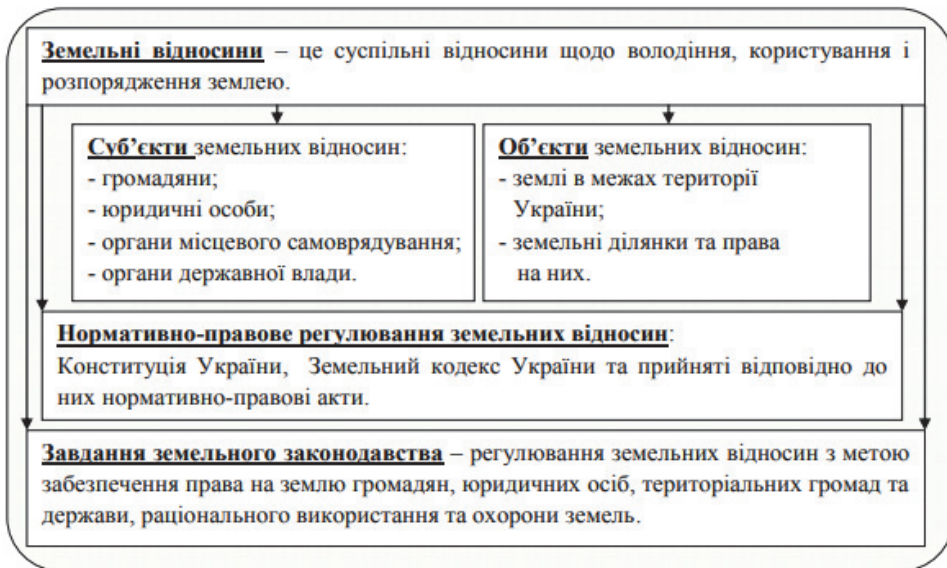

Рис. 1 Концептуальна схема побудови земельних відносин в Україні

Державне регулювання – форма цілеспрямованого впливу держави через систему економічних, правових і адміністративних методів з метою

забезпечення або підтримання тих чи інших економічних процесів, створення сприятливих умов для їх розвитку [10, с.6].

Ефективність державного регулювання визначається ефективністю та дієвістю відповідного механізму (рис.2.), відсутність якого унеможливує здійснення будь-якого регулювання, у тому числі й державного.

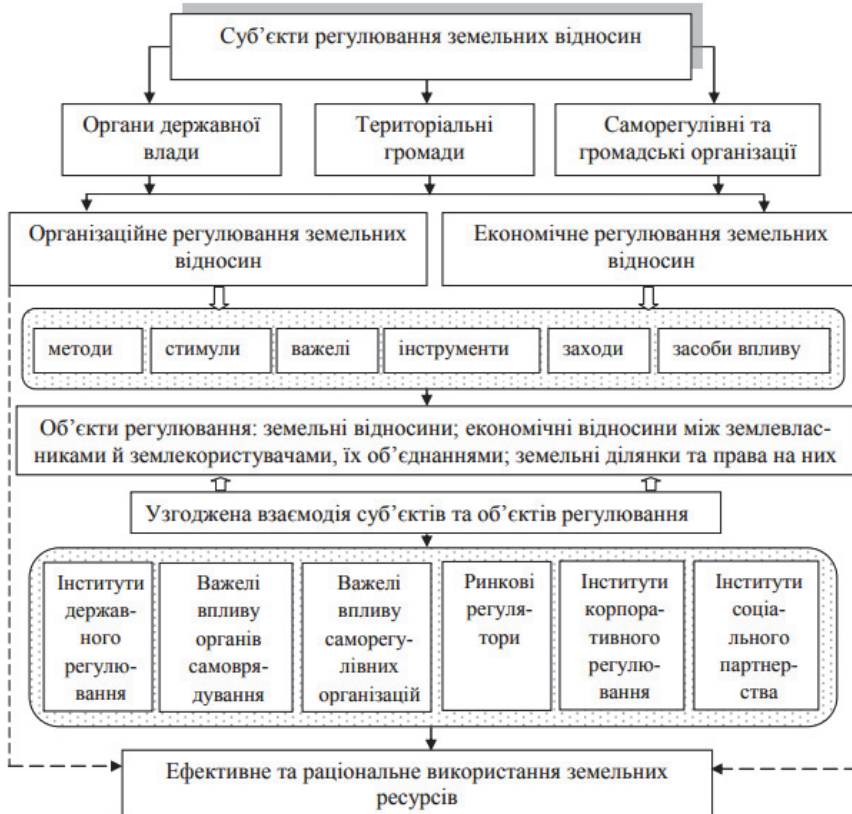

Рис. 2. Структура механізму регулювання земельних відносин

Механізм державного регулювання земельних відносин охоплює сукупність інститутів, форм, методів, важелів та інструментів, які формуючи інституційно-правовий та організаційно-економічний базис впливають на поведінку суб'єктів земельних правовідносин і ринкову кон'юнктуру, створюючи таким чином передумови для конкурентного розвитку та подолання соціально-економічних проблем суспільства [15, с. 4-13].

Вітчизняні учені практично одностайні у питанні необхідності регулювання земельних відносин. Ними пропонуються різноманітні моделі й напрями щодо його забезпечення, зокрема:

- формування необхідної нормативно-правової бази шляхом розроблення нових та удосконалення існуючих законодавчих та інших нормативних актів (Добряк Д.С);
- удосконалення інституційно-правового забезпечення (Ковальський М.Р.);
- поєднання методів державного регулювання й ринкового саморегулювання (Даниленко А.С.);
- удосконалення системи ведення Державного земельного кадастру (Мартин А.Г.);
- удосконалення методики грошової оцінки земель (Федоров М.М.);
- запровадження економічних стимулів щодо раціонального використання й охорони земель (Юхновський І.Р.);
- чіткого розмежування повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань регулювання земельних відносин [1];
- запровадження функціонального зонування територій (Осипчук С.);
- поліпшення системи землеустрою тощо (Добряк Д.С.).

Реформування національної економіки та її перехід на ринкові підвалини зумовили появу поряд з державною власністю таких форм, як **приватна, комунальна, колективна, спільна сумісна та спільна часткова**. Існування різних форм власності зумовила потребу опрацювання системи інституційно-правових та організаційно-економічних регуляторних інструментів щодо реалізації прав володіння, користування, розпорядження земельними ресурсами та управління ними [8, с. 28].

Відповідно до статті 78 Земельного кодексу України «земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності» [5]. Варто зауважити, що окремі форми, методи та інструменти економічного регулювання земельних відносин можуть видозмінюватися залежно від форм власності на земельну ділянку. У цьому зв'язку виникає необхідність розмежування підстав для набуття прав на земельні ділянки залежно від форм власності та виокремлення їх суб'єктного складу (рис. 1.2.).

Земельним кодексом України закріплено три правомочності прав власності на землю – право володіти, користуватися і розпоряджатися

земельними ділянками. Таким чином, земельні ділянки можуть перебувати не лише на правах власності, а на й правах користування (рис.3).

Не можуть передаватись у колективну та приватну власність:

– землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, пасовища, сінокоси, набережні, парки, міські ліси, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів), а також землі, надані для розміщення будинків органів державної влади та державної виконавчої влади;

– землі гірничодобувної промисловості, єдиної енергетичної та космічної систем, транспорту, зв'язку, оборони;

– землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;

– землі лісового фонду, за винятком невеликих (до 5 гектарів) ділянок лісів, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств;

– землі водного фонду, за винятком невеликих (до 3 гектарів) ділянок водойм і боліт, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств;

– землі сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів та їх дослідних господарств, учбових господарств навчальних закладів, державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, елітно-насінницьких і насінницьких господарств, племінних заводів, племінних радгоспів і конезаводів, господарств по вирощуванню хмелю, ефіроолійних, лікарських рослин, фруктів і винограду [5].

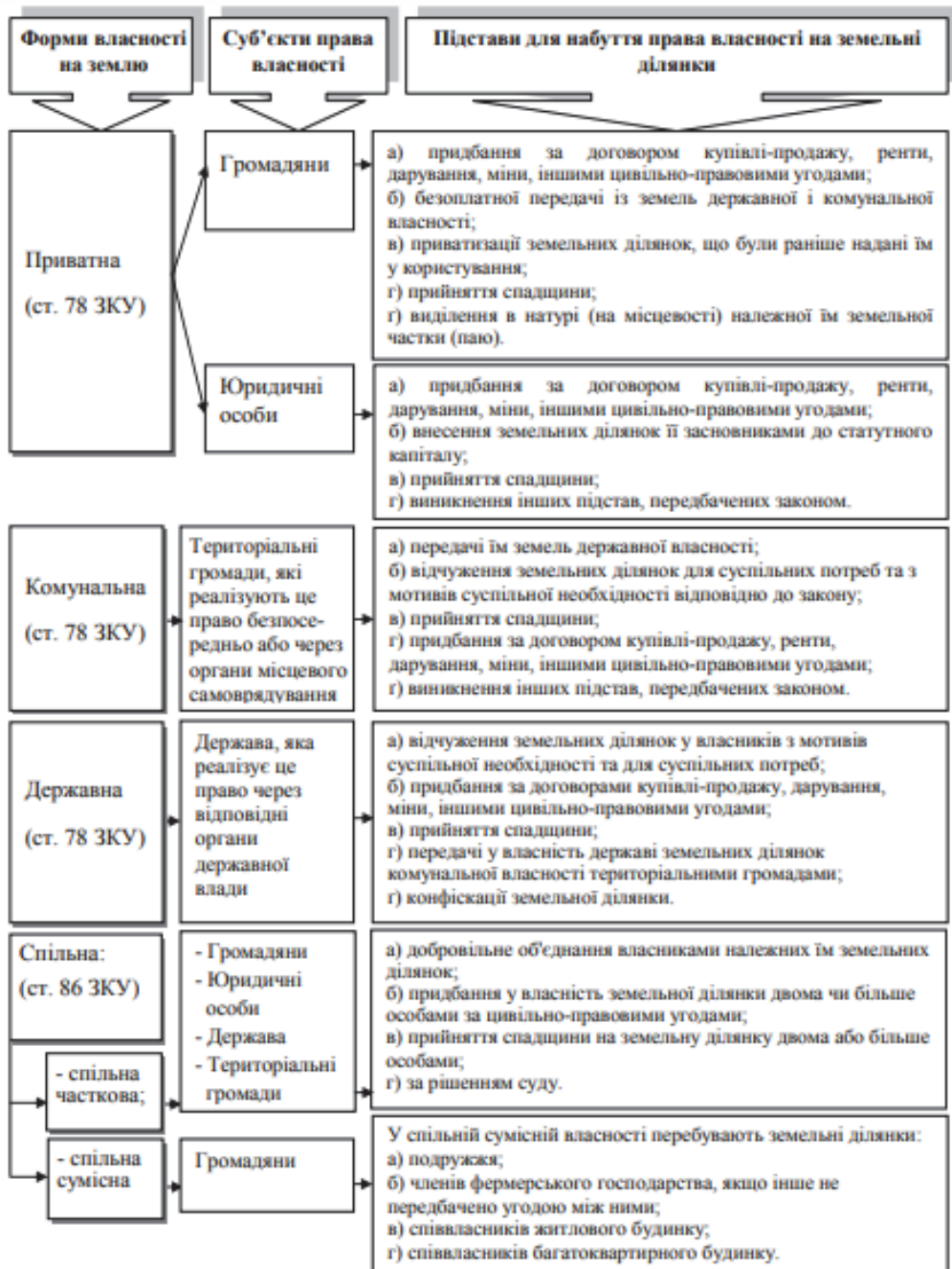

Рис. 3. Форми власності на земельні ділянки в Україні та підстави набуття права власності на них

Рис. 4. Сутність правомочностей права власності на землю в Україні

Громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок для :

- ведення селянського (фермерського) господарства;
- ведення особистого підсобного господарства;
- будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибна ділянка);
- садівництва;
- дачного і гаражного будівництва.

Громадяни набувають право власності на земельні ділянки на підставі :

- придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності;
- приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;
- прийняття спадщини;
- виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю).

Власники земельних ділянок мають право:

- продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку,

передавати її в оренду, заставу, спадщину;

- самостійно господарювати на землі;
 - власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію;
 - використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі;
 - на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;
 - споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди
- (рис. 1.4.)

Власники земельних ділянок зобов'язані:

- забезпечувати використання їх за цільовим призначенням;
- дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля;
- своєчасно сплачувати земельний податок;
- не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;
- підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;
- своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом;
- дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;
- зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем;
- за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф [5].

4.2. Етапи здійснення земельної реформи. Сучасний стан та напрями реформування.

У концептуальному плані еволюцію земельних відносин доцільно розглядати в контексті розвитку окремих суспільно-економічних формацій, зокрема: первіснообщинної, рабовласницької, кріпосницької, капіталістичної, соціалістичної та ринкової (трансформаційної та посттрансформаційної). Детальний аналіз окремого суспільного ладу відкриває можливості для

осмислення і кращого розуміння основ формування, еволюції, передумов і неминучості змін у земельних відносинах на тому чи іншому етапі соціально-економічного розвитку [9].

Із самого початку земельна реформа, цілком справедливо, позиціонувалась як складова економічної реформи, що розпочалась у нашій державі у зв'язку з переходом її економіки на засадах ринкових відносин. У процесі ринкових перетворень було закладено основи нових виробничих відносин в аграрній сфері, які в подальшому визначили майбутній економічний устрій українського села. Трансформації здійснювалися у кілька етапів [9].

На першому етапі (1990–1994 рр.) (рис. 5):

– запроваджено поряд з державною – приватну і колективну форми власності на землю;

– здійснено роздержавлення і приватизацію земель;

– запроваджено платність землекористування;

– втілено у життя ідею становлення фермерського руху, розвитку господарств населення та інших форм господарювання на селі

– прийнято **Земельний кодекс Української РСР** (1990 р.)

(Вводиться в дію Постановою ВР

№ 562-ХІІ (562-12) від 18.12.90, ВВР, 1991, № 10, ст.99)

(В редакції Закону

№ 2196-ХІІ (2196-12) від 13.03.92, ВВР, 1992, № 25, ст.354)

(Із змінами, внесеними згідно з Декретом

№ 15-92 (15-92) від 26.12.92, ВВР, 1993, № 10, ст. 79

Законом

№ 3179-ХІІ (3179-12) від 05.05.93, ВВР, 1993, № 26, ст.276);

– прийнято Верховною Радою України **Постанову «Про земельну реформу»** (15 березня 1991 р.).

– зафіксовано існування права на земельні ділянки у формі успадкованого володіння, постійного володіння, а також постійного і тимчасового користування.

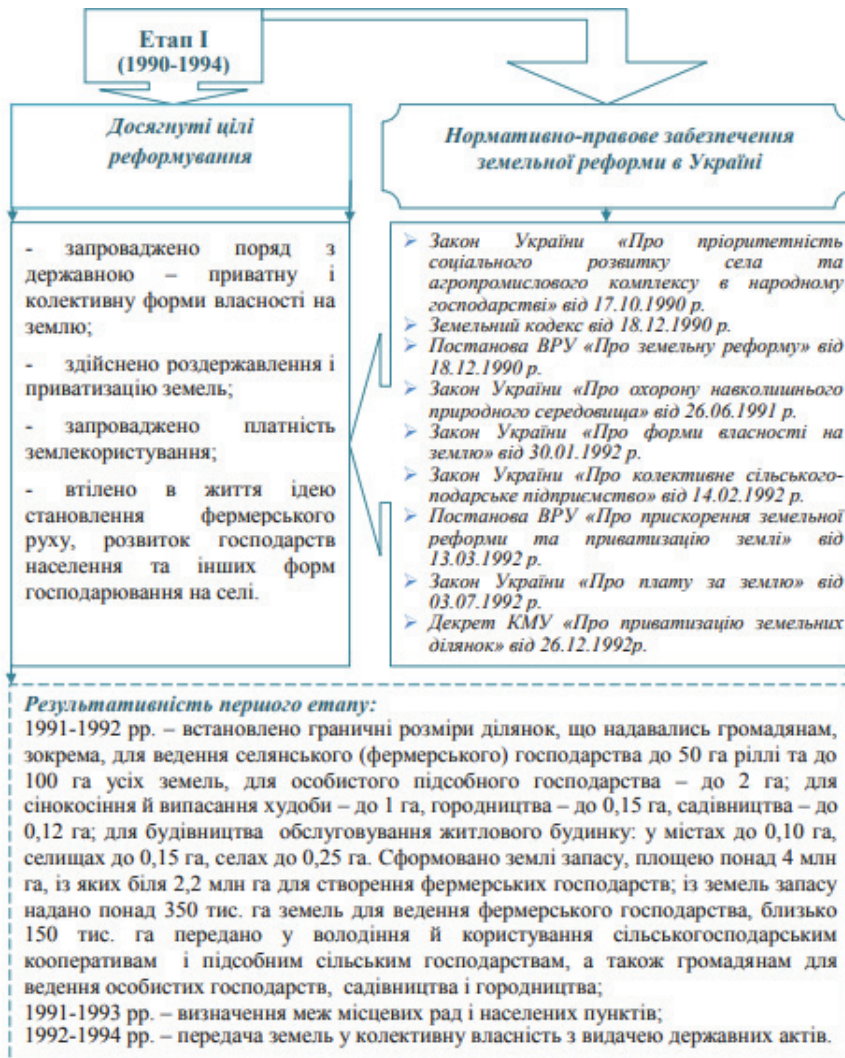

Рис. 5. Результативність першого етапу (1990-1994 рр.) земельної реформи в Україні та її нормативно-правове забезпечення

Даний етап супроводжувався низкою нормативно-правових актів. Так, 1 листопада 1990 р. Верховною Радою Української РСР було ухвалено Концепцію переходу країни до ринкової економіки, яка у свою чергу базувалась на положеннях Декларації про державний суверенітет України №55-ХІІ від 16.07.1990 р. та Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» №142-ХІІ 03.08.1990 р., що створили необхідні передумови для реалізації політики переходу країни до ринкової економіки, націленої на підвищення життєвого рівня українського народу. У Концепції зазначалось, що перехід до ринкових відносин передбачає радикальне перетворення аграрних відносин та зумовлює необхідність здійснення

земельної реформи. Землю було визнано виключною власністю народу України. Регулювання земельних відносин із самого початку націлювалось на створення умов щодо раціонального використання земель, збереження й відтворення родючості ґрунтів, поліпшення екологічного стану довкілля та рівноправного розвитку різних форм господарювання [7].

Концепція передбачала два варіанти щодо реформування. Так, відповідно до першого варіанту – земля, згідно до чинного законодавства України мала б надаватись громадянам та їх об'єднанням у довічне користування, що успадковується шляхом оренди або продажу. Відповідно до другого – земля мала б надаватись громадянам та їх об'єднанням у довічне користування, що успадковується лише шляхом оренди. Важливо, що згаданий документ містив заборону на продаж земель іноземним фізичним і юридичним особам, однак дозволяв їм набувати їх на визначений законодавством строк на правах оренди або концесії. Крім того, було визнано платність землеволодіння та землекористування. Зокрема, закріплено, що плата за землю стягується у формах земельного податку або орендної плати залежно від її якості, місцезнаходження земельних ділянок та з урахуванням показників земельного кадастру, бонітету і ринкової вартості [9].

Весь земельний фонд України визнавався як об'єкт земельної реформи, завданням якої є перерозподіл земель з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на селі. В процесі такого перерозподілу земля мала передаватися у приватну власність громадянам, колективним сільськогосподарським підприємствам, установам і організаціям; у тимчасове користування фізичним і юридичним особам [11].

Здійснення земельної реформи було покладено на обласні, районні, міські, селищні і сільські ради та Уряд України, яких зобов'язано у досить короткі строки:

- забезпечити проведення інвентаризації земель, яка дозволить виявити земельні ділянки, які використовуються не за цільовим призначенням, використання яких не раціональне або ж застосовувані способи є причиною погіршення якісного й екологічного стану угідь та зниження їх родючості ґрунтів;

- зорганізувати реєстрацію громадян, які мають намір створити фермерське господарство або займатися веденням особистого селянського господарства, індивідуального садівництва, городництва і сінокосіння;

- організувати збір клопотань від підприємств, установ та організацій щодо набуття ними земель сільськогосподарського призначення для створення підсобних господарств та ведення колективного садівництва;

- за даними інвентаризації земель вжити заходи щодо припинення

прав користування земельними ділянками, які використовуються з порушенням земельного законодавства та недотриманням екологічних вимог з подальшою передачею їх до земель запасу, закріпивши пріоритет щодо їх набуття для осіб, які прагнуть започаткувати фермерське господарство, або займатися веденням особистого селянського господарства, городництва чи садівництва;

– для забезпечення потреб у сільськогосподарських землях громадян, підприємств, установ і організацій розробити й схвалити пропозиції щодо їх перерозподілу в межах конкретних адміністративних одиниць, на територію яких поширюється компетенція органів місцевого самоврядування;

– забезпечити виділення необхідних коштів і матеріально-технічних засобів, необхідних для реалізації земельної реформи;

– організувати підготовку у вищих навчальних закладах спеціалістів землевпорядного профілю з тим, щоб забезпечити потребу у них органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, землевпорядних та природоохоронних інституцій.

У січні 1992 р Верховною Радою України було прийнято **Закон України «Про форми власності на землю»** і в березні цього ж року – нової редакції Земельного кодексу України. Цими документами були внесені істотні зміни у форми власності на землю – в Україні запроваджувалися три форми власності на неї: приватна, колективна і державна, причому юридично визнано, що дані форми власності є рівноправними.

На цьому етапі відбулося часткове реальне втілення приватної власності на землю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, завдяки прийняттю **Закону України «Про селянське (фермерське) господарство»** (1992 р.). Ним передбачено передачу у приватну власність такому господарству середньої земельної частки, що припадає на одного жителя на території відповідної ради народних депутатів. Законом визначено, що членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства.

До визначальних кроків *другого етапу земельної реформи* (листопад 1994р. –1999 р.) слід віднести: розпаювання земель, що знаходились у колективній власності; видача сертифікатів на право власності на земельну частку (пай); проведення грошової оцінки земель; запровадження інституту оренди сільськогосподарських земель (рис.б.)

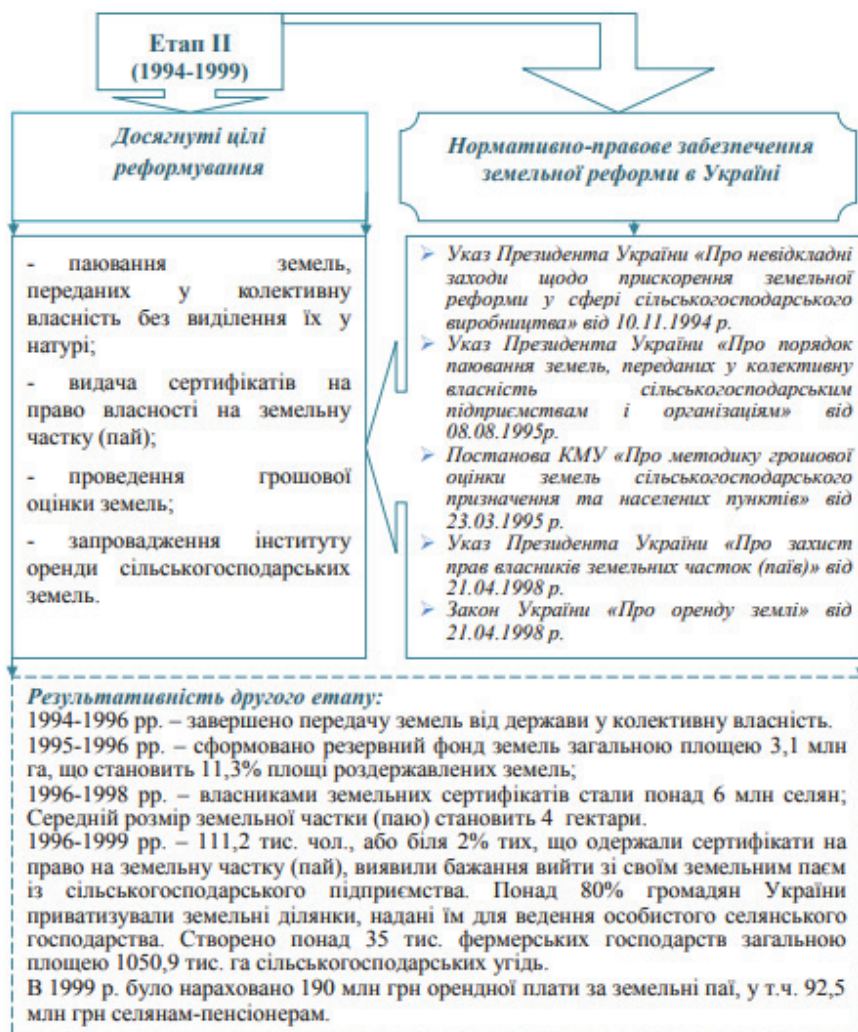

Рис. 6 Результативність другого етапу (листопад 1994 р. -1999 р.) земельної реформи в Україні та її нормативно-правове забезпечення
 Джерело: [9].

Другий етап земельної реформи пов'язують з прийняттям низки указів президента України:

- «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10 листопада 1994 р.);
- «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (8 серпня 1995 р.),
- «Про оренду землі» (23 квітня 1997 р.),
- «Про захист прав власників земельних часток (паїв)» (21 квітня 1998 р.);
- «Про фіксований сільськогосподарський податок» (18 червня

1998 р.).

Зокрема, в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10.11.1994 р.), у якому *основний акцент зроблено на паюванні земель колективної власності*, передбачено: безоплатну передачу землі у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції на добровільних засадах, виходячи з того, що земля повинна належати тим, хто її обробляє; поділ земель, які передано у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі (на місцевості) і видачу правостановлюючого документа – Сертифіката на право приватної власності на земельну частку (пай); право безперешкодного виходу члена колективного господарства із своєю земельною часткою (паєм) і виділення її в натурі (на місцевості) з видачею державного акта на право приватної власності на землю із відповідними правами розпорядження земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, право розпорядження земельною часткою (паєм).

Цікаво, що Указом Президента 1994 р. Кабінету Міністрів України доручалось до 1 квітня 1995 р. подати Верховній Раді України проекти законів з питань застави (іпотеки) земельних ділянок та оренди земельних ділянок, а до 15 січня 1995 р. про заснування Земельного банку. Проте, дані положення до цього часу не реалізовані. Хоча, заради справедливості слід нагадати, що 2012 р. за ініціативи Комітету ВРУ з питань аграрної політики та земельних відносин було створено Державний земельний банк, який проіснував до вересня 2014 р. Утім, спеціалізованою іпотечною установою він так і не став (Постанова КМУ від 2 липня 2012 р. № 609 Про створення Державного земельного банку).

Результатом прийняття вказаних нормативних актів стало здійснення безоплатної передачі землі у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції, тобто на даному етапі відбулося реальне роздержавлення землі. Був здійснений поділ земель, які передані у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі, і видані селянам сертифікати на право на земельну частку (пай) [16].

Власники земельних сертифікатів одержали право розпоряджатися своїм земельним паєм, який може бути об'єктом обміну, дарування, застави, спадкування, купівлі-продажу (останнє право було пізніше відмінено).

Проте здійснення процесу паювання було швидше формальною, а не реальною, приватизацією, внаслідок якої становлення приватного власника на землі так і не відбулося. Не відбулося й очікуваних змін у відносинах власності і в організаційній структурі управління сільськогосподарських

підприємств [1].

Це зумовило необхідність прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (3 грудня 1999р.), що і став відправною точкою *третього етапу реформування*. Цим указом передбачено: «реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно; забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з цих підприємств із земельними і майновими паями та створення господарських формувань ринкового типу; запровадження обов'язкового укладання підприємствами, установами, організаціями, які використовують землю для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельного та майнового паю, з виплатою орендної плати у натуральній або грошовій формах; збереження, по можливості, цілісності господарського використання приватними формуваннями земель та майна колишніх колективних сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних і майнових паїв; підтримки розвитку особистих селянських та фермерських господарств» [13].

Згодом, був прийнятий ще один Указ Президента України «Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» (30.05.2001р.), який визначав подальші напрями земельної реформи в Україні та її етапи і містив комплекс правових, організаційних, фінансових, науково-технічних та інших заходів, що мали забезпечити прискорення завершення у країні земельної реформи, а також створити ефективний механізм регулювання земельних відносин і державного управління земельними ресурсами [2]. Проте, основні напрями земельної політики держави окреслились дещо пізніше, а саме, з прийняттям нового Земельного кодексу України (25.10. 2001 р.) і були, головним чином, сфокусовані на розв'язанні проблем розвитку відносин власності на землю, формуванні цивілізованого ринку земель, розвитку іпотечного кредитування, посилення державного контролю за використанням та охороною земель. В цілому, у розвиток Земельного кодексу прийнято понад 60 законів, які регулюють земельні відносини у сфері використання та охорони земель та є базовими для формування ринку земель як несільськогосподарського, так і сільськогосподарського призначення [14].

У результаті відмінними ознаками третього етапу земельної реформи є:

- реалізація селянами права на земельний пай;
- створення передумов для формування ринку земель;
- сформовано автоматизовану систему державного земельного кадастру з поступовим її наповненням відомостями про земельні ділянки;

– розпочато процес розмежування земель державної й комунальної власності (рис.7.).

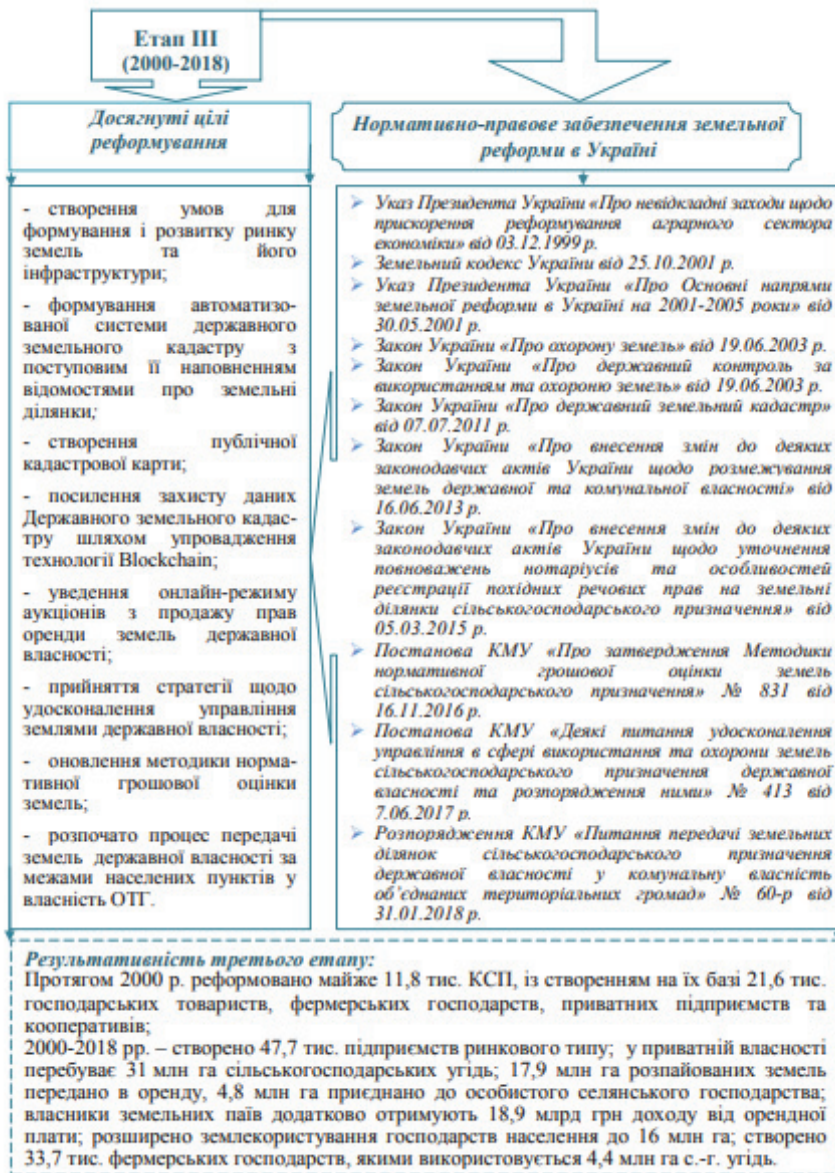

Рис. 7. Результативність третього етапу (2000-2018 рр.) земельної реформи в Україні та її нормативно-правове забезпечення

У 2000 р. стала реалізовуватися вимога Указу про заміну сертифікатів на земельну частку (пай) на Державні акти на право приватної власності на землю. Це сприяло створенню реальних умов для впровадження у нашій державі повноцінного ринку землі.

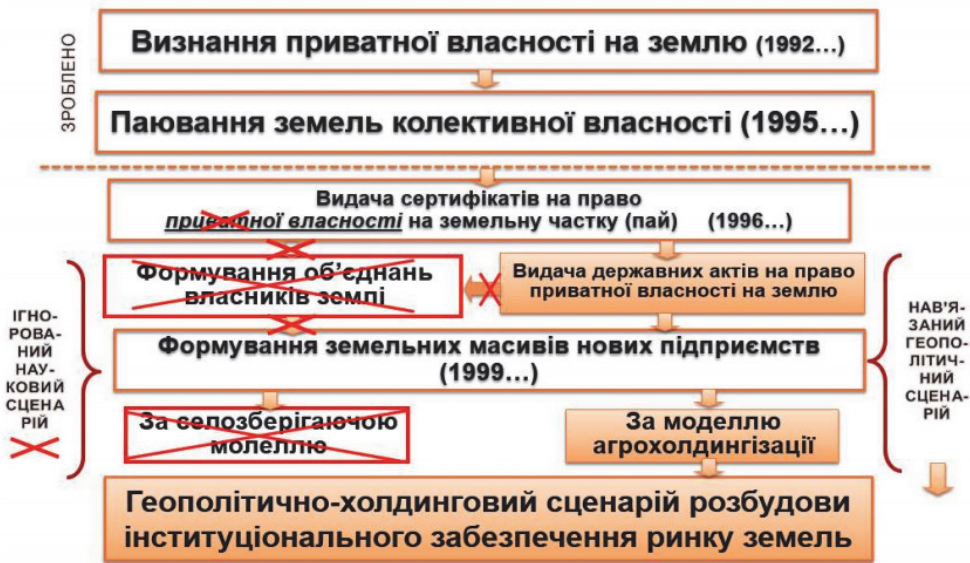

Рис. 8 Викривлення земельної реформи

Відсутність політичного консенсусу щодо перспектив ринкового обігу землі в Україні зумовили включення у 2001 році до Перехідних положень Земельного кодексу України пункту про запровадження мораторію на продаж земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва [17].

Вперше мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення був введений з 1 січня 2002 року, з набуттям чинності Земельного кодексу, як тимчасовий захід. Мораторій було встановлено до 1 січня 2005 року. 6 жовтня 2004 року Верховна Рада продовжила до 1 січня 2007 року мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. 19 грудня 2006 року Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2008 року. 19 січня 2010 р. Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2012 року. 20 грудня 2011 р. Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2013 року. 20 листопада 2012 Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2016 року. 10 листопада 2015 Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2017 року. 6 жовтня 2016 Верховна Рада продовжила термін мораторію до 1 січня 2018 року, а згодом – до 1 січня 2019 року.

Незважаючи на окремі позитивні зрушення, як от підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств та збільшення обсягів експорту, слід відмітити наявність цілої низки невирішених питань. Донині не сформовано механізмів ринкового обігу земельних ділянок та не вирішено

питань щодо іпотечного кредитування. Досить повільно відбуваються процеси становлення на базі особистих селянських господарств і малих фермерських господарств сучасних конкурентоспроможних, високорентабельних господарських формувань сімейного типу. Повільно відбувається процес децентралізації управління земельними ресурсами за межами населених пунктів. Фактично призупинено виконання заходів щодо охорони земель, картографування земельних угідь, ґрунтових обстежень. Відсутній системний характер щодо проведення моніторингу земель, з метою своєчасного виявлення та оцінки змін стану земельних ресурсів країни, спостерігається брак сучасного технічного забезпечення для його проведення. Відсутні дієві механізми економічного стимулювання раціонального і ефективного використання земель у сільськогосподарському виробництві. Потребують урегулювання питання щодо створення умов для рівноправної участі територіальних громад на земельному ринку та забезпечення захисту їх інтересів щодо соціального, економічного та територіального розвитку населених пунктів, збереження ландшафтних та історико-архітектурних особливостей [9].

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Земельні відносини, суб'єкти земельних відносин, об'єкти земельних відносин, ринок землі, державне регулювання, реформа, право власності, розпаювання, форми власності, мораторій.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризуйте етапи земельної реформи в Україні.
2. На які категорії поділяються землі в Україні за основним цільовим призначенням?
3. Охарактеризуйте форми власності на землю в Україні.
4. Які категорії земель в Україні не можуть передаватись у колективну та приватну власність?
5. Задля яких цілей громадяни України мають право на одержання у власність земельні ділянки ?
6. На яких підставах громадяни України набувають права власності на земельні ділянки ?
7. Охарактеризуйте права власників земельних ділянок в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Скільки існує етапів здійснення земельної реформи в Україні:
 - a) 2.
 - b) 6.
 - c) 5.
 - d) 4.
2. Форми власності на землю:
 - a) державна, колективна, приватна.
 - b) державна, колективна.
 - c) колективна, приватна.
 - d) державна, приватна, громадська.
3. В якому році відбулося прийняття Земельного кодексу Української РСР:
 - a) 1990р.
 - b) 1991р.
 - c) 1994р.
 - d) 1993р.
4. Прийняття Верховною Радою України Постанови « Про земельну реформу» відбулося:
 - a) 15 березня 1992 р.
 - b) 15 березня 1993 р.
 - c) 15 березня 1994 р.
 - d) 15 березня 1991р.
5. На якому етапі земельної реформи відбулося часткове реальне втілення приватної власності на землю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, завдяки прийняттю Закону України «Про селянське (фермерське) господарство»:
 - a) першому етапі земельної реформи.
 - b) другому етапі земельної реформи.
 - c) третьому етапі земельної реформи.

- d) четвертому етапі земельної реформи.
6. Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються:
- a) землі, надані для сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножать, пасовищ та перелог).
 - b) землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей.
 - c) землі, надані для не сільськогосподарські угіддя.
 - d) землі, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
7. До земель сільськогосподарського призначення належать:
- a) землі загального користування населених пунктів, землі лісового фонду.
 - b) землі сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів та їх дослідних господарств.
 - c) сільськогосподарські угіддя, не сільськогосподарські угіддя.
 - d) землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.
8. Засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу тощо земельних ділянок або прав на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку – це:
- a) ринок праці.
 - b) ринок капіталу.
 - v) ринок попиту.
 - г) ринок землі.
9. В якому році відбулося прийняття Земельного кодексу Української РСР:
- a) 1990р.
 - б) 1991р.
 - в) 1994р.
 - г) 1993р.
10. Прийняття Верховною Радою України Постанови « Про земельну реформу» відбулося:
- a) 15 березня 1992 р.
 - б) 15 березня 1993 р.
 - в) 15 березня 1994 р.
 - г) 15 березня 1991р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильев С.В. Земельна реформа в Україні: аналіз результатів і перспективи. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2010. Вип. 1. URL : <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/VisnykDdau/Visnyk-Ddau2010-1/Ddau2010-1/33Ddau2010-1-Vasylev.pdf> (дата звернення: 15.07.2015).
2. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. – 128 с.
3. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа Л.Д.Кучми в Україні. Київ : ТОВ «Інформаційні системи», 2015. 448 с.
4. Закон України «Про фермерське господарство» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
5. Земельний кодекс України <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
6. Конституційне подання щодо відповідності конституції України пунктів 14-15 Розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ccu/3_447.pdf
7. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки від 01.11.1990р. URL : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001460-90. (дата звернення: 07.03.2016).
8. Мартинюк М.П. Економічне регулювання земельних відносин: методи та інструменти. Економіка і фінанси. 2016. № 4. С. 27–38.
9. Мартинюк М.П. Економічне регулювання земельних відносин у сільському господарстві: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03. Київ, 2018. 261с.
10. Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. Київ : Кондор, 2007. 358 с.
11. Чаплигіна О.В. Актуальні питання земельної реформи, яка проводиться в Україні / О.В. Чаплигіна, Шварц І.В. // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – №3 (69). – С.227-232.
12. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>
13. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999р. № 1529/99. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1529/99> (дата звернення: 2.05.2015).
14. Федоров М. Земельна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи.

Економічний часопис. 1999. №6. – С. 22–26.

15. Чечетов М., Жадан І. Управління державними корпоративними правами у контексті економічної стратегії держави. Економіка України. 2003. № 8. С. 4–13.

16. <https://works.doklad.ru/view/sgLWNiOJZPE/all.html>

17. <http://kadastrua.ru/stati/895-moratorij-na-prodazh-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya.html>

ГЛОСАРІЙ **(термінологічний словник)**

Земельна реформа – є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин.

Ринок землі – це засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу тощо земельних ділянок або прав на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку.

Земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Суб'єктами земельних відносин в Україні визнано громадян, юридичних осіб, органи державної влади та місцевого самоврядування.

Об'єктом земельних відносин – є землі, земельні ділянки та права на них.

Державне регулювання – форма цілеспрямованого впливу держави через систему економічних, правових і адміністративних методів з метою забезпечення або підтримання тих чи інших економічних процесів, створення сприятливих умов для їх розвитку

5.1 Загальні аспекти ведення земельного кадастру.

5.2 Складові Державного земельного кадастру. Поземельна книга

5.3 Сучасний стан земельної реформи.

5.1 Загальні аспекти ведення земельного кадастру

У період реформування земельних відносин однією з найважливіших проблем є проблема економічного використання і відтворення природних ресурсів. Зміни економічного механізму господарювання, перехід до економіки ринкового типу і докорінна перебудова соціально-економічної структури суспільства торкаються земельних відносин, управління земельними ресурсами й організації раціонального їх використання, землевпорядкування і земельного кадастру. Земельний кадастру є інформаційною базою для ефективного управління земельними ресурсами, ведення земельної статистики, землеустрою, регулювання земельних відносин, підтримки податкової та інвестиційної політики держави, розвитку ринку землі і обґрунтування розмірів плати за землю.

Слово «кадастр» походить від латинських слів «caput», що означає "податковий предмет" та «capetastrum» – «опис податкових предметів». Спочатку під кадастром розумілася книга, в якій вказувалися відомості про предмет оподаткування. З виникненням і розвитком держави земля стала основним джерелом державних доходів і у зв'язку з цим об'єктом оподаткування. Внаслідок цього на певних етапах розвитку суспільства з'явилася необхідність у точному обліку земель, а відтак і їх оцінці як об'єкта господарювання її оподаткування [9].

Відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. **державний земельний кадастр** – єдина державна геоінформаційна система

відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами.

З перших днів існування демократичної влади в Україні взято курс на реформування економіки на ринкових засадах, що вимагало зміни земельного ладу і формування господаря землі. У зв'язку з цим першим законодавчим актом про землю в Україні була постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 року “Про земельну реформу”. Її завдання – перерозподіл земель із наданням права на володіння та користування, створення умов для раціонального використання й охорони, рівноправного розвитку різних форм господарювання, формування багатокладної економіки.

Проведення земельної реформи вимагало необхідної інформації про землю. Тому згадана постанова зобов'язувала місцеві ради до 15 березня 1991 р. провести інвентаризацію земель усіх категорій, визначити ділянки, які використовують не за цільовим призначенням, нераціонально або способами, які призводять до зниження родючості ґрунтів, їх хімічного і радіоактивного забруднення, погіршення екологічного стану. По суті, така інформація давала відомості про землекористувачів, кількість і якість земель. Звичайно, у визначені строки неможливо було провести детальну інвентаризацію земель усіх категорій. Тому основну увагу зосередили на одержанні відомостей про землі сільськогосподарських підприємств. Це задовольняло потреби реформування земельних відносин, насамперед у сільському господарстві [2].

Прийнятий Верховною Радою України 25 жовтня 2002 року Земельний кодекс України поряд із необхідними правовими нормами регулювання земельних відносин в Україні закріпив законодавчі норми щодо ведення державного земельного кадастру [2].

Нині до основних нормативно-правових актів, що регламентують порядок ведення Державного земельного кадастру належать:

- Закон України від 11 грудня 2003 року № 1378-IV “Про оцінку земель”
- Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI “Про Державний земельний кадастр”
- Закон України від 17 червня 2004 р. № 1808-IV “Про державну експертизу землепорядної документації”
- Закон України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV “Про оренду землі”
- Закон України від 6 жовтня 2016 року «Про внесення змін до розділу

Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель»

– Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 р. № 105 «Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»

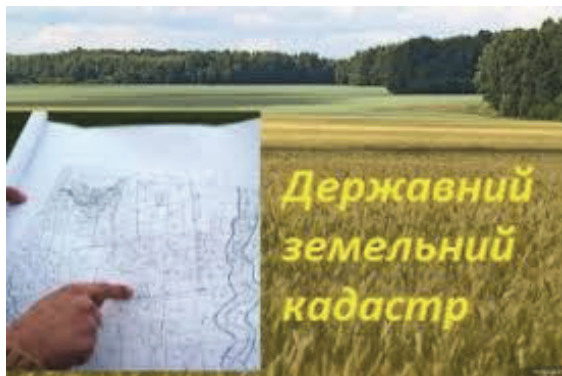
– Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051 “Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру”

– Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2018 року № 710 “Про внесення змін до Порядку ведення Державного земельного кадастру”

Залежно від змісту і порядку проведення робіт земельний кадастр поділяється на два види: *основний і первинний*, або *поточний і наступний* [9].

Завданням основного (первинного) земельного кадастру є початкове одержання або уточнення відомостей про правовий, господарський і природний стан земель і внесення цих даних у земельно-кадастрові документи. Основний земельний кадастр проводиться періодично після повторних зйомок, обстежень земель, виконання земельно-оціночних робіт, організації нових або реорганізації існуючих землеволодінь, землекористувань, а також при черговому заповненні наново затверджених земельно-кадастрових документів.

Поточний земельний кадастр – це виявлення і внесення в земельно-кадастрові документи змін, що відбулися у використанні земель після проведення основного земельного кадастру. Крім цього, у завдання

поточного кадастру входить усунення помилок в початкових записах і внесення додаткових відомостей згідно з новими вимогами. Інакше кажучи, поточний земельний кадастр забезпечує підтримку земельно-кадастрових даних на рівні сучасності.

Державний земельний кадастр ведеться з метою інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб при [5]:

- регулюванні земельних відносин;
- управлінні земельними ресурсами;
- організації раціонального використання та охорони земель;

- здійсненні землеустрою;
- проведенні оцінки землі;
- формуванні та веденні містобудівного кадастру, кадастрів інших природних ресурсів;
- справлянні плати за землю.

Ведення Державного земельного кадастру здійснюється шляхом :

- створення відповідної державної геодезичної та картографічної основи, яка визначається та надається відповідно до Закону України про земельний кадастр;
- внесення відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру;
- внесення змін до відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру;
- оброблення та систематизації відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру.

Державний земельний кадастр ведеться на електронних та паперових носіях. У разі виявлення розбіжностей між відомостями на електронних та паперових носіях пріоритет мають відомості на паперових носіях. Державний земельний кадастр є державною власністю[5].

Відповідно Закону України «Про Державний земельний кадастр» Статті 3. Державний земельний кадастр базується на таких основних *принципах*:

- обов'язковості внесення до Державного земельного кадастру відомостей про всі його об'єкти;
- єдності методології ведення Державного земельного кадастру;
- об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Державному земельному кадастрі;
- внесення відомостей до Державного земельного кадастру виключно на підставі та відповідно до цього Закону;
- відкритості та доступності відомостей Державного земельного кадастру, законності їх одержання, поширення і зберігання;
- безперервності внесення до Державного земельного кадастру відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру, що змінюються;
- документування всіх відомостей Державного земельного кадастру.

Система державного земельного кадастру – сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, технологічних, економічних та методичних заходів із створення і ведення державного земельного кадастру.

Система державного земельного кадастру включає:

- законодавчо визначену діяльність у сфері державного земельного кадастру та його правове регулювання;

- державне та самоврядне регулювання у сфері державного земельного кадастру;
- здійснення земельно-кадастрових робіт, ведення державного земельного кадастру та земельно-кадастрової документації на загальнодержавному,
- регіональному та місцевому рівнях;
- наукове, кадрове та фінансове забезпечення державного земельного кадастру;
- ведення автоматизованої системи державного земельного кадастру.

Державний земельний кадастр України ведеться за системою, яка складається з трьох рівнів:

Рис. 9. Система ведення Державного земельного кадастру

На місцевому рівні в державному земельному кадастрі формуються і зберігаються необхідні відомості про земельні ділянки, розміщені на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (село, селище, місто, район), про межі земельних ділянок, населених пунктів та відповідних адміністративно-територіальних одиниць у цілому, про розподіл земельних ділянок серед власників землі та землекористувачів, у тому числі орендарів, про правовий режим, кількісну і якісну характеристику, оцінку та вартість земельних ділянок і розташованих на них об'єктів нерухомого майна.

На регіональному рівні в державному земельному кадастрі містяться відомості про межі адміністративно-територіальних одиниць (райони, міста

обласного значення), про правовий режим, кількісну і якісну характеристику, оцінку та вартість земель у розрізі адміністративно-територіальних одиниць та про розподіл земель за основними групами власників землі, землекористувачів, у тому числі орендарів.

На загальнодержавному рівні в державному земельному кадастрі містяться відомості про державний кордон України, межі Автономної Республіки Крим, областей та міст Києва і Севастополя, про розподіл земель серед основних груп власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі орендарів, про правовий режим, кількісну та якісну характеристику і оцінку та вартість земель.

Організація Державного земельного кадастру в районі, області і державі проводиться відповідно Постанови КМУ від 17 жовтня 2012 року «Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру» зі змінами. Цей Порядок визначає процедуру та вимоги щодо ведення Державного земельного кадастру. Ведення Державного земельного кадастру здійснює Держземагентство та його територіальні органи.

ЗУ «Про ДЗК» Стаття 18. Документами Державного земельного кадастру, які створюються під час його ведення, є:

індексні кадастрові карти (плани) України, Автономної Республіки Крим, областей, районів, сіл, селищ, міст;

індексні кадастрові карти (плани) кадастрової зони, кадастрового кварталу;

кадастрові карти (плани) Автономної Республіки Крим, областей, районів, сіл, селищ, міст, інші тематичні карти (плани), перелік яких встановлюється Порядком ведення Державного земельного кадастру;

поземельні книги.

Індексна кадастрова карта (план) - картографічний документ, що відображає місцезнаходження, межі і нумерацію кадастрових зон і кварталів та використовується для присвоєння кадастрових номерів земельним ділянкам і ведення кадастрової карти (плану).

Кадастрова карта (план) - графічне зображення, що містить відомості про об'єкти Державного земельного кадастру.

Кадастрові плани земельних ділянок складаються у масштабі, який забезпечує чітке відображення:

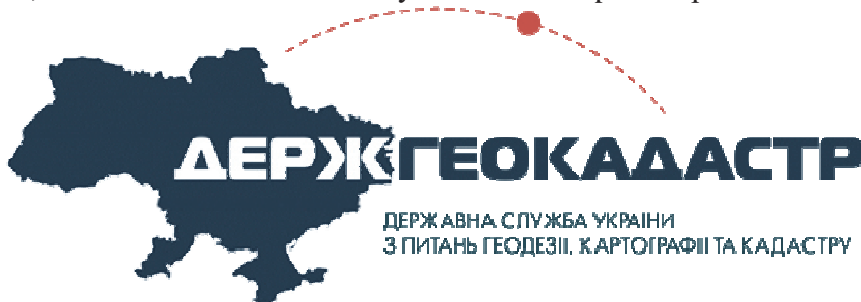
- меж земельної ділянки;
- координат поворотних точок меж земельної ділянки;
- лінійних промірів між поворотними точками меж земельної ділянки;
- кадастрового номера земельної ділянки;
- кадастрових номерів суміжних земельних ділянок (за їх наявності);
- меж земельних угідь, обмежень (обтяжень) земельної ділянки (за їх наявності);
- контурів об'єктів нерухомого майна, розташованих на земельній ділянці (за їх наявності);
- меж вкраплених земельних ділянок сторонніх землевласників і землекористувачів (за їх наявності).

Згідно з Порядком ведення Державного земельного кадастру, Державний земельний кадастр повинен містити відомості про геодезичну та картографічну основу Державного земельного кадастру; кадастрове зонування земель у межах території України; об'єкти Державного земельного кадастру [3]. Разом з тим, у 2015 році найбільш популярною послугою у сфері земельних відносин Держгеокадастру є надання витягу про земельну ділянку. Ця адміністративна послуга дозволяє пришвидшити процес отримання відомостей з Державного земельного кадастру [8].

Система Державного земельного кадастру дає можливість оперативно отримувати необхідну інформацію про земельні ділянки на всій території України. Відомості до цієї бази даних вносяться, перевіряються, систематизуються та впорядковуються за єдиними, чітко визначеними правилами.

Але не менш важливим є зміст відомостей державного земельного кадастру, у зв'язку з чим виникає цілий ряд проблем. Без якісної кадастрової інформації важко приймати будь які рішення щодо земельних ділянок. Але для того, щоб ефективно працювала система державного земельного кадастру, необхідно, щоб інформація в ній була актуальною та достовірною.

У 2013 році в Україні була впроваджена національна кадастрова система, одним з елементів якої є публічна кадастрова карта.

Сучасний державний земельний кадастр України характеризується значною кількістю проблем, що пов'язані з:

- невизначеністю правового статусу земельно-кадастрових відомостей та порядку ведення кадастру;
- недостатньою достовірністю та повнотою існуючої земельно-кадастрової інформації (відсутні відомості про межі адміністративно-територіальних одиниць, накладки меж, невизначеність координат);
- майже повною відсутністю реєстраційних даних щодо обмежень у використанні земель, недостатньою автоматизацією та інформатизацією кадастрово-облікових процедур;
- відсутністю досконалого програмного забезпечення для внесення змін.

Основна вимога до успішного ведення земельного кадастру – повні дані про правовий, природний і господарський стан земель. Отже, виникає необхідність визначити відповідні показники для кожної складової частини земельного кадастру. Для його ведення потрібно знати, хто є власником земельної ділянки чи користувачем, на яких умовах використовується земельна ділянка, яка її площа, склад і підвиди угідь, якісний стан земель, порівняльну їх цінність і оцінку вартість. Для обліку якості земель потрібні показники, що характеризують не тільки розміри площ угідь, але й природні властивості ґрунтів, які визначають їх якість. Такими показниками є: тип ґрунту, механічний склад, забезпеченість ґрунтів поживними речовинами, кислотність, еродованість, засоленість тощо. Наприклад, за вмістом часток мулу або глини ґрунти бувають легкого, середнього і важкого механічного складу, за забезпеченістю поживними речовинами – ґрунти з низькою, середньою і високою забезпеченістю фосфором і калієм; за показниками кислотності розрізняють слабо-, середньо-, сильнокислі ґрунти, за крутизною схилів і розвитком ерозії – слабо-, середньо- і сильнозмиті.

Щоб одержати земельно-кадастрові відомості, використовуються різні методи, які залежать від призначення показників земельного кадастру. Для обчислення площ земельних ділянок проводяться зйомки місцевості, для визначення показників природних властивостей ґрунтів – обстеження земель, а для економічної їх оцінки – збір, обробка й аналіз статистичних даних про господарське використання земель.

Земельно-кадастрові роботи – це не разовий захід, а постійний процес одержання й оновлення даних про стан земель. Систематизація земельно-кадастрових відомостей потрібна для цілеспрямованого використання їх у виробничій діяльності власників землі і землекористувачів, а також для державного управління земельними ресурсами.

Достовірність даних земельного кадастру залежить від способів одержання земельно-кадастрових даних про правовий, природний і

господарський стан земель, які відображаються як на картографічних матеріалах, так і в текстових документах.

Картографічні матеріали – це матеріали, які у певному масштабі відтворюють на папері просторове розміщення, стан і використання земель. Просторове розміщення земель характеризується конфігурацією, співвідношенням сторін, окресленням меж земельних ділянок, розташованих суміжно.

Ці матеріали забезпечують наочність земельно-кадастрових відомостей, попереджують можливість пропусків або дублювання площ, сприяють безперервному та об'єктивному одержанню необхідної інформації. Без картографічних матеріалів практично неможливо одержати дані щодо жодної складової частини земельного кадастру [9].

Для оновлення земельно-кадастрових даних проводяться роботи з графічного обліку поточних змін, штатного коректування планово-картографічних матеріалів.

Коректування – це виявлення на місцевості і нанесення на планово-картографічний матеріал змін у складі землеволодіння, землекористування, видах і підвидах земельних угідь, які виникли від моменту зйомки місцевості або останнього коректування.

Планово-картографічний матеріал коректують, звіряючи його з натурою, тобто з фактичним станом земель, і графічно відображають виявлені зміни на плані землекористування. Особлива увага при коректуванні планово-картографічних матеріалів звертається на правильність класифікації угідь і їх підвидів, а також правильність установлення меж контурів, що змінилися.

Необхідну земельно-кадастрову інформацію забезпечують також матеріали різноманітних **обстежень земель**, завдання яким є виявлення фактичного стану земельних угідь і визначення можливості їх використання. Обстеження поділяються на два види: агрогосподарські та спеціальні.

Агрогосподарські обстеження забезпечують одержання необхідних відомостей про якісний стан земель за зовнішніми ознаками і даними господарського використання. При огляді земель у господарстві кожній земельній ділянці дають характеристику за типом ґрунту, гранулометричним складом, глибиною гумусового горизонту, ступенем кислотності, засміченості камінням, зволоженості, рівнем стояння ґрунтових вод, розвитком ерозії, крутизною схилів, придатністю до машинно-тракторного обробітку та іншими показниками, які визначають родючість ґрунту і потенційну можливість використання земель. Результати обстежень показують на планово-картографічних матеріалах і заносять у спеціальні відомості агрогосподарського обстеження.

Проте агрогосподарські обстеження дають неповну характеристику

земель. Тому, крім агрогосподарських, проводяться **спеціальні обстеження** земель: ґрунтові, агрохімічні, меліоративні і геоботанічні.

Ґрунтові обстеження здійснюються з метою одержання кількісних показників основних природних властивостей ґрунтів, які використовуються потім для бонітування. Показники ґрунтових обстежень одержують у результаті виконання польових робіт і лабораторних аналізів.

Агрохімічні обстеження характеризують ґрунт за забезпеченістю поживними речовинами.

Для характеристики земель за глибиною залягання ґрунтових вод і ступенем їх зволоженості проводяться **меліоративні обстеження**.

Геоботанічні обстеження забезпечують характеристику природних кормових угідь за складом і якістю травостою. При цьому проводиться класифікація типів кормових угідь, дається кормова характеристика трав і т. д. [9].

5.2 Складові Державного земельного кадастру.

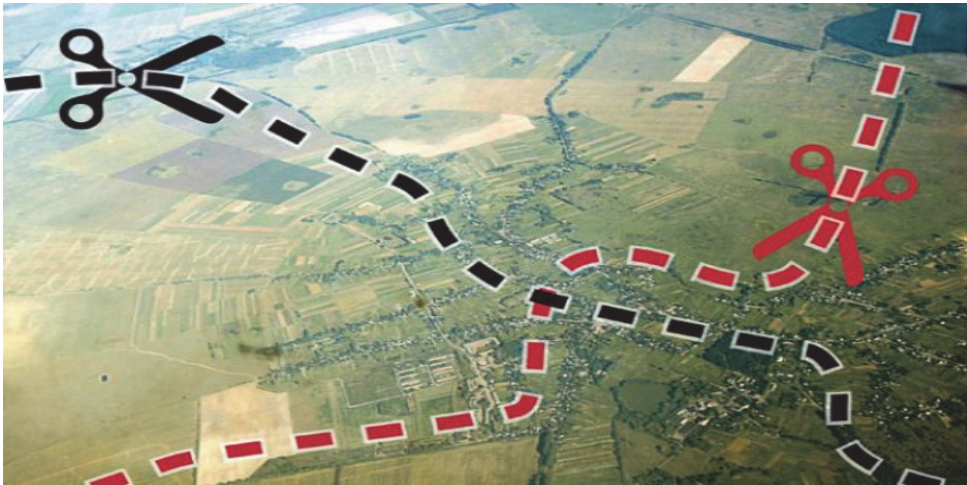
Поземельна книга

Визначення, систематизація й аналіз відомостей про земельні ділянки в системі ведення державного земельного кадастру проводиться на базовому рівні. Але окремі складові частини державного земельного кадастру, як наприклад, облік кількості і якості земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель, проводяться і на більших територіях, об'єднаних за адміністративними, просторово-якісними, природними, правовими і господарськими ознаками. Однак кожне таке структурне угруповання земель – це не що інше, як сума площ окремих земельних ділянок, а кадастрова інформація про таке угруповання – це інтегрована й узагальнена інформація про окремі земельні ділянки. Тому земельна ділянка є не тільки первинним об'єктом земельного кадастру, але й основною земельно-кадастровою одиницею.

Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.

Невід'ємним атрибутом земельної ділянки, який відокремлює її від інших, є її межа. **Межа** – це умовна лінія, яка відокремлює територію однієї земельної ділянки від іншої. Межа може проходити у створі спеціально встановлених межових знаків або через природні лінії і предмети місцевості.

Встановлення меж земельної ділянки забезпечується проведенням комплексу польових і камеральних робіт кадастрових зйомок, у процесі яких вимірюються лінійні і кутові розміри меж. проводиться їх погодження із суміжними власниками землі і землекористувачами, обчислення координат межових точок, складання проекту зовнішніх меж земельної ділянки та перенесення їх в натуру. Межа чітко фіксується як на місцевості, так і у відповідних правовстановлювальних документах [6].

Земельні ділянки як основні земельно-кадастрові одиниці якісно неоднорідні, мають різні природно-історичні властивості і якості, що враховується при їх використанні і стосується різних угідь. Земельний кадастр у межах земельної ділянки ведеться за угіддями. У зв'язку з цим угіддя є основним елементом земельного кадастру.

Під **земельними угіддями** слід розуміти ділянки землі, що систематично використовуються або придатні до використання для конкретних господарських цілей і які відрізняються за природно-історичними ознаками.

Сучасна класифікація виділяє сільськогосподарські угіддя, до яких належать землі, що безпосередньо використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції: рілля, багаторічні насадження, сінокоси і несільськогосподарські – пасовища, а також перелоги [9].

Складові державного земельного кадастру визначаються ст. 196 ЗКУ: «Державний земельний кадастр включає:

- а) кадастрове зонування;
- б) кадастрові зйомки;
- в) бонітування ґрунтів;
- г) економічну оцінку земель;
- Г) грошову оцінку земельних ділянок;

- д) державну реєстрацію земельних ділянок;
- е) облік кількості та якості земель.»

Розглянемо правове регулювання окремих складових ведення державного земельного кадастру більш детально.

Згідно зі ст. 197 ЗКУ, **кадастрове зонування** включає встановлення:

- а) місця розташування обмежень щодо використання земель;
- б) меж кадастрових зон та кварталів;
- в) меж оціночних районів та зон;
- г) кадастрових номерів (території адміністративно-територіальної одиниці).»

На відміну від поняття «зонування територій» (різновид планування використання земель), передбаченого ст. 180 ЗКУ, кадастрове зонування не встановлює прав та обов'язків, а лише фіксує існуючий правовий режим та є технічним засобом обліку земель.

Ч. 1 ст. 198 ЗКУ визначає **кадастрові зйомки** як «комплекс робіт, виконуваних для визначення та відновлення меж земельних ділянок», що включають:

- а) геодезичне встановлення меж земельної ділянки;
- б) погодження меж земельної ділянки з суміжними власниками та землекористувачами;
- в) відновлення меж земельної ділянки на місцевості;
- г) встановлення меж частин земельної ділянки, які містять обтяження та обмеження щодо використання землі;
- д) виготовлення кадастрового плану.

Згідно зі ст. 199 ЗКУ, ст. 1 ЗУ «Про оцінку земель», **бонітування ґрунтів** – це «порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер та суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно-кліматичних умовах».

Ч. 2 ст. 199 ЗКУ передбачає, що « бонітування ґрунтів проводиться за 100-бальною шкалою. Вищим балом оцінюються ґрунти з кращими властивостями, які мають найбільшу природну продуктивність».

Суцільні роботи з бонітування ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення в Україні вперше проведені у 1993 р. За результатами першого туру великомасштабних обстежень ґрунтів України було виявлено близько 5 тис. ґрунтових відмін. Було здійснено агровиробниче групування ґрунтів, що базується на уніфікації ознак і стандартному кодуванні агровиробничих груп та їхніх підрозділів. Об'єднані в номенклатурний список агрогрупи ґрунтів (загальна кількість 222 одиниці)

покладено в основу бонітування ґрунтів. Отримані показники використано при грошовій оцінці земель сільськогосподарського призначення.

Відповідно до ст. 16 ЗУ «Про оцінку земель», бонітування ґрунтів проводиться на землях не лише сільськогосподарського призначення (не рідше як раз на 7 років), а й лісогосподарського призначення.

Економічна оцінка земель - це оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі. Економічна оцінка земель різного призначення проводиться для порівняльного аналізу ефективності їх використання. Дані економічної оцінки земель є основою грошової оцінки земельної ділянки різного цільового призначення. Економічна оцінка земель визначається в умовних кадастрових гектарах або у грошовому виразі.

Економічна оцінка земель визначається за продуктивністю, окупністю затрат, диференційним доходом, місцезнаходженням, екологічним значенням, інженерним облаштуванням території тощо. Відповідно до ст. 17 ЗУ «Про оцінку земель», економічна оцінка земель проводиться на землях сільськогосподарського призначення незалежно від форм власності не рідше як один раз у 5-7 років юридичними особами, які отримали ліцензії на проведення робіт із землеустрою.

Грошова оцінка земельних ділянок – визначення грошового еквіваленту земельної ділянки на рентній основі, може бути нормативною і експертною (ст. 201 ЗКУ, ст. 1 та ін. ЗУ «Про оцінку земель»).

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок – «капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений за встановленими і затвердженими нормативами» (ст. 1 ЗУ «Про оцінку земель»); використовується для визначення розміру земельного податку, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо (ст. 13 ЗУ «Про оцінку земель», ч. 3 ст. 201 ЗКУ).

Експертна грошова оцінка земельних ділянок – «результат визначення вартості земельної ділянки та пов'язаних з нею прав оцінювачем (експертом з питань оцінки земельної ділянки) із застосуванням сукупності підходів, методів та оціночних процедур, що забезпечують збір та аналіз даних, проведення розрахунків і оформлення результатів у вигляді звіту» (ст. 1 ЗУ «Про оцінку земель»); використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок (ч. 4 ст. 201 ЗКУ).

Державна реєстрація земельної ділянки. Термін «реєстрація» походить від слова «*реєстр*», яке з'явилося в українській мові через польське – внесене, записане. Воно означає список, письмовий перелік кого-небудь або чого-небудь; книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь тощо.

Реєстрація потрібна насамперед для оголошення прав на майно широкому, заздалегідь невизначеному колу осіб у випадках, коли з фактичного стану речей наявність таких прав не очевидна. Так, якщо права на рухоме майно оголошуються іншим особам самим фактом знаходження рухомої речі у власника, то щодо нерухомого майна «фактичного володільця» визначити може бути дуже важко. Саме тому практично в усьому світі права на нерухоме майно підлягають реєстрації.

Згідно зі ст. 203 ЗКУ, **облік кількості земель** «відображає відомості, які характеризують кожен земельну ділянку за площею та складом угідь», а **облік якості земель** «відображає відомості, які характеризують земельні угіддя за природними властивостями та набутими властивостями, що впливають на їх родючість, а також за ступенем забруднення ґрунтів».

Наказом
Держкомзему «Про
первинний облік
земельних ділянок на
основі застосування
кадастрових номерів та
стандарту бази даних
автоматизованої системи
ведення державного
земельного кадастру» від
12.10.2000 № 133 було
запроваджено облік
земельних ділянок на
основі кадастрових

номерів у складі державного земельного кадастру.

Реєстрація земель є не єдиною формою обліку. Облік земель ведеться також на основі різного роду обстежень та даних статистичної звітності. Зокрема, дані статистичної звітності широко використовують органи податкової служби для стягнення земельного податку за фактичне використання земельних ділянок.

Поземельна книга є документом Державного земельного кадастру, який, згідно Порядку ведення Поземельної книги, затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2009 р. № 1021, містить такі відомості про земельну ділянку [7]:

- кадастровий номер;
- площа;
- місцезнаходження (адміністративно-територіальна одиниця);
- склад угідь;
- цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель);
- нормативна грошова оцінка;
- відомості про обмеження у використанні земельної ділянки;
- відомості про межі частини земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки;
- кадастровий план земельної ділянки;
- дата державної реєстрації земельної ділянки;
- інформація про документацію із землеустрою, на підставі якої здійснена державна реєстрація земельної ділянки, а також внесені зміни до цих відомостей;
- інформація про власників (користувачів) земельної ділянки відповідно до даних про зареєстровані речові права у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;
- дані про бонітування ґрунтів.

Дана норма встановлює вичерпний перелік відомостей, які мають вноситись до Поземельної книги, яка відкривається на земельну ділянку під час її державної реєстрації у Державному земельному кадастрі.

5.3 Сучасний стан земельної реформи

Протягом усього часу існування незалежної України питання земельної реформи та відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення було на порядку денному законодавчої та виконавчої гілок влади.

Земля завжди була, є і буде найціннішим багатством України. Наразі уряд країни намагається провести земельну реформу, яка торкнеться не тільки аграрного сектору, але й кожного громадянина України [10].

Земельна реформа – є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин.

Метою земельної реформи є реформування існуючих земельних відносин на основі вибору форм і методів господарювання, високоефективного та екологічно безпечного використання сільськогосподарських угідь, охорони й відтворення родючості ґрунтів,

вирішення на цій основі продовольчої проблеми і створення конкурентоздатного агропромислового комплексу.

Завданням цієї реформи є: перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатуокладної економіки, раціонального використання та охорони земель.

За час проведення земельної реформи, яка триває в Україні з 1990 року, відбулася демонополізація державної форми власності на землю. Об'єктом реформування стали землі майже 12 тис. господарств. У приватну власність передано 72,4% сільськогосподарських угідь, у т.ч. 80,9% ріллі для використання за цільовим призначенням – сільськогосподарського виробництва. Право на земельну частку (пай) набули 6,9 млн. чол., з яких 6,8 млн. (98,6%) отримали сертифікати на земельну частку (пай).

Повноправними власниками з отриманням державних актів стали 6,7 млн. громадян – 98,2 % від кількості осіб, які отримали сертифікати.

Фактично, земельну реформу в Україні уже близько двох десятиріч років стримує популізм політиків і низька поінформованість громадян про позитиви та перестороги відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення. [1].

Будь-яка реформа – це перш за все комплекс заходів, спрямованих змінити неефективну суспільно-економічну систему країни, в тій чи іншій сфері. Нинішня земельна реформа є не першою спробою влади змінити земельні відносини в Україні, але саме сьогодні вирішується доля української землі, саме тому це питання так сильно турбує громадян України.

Крім того, реалізація земельної реформи має передбачати впровадження не тільки ефективних механізмів землеволодіння та землекористування, але й розбудову сучасного ринку землі на засадах ринкової економіки. Головними гальмами земельної реформи традиційно є корупція та бажання деяких політиків спекулювати на цих питаннях.

Основними акцентами земельної реформи, на які неодноразово звертали увагу численні експерти у сфері земельного та аграрного права, науковці та політики, є: зняття мораторію на продаж землі, формування сучасного ринку землі, гарантування прав українців на землю та використання міжнародного досвіду проведення земельних реформ [<http://jurblog.com.ua/2017/08/zemelna-reforma-osnovni-aktsenti/>].

Навколо земельних питань точаться чи не найбільш запеклі дискусії, які рідко переходять в конструктив, так і лишаючись на стадії обговорення. Так, за програмою співпраці України з МВФ, закон про обіг земель

сільськогосподарського призначення мав бути прийнятий ще в грудні 2016 року. Однак 07.12.17 р. Верховна Рада продовжила мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення до 1 січня 2019 року, проголосувавши за законопроект №7350 про внесення змін до розділу Х "Перехідні положення" Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель.

Мораторій на продаж землі було накладено ще у далекому 2001 році, який повинен був тривати до формування ринку землі в Україні. Майже 17 років обговорювалось питання, як же саме повинен функціонувати ринок землі, на яких принципах, з якими обмеженнями та з якими нововведеннями.

Сьогодні скасування мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення та відкриття ринку землі за урядовим законопроектом 2178-10 відкриває легальні можливості для олігархів, агрохолдингів за безцінь скупити родючі українські чорноземи. Цей процес є більш значним на сільських територіях, де мають місце низька зайнятість, зубожіння соціальної сфери тощо. Ставка на «ненаситність» великого бізнесу, його корумповано-олігархічну сутність є головною для глобальних сил у боротьбі за українську землю. Саме такий бізнес здатний у недалекій перспективі запропонувати великі знелюднені земельні масиви транснаціональним корпораціям (рис.2.10) [4].

Рис. 10. Небезпечні сценарії сучасної аграрної політики для земельного багатства України

Влада жодним чином не реагує на цю проблему. Навіть більше, з 2005 року агрохолдингізація розглядається як двигун вітчизняної аграрної галузі. Відтак час працює на олігархів: 1) є мораторій – масово проходять процеси купівлі землі за тіншовими схемами, емфітевзисом; 2) якщо мораторій буде відмінено – масштаб закупівель лише посилиться у зв'язку із соціально-політичним фактором зубожіння селян.

Цинізм прихильників негайного(непідготовленого) запровадження ринку земель проявляється в двоєдушності їхніх аргументів (рис.11.):«Дати селянам за їх землю хоча би що-небудь». Насправді доходи селян від оренди чи навіть продажу землі залежать не від відміни Мораторію, а від чесної поведінки бізнесу, на яку селяни не впливають [4].

Рис. 11. Двукіість аргументів прихильників негайного запровадження ринку земель в Україні.

У нинішніх дискусіях щодо відміни мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення ми чуємо від «експертів» заяви про негайну потребу завершення земельної реформи саме шляхом впровадження механізму купівлі-продажу землі. Це, на їхню думку, вирішить усі проблеми галузі, дозволить селянам отримати кошти для задоволення назрілих соціальних потреб. У них немає бажання розглядати питання

аграрного устрою України. Беззастережна реалізація пропозицій «експертів» лише забезпечить вигоди великому бізнесу. (рис.12).

Фундаментальні напрями реформування земельних відносин:

- передача у комунальну власність земель державної власності, розташованих за межами населених пунктів, крім тих, на яких розташовані об'єкти державної власності;
- удосконалення процедури передачі ділянок невикористаної спадщини, невитребуваних паїв до комунальної власності;
- врегулювання правового статусу земель із нечітким правовим режимом: польових доріг, полезахисних лісосмуг, земель колективної власності;
- запровадження механізму економічного стимулювання сталого землекористування для запобігання та боротьби із деградацією земель;
- створення засад для консолідації сільськогосподарських земель з метою підвищення ефективності їх використання;
- забезпечення розвитку кредитування під заставу права користування земельними ділянками (в тому числі **емфітевзису**), без обмеження прав землевласників;

Рис. 12. Формування ринку землі за різних моделей аграрного устрою

- роздержавлення земель державних підприємств шляхом передачі частини земель у власність працівникам у вигляді земельної частки (паю);
- вдосконалення та розвиток системи кадастру та реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Загалом гальмування земельної реформи не дало можливості задіяти найважливіші ринкові чинники конкурентного розвитку сільського господарства, ефективного його інтегрування до світової продовольчої системи на умовах економічної сумісності.

Базові чинники конкурентного розвитку сільського господарства, які залишаються не задіяними через незавершеність земельної реформи:

- розвиток приватної ініціативи, надання селянам виключного права самостійного розпорядження власністю на землю;
- впровадження земельно-іпотечного кредитування;
- кооперація, інтеграція, організація спільної підприємницької діяльності;
- унормування діяльності великотоварних сільгоспвиробників;
- землевпорядкування, охорона земель, збереження родючості ґрунтів, екологізація виробництва;
- привабливість інвестування, розвиток фондового ринку, міжнародне співробітництво на умовах економічної сумісності [1].

Найбільшою проблемою земельної реформи за останні 20 років була і залишається її заполітизованість, популізм та маніпуляції думкою громадян, які у переважній більшості не обізнані не тільки з соціально-економічним призначенням земельного ринку, а й мають недостатньо знань про свої права, способи їх захисту та суть реформи.

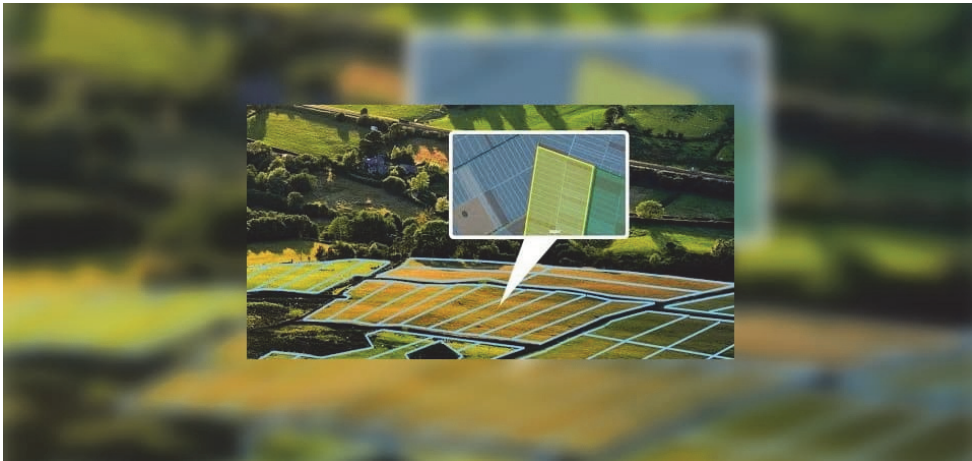
Друга проблема пов'язана із нерівним доступом до кредитів, що має бути враховано у вигляді відповідних запобіжників, адже може призвести до обезземелення селян та накопичення надзвичайно великих масивів землі невеликою кількістю власників. Тому найважливішими інструментами відкриття ринку мають стати просвітницька кампанія щодо прав громадян, створення інструментів прийняття непопулярних політичних рішень, розвиток ринку іпотечного кредитування та запровадження тимчасових запобіжників, як це було зазначено вище. Основні проблеми розвитку земельних відносин систематизовано на рис. 13.

- Дорожня карта основних напрямків завершення земельної реформи [1]:
- Проведення суцільної інвентаризації, видача на всі земельні ділянки правостановлюючих документів, завершення формування державного земельного податку.
 - Встановлення жорстких обмежень щодо купівлі-продажу земель, пріоритетності покупців та орендарів.
 - Надання прав місцевим територіальним громадам у питаннях концентрації земель та контролю за земельними відносинами на відповідних територіях, укладення «соціальних» договорів із виробниками щодо створення додаткових робочих місць та участь у розвитку сільських територій.
 - Побудова системи земельно-іпотечного кредитування, удосконалення оподаткування та інших складових економічних відносин в аграрній сфері.
 - Конкретизація механізмів державного регулювання з організації землевпорядкування, охорони земель, збереження родючості ґрунтів, територіального планування, консолідації та вимог щодо ефективного використання земель.
 - Перегляд повноважень центральних та місцевих органів влади з організації земельних відносин і розвитку сільських територій, підпорядкування центрального органу виконавчої влади з регулювання

земельних відносин Кабінету Міністрів України.

– Ухвалення законодавчого акта, який комплексно регулюватиме ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення, створення сприятливих умов для функціонування сільськогосподарських виробників та розвитку сільських територій.

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Державний земельний кадастр, кадастрова книга, поземельна книга, емфітевзис, кадастрова карта, план, межі земельної ділянки, картографічні матеріали, картографічні зйомки.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Державний земельний кадастр. Поземельна книга.
2. Загальні аспекти ведення державного земельного кадастру.
3. Складові державного земельного кадастру.
4. Державна реєстрація земельної ділянки.
5. Оцінка земельних ділянок: грошова, економічна.
6. Сучасний стан земельної реформи.
7. Поняття мораторію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Документ Державного земельного кадастру, який містить відомості про земельну ділянку:
 - a) поземельна книга.
 - b) домова книга.
 - c) проект на земельну ділянку.
 - d) державний акт про право власності на землю (свідоцтво, витяг).
2. Якої категорії земель не передбачено за ЗК України:
 - a) землі сільськогосподарського призначення.
 - b) землі водного фонду.
 - c) землі спеціального призначення.
 - d) землі рекреаційного призначення.
3. Які відомості про земельну ділянку містить поземельна книга.
 - a) Дані про бонітування ґрунтів.
 - b) Дані про вміст поживних речовин у ґрунтах.
 - c) Фізико-хімічна характеристика ґрунтів.
 - d) Дані про тип і склад ґрунтів.
4. Поземельна книга – це:
 - a) єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України.
 - b) документ Державного земельного кадастру, який містить такі відомості про земельну ділянку.
 - c) документ, виданий уповноваженим державним органом, що підтверджує право власності громадянина чи юридичної особи на земельну ділянку.
5. У разі виявлення розбіжностей між відомостями Державного земельного кадастру на електронних та паперових носіях пріоритет мають відомості на:
 - a) електронних носіях.
 - b) електронних та паперових носіях.
 - v) паперових носіях.
 - г) немає вірної відповіді.
6. Державний земельний кадастр є:
 - a) приватною власністю.
 - b) колективною власністю.
 - v) державною власністю.
 - г) немає вірної відповіді.
7. Державний земельний кадастр ведеться з метою:
 - a) розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції.
 - b) ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
 - v) колективного садівництва.

- г) інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб.
8. На якому етапі земельної реформи відбулося часткове реальне втілення приватної власності на землю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, завдяки прийняттю Закону України «Про селянське (фермерське) господарство»:
- а) першому етапі земельної реформи.
 - б) другому етапі земельної реформи.
 - в) третьому етапі земельної реформи.
 - г) четвертому етапі земельної реформи.
9. Початком якого етапу земельної реформи став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.):
- а) першому етапі земельної реформи.
 - б) другому етапі земельної реформи.
 - в) третьому етапі земельної реформи.
 - г) четвертому етапі земельної реформи.
10. Єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами – це :
- а) ринок землі.
 - б) ринок капіталу.
 - в) Державний земельний кадастр.
 - г) Земельний кодекс України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гадзало Я. М. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Я. М. Гадзало, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. - 2017. - № 1. - С. 5-14. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_1_3.
2. Державний земельний кадастр: Підручник / М. Г. Ступень, О. Я. Микула, Є. С. Лавейкіна та ін.; За заг. ред. М. Г. Ступеня. – Львів, 2011. – с.
3. Дослідження ринку земель у Полтавській області [- Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/10/05/288859>.
4. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. – 128 с.

5. Закон України «Про земельний кадастр»
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>

6. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем). – К.: Держкомзем України, 1998.

7. Порядок ведення Поземельної книги затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2009 р. № 1021
<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/243091704>

8. Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону: Закон України від 05.07.2012 №5077-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua>.

9. Теоретичні основи державного земельного кадастру: Навч. посібник/ М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, О.Я. Микула та ін.; За заг. ред. М. Г. Ступеня. – 2-ге видання, стереотипне. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 336 с.

10. <http://jurblog.com.ua/2017/08/zemelna-reforma-osnovni-aktsenti/>

11. <https://privatbank.ua/business/prohramy-kompensatsiyi-dlya-ahrobiznesu>

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Державний земельний кадастр – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами.

Земельна реформа – є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване та успадковуване речове право на чуже майно, яке полягає у наданні особі користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб з метою отримання плодів та доходів від неї з обов'язком ефективно її використовувати відповідно до цільового призначення.

Індексна кадастрова карта (план) - картографічний документ, що відображає місцезнаходження, межі і нумерацію кадастрових зон і кварталів та використовується для присвоєння кадастрових номерів земельним ділянкам і ведення кадастрової карти (плану).

Кадастрова карта (план) - графічне зображення, що містить відомості про об'єкти Державного земельного кадастру

Картографічні матеріали – це матеріали, які у певному масштабі

відтворюють на папері просторове розміщення, стан і використання земель. Просторове розміщення земель характеризується конфігурацією, співвідношенням сторін, окресленням меж земельних ділянок, розташованих суміжно.

Межа – це умовна лінія, яка відокремлює територію однієї земельної ділянки від іншої.

Кадастрові зйомки - комплекс робіт, виконуваних для визначення та відновлення меж земельних ділянок.

*6.1 Ринок землі в Україні**6.2 Проекти та закони про ринок землі***6.1 Ринок землі в Україні**

Ринок землі – це засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу тощо земельних ділянок або прав на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку.

Об'єкти ринку землі:

– земельні ділянки, які перебувають в державній та комунальній власності, можуть відчужуватися на підставі договору купівлі-продажу, якщо такі земельні ділянки не віднесені до земель, приватизація яких заборонена Земельним кодексом України;

– земельні ділянки, які перебувають у приватній власності, можуть відчужуватися на підставі договору купівлі-продажу, крім випадків, коли відчуження таких заборонено Земельним кодексом України.

Основні завдання ринку землі:

– забезпечення раціонального та ефективного використання земельних ділянок;

– поліпшення інвестиційного клімату в економіці, інвестиційної та кредитної привабливості підприємств шляхом продажу їм земельних ділянок;

– забезпечення безперешкодної реалізації суб'єктами підприємницької

діяльності прав володіння, користування і розпорядження земельними ділянками для збільшення їхніх основних засобів;

– формування багатокладної системи господарювання на основі

рівності всіх форм власності на землю, розвиток інституту приватної власності на землю [1].

Щоб сформувати ефективний ринок землі, що належно виконуватиме свої основні функції, необхідно розглянути вплив всіх зовнішніх та внутрішніх чинників на розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення, які систематизовано у чотири великі групи: екологічні, економічні, соціальні та правові (рис.14) [3].

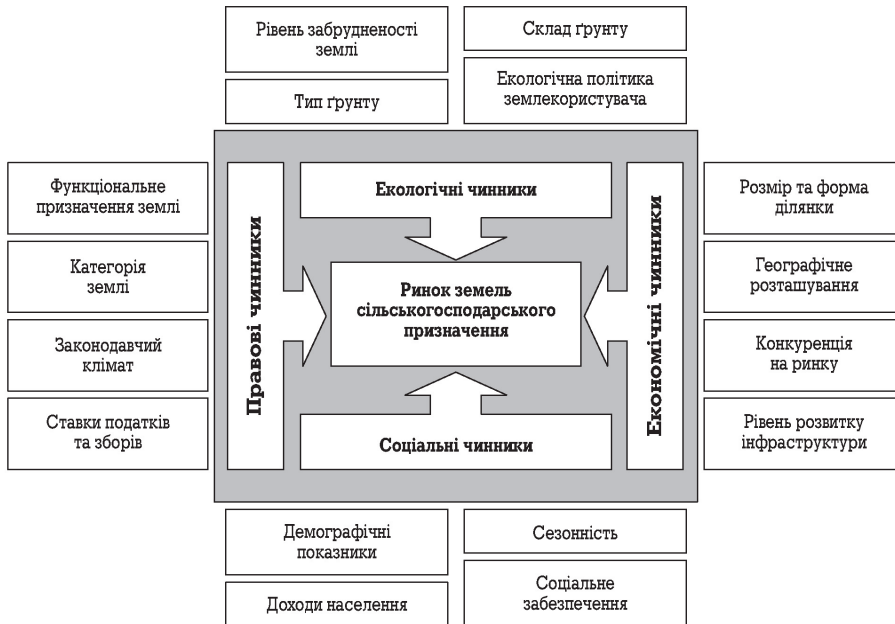

Рис. 1. Чинники впливу на розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення

Екологічні чинники. До цієї групи належать усі чинники, які мають у собі екологічну складову. На рівень попиту та пропозиції відносно певної ділянки землі мають вплив склад і тип ґрунту, рівень забрудненості та екологічна політика землекористувача [3].

Економічні чинники. Це ті чинники, які безпосередньо впливають на ціну земельної ділянки як на один з найважливіших факторів впливу на попит і пропозицію. Економічні чинники впливають на ділянку землі, як на умовну одиницю, абстрагуючись від складу та типу ґрунтів чи рівня їхньої забрудненості [3].

Соціальні чинники. До цієї групи належать усі чинники, які так чи інакше пов'язані із соціальною сферою. Вона, в свою чергу, забезпечує

господарську діяльність двома найважливішими складовими: трудовими ресурсами та споживачами кінцевого продукту виробництва [3].

Правові чинники. До цієї групи слід відносити всі чинники, які пов'язані зі взаємозв'язками держави, господарюючих суб'єктів та населення. Причому держава в процесі використання земель сільськогосподарського призначення може виступати в декількох ролях: продавця землі (за умови поступового зняття мораторію, що і є в планах Кабінету Міністрів України), землекористувача (через створення державних сільськогосподарських підприємств, доходи від діяльності яких надходять до державного бюджету), орендодавця (передаючи право користування землею разом з усіма ризиками, отримуючи при цьому ренту), контролюючого та стимулюючого органу (стягуючи штрафи з порушників законодавства та надаючи пільги господарствам, що практикують збалансоване землекористування) і покупця сільськогосподарської продукції (через механізм державних закупівель) [3].

Формування та впровадження в господарську діяльність в Україні повноцінного ринку землі – далеко не миттєвий процес. Для ефективного функціонування потрібно впроваджувати його поетапно. (рис.15)

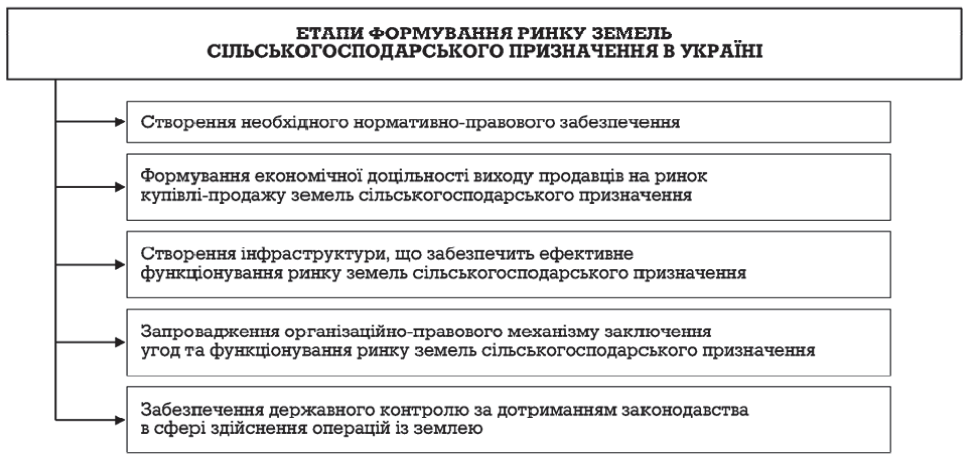

Рис. 2. Етапи формування ринку земель сільськогосподарського призначення

Україна має значний земельно-ресурсний потенціал. Станом на 1 січня 2018 р. земельний фонд України становить 60,4 млн. гектарів, або близько 6 відсотків території Європи. Порівняльна характеристика стану землекористування в Україні та країнах-членах ЄС наведена у таблиці 1.

Порівняльна характеристика стану землекористування в європейських країнах та Україні станом на 2015 р.

Найменування показника	Україна	Країни ЄС	Україна у % до країн ЄС
Площа земель, млн. гектарів	60,4	437,4	13,0
Площа чорноземів, млн. гектарів	28	18	-
Площа сільськогосподарських земель, млн. гектарів	42,7	177,7	24,0
Площа орних земель, млн. гектарів	32,5	115,7	28,0
Частка орендованих сільськогосподарських угідь, %	97	53	-
Площа сільськогосподарських земель, сертифікованих як органічні, млн. гектарів	0,3	5,3	5,6
Площа зрошуваних земель, млн. гектарів	0,5	11,1	5,5
Ціна інвестицій, тис. доларів США за 1 гектар	1	5,5	-
Експорт зернових, млн. тонн.	34,8	38,5	90,4
Площа сільськогосподарських земель на одного жителя, гектарів на одну особу	0,7	0,4	-
Ціна за 1 гектар земель сільськогосподарського призначення, тис. доларів США		7,2	-

Сільськогосподарські угіддя становлять близько 24 відсотків від угідь країн Європейського союзу, у тому числі рілля – близько 28 відсотків. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,7 гектара.

Для того, щоб отримати прибуток від користування земельними ресурсами, необхідні інвестиції. В усьому світі інвестиційний капітал акумулюється у банківській системі. Для того, щоб фермер мав змогу взяти довгостроковий кредит на технічне переоснащення, на модернізацію, на побудову переробних потужностей для свого господарства йому необхідно внести заставу. Найкраща застава, найкращий капітал в сільському господарстві – це земля.

Однак, як зазначає Г.М. Калетнік, відсутність ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення виключає землю з товарообороту й унеможливорює іпотечне кредитування під заставу сільськогосподарських угідь. Власники земельних ділянок мають право лише використовувати її в інвестиційному процесі [2, с. 60]. Крім того, сучасний стан банківської системи в Україні у критичному стані, а на її відбудову знадобиться щонайменше 5 років. За останні кілька років відбулося безпрецедентне скорочення кількості банків, яке розпочалося наприкінці 2013 р. (з січня 2014 р. по 26 лютого 2017 р. з ринку виведено 87 банків (рис.16).

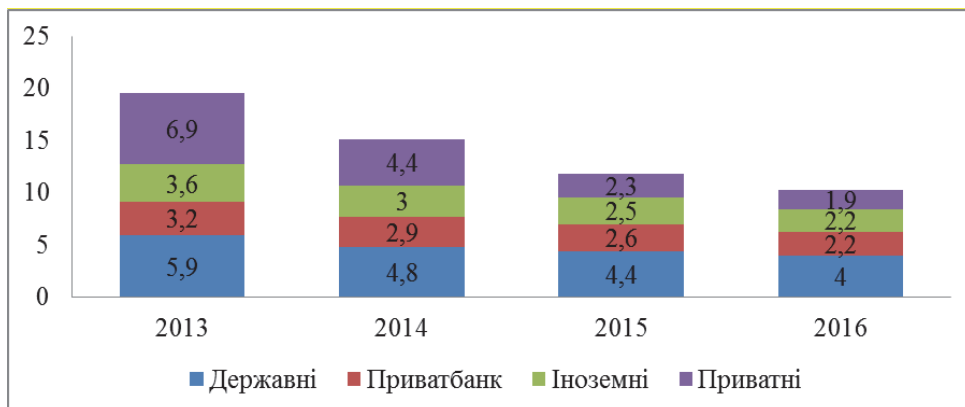

Рис. 16. Динаміка кількості структурних підрозділів банків 2013-2016 рр. тис. одиниць

Під гаслами про необхідність очищення банківської системи та її переформатування на більш прозору та ефективну, НБУ веде агресивну політику виведення банків з ринку, що негативно впливає на кредитний потенціал банківського сектору та ефективність економіки в цілому. Зважаючи на ці негативні тенденції, реальне кредитування конкретного сектору економіки, у який входить АПК і сільське господарство, не розпочнеться раніше, ніж за 5-6 років. Реальне кредитування дає можливість для фермера взяти кредит під 2-3 % річних, за існуючих економічних умов – це у 10 разів дорожче.

У таких умовах до функцій держави належить створення якісних умов функціонування ринку землі. Повноцінний ринок землі є необхідною передумовою розвитку аграрної іпотеки [2, с. 61]. На думку науковців першочерговими заходами державного регулювання, без яких цивілізованого ринку землі не може бути, мають стати:

- формування потужної та надійної банківської системи, якій би можна було довірити найцінніше – заставу землі;
- державне страхування ризиків у сільському господарстві;
- забезпечення належної державної підтримки.

В умовах мораторію на продаж землі, її реальна ціна залишається практично невідомою, а держава здатна встановити лише умовну кадастрову оцінку земель, від якої відраховуються податки.

Звісно, мораторій на ринок консервує та загострює соціальні проблеми, унеможливує сталий розвиток малого і середнього підприємництва та сільських територій. Окрім того, без включення землі у прозорий, повноцінний ринковий обіг нації важче зрозуміти цінність цього багатства, в т.ч. і у глобально-екологічному вимірі. Основні проблеми продовження мораторію та об'єктивні потреби запровадження ринку земель зображено на рис. 17

Рис. 17. Наукове обґрунтування об’єктивної потреби запровадження ринку земель

Прихильники відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення стверджують, що селяни отримають реальні кошти, якщо вони продадуть свою землю, але для цього необхідно визначити справедливу ціну земельних ресурсів. Сьогодні при середній ціні в ЄС близько 10 тис. євро за 1 га і вище, до 80 тис. євро – в окремих регіонах Європи, в Україні гектар землі оцінюється у десятки разів нижче. Вартість продажу земель сільськогосподарського призначення окремих країн Європи наведено на рис. 18

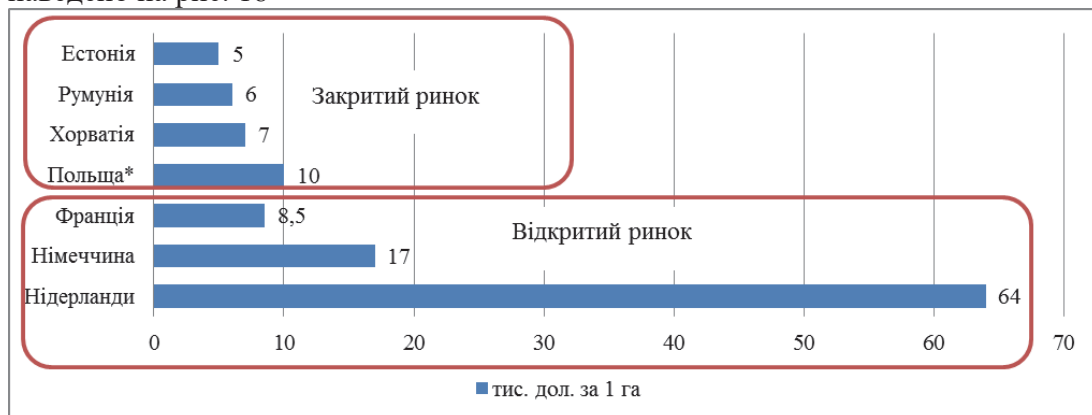

Рис. 18 Ціна продажу земель сільськогосподарського призначення окремих країн, 2019 р.

Динаміка нормативно-грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення представлена на рис. 3. За даними Держгеокадастру станом на 01.01.2017 року нормативна вартість 1 га сільськогосподарської землі складала 30,94 тис. грн. За умови відміни мораторію, ціна продажу паю не перевищуватиме 2 тис. доларів США.

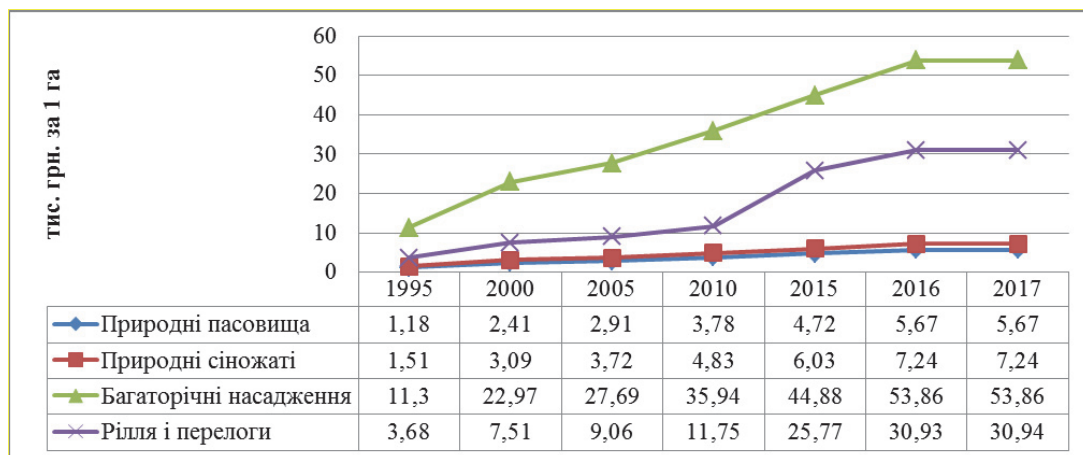

Рис. 19. Динаміка нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, станом на 01.01.2017 р.

На основі аналізу досвіду ЄС у запровадженні ринку землі, зокрема, постсоціалістичних держав, середньорічні темпи зростання вартості землі були на рівні 32,5%, в країнах, які обмежили доступ для іноземців. Українським інститутом майбутнього сформовано прогноз ринкової вартості сільськогосподарської землі в Україні, у разі скасування мораторію (рис. 20)

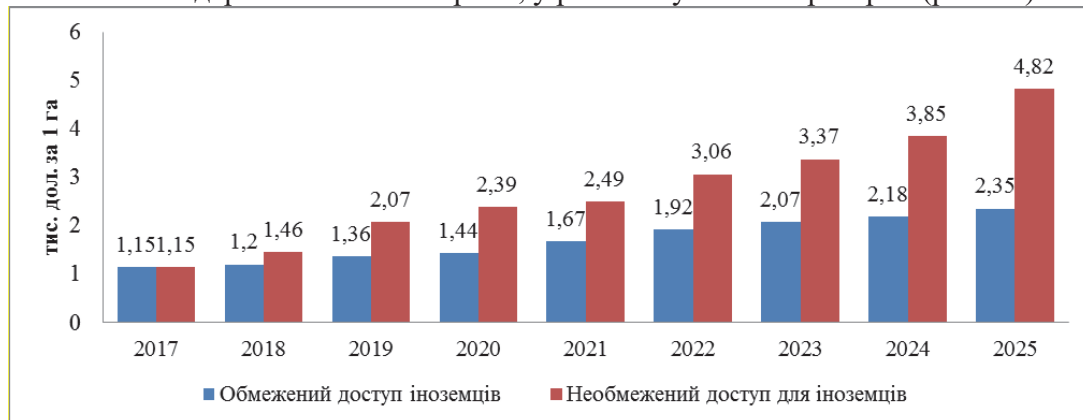

Рис. 20. Прогноз ринкової вартості сільськогосподарської землі в Україні за умови скасування мораторію

Для відтворення сценарію відкриття ринку землі було використано досвід країн, які ввели заборону на продаж землі іноземцям (Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина) та держав, що відкрили ринок для нерезидентів (Естонія, Болгарія, Литва, Румунія), досвід становлення ринку

землі окремих держав наведено у таблиці 4. Відповідно до першого варіанту передбачено обмеження доступу для іноземців, купівлю землі в межах 500 га на 1 бенефіціара. Відповідно до другого – відкриття ринку землі для іноземців за умови обмеження купівлі 500 га на 1 бенефіціара [4].

Однак справедливо буде зауважити, що беручи до уваги досвід країн ЄС, необхідно пам'ятати про вітчизняні реалії. Адже щорічне зростання цін на землю в країнах ЄС супроводжувалося досить швидкими темпами зростання виробництва основних видів сільськогосподарської продукції та великими обсягами експорту на європейських ринках.

Таблиця 2

Етапи становлення ринку землі в окремих країнах ЄС

Країна	Основні характеристики земельних відносин
Польща	На момент відкриття ринку землі, 75% сільськогосподарської землі було у приватній власності. Податок на землю у момент купівлі стягується з покупця та становить 2-5%. Ринкова вартість у 2019 році – 10300 дол. га. У період з 2011 по 2019 рік вартість землі зростала на 59%.
Румунія	Застосування дистрибуції та реституції. Застосування селективного підходу до покупця: покупець повинен мати професійний досвід або фахову кваліфікацію в управлінні аграрним сектором, обмеження на придбання 100 га. Ринкова вартість землі у 2019 році – 6150 дол. США. Податки з продажу становлять від 2 до 3%, а землекористування 2% від суми угоди. Після відміни мораторію (у 2011 році) вартість землі зросла в десятки разів.
Хорватія	Ринок землі залишається закритим для іноземних громадян. Ринкова вартість землі у 2019 році – 7000 дол. Податок на продаж землі та землеволодіння становить 5%.
Естонія	Застосування дистрибуції та реституції. Відсутність заборони доступу до ринку іноземців, однак, земля повинна бути тільки під сільськогосподарське призначення. Податок з продажу 0,1-2%. Ринкова вартість землі у 201 році – 5000 дол.

Крім того, ситуація сьогодні складається так, що люди або з відчаю, або з інших причин готові продати свою землю. Тому співвідношення покупців і продавців на ринку, коли покупців в десятки, а то і в сотні разів менше, неминуче призведе до падіння ціни на землю.

У сучасних реаліях існує ще одна проблема – це недостатня захищеність прав землевласників. Загальна кількість власників та користувачів земельних ділянок становить 25,2 млн. осіб, з них власників земельних ділянок (паїв) – 6,9 млн. осіб. Стаття 41 Конституції України та ст. 321 Цивільного кодексу України передбачають недоторканість права власності, проте дуже часто зазначене право порушується. Накладення земельних ділянок одна на одну, коли межі однієї ділянки перетинають межі іншої, призводить до того, що згідно державного акту на землю частина земельної ділянки опиняється у власності іншої особи. Через неналежне оформлення землевпорядної документації у понад 60 районах (це територія

трьох областей) України, площа зареєстрованих Держгеокадастром земельних ділянок удвічі перевищує реальну площу цих районів.

Більш детально типи і орієнтовне поширення деградації земель в Україні досліджували науковці НААН України, результати даних досліджень наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

**Типи й орієнтовне поширення деградації ґрунтів в Україні
станом на 2016 р.**

Тип деградації ґрунту	% від площі ріллі (32 млн га)
Втрата гумусу й поживних речовин	43
Переуціління	39
Замулення й кіркоутворення	38
Водна ерозія площинна	17
Підкислення	14
Заболочування	14
Забруднення радіонуклідами	11,1
Дефляція, втрата верхнього шару ґрунту	11
Забруднення пестицидами й іншими органічними речовинами	9,3
Забруднення важкими металами	8
Засолення, підлугування	4,1
Водна ерозія, утворення ярів	3

Усі ці процеси вимагають колосальних капітальних вкладень. Тож перш ніж приступати до формування ринку землі, необхідно розробити ефективний механізм державного регулювання земельних відносин з максимізацією зусиль на державній підтримці аграрного сектору економіки за європейським зразком: збереження земельних ресурсів у придатному для господарювання стані та підвищенні їх якості.

Протягом декількох останніх років в десятки разів зменшено внесення органіки, чорноземи стають малопродуктивними та втрачають родючість (рис. 20). Відсутність права власності на землю формує споживацьке ставлення до оброблюваних сільськогосподарських угідь, скорочуються інвестиції, не вноситься необхідна кількість добрив, нехтують необхідними ґрунтозахисними заходами. Необхідно переорієнтувати стратегії сільськогосподарських виробників від споживацького ставлення до земельних ресурсів до більш раціонального та ощадливого їх використання. Все ж, на нашу думку, такий перехід відбудеться поступово, із підвищенням цін на землі сільськогосподарського призначення.

Основними напрямками розвитку земельних відносин на найближчу перспективу є:

– удосконалення системи державного управління земельними ресурсами;

– завершення формування необхідної законодавчої та нормативної бази з питань земельних відносин;

– створення передумов для повноцінного функціонування ринку землі, механізмів його регулювання та ефективного обігу земель сільськогосподарського призначення;

– побудова системи гарантування державою прав власності на землю шляхом створення єдиної автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру та відповідної земельно-інформаційної бази даних;

– стратегічне планування використання земель і землеустрою, здійснення заходів із розмежування земель державної та комунальної власності, проведення інвентаризації земель та демаркації державного кордону;

– завершення проведення нормативної грошової оцінки земель, створення системи економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель, активізація робіт із створення інвестиційно привабливого землекористування [2].

Безперечно, до повноцінного ринкового обігу землі ні держава, ні її громадяни зараз не готові. З іншого боку, практика 18-річного «застою» у подоланні цих проблем має врешті-решт спонукати до негайної роботи.

Необхідність впровадження ринку землі в Україні є очевидною, але реалізувати його потрібно за стандартами країн Євросоюзу та світу.

Сьогодні Уряд України на чолі з президентом Зеленським В.О. наполягають негайно відкрити ринок землі на умовах, які є зрадницькими по відношенню до українського народу. До ризиків прийняття законопроектів 2178 та 2178-10, запропонованих прем'єр-міністром Гончаруком О.В. та народними депутатами партії Слуга народу, можна віднести:

1. Норма в запропонованих законопроектах, яка дозволяє покупку землі юридичними особами є завуальованим допуском до покупки землі іноземців і іноземного капіталу. Продаж українських чорноземів за безцінь – рівнозначно державній зраді.

2. В разі згоди уряду прибрати норму закону щодо надання права покупки землі юридичним особам, ми вирішуємо збереження української землі для української нації. Але відкривати ринок землі сільськогосподарського призначення без відповідних запобіжників є достатньо імовірний ризик порушення продовольчої безпеки країни, значного падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в зв'язку з тим, що в Україні є особи, які мають і власний капітал і доступ до пільгових кредитних ресурсів. Ці можливості ними будуть використані для реалізації схем рейдерського захоплення земель фермерських господарств, малих і середніх агроформувань, на долю яких припадає 20 млн. га орендованих земель шляхом викупу у людей (за статистичними даними це

біля 30%), які готові продати окремо розташовані земельні паї. Це прямий шлях до унеможливлення ведення господарської діяльності та подальшого захоплення земель малого та середнього аграрного бізнесу. Це шлях до знищення фермерських господарств, середніх і малих агроформувань.

3. Вимогами до покупця земель сільськогосподарського призначення можуть бути:

- наявність громадянства України;
- проживання в Україні не менше 10 останніх років;
- наявність української сільськогосподарської освіти;
- досвід роботи в сільському господарстві не менше 3 років;
- норма покупки земель сільськогосподарського призначення в одні руки не більше 300 га і не більше 3000 га в сумі власність плюс оренда.

4. Необхідно створити для кожного громадянина України, який відповідає вимогам до покупця земель сільськогосподарського призначення в рамках цього закону реальний доступ до довготермінових кредитів з цільовим призначенням виключно покупки земель під не більше 2% річних. Для реалізації державної кредитної програми створити державну фінансову установу, засновником якої є держава, джерелом кредитування є державний бюджет України.

5. З метою реалізації конституційних прав громадян України на продажу власного земельного паю створити спеціальний Державний земельний банк зі статусом національного, який включено до списку об'єктів заборонених до приватизації, який може придбати пай за вартістю нормативно-грошової оцінки земельної ділянки, яка сьогодні у 1,5 рази більша ніж ринкова її вартість. Ті громадяни України, які мають бажання продати свій земельний пай за вищою ціною ніж нормативно-грошова оцінка зможуть це зробити не раніше чим через 10-15 років, коли така може встановитися на ринку.

6. За результатами проведених в країні опитувань лише 30% власників земельних паїв мають бажання його продати. Шляхом нескладних розрахунків маємо, що загальні витрати держави на купівлю цих паїв складуть:

6 900 000 га (загальна кількість розпайованих земель сільськогосподарського призначення України) 0,3 (відсоток бажаючих продати пай)*2,7 га (середній розмір земельного паю в Україні)* 30 000 грн (середня нормативно-грошова оцінка земельного паю) = 167 670 000 000 грн або 6 448 846 150 дол. США.*

Держава викупивши земельні паї у всіх бажаючих їх продати через спеціальний Державний земельний банк і витративши лише 168 млрд. грн зніме ризик порушення продовольчої безпеки в результаті появи нових власників викуплених паїв зі своїми абсолютно не прогнозованими цілями

використання землі (чи рейдерське захоплення, чи перепродаж).

7. Очевидно, що законопроекти (2178), (2178-10) є законопроектами закріплення олігархічної системи в Україні, оскільки обмеження, які викладені у них дають можливість мати у власності всю землю сільськогосподарського призначення, України в руках 200 осіб, прізвища неважко назвати. У підтвердження сказаного маємо нескладні математичні розрахунки:

1) $42\,000\,000$ га (землі сільськогосподарського призначення України) $\cdot 0,005$ (відсоток норми купівлі землі в межах України в одні руки відповідно законопроекту) = $210\,000$ га (сукупна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності одного громадянина);

2) $42\,000\,000$ га (землі сільськогосподарського призначення України) $\cdot 210\,000$ га (сукупна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності одного громадянина) = 200 осіб (Калетнік Г.М.).

«Перезавантаження» орендних відносин та емфітевзису. Перший етап ринкового обігу земель має бути націлений і на вирішення проблем у орендних відносинах.

Науковці одностайні у думці, що запуск ринкового обігу землі потрібно розпочинати з прозорого (а не тіньового) ринку прав на її оренду. Досвід продажу прав оренди земель державної власності на відповідних торгах системи Держгеокадастру засвідчує зростання цінових пропозицій у десятки разів.

Розв'язання цієї проблеми очевидне. Необхідне «перезавантаження» орендних відносин у кожному куточку сільських територій та у всій країні.

Вкрай болючим є питання **емфітевзису**. Нагадаємо, що він був «хитро» вбудований ще у 2004 році у Цивільний кодекс України. У той час «узаконили» і агрохолдинги. За цим «хитрим» механізмом фактично криється викуп землі у селян за схемою її передачі у користування на 100, 200, а у окремих випадках – і на 500 років. Селянам за емфітевзисом разово заплатили – і все... І ці землі знаходяться у юридичних осіб, найчастіше – з прихованими іноземними капіталами.

Обліку таких операцій, кількості оформленої таким способом землі в державі, звичайно, немає. За нашими оцінками, таким чином «викуплено» вже більше від 1 до 2,5 млн га сільськогосподарських земель України. Зовсім недавно такі операції «узаконено» і статтею 102 Земельного кодексу України.

У зв'язку з цим доречно прийняти Закон України щодо заборони перепродажу землі, що знаходиться в емфітевзисі. У разі перепродажу (ліквідації бізнесу і т.д.) така земля має передаватися безоплатно у власність сільської громади.

Вилучення земельних ділянок із масивів орендарів. Ця проблема і до сьогодні не розв'язана через зволікання із продовженням земельної реформи після 2004 р. та незавершеність її окремих кроків. Зокрема, залишилися неузгодженими права селян (орендодавців) на вилучення земельних паїв із оренди, а також права господарів (орендарів) на цілісність орендованих земельних масивів для зручності та сталості господарського використання.

Пропозиції для вирішення цієї проблеми наступні. Слід запровадити спеціальний режим вилучення земельних паїв із масивів сільськогосподарських угідь орендарів (він був відпрацьований ще у 2000-2004 рр.), який би не допускав порушення цілісності таких масивів. Слід заборонити вилучати з масивів землю у емфітевзисі. Все

це та інше вимагає внесення відповідних змін до Земельного кодексу.

Отже, поетапний підхід до запровадження ринкового обігу землі дозволяє невідкладно вирішити негайні потреби, а з іншого боку – дає змогу якісно підготувати решту базових умов для запуску повноцінного ринку.

Однак для запуску повноцінного ринку землі необхідно забезпечити базові «технологічні передумови», представлені на рис. 20

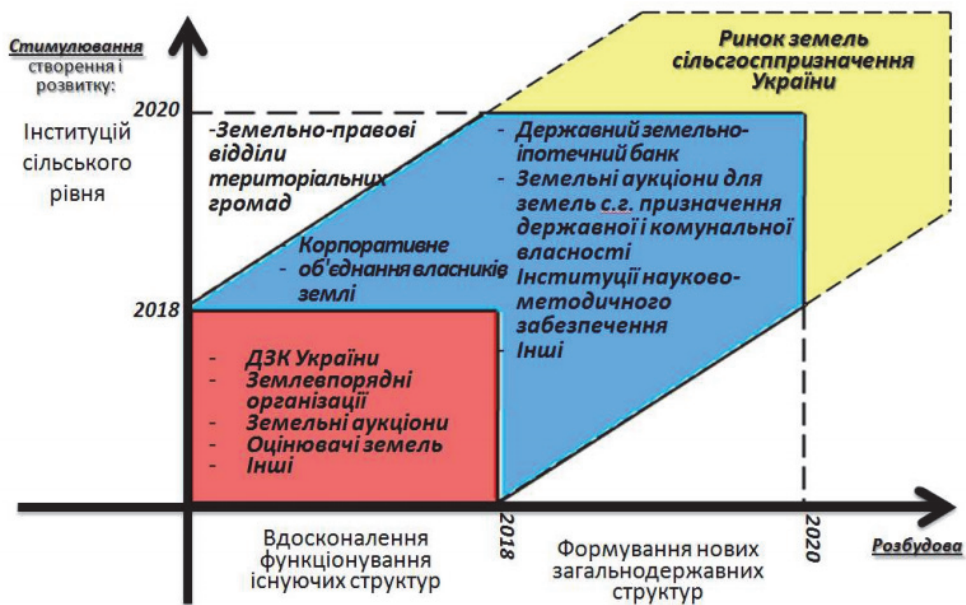

Рис. 20 (а) Розбудова інфраструктури вітчизняного ринку земель

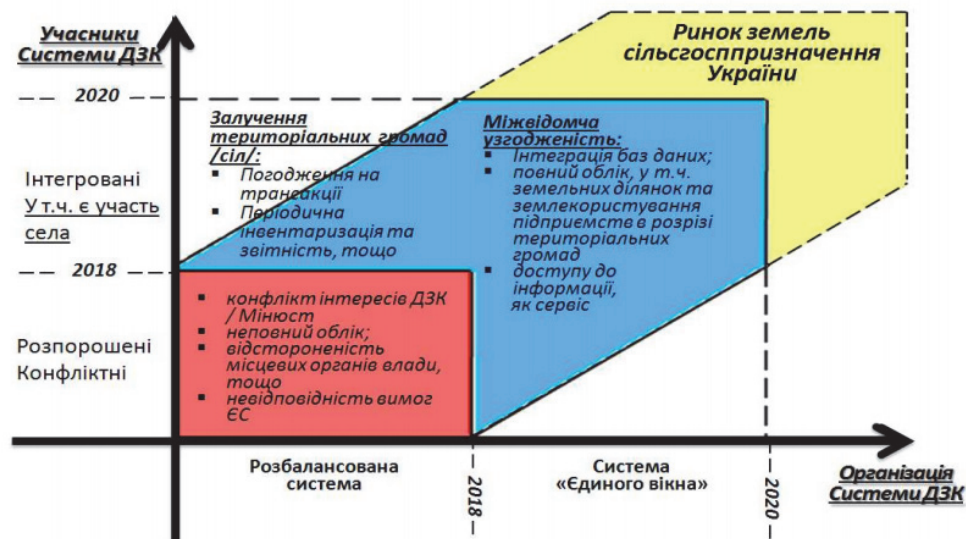

Рис. 20 (б) Удосконалення системи Державного земельного кадастру

Рис. 20 (в) Формування аграрної складової ДЗК та об'єктивної грошової оцінки земель

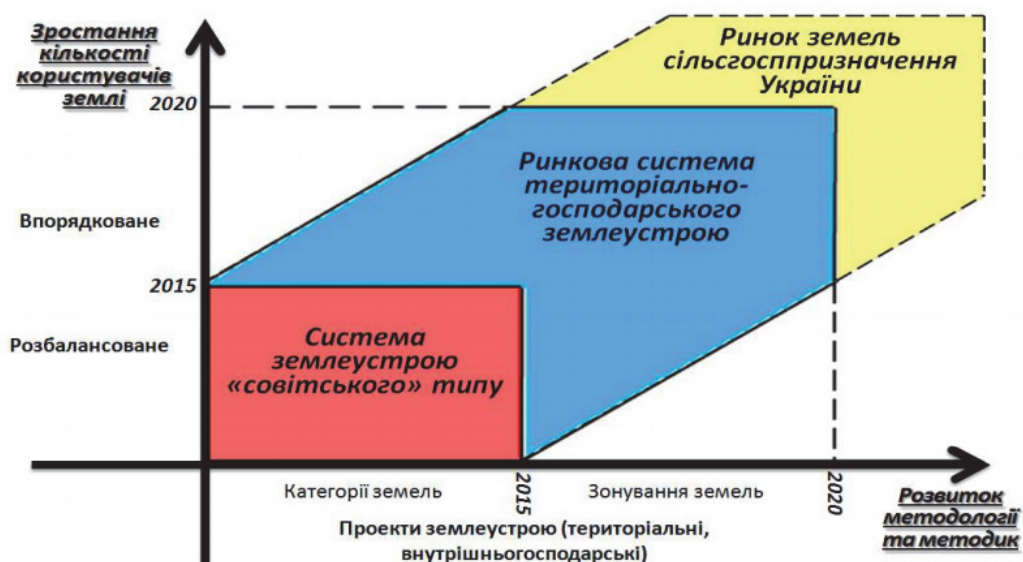

Рис. 20 (г) Розбудова територіальних систем землеустрою

6.2 Проекти та закони про ринок землі

Основні законодавчі акти, пов'язані з обігом та використанням земель в Україні:

- «Про оренду землі» від 06.10.1998;
- «Про меліорацію земель» від 14.01.2000;
- Земельний кодекс України від 25.10.2001;
- «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003
- «Про землеустрій» від 22.05.2003;
- «Про охорону земель» від 19.06.2003;
- «Про використання земель оборони» від 27.11.2003;
- «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» від 05.06.2003.
- «Про оцінку земель» від 11.12.2003;
- «Про державний земельний кадастр» від 07.07.2011.

Основні положення Проекту Закону «Про ринок землі» (ініціатор законопроекту Калетнік Г.М.) [5], етапи розгляду якого представлено у таблиці 4:

– **Зменшено граничну максимальну площу земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва у приватній власності однієї особи яка не може перевищувати 100 гектарів не залежно від природно - сільськогосподарської зони.**

– **Введено обмеження на площу орендованих земель.** Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, яка може перебувати в оренді однієї особи з урахуванням пов'язаних осіб та осіб, пов'язаних з нею відносинами контролю, не може перевищувати 6000 гектарів сільськогосподарських угідь на території одного району та не більше 5 відсотків площі сільськогосподарських угідь на території області.

– **Звужено коло осіб, що мають переважне право на придбання земельної ділянки** сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та особистого селянського господарства. Відповідно до проекту таке право мають орендар, власники суміжних земельних ділянок сільськогосподарського призначення, а також співвласники таких земельних ділянок що перебуває у спільній власності. У разі коли намір реалізувати переважне право виявили кілька осіб, пріоритет на реалізацію переважного має орендар.

– **Визначено мету та функції державного земельного банку,** якому надається виключне право на здійснення діяльності на ринку земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, Державному земельному

банку України належить виключне право заставаотримувача земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та фермерського господарства, право купівлі та продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та фермерського господарства.

Таблиця 4

ДАТИ ТА СТАН ПРОХОДЖЕННЯ	ВІДХИЛЕНО ТА ЗНЯТО З РОЗГЛЯДУ
06.09.2012	В порядок денний не включено
25.04.2012	Вручено таблицю поправок-2
09.12.2011	Прийнято в першому читанні (За - 245, Проти - 35, Утрималось - 0, Не голосувало - 10)
08.12.2011	Вручено з поданням Комітету про розгляд
08.12.2011	Направлено на розгляд Комітету
07.12.2011	Передано на розгляд керівництву
07.12.2011	Одержано Верховною Радою

Метою прийняття Закону України «Про ринок земель» є правове врегулювання питань, пов'язаних з організацією і функціонуванням ринку земель в Україні, запровадження при цьому особливого механізму обігу земель сільськогосподарського призначення, забезпечення ефективних механізмів захисту законних прав суб'єктів такого ринку.

Затвердження і практична реалізація Закону України «Про ринок земель» дасть можливість організувати прозорий ринок земельних ділянок державної, комунальної та приватної власності, законодавчо врегулювати питання щодо порядку проведення земельних торгів, а також поліпшити інвестиційний клімат в країні.

Проект Закону України «Про ринок земель» спрямований на остаточне завершення створення ринкових передумов для залучення земельних ділянок сільськогосподарського призначення до економічного обігу, організацію прозорого ринку земель із запровадженням конкурентності її продажу, забезпечення повноти надходження податків і зборів, зокрема, від продажу земельних ділянок та прав оренди на них, а також державного мита від операцій на ринку землі.

Існує кілька моделей подальшого розвитку запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, але основних, виходячи зі змісту актуальної політичної дискусії, – три (рис. 21) [7].

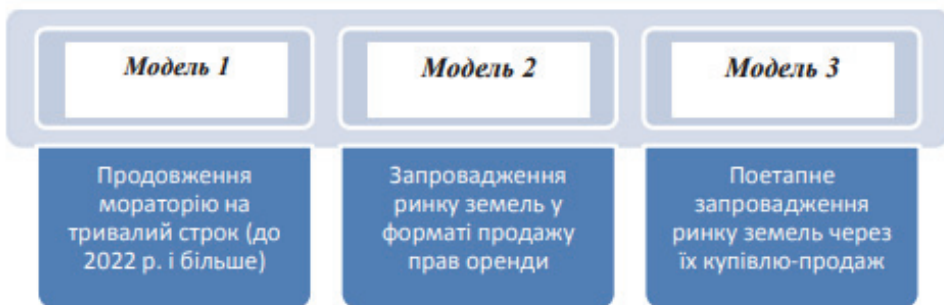

Рис. 21 Можливі моделі запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні

Модель 1. Продовження мораторію на тривалий строк (до 2022 р. і довше). Однією із поширених думок, що побутує у суспільстві є необхідність продовження мораторію на купівлю-продаж земель строком від п'яти років і більше. Мотивуючи це, як правило, необхідністю «захисту прав сільських жителів». Однак вагомих аргументів на користь збереження мораторію на тривалий строк не так уже і багато. З огляду на існуючу ситуацію важливо об'єктивно оцінити наслідки реалізації першої моделі.

Збереження існуючого формату земельних відносин до 2022 р. спровокує посилення процесів латифундизації сільського господарства. За таких умов можна очікувати поступового зменшення чисельності власників земельних паїв та збільшення частки спадкоємців, серед яких далеко не останнє місце можуть зайняти органи місцевого самоврядування. Які, очевидно, в силу об'єктивних обставин надаватимуть земельні наділи в користування, на правах оренди або емфітевзису, великим інтегрованим агроформуванням. Ситуація щодо решти власників земельних паїв практично залишатиметься без змін, характерними особливостями якої будуть невисокі розміри орендної плати та зростання частки довгострокової оренди.

Така модель розвитку земельних відносин є однією із найменш оптимістичних. Зберегти її у нинішньому форматі можна за умови, якщо держава або територіальні громади візьмуть на себе зобов'язання викупити земельні паї у власників, які в силу різних обставин хочуть їх продати. За експертними оцінками їх кількість може становити близько 1 млн осіб. У разі створення зазначених умов питання щодо мораторію на купівлю-продаж земель можна закрити і працювати в існуючій системі координат. Проте за будь-яких умов громадяни повинні отримати право реалізувати свої конституційні права щодо розпорядження земельними паями [8].

Модель 2. Запуск ринку земель у форматі продажу прав оренди.

Дана модель передбачає розблокування статус-кво щодо земельного ринку через запуск продажу прав оренди. Суттєвою вадою даної моделі є відсутність обмежень щодо участі в угодах з купівлі прав оренди юридичних осіб та іноземців. Крім того дана модель не передбачає обмежень щодо концентрації земельних масивів у вертикально інтегрованих агроформувань.

Перевагами реалізації даного сценарію є те, що він робить можливим запровадження обігу прав оренди, які, у подальшому можуть використовуватися як банківська застава. Однак, результати досліджень засвідчують, що від появи на ринку даного квазітовару переваги отримують агрохолдинги. Це зумовлене тим, що дрібні фермери не зможуть нарівні конкурувати з крупним капіталом на ринку прав оренди [7].

Що стосується власників земельних паїв, то ситуація практично не вплине на їх економічний стан. Продати свої земельні наділи вони й надалі не зможуть. Розпорядження власністю обмежуватиметься трансакціями щодо спадкування, обміну та передачі в користування на правах оренди чи емфітевзису. З точки зору держави та територіальних громад, реалізація означеного сценарію забезпечить незначне збільшення податкових надходжень до бюджетів та сприятиме формуванню посередників й агентів на новому ринку [8].

Однак позиція банківського сектору стосовно даного активу залишається невизначеною. У кращому разі фінансові установи активно включаться в ринок прав оренди не раніше, ніж буде напрацьовано господарську, фінансову й судову практику, а на це потрібно не менше трьох років. Виходом із даної ситуації може стати створення спеціального фонду гарантування таких кредитів. У разі його реалізації донор візьме на себе ризики неповернень, оперативно відшкодовуючи кредиторів збитки й самостійно вирішуючи питання з перепродажем застави. За цієї моделі існує ризик скуповування прав оренди великих земельних масивів окремими господарюючими суб'єктами, насамперед, через відсутність обмежень щодо концентрації й допуску до цього процесу юридичних осіб. Таким чином, у разі реалізації даного сценарію відбудеться незначне пожвавлення в усіх сегментах земельного ринку, але визначального ефекту для галузі дана модель не матиме.

Модель 3. Поетапний запуск ринкового обігу земель. Концепт запуску ринку земель в Україні в кілька етапів передбачає поступове введення земельних ділянок у ринковий обіг, що відкриває можливість оперативного контролю за здійснюваними трансакціями з тим, щоб у разі необхідності вчасно виявити й усунути недоліки й прогалини, що

виникатимуть. За умов реалізації даної моделі пропонується на першому етапі, протягом двох-трьох років, на продаж виставити частину земель державної власності, загальною площею близько до 1 млн га. Землі сільськогосподарського призначення державної власності, і у цьому їхня перевага перед земельними паями, як правило, становлять єдиний земельний масив, що дозволяє розраховувати на інтерес до них з боку потенційних інвесторів. Критична маса угод дозволить визначити цінові орієнтири в усіх регіонах України і сформувати мінімально допустиму ціну земель до моменту виходу на ринок приватних осіб [9].

Купівля-продаж земельних ділянок державної власності відбуватиметься через відкриті земельні аукціони, які проводитимуться в режимі «он-лайн», щоб забезпечити доступ максимальної кількості учасників. Нині Держгеокадастром розроблено необхідну інфраструктуру, яка робить можливим проведення електронних аукціонів із застосуванням найсучаснішої технології захисту даних block-chain. На даний час вона пройшла апробацію і може бути передана в користування будь-якій установі чи організації [8].

Порівняльна характеристика запропонованих моделей запровадження ринкового обігу

сільськогосподарських земель у законодавчих ініціатив

Критерій та індикатори	Законодавчі ініціативи	
	Законопроект Урядовий	Законопроект депутатський № 5535 від 13.12.2016 р.
Етапність уведення ринкового обігу земель 	Відкриття ринку земель у два етапи: 1 етап – продаж земель державної власності та успадкованих земель 2 етап – відкриття повноцінного ринку земель	Відкриття ринку земель у чотири етапи: 1 етап – продаж земель державної та комунальної власності громадянам України, державі, органам місцевого самоврядування 2 етап – продаж земель приватної власності фізичним особам 3 етап – продаж земель юридичним особам 4 етап – продаж земель іноземцям та особам без громадянства
Наявність державного регулятора 	Регулювання здійснюється за участі спеціалізованої державної інституції	Відсутній
Суб'єктний склад 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ громадяни України ➢ держава ➢ територіальні громади 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ громадяни України ➢ держава ➢ територіальні громади ➢ юридичні особи іноземці, особи без громадянства
Переважне право 	Співвласники земельної ділянки	Відсутнє
Обмеження граничних розмірів 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ для фізичних осіб – 200 га ➢ для фермерських господарств – 1000 га 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ для громадян – 500 га ➢ для юридичних осіб – 33% площі с.-г. угідь території ОТГ та/або району
Регулювання ціни продажу 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ перший етап – не нижче НГО ➢ другий етап – ринкова вартість згідно експертної НГО 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ до 01.01.2020 р. не нижче 20 середніх річних орендних плат відповідного району ➢ не нижче експертної НГО
		<p>Законопроект депутатський № 5535-1 від 28.12.2016 р.</p> <p>Етапність відсутня</p>
		<p>Відсутній</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ громадяни України ➢ держава ➢ юридичні особи, які займаються веденням сільського господарства <ul style="list-style-type: none"> ➢ перша черга – подружжя, діти, батьки продавця ➢ друга черга – рідні брати, сестри, онуки продавця ➢ третя черга – власники суміжної земельної ділянки ➢ четверта черга – користувачі земельної ділянки <p>Відсутнє</p>
		<p>Двадятикратний розмір мінімальної річної суми платежу за оренду землі, визначеної статтею 288 ПКУ</p>

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Земельна реформа, земельна ділянка, пай, ринок землі, землі сільськогосподарського призначення, землі несільськогосподарського призначення, сільськогосподарські угіддя, право власності на земельну ділянку, державний акт на земельну ділянку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. На які категорії поділяються землі в Україні за основним цільовим призначенням?
2. Охарактеризуйте форми власності на землю в Україні.
3. Які категорії земель в Україні не можуть передаватись у колективну та приватну власність?
4. Задля яких цілей громадяни України мають право на одержання у власність земельні ділянки ?
5. На яких підставах громадяни України набувають права власності на земельні ділянки ?
6. Охарактеризуйте права власників земельних ділянок в Україні.
7. Ринок землі та передумови його формування.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Скільки існує етапів здійснення земельної реформи в Україні:
 - e) 2.
 - f) 6.
 - g) 5.
 - h) 4.
2. Форми власності на землю:
 - e) державна, колективна, приватна.
 - f) державна, колективна.
 - g) колективна, приватна.
 - h) державна, приватна, громадська.
3. Прийняття Верховною Радою України Постанови « Про земельну реформу» відбулося:
 - e) 15 березня 1992 р.
 - f) 15 березня 1993 р.
 - g) 15 березня 1994 р.
 - h) 15 березня 1991р.
4. Якої категорії земель не передбачено за ЗК України:
 - e) землі сільськогосподарського призначення.
 - f) землі водного фонду.
 - g) землі спеціального призначення.

- h) землі рекреаційного призначення.
5. Назвіть назву проекту Закону України, ініціатором якого був Калетнік Г. М. ?
- a) ЗУ «Про форми власності на землю».
 - b) ЗУ «Про земельну реформу».
 - c) ЗУ «Про ринок землі».
 - d) ЗУ «Про оренду землі».
6. Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються:
- e) землі, надані для сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та перелог).
 - f) землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей.
 - g) землі, надані для не сільськогосподарські угіддя.
 - h) землі, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
7. До земель сільськогосподарського призначення належать:
- 11. землі загального користування населених пунктів, землі лісового фонду.
 - 12. землі сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів та їх дослідних господарств.
 - 13. сільськогосподарські угіддя, не сільськогосподарські угіддя.
 - 14. землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.
8. Сутність ринку землі полягає в наступному:
- a) засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту та пропозиції.
 - b) сукупність галузей, що забезпечують виробництво продукції сільського та рибного господарства, її заготівлю, зберігання, переробку та реалізацію.
 - c) стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву, на рівні, що визначається цим законом.
 - d) сукупність продавців і покупців, які вступають між собою в економічні відносини з приводу купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою механізму узгодження цін на основі попиту і пропозиції.
9. Землі сільськогосподарського призначення можуть передаватися у власність:
- a) громадянам України.
 - b) особам без громадянства.

- c) іноземним громадянам.
 - d) громадянам України та іноземним громадянам.
10. Назвіть форми власності на землю які існують в аграрній сфері України?
- a) Державна, комунальна, міжнародна.
 - b) Міжнародна, комунальна, приватна.
 - c) Державна, приватна, міжнародна.
 - d) Державна, приватна, колективна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/7482/1/NK_2017_157-160.pdf
2. [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01\(24\)/19.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01(24)/19.pdf)
3. http://natureus.org.ua/repec/archive/1_2016/27.pdf
4. Білик Ю.Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні: монографія. Київ: Урожай, 2000. 189 с.
5. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. – 128 с.
6. Калетнік Г.М. Проект ЗУ «Про ринок земель»
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41981
7. Мартинюк М. Ринок землі в Україні: три можливі моделі запуску та їх наслідки. Джерело тижня. 2016. № 34.
8. Мартинюк М. П'ять концепцій ринку землі: який економічний ефект вони генерують. Економічна правда. 2016.- 26 вересня.
9. Мартинюк М.П. Земельна реферма: компромісний сценарій. Землевпорядний вісник. 2015. № 10. С.2-3.

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Ринок землі – це засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу тощо земельних ділянок або прав на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку.

Поетапний запуск ринкового обігу земель - концепт запуску ринку земель в Україні в кілька етапів, поступове введення земельних ділянок у ринковий обіг.

Земельна реформа – є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване та успадковуване речове право на чуже майно, яке полягає у наданні особі користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб з метою отримання плодів та доходів від неї з обов'язком ефективно її використовувати відповідно до цільового призначення.

Селянське (фермерське) господарство – є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання переважно особистою працею членів цього господарства виробляти товарну продукцію сільського господарства, займатися її переробкою і реалізацією. Це підприємство є юридичною особою, має назву, печатку і штамп, працює на засадах самоокупності.

Оренда — наймання, тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою, обладнанням, виробничими площами, машинами і т. ін. на договірних засадах.

Оренда земельної ділянки — засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності.

Суборенда — угода про передачу орендарем орендованого ним об'єкта в оренду третій особі.

Земельна частка (пай) - право на умовну земельну частку в гектарах з відповідною грошовою оцінкою без виділення у загальному масиві земель.

7.1 Суть та методи державного регулювання АПК.

7.2 Інструменти державної політики в АПК.

7.3. Державна підтримка сільгоспвиробників.

7.1 Суть та методи державного регулювання АПК

Необхідність державного регулювання аграрного сектору будь-якої країни обумовлена його особливостями. Основними з них є, по-перше, те, що аграрний сектор – слабомонopolізована галузь економіки. З ним взаємодіють, як правило, монополісти в особі постачальників засобів виробництва, агросервісного обслуговування та переробки сільськогосподарської продукції, торгівлі. По-друге, на селі недостатньо розвинена виробнича і ринкова інфраструктури, що ставить аграрних товаровиробників в нерівні умови з товаровиробниками інших галузей. По-третє, земля – це місце спільного проживання людини і в цій якості виконує важливу соціальну функцію. Потрібні додаткові кошти для збереження ландшафтів, екологічної рівноваги тощо. По-четверте, аграрний сектор залежить від природно-кліматичних умов і потрібно мати додаткові кошти на створення страхових і резервних фондів. По-п'яте, аграрний сектор не може швидко реагувати на зміну попиту на продовольство без шкоди для виробничої структури. [21]

В силу своїх специфічних особливостей, циклічності виробництва сільське господарство не може в повній мірі і на рівних умовах брати участь у міжгалузевій конкуренції. Тому сільське господарство вимагає проведення активної і специфічної аграрної політики для збереження і розвитку цього важливого сектору економіки. [21]

Формування необхідного рівня та умов розвитку аграрної сфери економіки України знаходить реалізацію в економічній **політиці держави**. Останню розглядають як систему спеціально розроблених і реалізованих заходів впливу на господарські процеси, які відбуваються в національному

господарстві, з метою надання їм визначеної спрямованості розвитку. Економічна політика реалізується через відповідні інструменти, використання яких спрямоване на досягнення економічною системою суспільства визначених цілей, забезпечення необхідного режиму її функціонування [13].

Державна економічна політика є основою державного регулювання економіки. Державна економічна політика розглядається як цілеспрямований вплив держави на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення й удосконалення умов економічного розвитку відповідно до суспільного устрою [14].

Державне регулювання аграрного сфери представляє систему економічних, фінансових, правових, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються державою для ефективного і стабільного розвитку аграрного виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [15].

Основною **метою** державного регулювання аграрного сектору економіки є коригування економіки і запобігання кризовим явищам для ефективного функціонування ринкового механізму забезпечуючи рівноправну конкуренцію, доступ до ресурсів та ринків збуту аграрних товаровиробників. Державне регулювання безпосередньо може впливати на процес відтворення в сільському господарстві, забезпечуючи умови для економічного зростання в сільськогосподарських підприємствах, стимулюючи впровадження інноваційних технологій і оновлення матеріально-технічної бази в АПК, тим самим вирішуючи проблеми не тільки економічного, але й соціального характеру. Напрямки аграрної політики і величина впливу державних заходів визначаються масштабом соціально-економічних проблем в умовах кризи в конкретній ситуації і в певний час . [21]

Основними напрямками державної підтримки сільського господарства в країні є: забезпечення доступності кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників; розвиток системи страхування ризиків в сільському господарстві; розвиток племінного тваринництва; розвиток елітного насінництва; забезпечення виробництва продукції тваринництва; забезпечення закладання багаторічних насаджень і догляд за ними; забезпечення оновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників; забезпечення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; забезпечення сталого розвитку сільських територій; надання консультаційної допомоги аграрним товаровиробникам, підготовка і перепідготовка кадрів; інформаційне забезпечення при реалізації державної аграрної політики [16]. На рис. 1 уточнені та систематизовані цілі й функції державного регулювання аграрного сектору економіки.

На рис. уточнені та систематизовані цілі й функції державного регулювання аграрного сектору економіки.

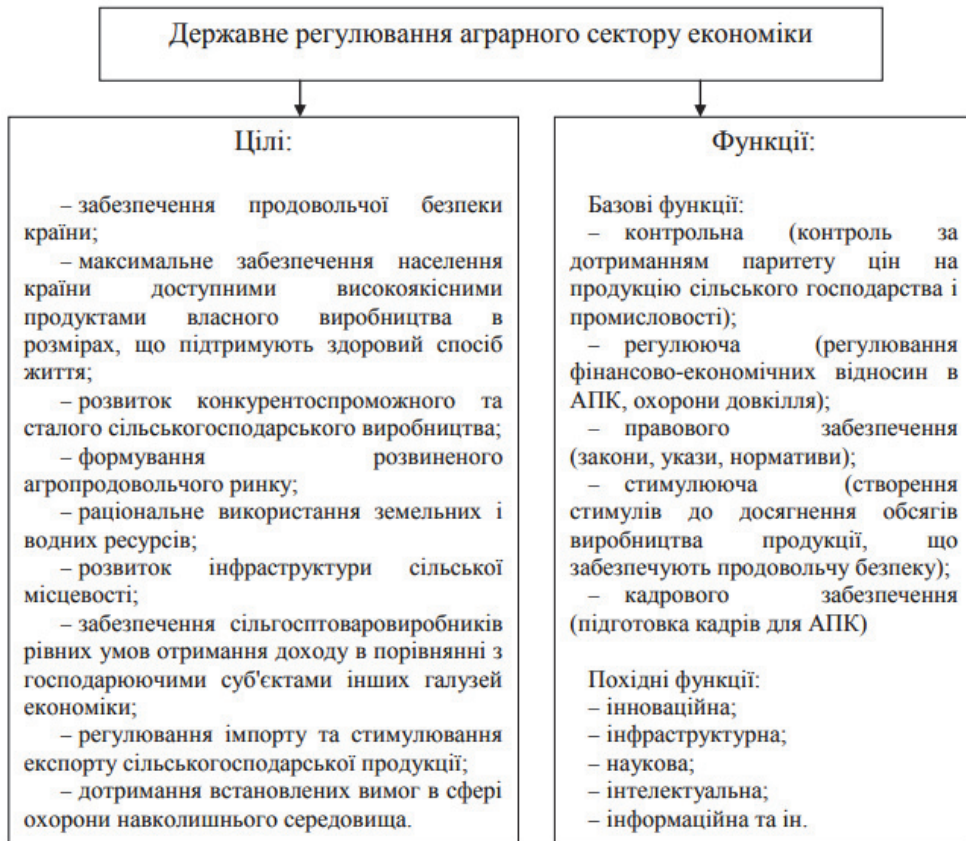

Рис. 1 Цілі та функції державного регулювання аграрного сектору економіки

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Також під методами державного регулювання аграрного сектору економіки слід розуміти способи впливу держави на суб'єктів аграрної сфери економіки з метою забезпечення сприятливих умов їх ефективного функціонування відповідно до прийнятої економічної політики держави.

Методи державного регулювання аграрного сектору економіки за формою впливу:

– *прямі*: до основних інструментів прямих методів державного регулювання економіки належать: різні нормативно-правові акти; державні замовлення; плани соціально-економічного розвитку; цільові комплексні програми; державний бюджет.

– *непрямі*: характеризуються опосередкованим впливом на розвиток економіки та передбачають створення певних умов господарювання, що дають змогу розвивати економічні процеси в єдиному напрямі з державною економічною політикою. Вони реалізуються через інструменти бюджетно-

фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної, амортизаційної та інших напрямів економічної політики держави.

Методи державного управління за способами впливу поділяються на **адміністративні, економічні, правові та соціально-психологічні (рис 2.)**

Адміністративні методи – це сукупність прийомів та впливів, заснованих на використанні об'єктивних організаційних відносин між людьми та загальноорганізаційних принципах управління.

Характерними особливостями адміністративних методів державного управління є такі:

1) прямий вплив на керований об'єкт шляхом установлення його повноважень (прав і обов'язків);

2) односторонній вибір суб'єктом управління найближчої та кінцевої мети, завдань управлінського процесу, порядку, термінів його виконання об'єктом, ресурсного забезпечення, умов виконання завдань на кожному конкретному етапі;

3) юридична обов'язковість актів управління (указів, постанов, рішень, розпоряджень, наказів і резолюцій), невиконання яких розглядається як порушення обов'язків та може спричинити не тільки адміністративну чи координаційдисциплінарну відповідальність, але навіть кримінальну.

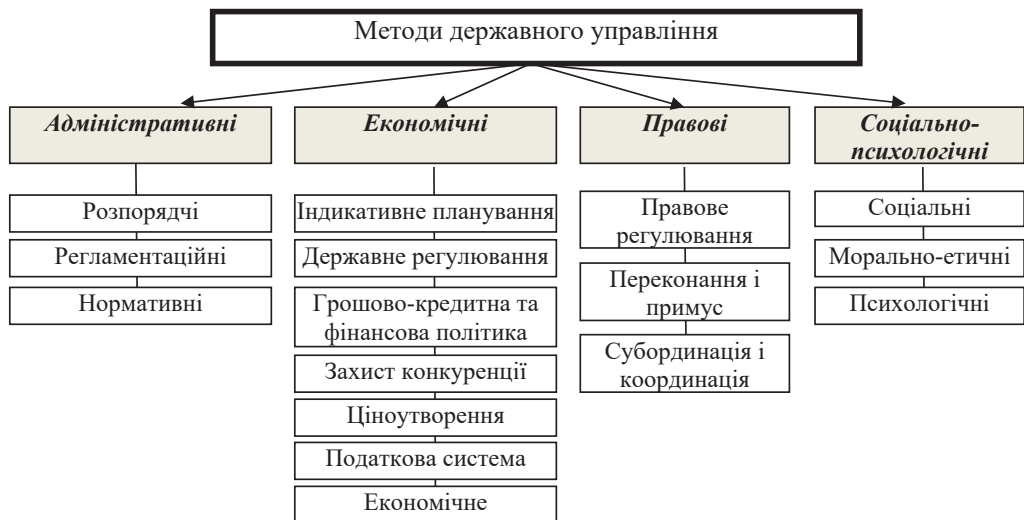

Рис 2. Методи державного управління за способами впливу

Класифікація адміністративних методів.

Суттю *регламентаційних* методів є встановлення складу елементів системи і стійких організаційних зв'язків між ними за допомогою закріплення визначених обов'язків (як за системою в цілому, так і за окремими її ланками) загальної регламентації, тобто розмежування і закріплення завдань, функцій, прав і відповідальності, встановлення взаємозв'язків. Вони здійснюються за допомогою статутів, положень, посадових інструкцій та інших регламентів.

Розпорядчі методи відображають поточне використання встановлених організаційних зв'язків, їх часткове коригування в разі зміни умов роботи. В основі розпорядчого впливу лежать повноваження органів виконавчої влади – закріплені в установленому порядку їх права та обов'язки.

Нормативні методи доповнюють по суті регламентаційні та розпорядчі. Вони призначені для підтримки стабільності організаційних зв'язків за допомогою дисциплінарних вимог і систем відповідальності.

Економічні методи державного управління – це система прийомів і засобів прямої дії на суб'єкти підприємницької діяльності шляхом запровадження фінансово-економічних законів і грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, які забезпечують досягнення високих економічних результатів.

Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання норм (правил) поведінки суб'єктів влади. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади. Водночас юридичні норми мають бути зрозумілими людям, належно обґрунтованими, системно організованими і придатними для практичної реалізації.

Правові норми є засобом реглантування системи органів виконавчої влади як у структурному, так і функціональному аспектах. Суттю права є фіксація політико-правових відносин, а змістом – його роль як засобу здійснення соціального управління у суспільстві. Дотримання правових норм гарантується авторитетом держави, забезпечується як методом переконання, так і, у разі потреби, – засобами примусу.

Соціальні методи державного управління спрямовані на створення надійної системи соціального захисту, яка спроможна забезпечити державний апарат висококваліфікованими професійними кадрами. До соціальних методів державного управління можна віднести широке коло методів соціологічних досліджень, соціального прогнозування і соціального планування.

Морально-етичні методи базуються на зверненні до гідності, честі і совісті людини. Їх завдання полягає у формуванні позитивної морально-психологічної обстановки, сприятливої на вирішення поставлених завдань та засвоєння персоналом державної служби морально-етичних норм. Досвід ряду країн підтверджує, що поліпшення функціонування апарату управління можливе лише за умови запровадження в практику його діяльності норм і принципів управлінської етики. Тому утвердження в державній службі засад професійної етики є вимогою часу, що обумовлена як потребами демократизації державного управління, так і стратегічним курсом України на європейську інтеграцію.

Психологічні методи являють собою конкретні засоби і прийоми впливу на процес формування і розвитку колективу, який складається з формальних і неформальних груп, системи взаємовідносин, соціальних потреб та інших соціально-психологічних факторів, а також на процеси, які відбуваються у ньому. Психологічні методи управління спрямовані на регулювання відносин

між службовцями шляхом оптимального добору і розстановки персоналу.

7.2 Державна підтримка сільськогосподарських виробників

Аграрний сектор економіки держави, яка була і є аграрною, є одним із найважливіших сфер виробництва України. Сьогодні, як ніколи, розвиток аграрного сектору в умовах конкурентного середовища безумовно залежить від державної підтримки. Адже ефективний розвиток аграрного сектору в цілому впливає на розвиток аграрних підприємств, гарантує продовольчу безпеку держави, дає можливість вітчизняним сільськогосподарським виробникам бути високоефективними та конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішньому ринках, покращує та відновлює соціальну інфраструктуру в селах і т.д [17].

На законодавчому рівні не затверджено основного трактування поняття “державна підтримка”. Найчастіше воно ототожнюється з такими поняттями, як “система державного регулювання”, “фінансова підтримка”, “система бюджетної підтримки”, “державна допомога аграрному сектору” та іншими [18].

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА Сучасний СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: УРЯДОВІ ПРОГРАМИ 2019

економічний словник трактує державну підтримку як спосіб формування еквівалентних відносин в рамках агропромислового комплексу або народногосподарського комплексу з метою забезпечення економічної рівноваги.

До основних методів регулювання аграрної політики відносяться адміністративні та економічні. В межах кожного методу можна виокремити інструменти його реалізації. До *інструментів реалізації адміністративних методів* відносять:

Ліцензії – це спеціальні дозволи, які видаються суб'єктам підприємницької діяльності на здійснення окремих її видів. Ліцензування спрямоване на захист економічних інтересів країни, суспільства та його членів як споживачів товарів та послуг. Складовим елементом ліцензування є перелік видів підприємницької діяльності, що мають дозвільний (ліцензійний) статус.

Квоти – визначають частку суб'єктів ринку у виробництві, споживанні, експорті, імпорті і т. п. товарів та послуг. Квотування здійснюється з метою створення конкурентного середовища, захисту вітчизняного ринку,

стабілізації цін на внутрішньому ринку.

Санкції – це заходи держави, спрямовані на покарання суб'єктів ринку, які не виконують установлених правил діяльності. У порядку економічних санкцій держава може вимагати сплати неустойки, штрафів, пені за невиконання суб'єктами ринку певних зобов'язань, а також вилучати на користь державного або місцевих бюджетів виручки від незаконної діяльності.

Норми – це, по-перше, науково обґрунтовані міри суспільно необхідних витрат ресурсів на виготовлення одиниці продукції заданої якості; по-друге, правила поведінки людей і здійснення певних видів економічної діяльності.

Нормативи – поелементні складові норм, які характеризують кількість вироблених або використаних у споживанні товарів (робіт, послуг, ресурсів) на будь-яку одиницю, наприклад, на душу населення, на одного зайнятого, на одиницю часу (площі, об'єму), на одну гривню ВВП і т. п.

Стандарти – це єдині норми за типами, марками, параметрами, розмірами і якістю виробів, а також за величинами вимірювань, методами випробування та контролю, правилами пакування, маркування та зберігання продукції, технології виробництва.

Ціни теж можуть використовуватися як інструменти адміністративного регулювання. Метою такого регулювання є запобігання руйнівному впливу вільного ціноутворення на економіку. Держава здійснює адміністративний вплив через: встановлення фіксованих цін на найважливіші товари та послуги, застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення, заморожування цін на певний період, запровадження механізму декларування змін цін і т. д.

Інструменти економічного регулювання:

– **Фіскальна політика.** Інструментами фіскальної політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи. Отже, існує зв'язок між фіскальним, бюджетним та податковим напрямками політики. Виділяють стимулюючу (експансіоністську) фіскальну політику, спрямовану на стимулювання виробництва через збільшення державних закупівель, та стимулюючу (рестрикційну), спрямовану на стимулювання виробництва.

– **Бюджетна політика.** У рамках бюджетної політики держава здійснює пряме фінансування установ сектору загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу. Витрати державного бюджету здійснюються також у таких формах, як дотації, субсидії, субвенції.

– **Податкова політика** застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Податкова політика реалізується за двома напрямками – це, по-перше, визначення видів податків і встановлення податкових ставок та, по-друге, надання податкових пільг окремим суб'єктам (особам) з метою впливу на інвестиційний клімат та

рівень грошових доходів населення.

– **Грошово-кредитне регулювання** здійснюється з метою впливу на грошову пропозицію. Для досягнення цієї мети Центральний банк (в Україні - Національний банк України) використовує такі основні інструменти: грошова емісія, операції з державними цінними паперами на відкритому ринку, зміна норми обов'язкових резервів, маніпулювання обліковою ставкою.

Напрями державної підтримки аграрного сектору України:

Цінове регулювання аграрного ринку через введення мінімальних закупівельних цін (на зернові, насіння соняшнику, цукрових буряків тваринницьку продукцію). Для здійснення ефективної цінової політики у 2005 р. було створено Аграрний фонд. **Аграрний фонд** – державна спеціалізована бюджетна установа, уповноважена Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України. Утворений відповідно до норм Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» [14].

2 Аграрний пакет	
МІНІМАЛЬНИЙ РОЗМІР ДЕРЖПІДТРИМКИ, що передбачалося	МІНІМАЛЬНИЙ РОЗМІР ДЕРЖПІДТРИМКИ, що реалізовано
<ul style="list-style-type: none">• У 2017-2021 роках щорічний обсяг державної підтримки становився не менше 1% аграрного ВВП (законсервет №5131).	<ul style="list-style-type: none">• Пріоритети та Переваги законодавця Бюджетного кодексу України дозволяють подолання, що у 2017-2021 роках щорічний обсяг витрат Державного бюджету України, що спрямовується на державну підтримку сільськогосподарської товаровиробництва, становить не менше 1 відсотка внутрішньої продукції у сільському господарстві.

Займає важливе місце у підтримці рівноваги на ринку сільськогосподарської продукції.

Має за кінцеву мету сприяння задоволенню потреб населення і забезпеченню продовольчої незалежності України, запобігання ускладненням та необґрунтованому зростанню цін на ринках об'єктів державного цінового регулювання.

Пріоритетним завданням Аграрного фонду стали формування державного інтервенційного фонду – державного запасу окремих видів сільськогосподарської продукції, який повинен гарантувати продовольчу безпеку держави. Наповнення державного інтервенційного фонду відбувається шляхом здійснення інтервенційних заходів, таких як спотові закупівлі. Закупівлі здійснюються за цінами, не нижче мінімальних гарантованих, що забезпечує сільгосптоваровиробникам належний рівень ефективності виробництва[14].

Державний інтервенційний фонд використовується для мінімізації цінових коливань на відповідних ринках шляхом поставки сировини та продуктів її переробки. Аграрний фонд визначав перелік об'єктів державного цінового регулювання на відповідний маркетинговий період, тобто тих видів сільськогосподарської продукції, на які, в разі необхідності, буде спрямовуватися

державна підтримка [14].

Субсидії на придбання ресурсів - компенсація частини здійснених інвестицій у рамках цільових програм, зокрема, будівництва ферм та тепличних комплексів тощо.

Виробничі дотації товаровиробникам - пряма бюджетна підтримка в розрізі рослинництва та тваринництва.

Фінансово-кредитна підтримка - субсидії для оплати частини страхового платежу, нарахованого за договором страхування, часткова компенсація процентних ставок на отримання кредитів комерційних банків і здійснення лізингових платежів.

Спеціалізована підтримка за окремими напрямками та програмами - розвиток фермерства, дорадництва, кредитної кооперації, рослинництва, тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях тощо.

Стимулювання технічного переоснащення господарств агропромислового сектору, зокрема машинобудівною продукцією на основі лізингу.

Фінансування програм та заходів щодо розвитку соціальної сфери.

За основу формування обсягів аграрної державної підтримки у 2017 році взято проект Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо виділення 1% ВВП від аграрної продукції, висвітлений у стратегічному плані реформування галузі «3+5».

Ця проста арифметика передбачає *три стратегічно важливі напрями*:

1. державна підтримка фермерів,
 2. розвиток села,
 3. завершення земельної реформи
- і п'ять пріоритетів, які витікають із них:*
1. розвиток ринків збуту,
 2. органічне виробництво і нішеві культури,
 3. розвиток державних підприємств,
 4. зрошення,
 5. безпека харчової продукції.

В бюджеті України передбачено три джерела підтримки аграрного сектору України:

- кошти бюджету за загальним та спеціальним фондами,
- кошти кредиту Європейського банку розвитку,
- державні гарантії.

1. Кошти бюджету за загальним та спеціальним фондами.

Загальний фонд державного бюджету

Законом України „Про Державний бюджет України на 2019 рік” (зі змінами) Мінагрополітики передбачені видатки в обсязі **12 341 643,0 тис грн**, з них за основними програмами підтримки розвитку АПК – **5 909,0 млн грн**, в тому числі: «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі

шляхом здешевлення кредитів»- **127,2 млн грн**; «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» - **800,0 млн грн**; «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» - **400,0 млн грн**; «Надання кредитів фермерським господарствам» - **200,0 млн грн**; «Державна підтримка галузі тваринництва» - **3 500,0 млн грн**; «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» - **881,8 млн гривень**.

Станом на **01.11.2019** Мінагрополітики згідно помісячного розпису асигнувань загального фонду Державного бюджету України **спрямовано 7 666 645,0 тис грн**, з них за основними програмами підтримки розвитку АПК – **2 580 409,1 тис грн**:

-«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» - **104 085,3 тис грн**, які спрямовано в регіони та викори-
стано – **103 249,3 тис грн**;

-«Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» - **153 222,0 тис грн** (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для спрямування уповноваженим банкам та на рахунок Укрдержфонду для перерахування ним коштів на поточні рахунки фермерських господарств), а саме: часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва – **72 177,1 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку – **1 085,4 тис грн**); часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державними банками – **31 102,6 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами – **177,5 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); часткова компенсація вартості насіння с/г рослин вітчизняного виробництва, закупленого у фіз. осіб – підприємців та юридичних осіб, які здійснюють виробництво та/або його реалізацію – **11 927,1 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку – **53,7 тис грн**); бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – новоствореним фермерським господарствам – **7 583,8 тис грн** (залишок на рахунку Укрдержфонду відсутній); бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – новоствореним для фермерських господарств (крім новостворених) – **30 036,0 тис грн** (залишок на рахунку Укрдержфонду – **40,1 тис грн**); погашення кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Державної казначейської служби станом на 01.01.2019 – **217,9 тис грн** (залишок на рахунку Укрдержфонду відсутній);

-«Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» - **119 771,8 тис грн**, які спрямовано в регіони та використано – **119 771,7 тис грн**;

-«Надання кредитів фермерським господарствам» - **140 000,0 тис грн** (залишок на рахунок Укрдержфонду – **44 063,0 тис грн**);

-«Державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)» - **1 482 356,0 тис грн** (на реєстраційний рахунок Мінагрополітики для подальшого спрямування

уповноваженим банкам та в регіони), з яких використано **1 215 521,9 тис грн**, а саме: часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із провадженням діяльності у галузях: вівчарство, козівництво, бджільництво, шовківництво та аквакультура (рибництво) – **6 921,7 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат профінансованих без урахування податку на додану вартість за рахунок банківських кредитів – **25 786,4 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції – **364 508,5 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності – **531 233,1 тис. грн** (залишок на реєстраційному рахунку – **255 293,1 тис грн**); спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби – **452 755,8 тис грн**, які спрямовано в регіони та використано **441 214,8 тис грн**; часткове відшкодування сільськогосподарським товаровиробникам вартості та реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна – **43 644 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній); часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, сперми та ембріонів, а саме: телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напряму продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, ярок і сперми бугаїв та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність – **57 506,4 тис грн** (залишок на реєстраційному рахунку відсутній).

-«Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (часткова компенсація вартості техніки та обладнання) – **580 973,9 тис грн**, з них використано **494 892,1 тис грн**.

Спеціальний фонд державного бюджету

Законом України „Про Державний бюджет України на 2019 рік” Мінагрополітики передбачені видатки спеціального фонду в обсязі **2 671,7 млн гривень** (із власними надходженнями установ і організацій), з них на підтримку розвитку підприємств АПК – **54,3 млн грн** (2 % від загального обсягу), а саме за бюджетними програмами:

-«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» - **5000,0 тис грн.**;

-«Надання кредитів фермерським господарствам» - **44 500,0 тис грн**;

-«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» - **4 773,0 тис грн**.

Станом на 01.11.2019 Мінагрополітики спрямовано всього - **219 203,0 тис грн**, з них:

-«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» - **2 419,7 тис грн**;

-«Надання кредитів фермерським господарствам» - **32 355,2 тис грн**;

-«Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді» - **184 428,1 тис гривень.**

Програма здешевлення кредитів регулюється Постановою КМУ від 29 квітня 2015 р. № 300 «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», у якому зазначено, що компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, ветеринарних препаратів, молодняку сільськогосподарських тварин та птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів, запасних частин для ремонту сільськогосподарської і зрошувальної техніки та обладнання, енергоносіїв, оплати послуг, пов'язаних із виконанням ремонтних робіт сільськогосподарської і зрошувальної техніки, робіт (послуг) з підготовки та обробітку ґрунту, посіву, захисту рослин від хвороб і шкідників, внесення добрив та підживлення, збирання врожаю [5].

12 липня 2017 року на засіданні Уряду було прийнято постанову, якою внесено зміни у Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів.

Прийнятий документ удосконалює механізм надання державної підтримки суб'єктам господарювання агропромислового комплексу шляхом часткової компенсації відсоткової ставки за залученими у банках кредитами.

Дотепер часткова компенсація за кредитами становила 50% від облікової ставки НБУ. Внесені зміни збільшують таку компенсацію удвічі (100% від облікової ставки НБУ) для малих та середніх агровиробників і тих, хто вирощує та розводить ВРХ.

Так, визначено розмір компенсації для окремих позичальників:

– у розмірі облікової ставки Національного банку (у 2018 році вона складала 17 %) – для позичальників, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції до 10 млн грн та позичальників, які провадять діяльність з вирощування та розведення великої рогатої худоби з метою підтримки підприємств малого та середнього бізнесу;

– у розмірі 50 % облікової ставки Національного банку – іншим позичальникам.

Також рішенням Уряду надано можливість позичальникам отримувати державну підтримку за кредитами, які залучаються у 2019 році без визначення граничної межі процентних ставок за користування кредитами. При цьому обмеження за кредитами, які залучались у 2015 та 2016 роках, залишаються незмінними [6].

Система дотацій замінила спецрежим ПДВ, який до 2016 року дозволяв аграріям не сплачувати податок, акумулювати кошти на спецрахунках і використовувати їх для власних потреб. Це категорично не подобалося Міжнародному валютному фонду – він завжди виступає проти податкових

преференцій для окремих галузей, а спецрежим саме такою преференцією і був. Для забезпечення державної підтримки виробників молока і м'яса, які потерпали найбільше, з комітетом Парламенту узгодили і запровадили механізм прямих державних дотацій. Подібним механізмом використовують, зокрема, і в країнах ЄС. Суть у тому, що фіксована сума, закладена у держбюджет на дотації розподіляється пропорційно, залежно від суми сплаченого ПДВ. Отже, сума отриманої державної підтримки залежить виключно від податкової звітності. Це мало б виключити суб'єктивний фактор при розподілі коштів і мінімізувати корупційні ризики [7].

Загалом на програму підтримки вітчизняного сільського господарства 2017 року передбачено більше 8 мільярдів гривень, що у 2 рази більше, ніж роком раніше, і становить 1% від валового виробництва сільгосподарської продукції. Норма про виділення 1% від аграрного ВВП закріплена у Бюджетному кодексі на 2017-2021 роки. Одержувачами дотацій вже стали 737 сільгоспвиробників [8].

Аби претендувати на дотацію від держави потрібно, щоб доля аграрної продукції у загальній виручці підприємства займала не менше 70%, це стосується як вирощеної на власних полях продукції, так і закупленої у інших виробників.

Дотацію отримуватимуть лише агропідприємства, що працюють у сфері садівництва, овочівництва і тваринництва, та виробляють таку продукцію: баштанні культури, виноград, ягоди, горіхи, тютюн; займаються розведенням коней, овець, свиней, домашньої птиці; також займаються первинною переробкою м'яса птиці, молока, масла та сиру.

Формально максимальна сума дотації на одне підприємство становить 150 млн грн., але таку суму, зважаючи на обмеженість фінансів (4 млрд грн), змогли отримати птахівницькі підприємства. При цьому, підтримку отримали латифундії, які, зважаючи на їх дохід, найменше потребують державної підтримки.

Підтримка фермерства. За даними Державної служби статистики України, на кінець 2019 року кількість діючих фермерських господарств становила 46 100 одиниць, що складає понад 70 % від загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств.

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру середня площа сільськогосподарських угідь, які обробляються фермерським господарством становить 78 га. Із загальної кількості діючих фермерських господарств 75 % мають в обробітку земельні ділянки площею до 100 га. За останні 10 років кількість фермерських господарств, які мають в обробітку, на праві власності та користування, земельні ділянки загальною площею не більше 100 га, скоротилася більш ніж на 20 %. Таким чином, переважна кількість фермерських господарств, які мають в обробітку невеликі площі, потребують підтримки [9].

У 2019 році фермерські господарства отримали з Українського державного фонду підтримки фермерських господарств суму у 800 млн. грн.

на поворотній основі. Фермерські господарства можуть розраховувати на допомогу строком до п'яти років для:

- придбання техніки та обладнання,
- поновлення обігових коштів,
- виробництва та переробки сільськогосподарської продукції,
- будівництва та реконструкції виробничих і невиробничих приміщень, у тому числі житлових (загальною площею не більше 125 кв. метрів),
- для закладення багаторічних насаджень,
- розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, в тому числі для сплати пайових внесків до пайових фондів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств,
- зрошення та меліорація земель.

При цьому фінансова допомога надається в сумі, що не перевищує 250 тис грн. Максимальний термін повернення наданих фермеру коштів визначено до 5 років, згідно з графіком, вказаним у договорі про надання фінансової підтримки. Для забезпечення виконання зобов'язань фермерське господарство надає у заставу майно (рухоме, нерухоме) [10].

Часткова компенсація сільськогосподарським товаровиробникам вартості української сільськогосподарської техніки та обладнання. 1 березня 2017 року Уряд ухвалив рішення про використання бюджетних коштів для часткової компенсації сільськогосподарським товаровиробникам вартості української сільськогосподарської техніки та обладнання. Очікується, що це рішення дозволить підвищити купівельну спроможність сільськогосподарських товаровиробників та оновити технічний парк завдяки

здешевленню вартості придбаної техніки та обладнання українського виробництва. Це також стимулюватиме виробництво техніки та обладнання українськими підприємствами сільськогосподарського машинобудування. Принциповою відмінністю від програм компенсації, що діяли до 2011 року, є збереження ринкових відносин – рішення щодо купівлі техніки (та, відповідно, стимулювання виробництва) приймає покупець.

Згідно з рішенням Уряду, до переліку включаються техніка та

обладнання, ступінь локалізації виробництва якої перевищує 60% (для складної техніки: тракторів, комбайнів та інших самохідних енергетичних засобів – 35%). Техніка повинна вироблятися заводами-виробниками, які є резидентами України не менше двох років. Комісія включила до переліку техніки, що частково компенсується коштом державного бюджету, продукцію 40 підприємств. Серед них Харківський тракторний завод, Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова, Львівський завод фрезерних верстатів та інші [11].

Урядова програма отримання 20-відсоткової компенсації вартості сільгосптехніки і устаткування українського виробництва є ефективним механізмом допомоги як аграріям, так і виробникам, які спеціалізуються на сільськогосподарському машинобудуванні [12].

2. Залучення коштів Європейського інвестиційного банку. Окрім прямих видатків та кредитування, передбачено залучення 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі. Закладено програму «Основний кредит для малих та середніх підприємств та компаній з середньою капіталізацією» за кодом 3511620 «Фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою», який передбачає обсяг залучення кредиту (позики) у 2019 році у розмірі 1,1 млрд грн. Строк надання кредитів – до 12 років із 4-річним пільговим періодом. За рахунок кредитних коштів передбачається покрити до 50% вартості проектів, а решту становитимуть власні кошти банків-учасників або засоби кінцевих бенефіціарів. Реалізація проекту сприятиме акумулюванню фінансових ресурсів, які передбачається спрямувати на розвиток інфраструктурних проектів, логістику, покращення умов сушіння та переробки продукції сільських господарств.

3. Надання державних гарантій за кредитами. Ще одним інструментом державної підтримки аграрного сектору є надання державних гарантій за кредитами та позиками, що залучаються для фінансування інвестиційних проектів у сфері сільського господарства. Такі гарантії передбачається надавати для забезпечення виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання за кредитами, що залучаються для фінансування інвестиційних проектів у сфері сільського господарства [5].

Поряд з цим, необхідно розглянути основні причини неефективності сучасних методів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників:

- нестійка економіко-політична ситуація;
- незавершеність і відсутність конструктивності окремих заходів аграрної політики та механізмів державної підтримки сільського господарства;
- диспаритет цін;
- вибірковість заходів підтримки;
- часта зміна програм бюджетної підтримки та порядку їх розподілу;
- низький рівень обізнаності селян щодо можливостей одержання ними державної допомоги, складний процедурний механізм і непрозорість її

отримання, унаслідок чого основна маса вітчизняних товаровиробників, які такої підтримки потребують, залишаються поза її межами;

– низький рівень використання державою непрямих заходів підтримки аграрного сектору (відсутність програм щодо охорони сільськогосподарських земель, їх раціонального землекористування, консервації деградованих та малопродуктивних земель);

– випадки неефективного та нецільового використання коштів державної підтримки; – присутність корупційних схем.

Досвід розвитку сільського господарства європейських країн і забезпечення конкурентоспроможності їх аграрних підприємств на світовому ринку вказує на провідну роль держави та державної підтримки в цьому процесі.

Згідно з термінологією, затвердженою СОТ, державна підтримка поділяється на певні категорії субсидій за їх впливом на виробництво і торгівлю.

«Червона скринька» містить заборонені міри підтримки (наприклад, нетарифне регулювання торгівлі).

«Жовта скринька» поєднує заходи підтримки, які напряду впливають на виробництво і торгівлю, в значному ступені обмежені і повинні постійно скорочуватись. До неї відносять заходи, які розраховані на основі агрегованого показника підтримки. Зокрема, сконцентровані заходи по регулюванню ринків (на внутрішньому ринку – державні інтервенції, виплати за зберігання на приватних складах; у зовнішній торгівлі – експортні субсидії).

«Синя скринька» включає прямі субсидії, які направлені на скорочення виробництва.

«Зелена скринька» охоплює заходи, які не підлягають обов'язковому скороченню. До зеленої скриньки відносять субсидії на наукові дослідження, боротьбу із шкідниками і хворобами, підготовку кадрів, консультаційні послуги, інспекції, інфраструктурні і маркетингові послуги, створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки країни, внутрішня продовольча допомога, компенсації територіям з несприятливими умовами, програми страхування та ін.

«Де мініміс» – один із заходів, який безпосередньо впливає на пряму підтримку сільгоспвиробництва, але при цьому не відноситься до заходів «жовтої» скриньки, бо не враховується при розрахунку загального агрегованого показника підтримки. Дозволений мінімальний рівень підтримки або «де мініміс» складає 5 % вартості конкретного

сільськогосподарського продукту для розвинутих країн і 10 % – для тих, що розвиваються. Однак, ця пряма підтримка виробництва використовується в ЄС не так широко, як в США і країнах, які розвиваються. Сьогодні тридцять країн світу при вступі у СОТ зафіксували більш високий рівень підтримки з обов'язковим його скороченням до встановлених норм.

В Україні 33-41% сукупної підтримки приходить на програми «жовтої скриньки», на «зелену» – відповідно 58-67% [22]. У країнах світу з розвиненим сільськогосподарським виробництвом це співвідношення таке: в Австралії на програми, що звільнені від зобов'язань щодо скорочення, тобто «зелені» та розвитку, направляється 91 % коштів держави, у США –78%, країнах ЄС –59 %, Бразилії та Канади – 53%. Тому стратегічним напрямком для України має стати перегляд механізму здійснення підтримки за рахунок розширення програм «зеленої скриньки», що не підлягають скороченню: удосконалення інфраструктури, стимулювання інвестицій, поліпшення якості продукції та підвищення родючості земель, створення державного резерву продовольства, маркетингові і дорадчі послуги тощо.

В Україні слід скористатися позитивним досвідом країн світу щодо здійснення державної підтримки сільськогосподарського виробництва і вжити наступних заходів, які б сприяли забезпеченню населення країни якісними і доступними продуктами харчування, створенню нових робочих місць на селі, збільшенню надходжень від експорту продукції, забезпеченню сільськогосподарського виробництва висококваліфікованими працівниками. З цією метою необхідно:

1. Кабінету Міністрів України: переглянути та спростити умови одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів шляхом зменшення переліку необхідних документів і забезпечення прозорості у прийнятті рішень конкурсних комісій; затвердити Національну програму охорони родючості ґрунтів, розроблену Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з Національною академією аграрних наук України, в якій передбачити виділення коштів на компенсацію заходів, що спрямовуються агроформуваннями на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, консервацію деградованих та малопродуктивних земель та ін.

2. Кабінету Міністрів України, Міністерству фінансів України: передбачити у Держбюджеті на 2019 р. і наступні роки збільшення фінансування заходів щодо підтримки фермерських господарств за бюджетними програмами «Фінансова підтримка фермерських господарств» та «Надання кредитів фермерським господарствам», що сприятиме підтримці починаючих фермерів, створенню та розвитку сімейних ферм.

3. Міністерству економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України: розробити Державну програму розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, в якій передбачити заходи, спрямовані на використання та системний розвиток вітчизняних потужностей машинобудування для агропромислового комплексу і

забезпечення сільськогосподарських та переробних підприємств високоефективною конкурентоспроможною вітчизняною технікою та обладнанням; розробити заходи щодо запровадження субсидування та компенсаційних доплат на виробництво рослинницької та тваринницької продукції в межах обсягів сукупного виміру підтримки, узгоджені зі Світовою організацією торгівлі.

4. Кабінету Міністрів України, Міністерству фінансів України, Міністерству економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України: розробити та запровадити механізм страхування сільгоспвиробників, розробити і затвердити порядок та умови надання державної підтримки для здешевлення страхових платежів, затвердити перелік сільськогосподарської продукції, яка підлягає страхуванню, перелік сільськогосподарських страхових ризиків й об'єктів страхування, визначити частку страхових платежів, яка повинна компенсуватися з Держбюджету.

5. Міністерству економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України спільно з обласними та районними державними адміністраціями, установами Національної академії аграрних наук, Вищими та професійними навчальними закладами України відповідного профілю: організувати на постійній основі тренінги, семінари та курси для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян, працівників державних адміністрацій з метою підвищення їхніх кваліфікаційних знань у галузі сільськогосподарського виробництва, змін нормативно-правового поля, системи управління галуззю, механізмів державної підтримки, оволодіння новітніми науково-технічними розробками тощо.

7.3 Інструменти державної політики в АПК

Під **інструментами регулювання** розуміють прийоми, що використовуються державою для забезпечення пропорційності у господарстві країни, формування системи соціальних компенсацій (податки, кредити, банківські проценти, цінові межі, цільові дотації та інвестиції) [1].

Основними інструментами *прямого державного регулювання* є:

- нормативно-правові акти,
- макроекономічні плани та цільові комплексні програми,
- державні замовлення,
- централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти,
- державні бюджетні витрати, ліміти і т. д. [2]

Положенцева К.Л. пропонує наступну класифікацію інструментів регулювання державної політики в аграрній економіці (рис. 3).

Рис. 3. Інструменти регулювання державної політики в аграрній економіці

Законом України № 1877-IV від 24 червня 2004 року «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено **державне регулювання цін** окремих видів сільськогосподарської продукції через механізм встановлення ціни рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну закупівельну ціну та не вищому за максимальну закупівельну ціну при дотриманні антимонопольного законодавства і правил добросовісної конкуренції. Водночас цим законом зазначено, що держава не буде втручатися в процес ціноутворення за межами організованого аграрного ринку, крім нормативно визначених випадків тимчасового адміністративного регулювання цін. При цьому Кабінет Міністрів України може застосовувати такі інструменти впливу:

- обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку;
- установа граничних рівнів рентабельності переробників товару і осіб, які надають послуги із зберігання аграрної продукції;
- установа граничних цін продажу на рівні максимальної (мінімальної) закупівельної ціни (лише на період прийняття висновку

Антимонопольним комітетом України про наявність узгоджених дій суб'єктів ринку та/або рішення на захист економічної конкуренції;

– установа *нетарифних обмежень* (квот) щодо імпорту або експорту;

– г) визначення як обов'язкової передумови митного оформлення експорту придбання об'єкта цінового регулювання на експортній сесії аграрної біржі.

Законом передбачено механізм використання заставних операцій. **Заставна закупівля** – зарахування до державного продовольчого резерву об'єкта державного цінового регулювання – предмета застави у разі, коли бюджетна позика та/або плата за її використання не були погашені у строк, передбачений договором.

Непрямою формою підтримки стабільності на ринку є здійснення **цільових дотацій** з державного бюджету виробництва певних видів продукції. Як правило, такою продукцією є продукція галузі тваринництва.

Залежно від економічної ролі засоби державного впливу мають відповідні характеристики [17]:

субсидії – фінансова допомога (пряма чи непряма), що надається населенню або госпрозрахунковим підприємствам і організаціям. До прямих субсидій належать дотації, державні інвестиції, підтримка нових форм власності; до непрямих — пільгове оподаткування, політика прискореної амортизації та пільгове кредитування;

державні дотації – кошти, що спрямовуються на відшкодування різниці в цінах, спричиненої державною політикою регулювання цін.

Крім інтервенцій та державних доплат за продукцію, існують і інші різновиди регулювання продовольчого ринку. У США, наприклад, фермери за умови падіння ціни нижче заставної отримують право повертати кошти за цінами, нижчими застави, тобто фактично отримувати субсидію. Такий захід називається маркетинговим кредитом. Після 1996 р. система підтримки дещо змінилася: припинили застосовувати в прямому вигляді цільові ціни, проте вони використовуються в розрахунках платежів для підтримки доходів, що отримали назву протициклічних. Такі ціни використовують за умови

зниження доходів фермерів нижче певного рівня. Крім того, були введені компенсаційні платежі як різниця між заставною та ринковою ціною. З'явилися фіксовані платежі, не пов'язані з виробництвом [23].

У країнах ЄС проводиться активна цінова підтримка вітчизняних сільгосптоваровиробників. Установлюють **цільові** ціни для визначення бажаного рівня ринкових цін. Зокрема розрізняють контрольні та орієнтовані цільові ціни. **Контрольні** – встановлюються на бездефіцитну, в країнах спільного ринку, продукцію (зерно, овочі, фрукти тощо), що експортується в інші країни. **Орієнтовані** ціни поширюються на дефіцитну в ЄС продукцію (м'ясо великої рогатої худоби, телятину тощо), щоб стимулювати збільшення обсягу виробництва такої продукції, рівень цих цін встановлюється відносно вищим. **Цільові** ціни слугують базою для визначення порогових та шлюзових цін. Основна їх функція – захистити внутрішні фермерські ціни від нижчих світових. **Порогові** ціни встановлюються на імпортовану продукцію (зерно, цукор, олію, молочні продукти) таким чином, щоб їх рівень був дещо вищим за цільову ціну. Складовими порогової ціни є її вихідний рівень, плюс транспортні й торговельні витрати. Імпортер власним коштом відшкодовує різницю між світовою і пороговою ціною. Цінові надбавки встановлюються до такого рівня, щоб це не вплинуло на зниження внутрішніх фермерських цін [23].

Важливою формою державної підтримки ринку матеріально-ресурсних засобів є розширення **фінансового лізингу** сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, залучення до лізингових операцій банківських структур.

Фінансовий лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на термін, не менший того, за який амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної на день укладення договору.

Л.М. Васільєва пропонує інструменти державного регулювання аграрного сектору умовно розділити на дві групи (рис. 4):

- інструменти для підвищення ефективності аграрного виробництва;
- інструменти щодо забезпечення соціальної захищеності сільського населення та розвитку соціально-виробничої інфраструктури сільських територій.

Відповідно до цих груп можна систематизувати інструменти державного регулювання аграрного сектора:

- 1) встановлення спеціальних податкових режимів для сільськогосподарських товаровиробників;
- 2) закупівля, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства для державних потреб;
- 3) встановлення мінімальних і максимальних цін на окремі види сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- 4) тарифне і нетарифне регулювання імпорту та експорту

сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, підтримка експорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

5) програми сталого розвитку сільських територій і збереження природних ресурсів;

6) пряме бюджетне фінансування, співфінансування, субсидування кадрового, наукового та інформаційного забезпечення та консультаційного обслуговування суб'єктів агропродовольчого сектора;

7) стимулювання науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності в агропродовольчому секторі;

8) інші інструменти державного регулювання, передбачені чинним законодавством України [4]

Необхідність розробки і використання системи державного регулювання аграрного сектору економіки, була продемонстрована всіма розвиненими країнами. При цьому застосовується широкий набір інструментів – ринкова інтервенція, зовнішньоторговельне регулювання, податкова політика, створення державних резервів, цінове регулювання, аж до неринкових важелів, таких як введення квот на виробництво, тощо. Вибір інструментів державного регулювання аграрного сектору економіки обумовлений національними особливостями сільського господарства, рівнем розвитку продуктивних сил, позиціями країни на світовому продовольчому ринку та іншими факторами.

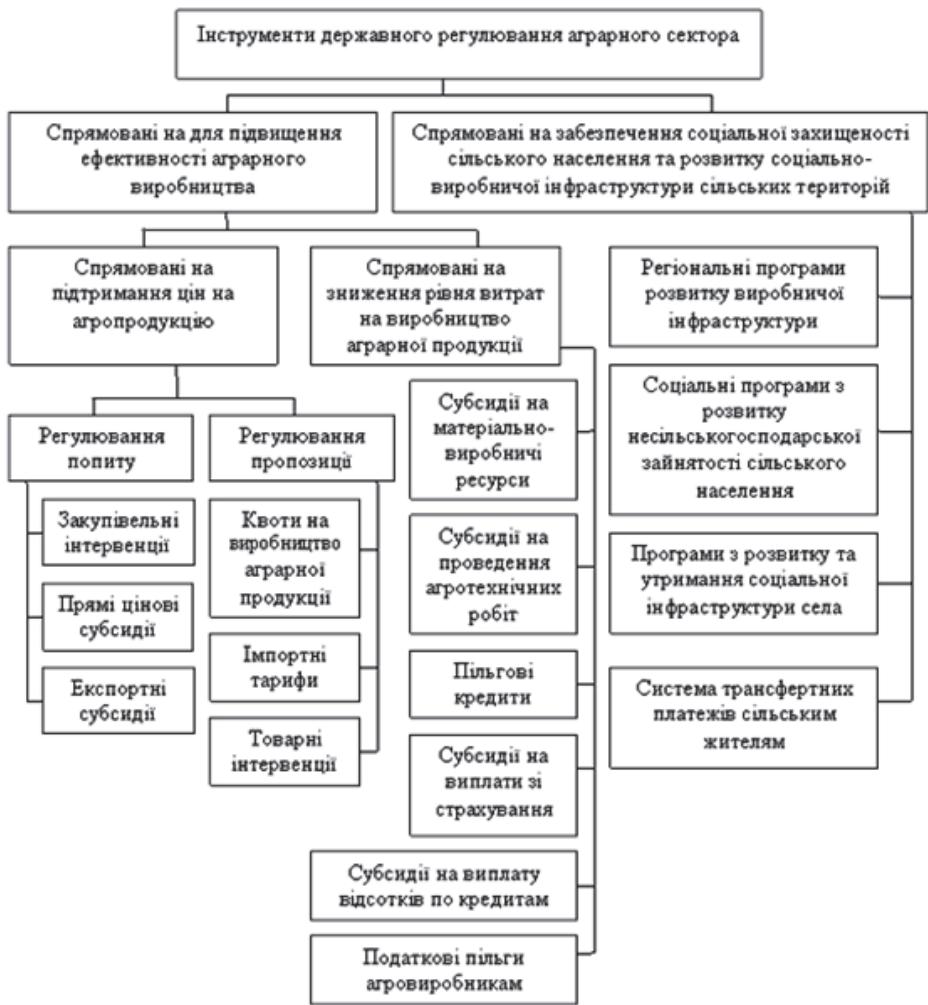

Рис. 4 Інструменти державного регулювання аграрного сектора

У найближчій перспективі державне регулювання має бути направлено в основному на стабілізацію цінової ситуації та формування механізмів ціноутворення на основі індикативних цін на основні види сільськогосподарської продукції; оптимізацію міжгалузевих цінових відносин, що сприяють підвищенню темпів розширеного відтворення, залученню інвестицій та впровадженню інновацій в аграрній сфері; розвиток системи підтримки кредитування з метою забезпечення доступності для більшості сільгосптоваровиробників короткострокових та інвестиційних кредитів; формування спеціалізованих зон виробництва деяких (основних) видів сільгосппродукції; розвиток інфраструктури аграрного ринку; вдосконалення системи закупівель продукції для державних потреб, що забезпечує розширення попиту на продукцію вітчизняного виробництва; раціоналізацію співвідношення експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, забезпечення позитивного сальдо у зовнішній торгівлі; підвищення ефективності регулюючих впливів держави; відновлення

продовольчої безпеки країни [Новіков П. Переваги для України від вступу до Світової організації торгівлі. Погляд оптимістів // http://www.deputat.org.ua/pp_analit_].

Отже, при виборі конкретних методів і форм регулюючого впливу держави на розвиток аграрного сектору пропонуємо дотримуватися наступних вимог: будь-які дії з регулювання повинні здійснюватися лише тоді, коли потенційні вигоди перевищують потенційні витрати. Серед альтернативних методів повинні вибиратися ті, які здатні максимізувати чисту вигоду і для аграріїв, і для всього суспільства. Особливу увагу слід приділяти відродженню сільських традицій, створення адекватних сучасній аграрній ситуації мотиваційних механізмів розвитку і перш за все створення мотиваційного середовища для сталого сільського розвитку.

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Державне регулювання, квота, санкція, ліцензія, норми, нормативи, стандарти, субсидії, відкритість ринку збуту, субсидії, виробничі дотації, фінансово-кредитна підтримка, фінансово-кредитна система, індикативне планування, державне регулювання, грошово-кредитна та фінансова політика, захист конкуренції, ціноутворення, податкова система, економічне стимулювання.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвати та охарактеризувати прямі та непрямі методи державного регулювання.
2. Охарактеризувати адміністративні та економічні методи державного управління .
3. Охарактеризувати правові методи державного управління
4. Функціонування системи тендерних закупівель «Прозоро»
5. Охарактеризувати стан матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств в Україні
6. Визначити шляхи залучення фінансових ресурсів у діяльність аграрних підприємств.
7. Охарактеризувати шляхи підвищення ефективності системи мотивації в аграрному секторі.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Які виділяють за формою впливу методи державного регулювання аграрного сектору економіки:
 - a) Великі - малі.
 - b) Державні -недержавні.
 - c) Прямі -непрямі.
 - d) Правові - нормативні.
2. Сукупність прийомів, впливів, заснованих на використанні об'єктивних організаційних відносин між людьми та загальноорганізаційних принципів управління це?
 - a) Адміністративні методи.
 - b) Нормативні методи.
 - c) Розпорядчі методи.
 - d) Управлінські методи.
3. Що відноситься до правового методу державного управління за способом впливу:
 - a) Індикативне планування, державне регулювання, грошово-кредитна та фінансова політика, захист конкуренції, ціноутворення, податкова система, економічне стимулювання.
 - b) Правове регулювання, переконання і примус, субординація і координація.
 - c) Нормативні документи, регламентаціні листи,розпорядчі повідомлення.
 - d) Соціальні заходи, морально-етичні якості, психологічні показники.
4. Заходи держави, спрямовані на покарання суб'єктів ринку, які не виконують установлених правил діяльності це?
 - a) Квоти.
 - b) Стандарти.
 - c) Санкції.

d) Ціни.

5. Інструмент економічного регулювання який застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників це?

- a) Фіскальна політика.
- b) Бюджетна політика.
- c) Податкова політика.
- d) Грошово-кредитне регулювання.

6. Який метод базуються на зверненні до гідності, честі і совісті людини. Їх завдання полягає у формуванні позитивної морально - психологічної обстановки, сприятливої для вирішення поставлених завдань та засвоєння персоналом державної служби морально-етичних норм?

- a) Соціальний метод.
- b) Психологічний метод.
- c) Моральний метод.
- d) Морально - етичний метод.

7. До адміністративних методів державного управління відносять:

- a) Розпорядчі, соціальні, нормативні.
- b) Розпорядчі, регламентаційні, нормативні.
- c) Податкові, нормативні, регламентаційні.
- d) Регламентаційні , розпорядчі, протекційні

8. Один із економічних методів державного управління, який здійснюється з метою впливу на грошову пропозицію – це?

- a) Грошово – кредитне регулювання.
- b) Фіскальна політика.
- c) Квотування.
- d) Бюджетна політика

9. Методи державного управління за способами впливу поділяється на:

- a) Адміністративні, правові, Ннедержавні, економічні.
- b) Правові, адміністративні, соціально – психологічні, економічні.
- c) Економічні, адміністративні, цінові, соціально – психологічні.
- d) Соціально – психологічні, правові, адміністративні, ліберальні.

10. Напрями державної підтримки аграрного сектору України:

- a) Цінове регулювання, демпінг, фінансово -кредитна підтримка, виробничі дотації.
- b) Фінансово кредитна підтримка, цінове регулювання, субсидії, відкритись ринку збуту.
- c) Субсидії, цінове регулювання, виробничі дотації, фінансово-кредитна підтримка.
- d) Відкритись ринку збуту, субсидії, виробничі дотації, фінансово-кредитна підтримка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь: 22000 терминов / Азрилиян А.Н., Азрилиян О.М., Калашникова Е.В.; под ред. А.Н. Азрилияна. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1245 с.
2. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / Андрійчук В.Г. // економіка АПК.-2005.-№5.-С.52-63., с. 56.
3. Корецький М.Х. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: [монографія] / М.Х. Корецький. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
4. Мазур Ю.В. Державна підтримка АПК України: суть, значення та сучасний стан. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 7. С. 128-136.
5. Мельничук Б.В. Фіксований сільгосподаток у 2007р. / Б.В.Мельничук //Облік і фінанси АПК. – 2006. – №12. – С. 80.
6. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / ІВА. – Ужгород, 2005. – 400 с.
7. Положенцева К.Л. Методологічні основи державного регулювання агропромислового комплексу регіону / К.Л. Положенцева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>.
8. Аграрії отримали у липні майже 600 мільйонів гривень дотацій. – Повідомлення УНІАН. - 10 серпня 2017 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/agro/2075861-agrariji-otrimali-u-lipni-mayje-600-milyoniv-griven-dotatsiy.html>
9. Васільєва Л.М. Інструменти державного регулювання аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Л. М. Васільєва // Держава та управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 10. – Режим доступу до журн. : <http://www.dy.nayka.com.ua>
10. Гройсман розповів, коли аграріям чекати збільшення компенсацій за купівлю техніки / Аналітичний портал «Слово і діло». - 26 серпня 2017– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/26/novyna/biznes/hrojsman-rozpoviv-koly-ahrariyam-chekaty-zbilshennya-kompensacij-kupivlyu-texniki>
11. Державне регулювання: структурно–функціональний метод [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua>].
12. Павлова Г.Є. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Г.Є. Павлова // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 11. – Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua>.
13. Проект Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки – [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:<http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/kontsepsiya-rozvitku-fermerskikh-gospodarstv-ta-silskogospodarskoji-kooperatsiji-na-2018-2020-roki>

14. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page3>
15. Радченко О. Що готує Держбюджет-2017 для аграріїв / О. Радченко // Агробізнес сьогодні. - №15-16(358-359). - серпень 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/6442-scho-gotuie-derzhbiudzhzet-2017-dlia-agrariiv.html>
16. Стасенко М. Кури на мільярд: Як гіганти птахівництва отримали половину бюджетних дотацій / М. Стасенко // Повідомлення інтернет-порталу Hromadske. – 23 серпня 2017 р.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/hihanty-ptakhivnytstva-otrymaly-polovynu-biudzhetnykh-dotatsii>
17. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. - К.: МАУП, 2000 - 176 с.
18. Уряд вдвічі підвищив часткову компенсацію відсотків за кредитами в аграрній сфері / Повідомлення Урядового порталу від 13 липня 2017 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250135188&cat_id=244274160
19. Ухвалено перелік с/г техніки, вартість якої частково компенсуватиметься аграріям з бюджету / Прес-служба Міністерства економічного розвитку і торгівлі / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>
20. Ходорова М. Як знайти підтримку малим та середнім фермерам? / М. Ходорова. – Аграрне інформаційне агентство Agravery. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ak-znajti-pidtrimku-malim-ta-serednim-fermeram>
21. http://nuczu.edu.ua/img/articles/1599/dis_Dudka_O.I..pdf
22. www.minagro.gov.ua Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року.
23. Шиян В.Й., Шарко І.О. Аграрна політика: Курс лекцій / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2007. – 204 с.
24. http://www.deputat.org.ua/pp_analit

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Адміністративні методи – це сукупність прийомів, впливів, заснованих на використанні об'єктивних організаційних відносин між людьми та загальноорганізаційних принципів управління.

Ліцензії – це спеціальні дозволи, які видаються суб'єктам підприємницької діяльності на здійснення окремих її видів. Ліцензування спрямоване на захист економічних інтересів країни, суспільства та його членів як споживачів товарів та послуг. Складовим елементом ліцензування є перелік видів підприємницької діяльності, що мають дозвільний (ліцензійний) статус.

Квоти – визначають частку суб'єктів ринку у виробництві, споживанні, експорті, імпорті і т. п. товарів та послуг. Квотування здійснюється з метою створення конкурентного середовища, захисту вітчизняного ринку, стабілізації цін на внутрішньому ринку.

Санкції – це заходи держави, спрямовані на покарання суб'єктів ринку, які не виконують установлених правил діяльності. У порядку економічних санкцій держава може вимагати сплати неустойки, штрафів, пені за невиконання суб'єктами ринку певних зобов'язань, а також вилучати на користь державного або місцевих бюджетів виручки від незаконної діяльності.

Норма – це, по-перше, науково обґрунтована міра суспільно необхідних витрат ресурсів на виготовлення одиниці продукції заданої якості; по-друге, правила поведінки людей і здійснення певних видів економічної діяльності.

Норматив – поелементна складова норми, яка характеризує кількість вироблених або використаних у споживанні товарів (робіт, послуг, ресурсів) на будь-яку одиницю, наприклад, на душу населення, на одного зайнятого, на одиницю часу (площі, об'єму), на одну гривню ВВП і т. п.

Стандарти – це єдині норми за типами, марками, параметрами, розмірами і якістю виробів, а також за величинами вимірювань, методами випробування та контролю, правилами пакування, маркування та зберігання продукції, технології виробництва.

Економічні методи державного управління – це система прийомів і засобів прямої дії на суб'єкти підприємницької діяльності шляхом запровадження фінансово-економічних законів і грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, які забезпечують досягнення високих економічних результатів.

Система матеріально-технічного забезпечення з позицій державного управління – це сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.

8.1 Загальні засади оподаткування сільгоспвиробників

8.2 Організація розрахунків сільгоспвиробників за єдиним податком

8.3 Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання

8.1 Загальні засади оподаткування сільгоспвиробників

Розробка державного регулювання аграрного сектора економіки через систему оподаткування у всі часи була актуальною. Оскільки аграрний сектор є достатньо складною сферою виробництва, управляти якою за допомогою прямих методів непросто, виникає необхідність застосовувати податкові механізми. Державне регулювання вищезазначеної галузі через оподаткування дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримати за допомогою податкових пільг, податкових преференцій можливість здійснювати свою діяльність у більш сприятливих умовах. Сьогодні для України особливо актуально постає проблема розробки механізму, який би визначав нові дієві та ефективні принципи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників [2].

Формування системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників та основних принципів її побудови започатковано з прийняттям Закону України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ, хоча будь-яких пільг для даної категорії платників податків на той момент часу не передбачалося [3].

Загальна характеристика ключових етапів розвитку системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в розрізі основних податків, які є визначальними для формування рівня податкового навантаження, з моменту проголошення незалежності України й дотепер представлена у табл. 1.

Відповідно до п. 7.1. статті 7 ПКУ обов'язковими визначені наступні

елементи податку, які у сукупності формують механізм оподаткування: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; податкові пільги; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Платники податку. Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПКУ, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів.

Кожний з платників податків може бути платником податку за одним або кількома податками та зборами.

Об'єкт оподаткування. Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти/

База оподаткування. Базою оподаткування визнаються конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування. База оподаткування - це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Ставка податку. Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування. Ставки податку класифікуються за змістом (базова (основна), гранична) та способом визначення (абсолютна, відносна).

Податкові пільги. Податкова пільга – передбачене законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору та/або сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених чинним податковим законодавством.

**Еволюція системи оподаткування сільськогосподарських
товаровиробників за часів незалежності України [1]**

Етапи розвитку	Характеристика етапів розвитку системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників
<i>Етап 1</i> 1991 р.	Формування основ системи оподаткування Запровадження пільгового оподаткування з податку на прибуток (виключення з числа платників) Сплата податку на добавлену вартість на загальних підставах
<i>Етап 2</i> 1992 р.	Зміна порядку оподаткування податком на прибуток (податок сплачувався з доходів від реалізації несільськогосподарської продукції за ставкою 18%)
<i>Етап 3</i> 1993 – 1994 рр.	Зміна порядку справляння податку на прибуток (встановлені щомісячні авансові платежі, ставка податку – 22%)
<i>Етап 4</i> 1995 – перше півріччя 1997 рр.	Зміна порядку оподаткування податком на прибуток (податок сплачувався з прибутку від реалізації несільськогосподарської продукції за ставкою 30%, скасовано щомісячні авансові платежі)
<i>Етап 5</i> друге півріччя 1997 рр.	Трансформація порядку оподаткування податком на прибуток підприємств (податок сплачується як з прибутку від сільськогосподарського виробництва, так і з прибутку від реалізації несільськогосподарської продукції за ставкою 30%, встановлено особливий порядок сплати податку й можливість перенесення збитків звітного року на майбутні податкові періоди) Трансформація загального порядку оподаткування податком на додану вартість (без особливостей для сільськогосподарських товаровиробників)
<i>Етап 6</i> 1998 – 2002 рр.	Введення ФСП (податок справляється з одиниці земельної площі, ставка податку визначається залежно від виду земельних угідь, форма сплати податку – грошова або натуральна, сплачується у рахунок 12 податкових платежів) Впроваджено спеціальний режим справляння ПДВ (1999 р.)
<i>Етап 7</i> 2003 р.	Зміна порядку справляння ФСП (скасовано натуральну форму сплати податку, уточнено об'єкт, ставки податку)
<i>Етап 8</i> 2004 р.	Зміна порядку справляння ФСП (зменшено перелік платежів у рахунок яких сплачувався ФСП, змінено критерії отримання статусу платника ФСП, зменшено ставки податку)
<i>Етап 9</i> 2009 р.	Введено новий режим акумуляції ПДВ (спецрежим для сільськогосподарських товаровиробників)
<i>Етап 10</i> кінець 2010 р. - 2014 р.	Прийняття Податкового кодексу (основні підходи щодо оподаткування залишилися без змін) Передбачено поступове зниження ставки податку на прибуток
<i>Етап 11</i> 2015 р.	Трансформація спрощеної системи оподаткування (скасовано ФСП, введено 4-ту групу платників ЄП, збільшено ставки ЄП, підвищено вимоги щодо документального підтвердження відповідності визначеним критеріям платника ЄП)
<i>Етап 12</i> 2016 р.	Підвищено ставки для платників четвертої групи ЄП, запроваджені перехідні умови щодо скасування спецрежиму оподаткування ПДВ
<i>Етап 13</i> 2017 р.	Підвищено ставки для платників четвертої групи ЄП Скасовано спецрежим оподаткування ПДВ

У систему податкового стимулювання аграрного сектору входив запроваджений з 1999 р. по 2015 р. фіксований сільськогосподарський податок (тепер єдиний податок), спеціальний режим в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств, що діяв до 2017 р., та компенсація заходів

аграріям, що працюють на спрощеній системі [2].

21 грудня 2016 року, крім низки бюджетних законопроектів, було прийнято податкову реформу – законопроект № 5368 та законопроект № 5132, які вступили в силу з 1 січня 2017 року.

З 2017 року спеціальний режим оподаткування ПДВ сільськогосподарських підприємств, передбачений статтею 209 ПК України (надалі – спеціальний режим), скасовувався.

Таким чином, з урахуванням вказаних вище змін передбачалося провести низку заходів, зокрема:

- скасування реєстрації суб'єктів спецрежиму та переведення їх на загальну систему оподаткування;
- закриття рахунків в системі електронного адміністрування ПДВ (далі - СЕА ПДВ), які додатково відкриті відповідно до пункту 200.2 статті 200 Кодексу сільськогосподарським товаровиробникам (далі – додаткові електронні рахунки);
- обмеження терміну реєстрації податкових накладних, складених сільгоспвиробниками за операціями з постачання сільськогосподарських товарів/послуг в межах спецрежиму;
- перенесення від'ємного значення різниці між податковими зобов'язаннями та податковим кредитом, що сформувалася в результаті здійснення сільськогосподарської діяльності, до податкової декларації з податку на додану вартість, за якою здійснюються розрахунки з бюджетом.

Сільгосппідприємства, які з різних причин не стали платниками ЄП четвертої групи, у 2017 році можуть обрати: загальну систему оподаткування зі сплатою податку на прибуток або спрощену систему оподаткування зі сплатою ЄП у третій групі. До речі, якщо підприємство не перейшло на сплату ЄП з I кварталу, воно може зробити це з II кварталу [12].

Натомість держава вирішила надати сільгосптоваровиробникам бюджетні дотації на період з 1 січня 2017 р. до 1 січня 2022 р., щоб хоч якось підтримати їх у зв'язку з відміною спеціального режиму з ПДВ.

Дотація – це форма державної підтримки. Її розмір розраховувався як частка реалізованої дотаційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, помножена на задекларовану суму ПДВ з урахуванням коефіцієнта пропорційності відповідно до бюджетного фінансування. Оскільки більшість аграрних виробників займаються і рослинництвом, і тваринництвом, то дотації вони отримали невеликі. Вхідний і вихідний ПДВ корелювався так, що рослинництво "з'їдало" більше, ніж генерувало тваринництво [13].

На державну дотацію зможуть претендувати сільськогосподарські товаровиробники, які здійснюють такі види діяльності:

- 1) **виращування овочів і баштанних культур, коренеплодів і**

бульбоплодів 01.13 КВЕД у частині:

- вирощування листкових і стеблових овочів, таких як:
- артишоки;
- аспарагус;
- капуста;
- цвітна капуста та броколі;
- салат-латук і цикорій;
- шпинат;
- вирощування баштанних

культур, таких як:

- огірки та корнішони;
- баклажани;
- помідори;
- кавуни;
- мускусні дині;
- інші види баштанних культур (кабачки, гарбузи столові тощо);

2) вирощування коренеплідних, цибулинних і бульбоплідних овочів,

таких як:

- морква;
- турнепс;
- часник;
- цибуля (у тому числі шалот);
- цибуля-порей та інші види цибулинних;

інші коренеплідні, цибулинні та бульбоплідні овочі (буряк столовий тощо);

3) вирощування грибів і трюфелів;

4) вирощування цукрового буряку;

5) вирощування інших овочів;

6) вирощування коренеплідних і бульбоплідних культур, таких як:

- картопля;
- солодка картопля;
- маніок;
- ямс;
- інші коренеплідні та бульбоплідні культури;

7) вирощування винограду 01.21 КВЕД у частині:

- вирощування винограду для виробництва вина та винограду столових сортів на виноградниках;

8) вирощування зерняткових і кісточкових фруктів 01.24 КВЕД у частині:

- вирощування зерняткових і кісточкових фруктів:

- яблук;
- абрикосів;
- вишень і черешень;
- персиків і нектаринів;

- груш і айви;
- слив і терну;
- інших видів зерняткових і кісточкових фруктів;

9) вирощування ягід, горіхів та інших фруктів 01.25 КВЕД у частині:

- вирощування ягід:
 - чорниці;
 - смородини;
 - агрусу;
 - ківі;
 - малини;
 - суниці та полуниці;
 - інших видів ягід;
- вирощування їстівних горіхів:
 - мигдалю;
 - кеш'ю;
 - каштанів;
 - фундука (ліщини);
 - фісташок;
 - волоських горіхів;
 - інших видів їстівних горіхів.

10) розведення великої рогатої худоби молочних порід 01.41 КВЕД у частині:

- вирощування та розведення великої рогатої худоби молочних порід;
- одержування сирого молока корів, у тому числі м'ясних порід, і буйволиць;
- розведення іншої великої рогатої худоби та буйволів 01.42 КВЕД у частині:
 - вирощування та розведення великої рогатої худоби та буйволів для одержування м'яса;
 - одержування сперми бугаїв для запліднення
- розведення коней та інших тварин родини конячих 01.43 КВЕД у частині:
 - вирощування та розведення коней, віслюків, мулів і лошаків
 - одержування сирого молока кобил і ослиць
- розведення свиней 01.46 КВЕД у частині:
 - відтворювання поголів'я свиней;
 - вирощування свиней;
 - одержування сперми кнурів;
- розведення свійської птиці 01.47 КВЕД у частині:
 - розведення та вирощування свійської птиці (курей, індиків, качок, гусей, цесарок);
 - одержування яєць свійської птиці;
 - діяльність інкубаторних станцій з вирощування свійської птиці;
- розведення інших тварин 01.49 КВЕД у частині:
- вирощування та розведення напівсвійських та інших тварин:
 - страусів;
 - інших видів птиці, наприклад перепелів;

- кролів та інших хутрових тварин з цінним хутром;
- одержування шкур хутрових сільськогосподарських тварин, шкіри плазунів і птахів у результаті діяльності з їх розведення на фермах;
- діяльність ферм із розведення хробаків, равликів, молюсків тощо
- розведення шовкопряда, одержування коконів шовкопряда;
- бджільництво, одержування меду та бджолиного воску;
- *виращування тютюну 01.15 КВЕД у частині:*
 - виращування тютюну і махорки (крім первинного оброблення листа тютюну - сушіння, сортування тощо);
- *виробництво м'яса 10.11 КВЕД у частині:*
 - забій худоби, оброблення та фасування м'яса: яловичини, свинини, баранини, кролятини, верблужатини тощо;
 - виробництво свіжого, охолодженого або замороженого м'яса в тушах;
 - виробництво свіжого, охолодженого або замороженого м'яса у відрубках;
 - одержування щипаної вовни;
 - одержування щетини свиней;

11) виробництво м'яса свійської птиці 10.12 КВЕД у частині:

- *забій, оброблення та фасування м'яса свійської птиці;*
- *виробництво свіжого, охолодженого або замороженого м'яса (тушки та окремі частини тушок);*
- *перероблення молока, виробництво масла та сиру 10.51 КВЕД у частині:*
 - виробництво незбираного молока визначеної жирності, пастеризованого, стерилізованого, гомогенізованого, топленого
 - виробництво напоїв на основі молока (кефіру, ряжанки тощо);
 - виробництво вершків з незбираного молока, пастеризованого, стерилізованого та гомогенізованого;

12) виробництво сметани:

- *виробництво інших харчових продуктів 10.80 КВЕД у частині:*
 - виробництво яєчних продуктів, яєчного альбуміну, яєчного порошку.
- Аби претендувати на дотацію від держави потрібно, щоб доля аграрної продукції у загальній виручці підприємства займала не менше 70%; це стосується як і вирощеної на власних полях, так і закупленої у інших виробників.

До прикладу, у 2019 році на державну підтримку агросектору було передбачено близько 4 млрд грн. З них 3,5 млрд грн були витрачені на дотації виробникам тваринницької продукції. Переважну більшість бюджетних коштів отримують аграрні холдинги, замість підтримки дрібних та середніх фермерів, як у ЄС. У 2019 році загальна сума дотацій аграрним виробникам становила 0,14% ВВП.

Найбільше бюджетних грошей отримали холдинги, що займаються виробництвом курятини – "Миронівський хлібопродукт" Юрія Косюка - майже 1,4 млрд грн, та "Укрлендфармінг" Олега Бахматюка - 517 млн грн.

Загалом за 2019 рік дотації змогли отримати 885 суб'єктів господарювання. Були серед них і компанії, яким пощастило отримати підтримку у розмірі 2 грн за рік.

[<https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/>].

Для оцінки результативності дотацій потрібно розуміти ключові показники ефективності, які ставили перед собою уряд та парламент перед їх наданням. Першочерговим завданням було підтримати галузь тваринництва. Яким чином дотації вплинули на кількість поголів'я і ціни на тваринницьку продукцію в Україні?

За даними Держстату, поголів'я корів у 2018 році скоротилося на 2%, свиней – на 8%, а курей – збільшилося на 1,7%. Після року дотування тваринників не знизилися і ціни на їх продукцію - курятина подорожчала на 28%, телятина – на 33%, яйця – на 24%, молоко – на 21%.

Ідея дотацій, очевидно, була запозичена у ЄС, де фермери отримують значну державну підтримку. Однак відмінність агросектора України і ЄС – у масштабах господарств. У ЄС господарство з 1 тис га в управлінні вважають латифундистом, тоді як в Україні земельні банки кількох компаній сягають 600 тис га [13].

У ЄС є чітке бачення причин дотування сільського господарства. "Не стільки для розвитку бізнесу, скільки для підтримання соціальної складової і заради продовольчої безпеки у широкому сенсі цього слова. Крім того, Євросоюз щонайменше раз на десять років повністю переглядає свою сільськогосподарську політику – критично оцінює цілі і механізми їх досягнення, а потім ретельно виписує правила надання допомоги.

В Україні з оцінкою цілей державної підтримки складно. На сайті Мінагрополітики опублікована "Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року". Вона передбачає моніторинг, контроль та оцінку реалізації її результатів. Проте даних щодо ефективності виділених дотацій на сайті нема .

Малий та середній аграрний бізнес має обмежений доступ до програм державної підтримки. Складність програм державної підтримки і труднощі при оформленні документації є основними факторами, що обмежують доступ невеликих сільськогосподарських виробників до бюджетного фінансування.

Для малих сільськогосподарських виробників слід розробити окрему бюджетну програму із спрощеною процедурою участі, а також започаткувати широку інформаційну та консультативну підтримку [13].

8.2 Облік розрахунків сільськогосподарських товаровиробників за єдиним податком

Функціонування спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у вигляді ФСП (фіксований сільськогосподарський податок) з 1998 року та її трансформація у єдиний податок четвертої групи підвищило прозорість і достовірність оподаткування, суттєво знизило податкове навантаження, порівняно з загальною системою оподаткування, стабілізувало базу оподаткування, частково оптимізувало строки сплати податку за рахунок врахування сезонності сільськогосподарського товаровиробництва, створило умови оподаткування, за яких відсутня мотивація до приховування результатів господарювання тощо.

Однак Податковим кодексом України не врегульовано цілий комплекс ключових проблем, які мали місце і залишаються нині у механізмі справляння єдиного податку четвертої групи, серед яких:

1) проблема сезонності сплати єдиного податку у який трансформовано ФСП. За такого розподілу річної суми податку, яка підлягає сплаті безпосередньо у III-му кварталі (50% від річної суми податку), середні та малі підприємства змушені вдаватись до передчасної, а відтак, дешевої реалізації ранніх зернових культур;

2) не виконується регулююча функція податку внаслідок відсутньої диференціації в оподаткуванні;

3) методика розрахунку єдиного податку 4-ї групи ґрунтується на застарілій базі нормативної грошової оцінки земельних угідь, а передбачена її індексація не забезпечує врахування впливу наслідків господарювання на якість сільськогосподарських угідь, як об'єкт оподаткування, що проявляється у відсутній мотивації до покращення якості ґрунтів і підвищення продуктивності праці.

Єдиний сільськогосподарський податок – це податок, що справляється з одиниці земельної площі і після обчислення не змінюється протягом року.

Розділом XIV ПКУ (податковий кодекс України) «Спеціальні податкові режими» визначено, що суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку:

1) **перша група** – фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з

надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300 000 грн.;

2) **друга група** – фізичні особи - підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

✓ не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах одночасно не перевищує 10 осіб;

✓ обсяг доходу не перевищує 1 500 000 грн.

3) **третя група** – фізичні особи-підприємці, та юридичні особи:

✓ граничний розмір доходу – 5 млн. грн.;

✓ максимальна кількість найманих працівників – обмежень немає.

4) **четверта група** – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.

Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються місцевими органами влади, але не більше 10% розміру прожиткового мінімуму встановленого на 01.01. податкового звітного року (згідно Закону №1791 з 01.04.2017 року ставка 1 групи базується на прожитковому мінімумі, а не на розмірі мінімальної заробітної плати); в межах 20% розміру мінімальної заробітної плати – для II групи.

Відсоткова ставка єдиного податку для платників III групи встановлюється у розмірі:

1) 3 % доходу – у разі сплати податку на додану вартість згідно з цим Кодексом;

2) 5 % доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку.

Платники єдиного податку – сільськогосподарські товаровиробники (юридичні особи) звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

- 1) податку на прибуток підприємств;
- 2) податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;
- 3) рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи.

Платники єдиного податку IV групи сплачують податок щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

- у I кварталі – 10 відсотків;
- у II кварталі – 10 відсотків;
- у III кварталі – 50 відсотків;
- у IV кварталі – 30 відсотків;

Платники єдиного податку четвертої групи перераховують в установлений строк загальну суму коштів на відповідний рахунок місцевого бюджету за місцем розташування земельної ділянки.

Відповідно до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) об'єктом оподаткування сільськогосподарських підприємств, які входять до IV групи єдиного податку є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, ставків, озер, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому в користування, у т. ч. на умовах оренди [Особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств – платників єдиного податку IV групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkuvanjasilskogospodarskih-pidpriemstv--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi>. (Дата останнього доступу: 09.11.2017 р.).].

Базою оподаткування податком для платників IV групи – сільськогосподарських товаровиробників – є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень). При цьому враховують коефіцієнт індексації, який визначається на 1 січня базового податкового року (відповідно до порядку, встановленого п. 2921.2 ПКУ) [14].

Для перебування на єдиному податку IV групи потрібно, щоб виконувалися наступні вимоги:

- наявність земельних ділянок відповідного призначення;
- частка продукції сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік не повинна бути меншою 75 відсотків.

З 1 січня 2017 р. ставки єдиного податку для платників IV групи збільшені більш ніж на 15 % і наразі мають такі значення:

- для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також

1 група ФО Виручка 300 000 грн.; без права найму персоналу Ставка ЄП – до 10% МЗП на 01 січня
2 група ФО Виручка 1 500 000 грн.; к-ть працівників до 10; Ставка ЄП – до 20% МЗП на 01 січня
3 група ФО або ЮО Виручка 5 000 000 грн., к-ть працівників без обмежень; Ставка ЄП - 3%+ПДВ або 5%
4 група ФО або ЮО с/г товаровиробники Частка с/г виробництва за попередній податковий рік $\geq 75\%$, к-ть працівників без обмежень; Ставка податку з 1 га с/г угідь

сітьгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту) – 0,95;

– для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях – 0,57;

– для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,57;

– для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях – 0,19 ;

– для сітьгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту, – 6,33 [Особливості оподаткування сітьськогосподарських підприємств – платників єдиного податку IV групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkuvanjasilskogospodarskih-pidприємств--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi>. (Дата останнього доступу: 09.11.2017 р.).3].

Зазначене стосується всіх сітьськогосподарських підприємств, що до 1 січня 2017 року застосовували спеціальний режим оподаткування відповідно до статті 209 Кодексу, включаючи платників, які були зареєстровані як суб'єкти спецрежиму (подавали податкові декларації 0121 - 0123), так і тих, які відповідно до пункту 209.18 статті 209 Кодексу відповідали критеріям, визначеним статтею 209 Кодексу, але не обрали спецрежиму та залишали суми ПДВ від реалізації сітьськогосподарської продукції у власному розпорядженні (подавали податкові декларації 0130) (далі – сітьгоспвиробники).

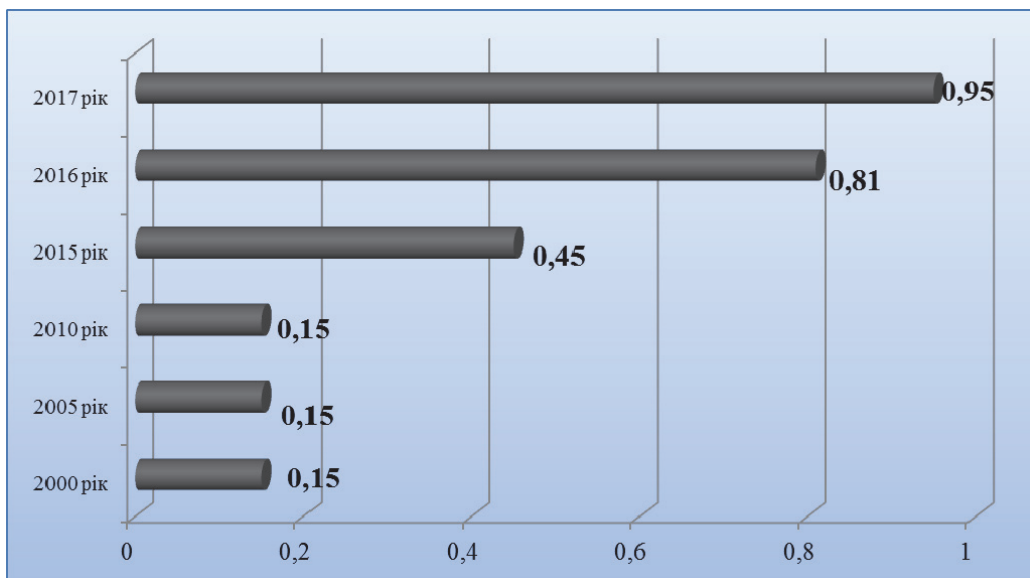

Рис. 5. Ставка єдиного податку (2000-2017 - ФСП) з одного гектара *
 *для ріллі, сіножатей і пасовищ (нормативна грошова оцінка 1 га у відсотках бази оподаткування)

Отже, до позитивних складових застосування єдиного сільськогосподарського податку слід віднести стабільність як ставки оподаткування так і її бази, також елементарне здійснення обліку та складання звітності.

8.3 Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання

Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору економіки свідчать про пріоритетність вирішення проблем, пов'язаних з ефективним розвитком структур агробізнесу. Функціонування сільськогосподарських товаровиробників має передбачати різнопланову державну підтримку у фіскальній сфері, у тому числі, надання певних пільг при оподаткуванні.

Ефективне ведення агробізнесу можливе лише за умови стабільності та прогнозованості податкового законодавства, що забезпечує оптимальне податкове навантаження підприємств. Важливим при цьому для прийняття відповідних управлінських рішень є формування достовірної облікової інформації щодо основних показників виробничо-господарської діяльності суб'єктів агробізнесу [4].

Проблема розробки ефективних механізмів державного регулювання аграрного сектору економіки через систему оподаткування у всі часи була актуальною. Державне регулювання вищезазначеної галузі через оподаткування дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримати за

допомогою податкових пільг, податкових преференцій можливість здійснювати свою діяльність у більш сприятливих умовах до впливу зовнішнього середовища [8].

Узагальнюючи наукові підходи щодо визначення складу та змісту функцій податків, а також враховуючи сутнісну характеристику поняття «податок», на думку науковців [3] в якості основних слід визнати *фіскальну, регулюючу* (у тому числі підфункції – розподільчу, стимулюючу/дестимулюючу, соціальну) та *контрольну* функції.

Доцільність визнання **контрольної функції** податків пояснюється, по-перше, необхідністю забезпечення дотримання законодавчих норм під час справляння податків, оскільки **податок** – це законодавчо визначений платіж, а по-друге, її реалізація сприяє кількісно-якісному відображенню стану розподільчих відносин у суспільстві, дозволяє контролювати формування вартісних пропорцій, податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, їх повноту і своєчасність. Контрольна функція сприяє підвищенню ефективності реалізації фіскальної та регулюючої функцій податків.

Особлива роль у забезпеченні прогресивного розвитку аграрного сектору національної економіки, зростанні його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках, відводиться **регулюючій функції** податків, оскільки її ефективна реалізація здатна забезпечити інвестиційну привабливість галузі, сприяти розвитку сільських територій, соціальній забезпеченості сільського населення, покращенню рівня та умов їх життя, ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Регулююча функція податків у аграрній сфері може проявлятися через використання інструментарію прямого та непрямого податкового стимулювання. Інструментами прямого податкового стимулювання виступають [7]:

- податкові пільги (податкові вирахування (вилучення), податкові звільнення, податкові знижки, податкові кредити, податкові канікули).
- податкові заохочення (покарання);
- спеціальні податкові режими, що передбачають пільгове або спрощене оподаткування.

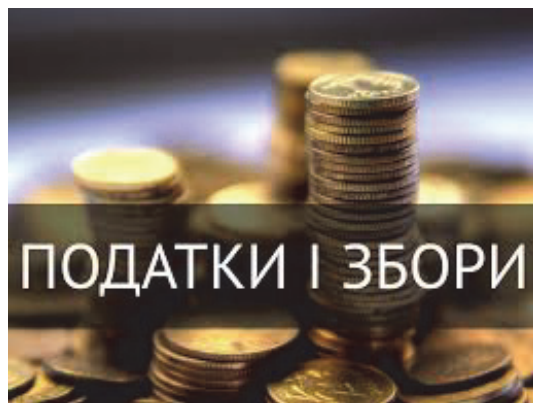
Інструментами непрямого податкового стимулювання є фінансова допомога, яка може бути отримана платниками податків за рахунок коштів державного бюджету у формі державних субсидій, субвенцій, дотацій. Розглянемо більш детально наведений вище перелік інструментів податкового стимулювання.

Податкові вирахування (вилучення) розглядаються як вид пільги, що спрямована на зміну об'єкта оподаткування та зниження податкового навантаження за визначеними видами податків. Таке зниження досягається за рахунок вилучення зі складу (переліку) об'єктів оподаткування операції з реалізації деяких видів товарів (робіт, послуг), прибутку підприємств від окремих видів діяльності, а також деяких видів доходів фізичних осіб. Цей інструмент податкового стимулювання широко застосовується на практиці, оскільки дозволяє сформулювати податкові пільги до конкретних видів діяльності, операцій і інших об'єктів, що заохочуються або підтримуються державою.

Податкові звільнення ґрунтуються на можливості звільнення окремих категорій платників податків, видів доходів чи оподатковуваних операцій від сплати податку. Система оподаткування також може передбачати знижені податкові ставки в порівнянні з загальностановленими, які застосовуються для стимулювання окремих галузей економіки, економічного розвитку окремих регіонів (територій), а також виробництва і (або) реалізації найбільш значимих для суспільства товарів (робіт, послуг). Податкові звільнення є найбільш розповсюдженим інструментом податкового стимулювання у світовій практиці.

Податкові знижки розглядаються як різновид податкових пільг, що спрямовані на

зміну податкової бази чи суми податку на певну величину. Ця величина визначається сумою витрат платника податків на певні цілі, передбачені законом, які держава вважає за необхідне стимулювати, надаючи задля цього знижку (на фундаментальні наукові дослідження, благодійність, природоохоронні заходи тощо). У закордонній практиці даний інструмент застосовується для стимулювання проведення заходів щодо навчання, перепідготовки кадрів або підвищення кваліфікації персоналу. У зазначених випадках за непрямої участі держави фактично забезпечується часткове фінансування визначених сфер або напрямів діяльності, важливих для держави.

Податковий кредит – це вид податкових пільг, що спрямований на зменшення податкової ставки або податкового окладу, відстрочення (розстрочення) сплати податку, повернення раніше сплаченого податку (його частини), залік раніше сплаченого податку (його частини), заміна сплати податку (його частини) натуральним виконанням (цільовий податковий кредит). Слід зазначити, що лише відстрочення (розстрочення) сплати податку, як форми податкового кредиту відповідають принципу повернення державі тієї суми, на яку надано кредит.

Податкові канікули – це звільнення від сплати окремих податкових платежів на певний термін з метою залучення інвестицій у розвиток пріоритетних галузей економіки, зменшення податкового навантаження тощо. Податкові канікули зазвичай надаються новоствореним суб'єктам господарювання та ґрунтуються як правило, на їх звільненні від сплати податку на прибуток протягом визначеного періоду часу (наприклад, 3–5 років). Даний інструмент податкового стимулювання дозволяє збільшити чистий дохід суб'єкта господарювання, одержаний протягом терміну дії податкових канікул, що стимулює інвестиції в такий проект.

Спеціальні податкові режими, що передбачають пільгове або спрощене оподаткування, мають на меті замінити для окремих категорій платників податків сплату основних видів податків одним (єдиним) податком.

Стимулюючий ефект, як правило, досягається за рахунок зниження податкового тиску, рідше – за рахунок зменшення витрат платника податків на ведення податкового й бухгалтерського обліку та складання звітності. Податкові

імунітети при зміні умов оподаткування спрямовані, у першу чергу, на реалізацію економічних проектів або на стимулювання економічної діяльності, пов'язаної з високим рівнем ризику. Таке стимулювання застосовується, як правило, до платників податків, що реалізують найбільш значимі для суспільства інвестиційні проекти, для суб'єктів малого підприємництва та інших, зважаючи на специфіку їх діяльності.

Інструментарій прямого податкового стимулювання сільськогосподарських товаровиробників нині включає податкові пільги та спеціальний податковий режим у вигляді єдиного податку четвертої групи.

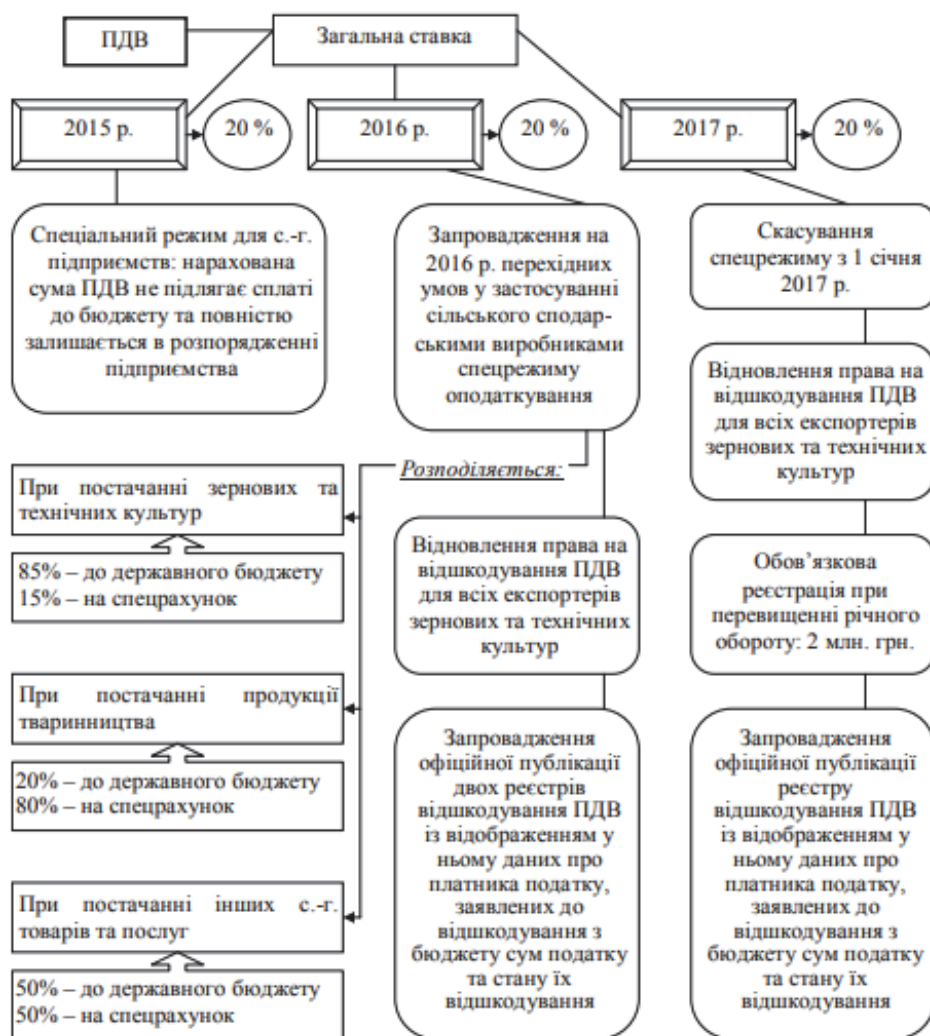

Рис. 6 Реформування системи спец режиму відшкодування ПДВ для аграріїв

Сучасний інструментарій системи фіскального регулювання розвитку сільського господарства сформувався наприкінці минулого століття як невід'ємна складова системи державної підтримки суб'єктів агропромислового виробництва в умовах реформаційних перетворень у галузі.

Так, Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок» (ФСП) від 17 грудня 1998 р. № 320, після нетривалого експерименту із запровадженням єдиного (фіксованого) податку для сільськогосподарських товаровиробників трьох пілотних районів різних природно-кліматичних зон, для сільгосппідприємств України було замінено дванадцять обов'язкових платежів із різними базами оподаткування одним податком на основі нормативної грошової оцінки угідь [9].

Указом Президента України «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників» від 2 грудня 1998 р. № 1328 з 1999 року було запроваджено акумулювання сум податку на додану вартість (ПДВ) у розпорядженні сільгосппідприємств. Законом України «Про внесення змін до Закону України "Про податок на додану вартість" від 23 грудня 1997 р. № 770 започатковано виплату дотацій за рахунок ПДВ зобов'язань переробних підприємств. Запровадження спеціальних податкових режимів відіграло позитивну роль у розвитку вітчизняного виробництва. Перш за все відновилася позитивна динаміка обсягів сільськогосподарського виробництва. Серед основних переваг застосування спецрежимів оподаткування для сільського господарства слід виділити не лише малообтяжливий для них рівень оподаткування, а й простоту адміністрування податків, мінімізацію суб'єктивних факторів при організації податкового процесу.

При запровадженні спеціальних податкових режимів у сільському господарстві передбачалося, що їх дія буде обмежена п'ятирічним періодом – до 1 січня 2004 р. Проте розроблений податковий інструментарій виявився настільки привабливим, що функціонував у практично незмінному вигляді сімнадцять років замість передбачених п'яти. За цей час зі складу ФСП (фіксованого сільськогосподарського податку) було вилучено лише соціальні внески (із відповідним зниженням ставок), з 2012 року був уточнений порядок виплати дотацій переробними підприємствами, який з 1 січня 2015 року припинив свою дію.

Водночас податковий інструментарій повинен відповідати існуючій економічній ситуації, стану розвитку економіки в цілому чи певної галузі, рівню розвиненості механізмів податкового адміністрування. Спецрежими оподаткування запроваджувалися для підтримки багатoproфільних сільгосппідприємств – правонаступників колективних господарств. Проте, за час функціонування спеціального податкового інструментарію найбільше

зменшилася кількість саме багатопрофільних підприємств та скоротилися обсяги виробленої ними продукції.

Проведені дослідження показують, що вітчизняний агробізнес стає дедалі більш вузькоспеціалізованим, із чітким виокремленням рослинництва, тваринництва, овочівництва, садівництва та ягідництва. Він також розшарувався і за розмірами, адже прослідковується чітка тенденція щодо консолідації земельного банку в користуванні все меншої кількості суб'єктів господарювання (агрохолдингів), які займаються переважно рослинництвом, зоркема вирощуванням експортно-орієнтованих культур, що виснажують ґрунти, знижують рівень їх родючості та приведення в непридатний стан.

За роки функціонування спеціального податкового інструментарію суттєво змінилася структура посівних площ: значно зменшилися під кормовими культурами, а під експортно-орієнтованими сільгоспкультурами – значно зросли, передусім під соняшником і кукурудзою.

Із середини 2000-х років в аграрному секторі економіки відбулися значні зміни – суттєво розвинулись інтегровані агроформування, великі сільськогосподарські підприємства, що характеризуються високим рівнем ефективності виробництва й достатньою конкурентоспроможністю на внутрішньому та світовому ринках.

Водночас малі та середні сільгосптоваровиробники, що є базовими для розвитку галузі, в умовах уніфікованої фіскальної політики виявилися не завжди спроможними конкурувати з великими агроформуваннями [6].

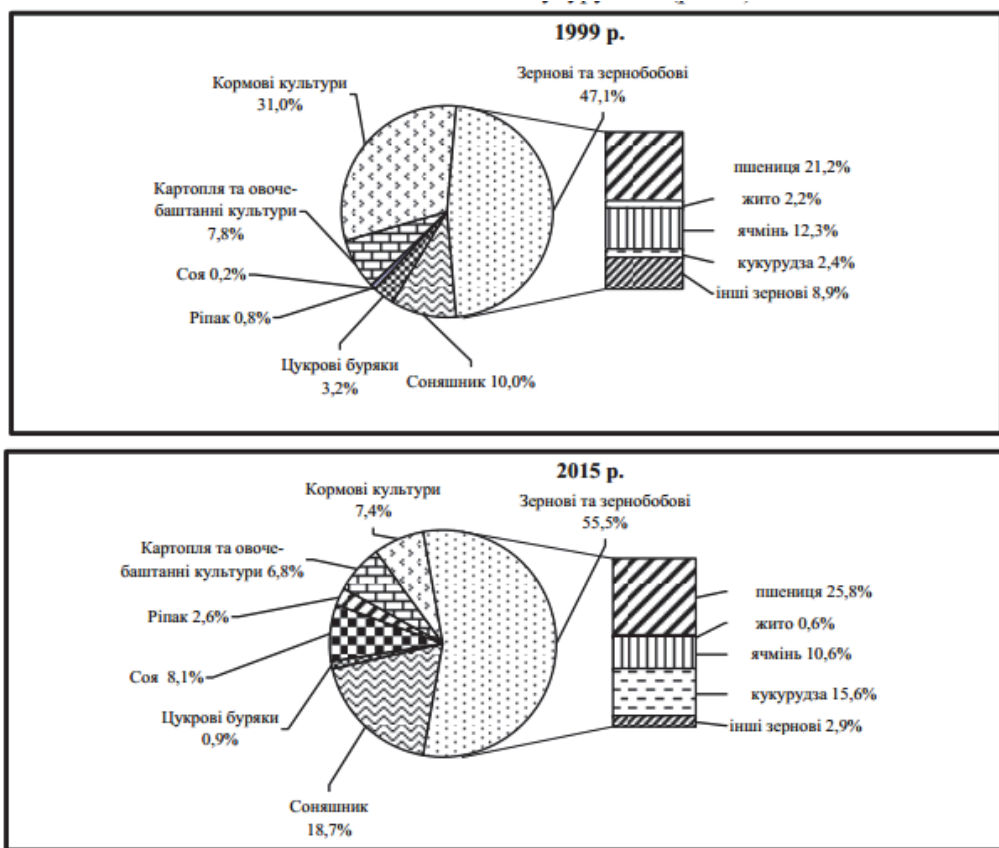

Рис. 7 Зміна структури посівних площ за час функціонування спеціальних режимів оподаткування сільгосппідприємств

Саме застосування спеціального податкового інструментарію, поряд з іншими чинниками, фактично спровокувало формування нераціональної структури сільськогосподарського виробництва в Україні. На сьогодні ця структура характеризується суттєвим зниженням створюваної доданої вартості, фонду оплати праці, чисельності зайнятих, соціальної орієнтованості сільгосппідприємств. Наслідком цих негативних процесів є підвищення частки в загальних обсягах сільгоспвиробництва асоційованих з іншими господарськими структурами сільгосппідприємств, високомаржинальних видів сільськогосподарської продукції, представників потужного аграрного бізнесу. У результаті стійкість аграрного сектору України значно знизилась, а його соціальна спрямованість суттєво знівельована.

Для подолання цих негативних явищ у сільськогосподарському виробництві і було проведено податкову реформу. У результаті якої податкове навантаження для сільськогосподарських товаровиробників за період дії сплати єдиного податку в 2018 році збільшилося більш ніж у 2 рази порівняно

із 2015 роком (табл. 2). У 2016 відносно 2015 року зростання ставок для платників єдиного податку 4 групи склало від 77,78 до 81,48% за відповідними категоріями сільськогосподарських угідь та ставками. [4].

Таблиця 2

**Ставки єдиного податку для сільськогосподарських
товаровиробників**

Види сільськогосподарських угідь	Розмір ставки			
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018р.
для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту) -	0,45	0,81	0,95	0,95
для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях,	0,27	0,49	0,57	0,57
для сільськогосподарських угідь, що перебувають на закритому ґрунті	3,0	5,4	6,33	6,33
для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях)	0,27	0,49	0,57	0,57
для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях,	0,09	0,16	0,19	0,19
для земель водного фонду	1,35	1,35	2,43	2,43

Джерело: [15]

За даними табл. 2 є безперечний факт збільшення податкового навантаження, що в свою чергу, веде до зміни загальної суми витрат. Таким чином господарства з низькою ефективністю виробництва практично втраять шанси на своє існування.

Загалом чисті надходження від сплати ПДВ підприємствами аграрного сектора в Україні різко зросли (табл.3), склавши 16,250 млрд грн за підсумками 2019 року. Для порівняння, у 2018 році цей показник, скоригований на суми акумульовані на спецрахунках по ПДВ був негативним: -1,25 млрд грн, а в 2017 році складав - 42,16 млрд грн.

Таблиця 3

**Податкові надходження сплати ПДВ сільськогосподарськими
підприємствами 2017-2019 рр.**

	2017	2018	2019
Чисті надходження від сплати ПДВ сільськогосподарськими підприємствами (млн. грн.)	-42159	-1249	16250
у % до валового доходу АПК	9,9	0,3	3,2
Сума надходжень ПДВ	1320	11090	19490
Сума відшкодованого ПДВ	724	3273	3240

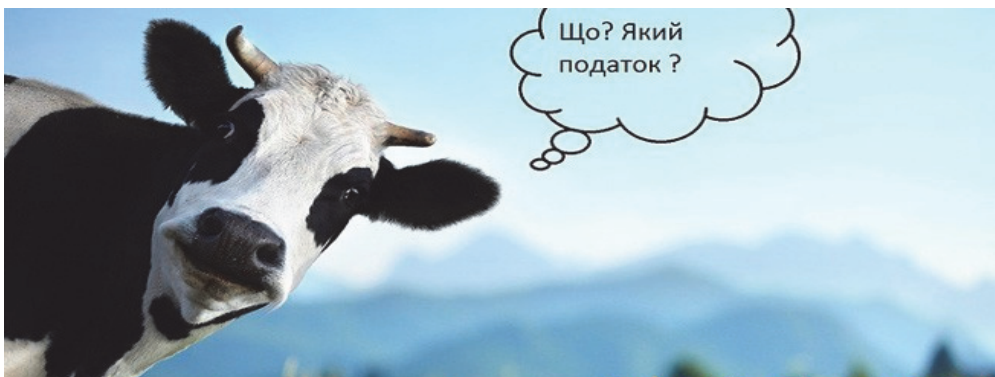
Нарахування ПДВ, акумульованого на спецрахунки	42754	9066	0
Загальний прибуток підприємств АПК (млн. грн.)	427056	424721	504831

Податкова політика більшості країн світу, на відміну від української, сьогодні тяжіє до полегшення адміністрування, спрощення та пониження ставок податків. Країни світу борються на глобальному конкурентному ринку, але Україна й досі продовжує грати за старими принципами на шкоду в першу чергу собі, тобто суспільству.

Деякі приклади того, як наші сусіди використовують механізм податкової реформи для підвищення добробуту власних громадян.

Приклад перший – Польща. Польські депутати погодили нові правила, які полегшують життя підприємцям, доходи яких не перевищують 1,2 млн євро/рік, – їм знизили податки з 19 до 15%. Польський уряд переконаний, що цей крок сприятиме зростанню економіки та допоможе підприємцям розвиватися.

Приклад другий, ще більш показовий для України – Румунія. Румунські парламентарі 2015 року зменшили ставку ПДВ на 4%, ставку податку на прибуток, а також скасували «спеціальний будівельний» податок. Результати не змусили себе довго чекати. Вже у першому кварталі 2016 р. економіка Румунії зросла на 4,3% у порівнянні з першим кварталом 2015 року, і на 1,6%

у порівнянні з 4-м кварталом 2015 р. Завдяки цьому рішення Румунія стала другою після Ірландії країною в ЄС за темпами зростання ВВП [16].

Слід відзначити, що оскільки заходи податкового стимулювання спрямовані на заохочення інвестицій і зростання підприємницької активності, вони, як правило, надаються за умови обов'язкового виконання визначених правил або в межах установлених законодавством обмежень. Вибір конкретних інструментів податкового стимулювання здійснюється в

залежності від передбачуваної мети і напряму стимулюючого впливу, категорій платників податків, здійснюваної ними діяльності.

Насамперед, це заходи, спрямовані на зниження податкового навантаження (податкових витрат) платників податків, які здійснюють певні види економічної, професійної, суспільної й іншої пріоритетної діяльності, що заохочуються державою. До таких видів діяльності може бути віднесено, наприклад, виробництво суспільно значимої продукції та товарів (робіт, послуг), які гарантують продовольчу безпеку, а це – вся продукція, яка виробляється у аграрній сфері національної економіки. Для їх підтримки можуть застосовуватися практично усі з перерахованих вище інструментів податкового стимулювання.

По-друге, це заходи, що стимулюють потік інвестицій. Вони зазвичай застосовуються за умови вкладення коштів (активів) інвестора на визначений, іноді досить тривалий період часу, в діяльність платника податків. Доходи інвестора, отримані від довгострокових капіталовкладень, при цьому оподатковуються за більш низькими податковими ставками, порівняно з іншими доходами.

Крім того, у відношенні таких платників податків може бути застосований цілий комплекс податкових пільг, що в кінцевому результаті теж суттєво знижують рівень податкового навантаження. В деяких країнах це система податкових пільг, яка надається при інвестуванні коштів у розвиток особливих економічних зон.

По-третє, це заходи, що спрямовані на стимулювання збільшення доданої вартості. З метою нарощування виробництва й обмеження експорту сировинних ресурсів, у ряді країн надаються податкові пільги суб'єктам підприємницької діяльності залежно від величини доданої вартості, що створюється при переробці сировини або виробництві з такої сировини певної продукції. Такі заходи сприяють диверсифікації економіки й успішно застосовується в країнах, де провідне місце займає економічна діяльність, спрямована на видобуток корисних копалин, заготівлю сировини, експлуатацію природних ресурсів тощо. У ряді країн такі пільги надаються платникам податків, які здійснюють виготовлення високотехнологічної і наукомісткої продукції і, як правило, носять комплексний характер. До таких пільг, насамперед, відносяться пільги з податку на додану вартість. Наведений перелік інструментів податкового стимулювання і напрямів їх стимулюючого впливу, звичайно не є вичерпним, оскільки навіть у рамках окремої, навіть досконалої податкової системи, процес створення нових і удосконалення діючих механізмів стимулювання здійснюється постійно. В основі цього процесу лежить корегування державою своєї податкової політики в залежності

від зміни стратегічних пріоритетів і алгоритмів розвитку національної економіки і суспільства в цілому.

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Оподаткування, ПДВ, спецрежим оподаткування, єдиний податок, платник податку, фіксований сільськогосподарський податок, групи платників податку, податковий кредит, податкові знижки, податкові канікули, ставка податку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Загальні засади оподаткування сільгоспвиробників
2. Організація розрахунків сільгоспвиробників за єдиним податком.
3. Характеристика груп платників податку.
4. Охарактеризуйте проблеми і підходи оподаткування аграрного сектору.
5. Державне регулювання системи оподаткування сільгоспвиробників.
6. Ставки єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників.
7. Спеціальні режими оподаткування.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Об'єкт оподаткування це –
 - a) майно, товари, дохід;
 - b) платники податків;
 - c) розмір податкових нарахувань;
 - d) прибуток підприємства.
2. Ставку єдиного податку для аграріїв з 1 січня 2017 року підвищили на:
 - a) 10%.
 - b) 5%.
 - c) 17%.
 - d) 25%.
3. Об'єктом оподаткування для платників єдиного податку 4 групи є площа:
 - a) ріллі, сіножатей.
 - b) пасовищ і багаторічних насаджень.
 - c) внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ.
 - d) усі відповіді вірні.
4. Платники єдиного податку – сільськогосподарські товаровиробники звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:
 - a) податку на прибуток підприємств.
 - b) податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва.
 - c) рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи.
 - d) усі відповіді вірні.
5. Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються:
 - a) місцевими органами влади.
 - b) обласними органами влади.
 - c) Кабінетом Міністрів.
 - d) Верховною радою.
6. Платники єдиного податку поділяються на:
 - a) 2 групи.
 - b) 4 групи
 - c) 6 груп.
 - d) 5 груп.
7. Сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського виробництва за попередній податковий рік дорівнює або перевищує 75 % це:
 - a) перша група платників єдиного податку.
 - b) друга група платників єдиного податку.

- c) четверта група платників єдиного податку.
 - d) третя група платників єдиного податку.
8. Ставка податку – це ...
- a) розмір податкових нарахувань;
 - b) прибуток підприємства;
 - c) передбачене законодавством звільнення платника податків від обов'язку.
9. Податкова пільга – це....
- a) передбачене законодавством звільнення платника податків від обов'язку;
 - b) перша група платників єдиного податку;
 - c) розмір податкових нарахувань.
10. Розмір дотації розраховується як частка реалізованої дотаційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, помножена на задекларовану суму ПДВ з урахуванням коефіцієнта пропорційності відповідно до бюджетного фінансування.
- a) Так;
 - b) Ні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Босенко А.В. Організаційно-економічний механізм управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників в умовах поглиблення інтеграційних процесів: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Босенко Анатолій Віталійович . – Кіровоград, 2016. – 271 с. (с. 36)
2. Бурковська А.В. Сучасні особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств України / А.В.Бурковська, В.К. Шкапоєд // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», №6 (2017). С. 24-30.
3. Давидов Г.М. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси : монографія / Г.М. Давидов, Н.С., Шалімова А.М. Лисенко, О.А. Магопечь ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.М. Давидова та д-ра екон. наук, проф. Н.С. Шалімової. – Кропивницький : ФОП Александрова М. В., 2017. – 208 с.
4. Добрунік Т.П. Актуальні проблеми обліку та оподаткування в аграрному секторі економіки в умовах євроінтеграції. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Випуск 1-2 (44). С. 166-172.
5. Круковська О.В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2016. №2. С. 702-709.
6. Лупенко Ю.О. Напрями реформування податкової політики / Ю.О. Лупенко // Наукові праці НДФІ. – 2004. – № 6 (29). – С. 103–106.

7. Магопець О.А. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «податкове стимулювання» / О. А. Магопець // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: [зб. наук. пр.] – Кіровоград : КНТУ. – 2014. – Вип. 26. – С. 265 – 273 (с. 268-269).

8. Мацелюх Н.П., Скорик М.О. Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання. 2016. №12. С. 24-28

9. Тулуш Л.Д. Режим ПДВ-акумуляції як інструмент фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва / Л.Д. Тулуш // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 44– 55

10. Все в скарбницю: що отримав держбюджет від скасування основної пільги в АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agroinsider.com.ua/2018/05/22/vse-v-skarbnicyu-shho-otrimav-derzhbyudzhet-vid-skasuvannya-osnovno%D1%97-pilgi-v-apk/>

11. Державна підтримка аграрного сектору у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206/> (Дата останнього доступу: 09.11.2017 р.)

12. Загальна система vs єдиний податок (третя група). що обрати після відмови від єдиного податку четвертої групи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://balance.ua/news/archive/daydgest-balans-agro-10-2017/>

13. Ігри в дотації: як аграрії взяли 4 мільярди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/>

14. Особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств – платників єдиного податку IV групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://devisu.ua/uk/taxes/6571-osoblivosti-opodatkovannjasilskogospodarskih-pidpriemstv--platnikiv-edinogo-podatku-iv-grupi.> (Дата останнього доступу: 09.11.2017 р.).

15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/>

16. Податкова реальність в АПК, або як стару систему знищили, а нову - забули [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/155-podatkova-realnist-v-apk-stara-sistema-znischena--pro-novu-zabuli>

17. Сільське господарство України за 2016 рік: Статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ17_u.htm

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та

їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПКУ, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів.

Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти.

Базою оподаткування визнаються конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування.

База оподаткування - це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування. Ставки податку класифікуються за змістом (базова (основна), гранична) та способом визначення (абсолютна, відносна).

Податкова пільга – передбачене законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору та/або сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених чинним податковим законодавством.

Дотація – це форма державної підтримки.

Єдиний сільськогосподарський податок – це податок, що справляється з одиниці земельної площі і після обчислення не змінюється протягом року.

Податок – це законодавчо визначений платіж, а по-друге, її реалізація сприяє кількісно-якісному відображенню стану розподільчих відносин у суспільстві, дозволяє контролювати формування вартісних пропорцій, податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, їх повноту і своєчасність.

Податкові вирахування (вилучення) - вид пільги, що спрямована на зміну об'єкта оподаткування та зниження податкового навантаження за визначеними видами податків.

Податкові знижки - різновид податкових пільг, що спрямовані на зміну податкової бази чи суми податку на певну величину

Податковий кредит – це вид податкових пільг, що спрямований на зменшення податкової ставки або податкового окладу, відстрочення (розстрочення) сплати податку, повернення раніше сплаченого податку (його частини), залік раніше сплаченого податку (його частини), заміна сплати податку (його частини) натуральним виконанням (цільовий податковий кредит).

Податкові канікули – це звільнення від сплати окремих податкових платежів на певний термін з метою залучення інвестицій у розвиток пріоритетних галузей економіки, зменшення податкового навантаження тощо.

9.1. Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК.

9.2. Кадрове забезпечення аграрної політики.

9.1 Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК

Розвиток аграрного виробництва та його економічна ефективність визначається виробничо-технічним потенціалом, найважливішою складовою якого є техніка.

Сьогодні оновлення матеріально-технічної бази – це одне із найважливіших завдань аграрного сектору. Але через обмежені бюджетні кошти, нестачу власних джерел сільськогосподарських підприємств, високі кредитні ставки не можливо прискорити оновлення виробничо-технічного потенціалу. Тому формування та розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства набуває особливої актуальності.

Система матеріально-технічного забезпечення – це сукупність підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торгово-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, формувань з машиновикористання та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення.

Діяльність цієї системи має бути спрямована на відтворення і розвиток матеріально-технічної бази, комплексу механізацію і автоматизацію технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунту в сільському господарстві на основі вітчизняного машинобудування та виробництва матеріальних ресурсів.

Створення та функціонування системи матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу повинно базуватися на таких **принципах**:

– спрямування цінової, фінансово-кредитної і податкової політики держави на відновлення і підтримку платоспроможності підприємств агропромислового комплексу для досягнення розширеного відтворення

основних засобів виробництва;

– забезпечення однакових економічних умов у взаємовідносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів із структурами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування та надання виробничих послуг;

– рівноправність розвитку всіх форм власності і господарювання;

– вільний вибір структурами системи сфери діяльності;

– вільний вибір товаровиробниками постачальників техніки, обладнання, матеріальних ресурсів і технологій, а також сервісних структур;

– створення умов для розвитку конкуренції в усіх ланках системи;

– обмеження економічними методами монопольних формувань у сфері матеріально-технічного забезпечення;

– дотримання гарантій і відповідальності партнерів агропромислового комплексу за високу якість технічних засобів та наданих послуг, термінів і умов їх поставок, своєчасність взаєморозрахунків;

– створення умов для забезпечення мінімальної кількості посередників у ланцюзі виробник-споживач;

– забезпечення через амортизаційну політику своєчасного відтворення матеріально-технічних засобів.

Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва представлено на рис. 8 Матеріально-технічне забезпечення є важливою передумовою виробничого процесу.

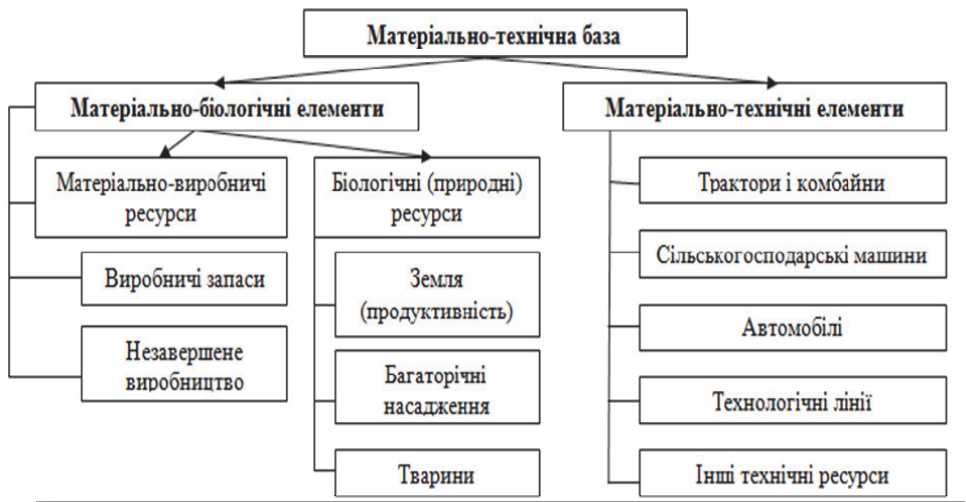

Рис. 8 Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК

Упродовж останніх років матеріально-технічна база агропромислового комплексу зазнала значної руйнації. Це пов'язано з тим, що більшість

сільськогосподарської техніки відпрацювала свій амортизаційний строк, а кошти, передбачені для придбання нової, товаровиробники витрачають фактично на її ремонт і технічне обслуговування. За офіційними статистичними даними основні виробничі засоби у сільському господарстві станом на 1 січня 2019 року зношені на 38,9%. Рівень зносу основних засобів у господарствах зі змішаним сільським господарством – 38,6%. У лісовому господарстві основні засоби зношені на 50,0%, в мисливстві – на 38,6%, у рибальстві та рибництві – на 54,9%. Якщо ж взяти до уваги, що рівень зносу основних засобів у промисловості у 2019 року становив 76,9%, а в галузі транспорту та зв'язку – в межах 60%, то виникає неправдива думка, що стан основних засобів у сільському господарстві найкращий відносно інших галузей економіки. У звітно-статистичній інформації економічних показників сільськогосподарської діяльності спостерігається дещо парадоксальна ситуація щодо стану й відтворення основних засобів порівняно з іншими галузями [6]. Так, у 2005-2010 спостерігався однаковий рівень зносу та тенденції його зміни в цілому по національній економіці, сільському господарству і промисловості. З 2014 року згідно з офіційною статистикою рівень зносу основних засобів сільського господарства, мисливства та лісового господарства суттєво знижується. У цілому по національній економіці й промисловості відзначається ситуація до навпаки.

Таким чином, економічна ситуація, яка склалася в Україні, призвела до граничної межі використання діючих виробничих основних засобів й не сприяла своєчасному забезпеченню агроформувань виробничими основними засобами та їх відновленню. Протягом останніх років стан технічного оснащення у сільському господарстві України дещо погіршився.

Наявність окремих видів сільськогосподарської техніки за категоріями господарств у 2018 році

	Всього, штук	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення			
		кількість одиниць техніки*, штук	відносна стандартна похибка вибірки, % (CV)	Кількість одиниць техніки, штук	Гранична похибка вибірки, штук (LSE)	Відносна стандартна похибка вибірки, % (CV)	Частка домогосподарств, що мали техніку, %
Усього	×	×	×	×	×	×	17,4 100,0
Трактори	339829	132686	1,5	207143	25394	6,26	24,6
Комбайни	52714	37946	1,6	14768	2972	10,27	1,8
Сівалки	165961	67157	1,4	98804	8803	4,55	12,4
Плуги	333599	49306	1,4	284293	16672	2,99	34,6
Культиватори	183722	71659	1,5	112063	12565	5,72	14,1
Борони	570675	192029	2,5	378646	23524	3,17	30,9

* Величина граничної похибки вибірки для всіх видів техніки є незначною і варіюється в межах від 0,04 до 0,4 одиниць. Тобто, з імовірністю 95% величина цього показника в генеральній сукупності приймає наведені у цій графі значення.

Джерело: [9]

Кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах України протягом 2010–2018 років скоротилася майже на 53%, зернозбиральних комбайнів – на 50,8%, бурякозбиральних комбайнів і машин – на 57,7%, тобто більше ніж на половину. Низький рівень відтворення та оновлення основних виробничих засобів сільського господарства порівняно з національною економікою України, в тому числі без достатньої державної підтримки, незаінтересованість самих власників – усе це призвело до погіршення загального стану матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливо малих та середніх форм господарювання [9].

Амортизаційна політика в Україні, на думку багатьох учених, нині не

має інвестиційного спрямування з трьох причин [9]:

– фактична норма амортизації не відповідає потребам простого відтворення;

– база амортизаційних відрахувань не відображає її реальної ринкової вартості;

– кошти амортизаційного фонду використовуються не за призначенням.

Відсутність дієвої практики переоцінки основних засобів сільського господарства позначилася також на показниках результативності аграрного виробництва (остання разова індексація основних засобів у сільському господарстві була проведена у 1996 році), хоча у Законі України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» зазначено, що реальна ринкова вартість технічних засобів для агропромислового комплексу визначається на основі централізованої систематичної (один раз на 5-7 років) переоцінки [3]. Тобто об'єктивність статистичних показників результативності аграрного виробництва не є достовірним. Це негативно позначається на достовірності та якості інформаційної бази, яка використовується для обґрунтування державної регуляторної політики.

Сьогодні вітчизняні аграрні підприємства забезпечені основними сільськогосподарськими машинами лише на 45-65% від розрахункової технологічної потреби. З них близько 95% експлуатуються поза

амортизаційними строками, майже дві третини машинно-тракторного парку становить техніка віком близько 20 і більше років. Відповідно ступінь її зносу знаходиться на високому рівні.

У 2015 році в сільськогосподарських підприємствах на один трактор припадало 125 га, а на один

зернозбиральний комбайн – 250 га посівної площі зернових, що значно більше порівняно з розвинутими країнами світу. У 2015 році з витрачених аграріями в цілому 6,8 млрд грн на придбання техніки 5,7 млрд, або 83,8%, припадало на частку імпорту. Сільськогосподарські товаровиробники на сьогодні не довіряють вітчизняним машинобудівникам, що віддають перевагу навіть вживаній, але імпортній техніці. Для стабільного збільшення обсягів виробництва сільгосппродукції необхідно оновлення парку сільгоспмашин, яке передбачає щорічне введення в експлуатацію 7,5 тис. зернозбиральних комбайнів, 35 тис. тракторів, більше 2,5 тис. посівних комплексів в агрегаті з

тракторами й іншої сільськогосподарської техніки [9].

Обов'язковою умовою реалізації українськими підприємствами з іноземними партнерами успішного проекту по виробництву сільгосптехніки повинен бути масштабний внутрішній ринок збуту. Забезпечити його держава не може, оскільки не має захисту від засилля імпорту техніки та відсутні стимулюючі заходи для тих, хто хоче купувати її в українського виробника. Тому найближчими роками негативна тенденція щодо розвитку вітчизняного машинобудування не зміниться й аграрії все-таки віддаватимуть перевагу саме закупівлям сільськогосподарської техніки 3 і 4 покоління за кордоном. Водночас в українських компаній може бути своя незаповнена ніша ринку – виробництво мотоблоків, міні-тракторів, іншої сільськогосподарської техніки для малого й середнього бізнесу на селі. А великогабаритна, високотехнологічна та наукоємна техніка із системами автоматизації контролю й управління технологічних процесів, а це, насамперед, комбайни, трактори, сівалки, що закуповуватимуть в Україні, будуть у більшості іноземного, або спільного з іноземними компаніями, виробництва.

Фінансовий лізинг є найефективнішим заходом державної підтримки як сільськогосподарських товаровиробників, так і заводів сільськогосподарського машинобудування. Адже 100% коштів, виділених у держбюджеті на закупівлю лізингової техніки та обладнання, перераховуються Компанією на заводи сільськогосподарського машинобудування, що дає змогу забезпечувати робочі місця, розв'язувати соціальні проблеми виробничих колективів, оновлювати матеріально-технічну базу підприємств.

Підраховано, що виділивши кошти на фінансовий лізинг у сумі 100 млн грн, держава одержує надходжень до бюджету тільки від підприємств – виробників сільськогосподарської техніки та обладнання – у вигляді податків у перший же рік 54,45 млн грн, у наступні чотири роки – 74, усього – 129,45 млн грн. Крім того, до соціальних фондів надходить 5,7 млн грн. [8].

В умовах дефіциту бюджетних коштів лише агролізинг, як форма державної підтримки, є необтяжливим для державного бюджету. В Україні аграрна політика не повинна нехтувати інтересами жодної групи виробників, особливо господарств населення, які обробляють понад 30% сільськогосподарських угідь. Особисті селянські господарства варті державної уваги, якою наділені сільськогосподарські й фермерські господарства.

Державне регулювання ОСГ як сектора економіки передбачає свідоме формування державними структурами правових, економічних та організаційних умов розвитку особистих господарств, а також створення стимулів, використання матеріальних і фінансових ресурсів, які мають

залучатися на пільгових засадах або безкоштовно. Їх варто включити у програми лізингу, допомагати придбавати техніку за програмами часткової компенсації й пільгового кредитування [9].

Важливе місце в процесі розвитку сільськогосподарської техніки стає створення машин, що дозволяє впроваджувати принципово нові технології та технологічні операції, і завдяки цьому, не тільки підвищувати продуктивність праці, але й створити найсприятливіші умови для розвитку рослин, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, скорочення втрат продукції при збиранні, забезпечення екологічної безпеки і безпечних умов праці.

Досягнення технічного прогресу в області сільськогосподарського машинобудування, у першу чергу, спрямовані на наступне [1]:

1. Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок впровадження нових прогресивних, високоефективних, ресурсозберігаючих, ґрунтозахисних, високоточних технологій. Розширення сфери застосування високоточного землеробства, що дає можливість забезпечити ретельнішу обробку ґрунту, створити оптимальні умови для цілеспрямованого регулювання біохімічних процесів в ґрунті,

проводити точну сівбу, впроваджувати ультрамалооб'ємне розпилювання пестицидів, оптимізувати робочий процес при збиранні врожаю, скорочувати витрати праці і кількість добрив, що вносяться, і пестицидів, а також використання

води, палива та інших матеріальних ресурсів. Для цього створюються машини, забезпечені системами управління і контролю, які дають можливість позитивно вирішувати, щонайменше три проблеми: якість продукції і здоров'я

споживача, економічна ефективність виробництва і захист навколишнього середовища.

2. Зростання продуктивності і скорочення витрат в сільськогосподарському виробництві за рахунок: впровадження інтенсивних технологій; широкого впровадження багатофункціональних машин (що виконують одночасно до дев'яти операцій); збільшення ширини захвату машин і знарядь (плуги – до 17 корпусів, обприскувачі – до 45 м, машини для внесення мінеральних добрив – до 36 – 40 м, жниварки зернові – до 12 м, бурякокомбайни – 9 рядків тощо); підвищення вантажопідйомності (машини для внесення органіки до 24 т, причепи – 30т і більше); збільшення об'єму бункерів; зростання робочих і транспортних швидкостей при виконанні агротехнічних операцій тракторами (до 50–60 км/год.); застосування нових робочих органів (ПСУ – програмні системи управління тощо); широкого застосування електроніки (датчики, які розміщені на різних робочих органах); зростання потужностей двигунів.

3. Впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської техніки, що дозволяє значно підвищити продуктивність праці у сільськогосподарському машинобудуванні й забезпечити високий технічний рівень і якість машин, що випускаються. Останніми роками у сільськогосподарському машинобудуванні широко застосовуються гнучкі виробничі системи і автоматизовані технологічні комплекси, нові технології обробки і зварювання, лазерні, плазмові, електрофізичні, електропроменеві методи виготовлення точних заготовок, прогресивні процеси зміцнення деталей і нові методи зварювання, фарбування та інші технологічні процеси.

4. Скорочення до мінімуму втрат насіння в 1,5- 2 рази (точна сівба), пестицидів – у 2 рази , нафтопродуктів – до 2,5 разів на 1 га, мінеральних добрив – на 20- 25 % (нерівномірність 5 %), матеріаломісткості, втрат при збиранні зернових – до 1 %. Максимальна повнота знімання біомаси при збиранні кормів (збирання трав в один день).

5. Активне використання електроніки, гідравліки, комп'ютерів, мікропроцесорів. Електроніка виконує не тільки чисто інформаційні функції, але і є засобом управління роботою вузлів, систем трактора, а також машинно-тракторного агрегату. Аналізуючи специфічні напрямки впливу науково-технічного прогресу на

розвиток МТП, можна констатувати, що основним напрямком такого впливу буде удосконалення механізації МТП. Така механізація повинна забезпечувати високий рівень інтенсифікації виробничих процесів при зростанні ефективності капіталовкладень і скороченні ресурсоспоживання. Враховуючи той факт, що основні напрямки та умови для розвитку НТП створює держава, визначаючи свої пріоритети, можна визначити пріоритетні напрямки розвитку МТП. На підтвердження запропонованої точки зору, можна навести думку авторів Програми розвитку сільського господарства на період до 2020 року: збільшення вартості основних виробничих засобів (у порівняльних цінах) не менше ніж на 7 % щорічно; забезпечення двократного перевищення обсягів закупівлі сільськогосподарської техніки над обсягами її вибуття; збільшення частки вітчизняної техніки в загальній ємності ринку технічних засобів до 2020 р. до рівня 60-70 %; навантаження ріллі на один універсальний трактор тягового класу 0,6-0,9 т/с для господарств населення до 2020 р. до 10 га [1].

Для кількісного і якісного зростання матеріально-технічного забезпечення до рівня технологічної потреби, спроможного забезпечити своєчасне і якісне виконання повного циклу сільськогосподарських робіт за сучасними високими і безпечними технологіями необхідно розробити і впровадити наступні заходи [5]:

- придбати за кордоном ліцензії та виробляти за ними сільськогосподарську техніку, вузли і комплектуючі до неї, в тому числі міні техніку;

- забезпечити умови для створення спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки;

- здійснення інноваційного провайдингу сучасної конкурентоспроможної сільськогосподарської техніки шляхом розробки і реалізації конкретних бізнес-проектів, які повинні передбачати проектування новітньої техніки з наступним виготовленням дослідного зразка, його випробування, сертифікації та освоєння серійним виробництвом;

- проведення моніторингу кон'юнктури ринку вітчизняної та іноземної сільськогосподарської техніки, перспективних технологій, новітніх технічних засобів, в тому числі міні техніки, обладнання та встановлення вимог до техніки;

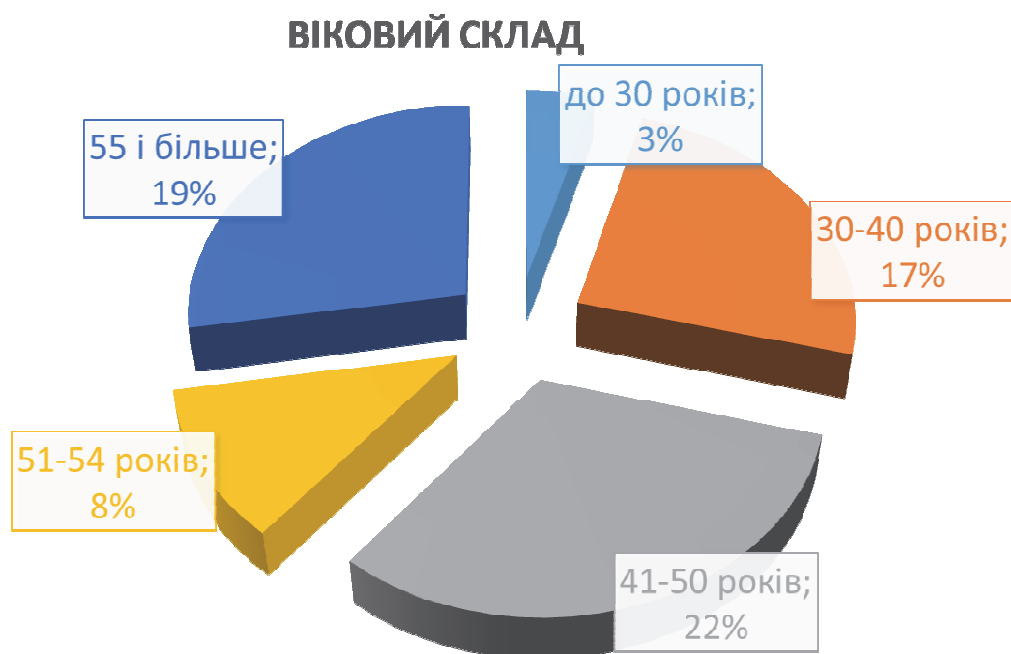
- переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання, включаючи домогосподарства населення;

- сприяти розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки. [9]

9.2.Кадрове забезпечення аграрної політики

Кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва – це комплекс заходів соціального й економічного характеру, спрямованих на задоволення потреб галузей рослинництва і тваринництва у кваліфікованих кадрах з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та, на цій основі, поліпшення рівня життя сільських мешканців, забезпечення їх робочими місцями, встановлення справедливого рівня оплати праці, досягнення високого освітнього рівня сільського населення, задоволення очікувань сільських мешканців щодо їх професійної самореалізації в агровиробничій сфері.

Кадрове забезпечення державного апарату управління у галузі сільського господарства – це загальний курс і послідовна діяльність держави з формування вимог до службовців, у галузі аграрного виробництва, їх підбору, підготовки і раціонального використання з урахуванням стану і перспектив розвитку державного апарату, прогнозів щодо кількісних і якісних потреб у кадрах.

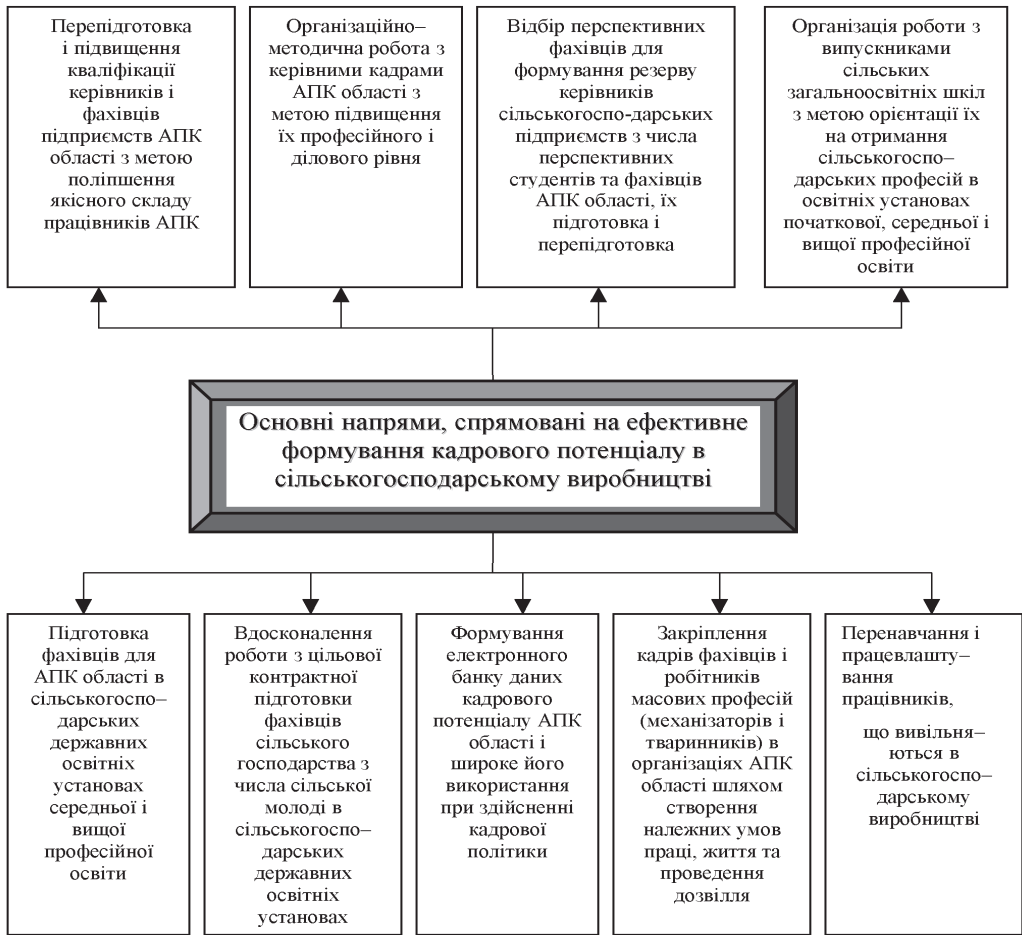

Рис. 9 Напрями формування сучасного кадрового потенціалу у сільськогосподарському виробництві

Основним джерелом формування кадрового забезпечення підприємства, чи країни, загалом, є її населення. Досить важливо проаналізувати чисельність населення в межах певної країни чи світу в цілому, як потенційну чисельність осіб, які можуть бути залучені до процесу створення валового продукту.

Загалом, нині характерною є тенденція постійного збільшення чисельності населення світу, зокрема за останні 56 років спостерігаємо зростаючий темп, а саме: 1960 р. – 3,03 млрд. осіб, 2018 р. – 7,44 млрд. осіб,

що більш ніж у 2 рази [8], тобто теоретично, в глобальному вимірі, зростає чисельність осіб, здатних до генерування чи продукування чогось нового.

Проте, беручи до уваги структуру населення, спостерігаємо, що чисельність сільського населення, як у світовому вимірі, так і в Україні зокрема, має спадну тенденцію.

Природні ресурси України сприятливі для розвитку сільського господарства. Серед необхідних для реалізації цього потенціалу факторів – потреба в кваліфікованих фахівцях. Перш за все, аналізуючи загальну чисельність наявного населення України, спостерігаємо наступне: за даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р. кількість наявного населення України становила 48457,1 тис. осіб. Кількість міського населення складала 32574,4 тис. осіб, сільського – 15882,7 тис. осіб. Відсоткове співвідношення міського і сільського населення становило відповідно 67,2% і 32,8%. Станом на 1 січня 2018 р. (рис.) – 42584,5 тис. осіб, в тому числі міського 29482,3 тис. осіб або 69,2% і сільського відповідно 13102,2 тис. осіб або 30,8%, що у порівнянні з 1991 роком, на 9359,9 тис. осіб менше [8].

Проте слід відмітити, що таке скорочення відбувається в результаті зменшення абсолютної і відносної кількості як міського, та і сільського населення. Більше того, аналізуючи динаміку народжуваності та смертності в сільській місцевості України протягом 1991–2018 років, слід відзначити про високий рівень природного скорочення населення та тенденцію до зниження рівня народжуваності. Бурхливий розвиток науки і техніки в усіх галузях національного господарства сприяє підвищенню продуктивності праці, але, зумовлює скорочення робочих місць, особливо тих, що потребують малокваліфікованої робочої сили, що неминуче призводить до зростання рівня безробіття серед вказаної категорії працівників.

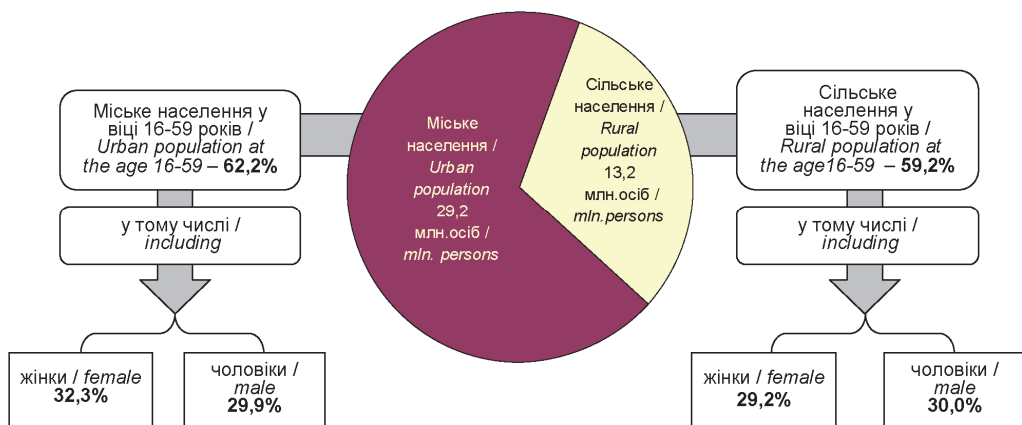

Рис. 10 Структура населення України

Суттєвий вплив глобалізації на зайнятість населення та динаміку і тенденції розвитку світового ринку праці справляє постійне зростання трудової міграції. В Україні проблеми трудової міграції є особливо гострими й неоднозначно впливають на рівень зайнятості та безробіття населення. З одного боку, триває виїзд висококваліфікованої робочої сили, найосвіченішої її частини, а також працездатного населення до країн із вищим рівнем життя.

Таблиця 5

Чисельність сільського населення зайнятого у сільському господарстві у деяких країнах світу у 2011 та 2019 роках

Країни	2011		2019	
	Сільське населення, %	Зайняті в с.-г., %	Сільське населення, %	Зайняті в с.-г., %
Білорусь	25	10	24	10
Велика Британія	18	1	18	1
Іспанія	21	4	21	4
Італія	32	4	31	4
Індія	69	47	68	-
Китай	49	3	46	-
Молдова	55	28	55	29
Німеччина	26	2	25	1
Польща	39	12	39	11
Російська Федерація	26	8	26	7
Туреччина	29	23	27	20
Україна	31	20	31	15
Франція	21	3	21	3

Скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві вкотре підтверджує, що воно не забезпечує належного рівня доходів для сільського населення, отож мешканці сільських територій активно переорієнтовуються на інші види діяльності у сільській місцевості, а також за її межами. Зважаючи на проблему недосконалої технологій, які використовують у сільськогосподарському виробництві, селяни, замість модернізації та застосування ефективніших технологій у своїх господарствах, починають займатись зовсім іншими видами діяльності [4].

Отже, спостерігаємо, що вплив глобалізаційних процесів на структуру й динаміку зайнятості населення в Україні поки що має здебільшого негативне забарвлення, що виявляється в нераціональній структурі зайнятості, у високому рівні прихованого безробіття, в деінтелектуалізації праці, у впливі кваліфікованої частини трудового потенціалу і багатьох інших причинах. Окрім того, депопуляризація зайнятості в сільській місцевості призвела до того, що економічно зайняте населення є некваліфіковане, не здатне до самовдосконалення чи безперервної освіти з огляду на відсутність зворотного зв'язку з такими процесами, що, в результаті, стримує інтенсивний розвиток сільського господарства, не зважаючи на кількісні на це передумови (кількість земельних угідь, значна частка населення проживає у сільській місцевості, природні умови).

Напрями підвищення ефективності кадрового забезпечення у аграрних підприємствах:

- створення системи підготовки і перепідготовки працівників;
- аналізу роботи, нормування праці й надання оцінки виконання, які дозволяють виробити вимоги і критерії, відповідно до яких будуть відбиратися кандидати на конкретні вакантні посади;
- введення системи стимулювання для працівників, яка дасть можливість виробити політику стимулювання праці і набір стимулів, спрямованих на залучення кандидатів, що відповідають усім необхідним вимогам;
- введення системи заходів для адаптації нових працівників до роботи в організації і до трудового колективу, яка дозволить забезпечити їх легке входження в організацію.

Основні мотиви, які спонукають до зайнятості у сільському

господарстві молоді, є:

- високий заробіток (82,2%);
- зручний режим роботи (36,0%);
- сприятлива морально-психологічна атмосфера в трудовому колективі (32,4%);
- відповідність роботи набутій спеціальності (26,7%);
- близьке розташування від дому (21,3%);
- престижність роботи, думка оточуючих і знайомих (19,8%);
- добрі особисті стосунки із власником (керівником) – (14,2%);
- інші мотиви – 20,3%.

Основою аграрної політики щодо формування кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва є створення достатнього рівня оплати праці в галузі, що стане основним чинником залучення молодих фахівців у аграрне виробництво.

Важливим інструментом мотивації для працівників галузі є премії, доплати і надбавки, що входять до фонду оплати праці. У структурі фонду

оплати праці найбільшу його частину складає основна заробітна плата, що сприяє здійсненню відтворювальних функцій.

Додаткова заробітна плата є своєрідним доповненням, що виконує стимулюючу функцію, заохочуючи працівників до якісного та результативного виконання своєї роботи.

Державна політика в галузі оплати праці повинна бути спрямована на:

- удосконалення законодавства щодо порядку та критеріїв визначення мінімальної заробітної плати;
- залучення необхідних інвестицій у виробництво і людський капітал;
- усунення диспропорцій у міжпосадових та міжгалузевих співвідношеннях оплати праці працівників бюджетної сфери, значному підвищенні її розмірів;
- урахування відмінності регіонів щодо економічної оцінки землі та природно-кліматичних умов під час реалізації державної цінової політики та розподілу бюджетних коштів, які направляються на стимулювання виробництва окремих видів продукції;

– врегулювання податкової системи щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці.

Законодавчою базою розвитку засад державної кадрової політики є Конституція України, закони України “Про державну службу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, “Про засади запобігання і протидії корупції” та ін. На розвиток названих законодавчих актів прийнято цілу низку підзаконних нормативно-правових актів різного рівня.

Кадрова політика забезпечення державного апарату управління у галузі сільського господарства має на меті:

– розробку стратегічного напрямку у реорганізації державної служби з урахуванням тенденцій і перспектив розвитку суспільства й держави та в інтересах особистості;

– створення необхідних соціальних і матеріальних умов діяльності, а також правового регулювання відповідно до норм законодавства, контролю за виконанням посадових функцій, які виключають будь-яку можливість порушення трудової дисципліни, зловживань службовим становищем та корумпованості державного апарату;

– підтримку у колективах державних органів такого морально-психологічного клімату, що сприяв би не лише ефективному виконанню службових обов’язків, а й розвитку позитивних особистісних якостей працівників, формував раціональні службові відносини;

– забезпечення належного функціонування системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу держапарату і створення умов для творчого розвитку особистості на робочому місці тощо.

Принципи побудови і реалізації державної кадрової політики у галузі аграрного виробництва [1]:

- спрямованість на забезпечення потреб людини;
- пріоритетність національних інтересів;
- професіоналізм і компетентність;
- оптимальне поєднання повноважень, відповідальності та оплати праці;
- політичний нейтралітет;
- відкритість до громадян;
- урахування особливостей регіонів;
- адміністративна культура управління та етика;
- забезпечення органів державного управління та місцевого самоврядування висококваліфікованими, компетентними кадрами.

Людина має працювати там, де живе

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Державна політика, кадрова політика, кадрове забезпечення, матеріально-технічне забезпечення, аграрне підприємство, оплата праці, технологічна потреба.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Принципи державної кадрової політики.
2. Напрями формування сучасного кадрового потенціалу у сільськогосподарському виробництві.
3. Напрями підвищення ефективності кадрового забезпечення у аграрних підприємствах.
4. Сутність системи матеріально-технічного забезпечення.
5. Умови досягнення технічного прогресу в області

- сільськогосподарського машинобудування.
6. Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК
 7. Основні мотиви, які спонукають до зайнятості у сільському господарстві молоді.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Система матеріально-технічного забезпечення з позицій державного управління – це...
 - a) сукупність форм і методів виявлення можливих джерел покриття необхідних фінансових ресурсів.
 - b) сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах.
 - c) сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.
 - d) сукупність методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.
2. Кадрове забезпечення аграрної політики поділяється на:
 - a) кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва, кадрове забезпечення державного апарату управління.
 - b) кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва, кадрове забезпечення адміністративного управління.
 - c) кадрове забезпечення державного апарату управління, кадрове забезпечення адміністративного управління.
 - d) кадрове забезпечення виробництва, кадрове забезпечення державного апарату контролю.
3. Підзаконними нормативними актами не є:
 - a) Укази Президента України.
 - b) Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України.
 - c) Накази, положення, інструкції, що приймаються Міністерством аграрної політики, Державним комітетом по земельних ресурсах, іншими відомствами України з питань сільськогосподарського виробництва і підприємництва, виробництва продуктів харчування, сировини рослинного і тваринного походження та їх безпеки для споживачів.
 - d) Система правових норм, якими регулюються аграрні відносини у сфері господарської діяльності фермерських та особистих селянських господарств, інших сільськогосподарських підприємств.
4. На скільки вітчизняні аграрні підприємства забезпечені основними сільськогосподарськими машинами сьогодні від розрахункової технологічної потреби :
 - a) 45-65%.

- b) 90-100%.
 - c) 70-80%.
 - d) 50-75%.
5. Технологічна потреба в тракторах на сьогодні складає:
- a) Близько 400 тис. одиниць.
 - b) До 40тис.
 - c) Повністю ними забезпечені.
 - d) 100тис.
6. Яка ціль кадрової політики забезпечення державного апарату управління у газузі сільського господарства?
- a) розробку стратегічного напрямку в реорганізації державної служби з урахуванням тенденцій і перспектив розвитку суспільства й держави та в інтересах особистості.
 - b) дотримуватись правил добросусідства та обмежень.
 - c) зближення рівнів прибутків працівників сільського господарства і промисловості.
 - d) захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового комплексу.
7. Який стан матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств в Україні порівняно з 1991 роком ?
- a) нічого не змінилось.
 - b) навність матеріально-технічного забезпечення застаріла та потребує амортизації, що вказує на зменшення розвитку матеріально-технічного забезпечення.
 - c) розвиток матеріально-технічного забезпечення досягнуто у двічі.
 - d) матеріально-технічне забезпечення України становить пріоритетне місце серед аграрних підприємств ЄС.
8. Принципи побудови і реалізації державної кадрової політики у галузі аграрного виробництва:
- a) експорт продукції.
 - b) державна підтримка.
 - c) закритість до громадян.
 - d) спрямованість на забезпечення потреб людини.
9. Що можна віднести до напрямків підвищення ефективності кадрового забезпечення в аграрних підприємствах?
- a) створення системи підготовки і перепідготовки працівників.
 - b) аналізування роботи, нормування праці й надання оцінки виконання та введення системи стимулювання для працівників.
 - c) введення системи заходів для адаптації нових працівників.
 - d) усі відповіді вірні.
10. Аграрна розписка вважається виданою:
- a) з дня її реєстрації у Реєстрі аграрних розписок.
 - b) з дня нотаріального затвердження.
 - c) з дня її отримання боржником.

д) з дня її прийняття до Держателя Реєстру аграрних розписок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/08295121-accf-499c-a114-9a08b5d8841c.pdf
2. Зайченко В.В. Демографічні аспекти відтворення трудового потенціалу села / В.В. Зайченко, С.В. Коваленко// Журнал “Агросвіт”. – Київ: , 2013. – С.31–34.
3. Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» від 07.02.2002 р. № 3023 // Електр. ресурс: // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14
4. Коваленко С.В., Царенко І.О. Соціально-економічні передумови кадрового забезпечення інтегрованих структур в АПК: стан та перспективи розвитку в міжнародному контексті. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2017, вип. 32. С. 140-151.
5. Михайлов М.Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток матеріально-технічної бази аграрних підприємств / М.Г. Михайлов// Вісник ЖНАЕУ. – 2017. – № 1(59). – т.2. – С. 84-93. http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8319/1/VZNAU_2017_1_2_84-93.pdf
6. Підлісецький Г.М. Методичні рекомендації з обґрунтування нормативної потреби основних засобів на виробницт-во сільськогосподарської продукції / Г.М. Підлісецький, М.І. Герун, О.В. Вишневецька. – К.: ННЦ ІАЕ, 1 2013. – 52 с., с. 36.
7. Пивовар П.В. Особливості матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання / П.В. Пивовар, А.М. Пивовар, Д.М. Дідух Д. М. // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2017. – 1(7) – С. 98-103.
8. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / [Я.К. Білоусько, В.О. Бурилко, В.О. Галушко та ін.]; за ред. Я.К. Білоуська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 216 с.
9. Смолінська С.Д., Мельник І.В. Фінансові проблеми матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств. Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 451-545.
10. Україна в цифрах 2016. Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – К., 2017. – 240 с.
11. Rural population (% of total population) [Електронний ресурс] // The World Bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>
12. The World Bank Data. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/>

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Система матеріально-технічного забезпечення – це сукупність підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торгово-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, формувань з машиновикористання та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення.

Кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва – це комплекс заходів соціального й економічного характеру, спрямованих на задоволення потреб галузей рослинництва і тваринництва у кваліфікованих кадрах з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та, на цій основі, поліпшення рівня життя сільських мешканців, забезпечення їх робочими місцями, встановлення справедливого рівня оплати праці, досягнення високого освітнього рівня сільського населення, задоволення очікувань сільських мешканців щодо їх професійної самореалізації в агровиробничій сфері.

Амортизація - це систематичний розподіл вартості необоротних активів, що амортизується(первісна мінус ліквідаційна вартість)упродовж строку їх корисного використання(експлуатації).

Амортизаційні відрахування - це специфічний вид фінансових ресурсів. З одного боку, амортизаційні відрахування - це витрати підприємства, тому що їхню суму, нараховану на виробничі необоротні активи, включають у собівартість продукції, робіт, послуг. Водночас, у складі виторгу (доходу) від реалізації продукції суму амортизаційних відрахувань розглядають як цільовий фонд, складову фінансових ресурсів, призначених для відтворення зношених у процесі виробництва необоротних матеріальних і матеріальних активів.

Фізичне спрацювання основних засобів – це поступова втрата ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, тобто споживної вартості, що призводить до зменшення їхньої реальної вартості.

Моральне зношування – це процес знецінення діючих основних засобів до настання їхнього повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу. Такий знос характеризується втратою основними засобами своєї вартості внаслідок удосконалення застосовуваних та створення нових засобів виробництва, тому не переноситься на вартість створюваного продукту.

10.1 Фінансово-кредитні ресурси в АПК.

10.2 Інвестиційний клімат в сільськогосподарському виробництві.

10.3 Інноваційна діяльність та аграрна освіта.

10.1 Фінансово-кредитні ресурси в АПК

Основою розвитку підприємств є їх ресурсне забезпечення, а в ринкових умовах особливо важливим є саме фінансове забезпечення.

Кількісна оцінка рівня забезпеченості фінансовими ресурсами відображається у платоспроможності підприємства.

Фінансові ресурси підприємства – це грошові кошти, які є в його розпорядженні і призначені для здійснення поточних затрат і затрат по розширеному відтворенню, платежів по усіх зобов'язаннях та стимулювання працівників.

Фінансове забезпечення може бути здійснено за рахунок різних методів – самофінансування, кредитування, державного фінансування, страхування, інвестування. Важливе значення при виборі цих методів має те, до якої галузі економіки належить суб'єкт господарювання, на які ризики наражається, яка специфіка його забезпечення. На рис.11 наведено методи фінансового забезпечення аграрних підприємств. [38]

Рис. 11 Методи фінансового забезпечення аграрних підприємств

Фінансові ресурси, які знаходяться у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, поділяються за характером формування на *власні* та *залучені*.

До **власних** належать фінансові ресурси, сформовані за рахунок внутрішніх джерел, – прибутку, амортизаційних відрахувань тощо; до **залучених** – кредити, позики, лізинг тощо.

Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрних підприємств

№ з/п	Методи	Інструменти
1	Самофінансування	Виручка від реалізації
2	Кредитування	Аграрні розписки Банківський кредит Кредиторська заборгованість Кредити кредитних спілок Кредити кооперативних банків Кредити Аграрного фонду
3	Страховання	Страхові відшкодування
4	Державне фінансування	Програми здешевлення відсоткових ставок за кредитами Програми відшкодування страхових тарифів Відшкодування за екологічними програмами Компенсації за лізинговими операціями Пільги з оподаткування
5	Інвестування	Емісія цінних паперів (облігацій, акцій) і вихід на фінансові ринки

За умов недостатності власних коштів підприємств важливим є **фінансово-кредитне** забезпечення, тобто сукупність фінансово-кредитних коштів, необхідних для ефективної діяльності підприємства.

В умовах хронічної недостачі власних обігових коштів підприємства змушені шукати зовнішні джерела фінансування. Взаємозв'язок між об'єктами (підприємствами, галузями, сферами, виробництвами тощо) та суб'єктами (фінансово-кредитними установами та організаціями) фінансово-кредитної системи виражається через **функціонування фінансово-кредитного механізму** – сукупність фінансово-кредитних відносин, форм і методів фінансування та кредитування.

У системі фінансової підтримки аграрного виробництва сільськогосподарських підприємств банківське кредитування забезпечує 25-26% фінансових ресурсів.

Процентні ставки, під які залучаються кредити по Україні становлять у національній валюті 29-36%.

В Україні з 2003 року діє система пільгового кредитування для аграрного сектору, суть якого полягає у тому, що кредити надаються не безпосередньо виробникам, а банкам, з частковим погашенням кредитних ставок за рахунок коштів державного бюджету [19].

Використання бюджетних коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації відсоткової ставки за кредитами, залученими у поточному році за 2018 рік (тис. грн.) [24]

Напрями використання кредитних коштів	Кількість позичальників			Обсяги кредитів, за якими фактично отримано компенсацію (з наростаючим підсумком)			Обсяг компенсаційних коштів		
	усього	у тому числі за строками користування кредитами		усього	у тому числі за строками користування кредитами		усього	у тому числі за строками користування кредитами	
		до 1 року	від 1 року		до 1 року	від 1 року		до 1 року	від 1 року
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Усього по Україні, в тому числі:	448	316	149	6 845 323,5	4 984 463,0	1 860 860,5	117 010,8	72 409,4	44 601,4
здійснювали витрати у галузі рослинництва	348	262	100	2 748 591,1	2 004 362,7	744 228,4	74 911,6	53 035,6	21 876,0
здійснювали витрати у галузі тваринництва	82	42	42	1 496 672,2	536 450,1	960 222,1	34 554,1	13 803,2	20 750,9
закупівля молодняку сільськогосподарських тварин та птиці	6	3	3	100 640,0	28 930,0	71 710,0	2 960,3	1 594,7	1 365,6
інші	13	9	4	2 499 420,2	2 414 720,2	84 700,0	4 584,8	3 975,9	608,9

В агропромисловому комплексі України протягом останніх чотирьох років кількість агропідприємств скоротилася більш ніж на 5,2% (2 525). Водночас, земельний банк позичальників, які беруть кредити в банках, становить 27 млн. га. 27% оброблюваних площ припадає на великі агрохолдинги, а 60% — на невеликі й середні фермерські господарства, які обробляють від 500 га до 50 тис. га. Таким чином, попит на банківські послуги формують підприємства різні за розмірами, організаційно-правовими формами господарювання та власністю. Наразі наявність партнерських програм із виробниками вражає.

За інформацією сайтів великих банків України кожен з них пропонує одну чи декілька програм щодо придбання засобів захисту рослин, добрив, техніки тощо (ПАТ КБ «Приват-Банк», ВАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ АБ «Укргазбанк», АТ «Райф-файзен Банк Аваль», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «ОТП Банк»).

Основні **проблеми фінансування** діяльності сільськогосподарських підприємств:

- зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства, що не забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва;
- недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки та відсутність заставного майна для ведення не лише розширеного, а й простого відтворення;
- відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств;
- неврахування сезонності робіт (немає стабільного фінансування у конкретно визначені періоди року), що фактично підсилює диспаритет цін.

Для вирішення питання кредитування вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, ВР України прийняла **Закон України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р.** (автор законопроекту – Калетнік Г.М.),

що набув чинності 19.03.2013, яким для виробників сільськогосподарської продукції було запроваджено новий механізм залучення коштів для своєї діяльності під заставу майбутнього врожаю – інститут аграрних розписок [1].

Відповідно до ст. 1 Закону **аграрна розписка** – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Аграрні розписки використовуються в операціях із сільськогосподарською продукцією [1].

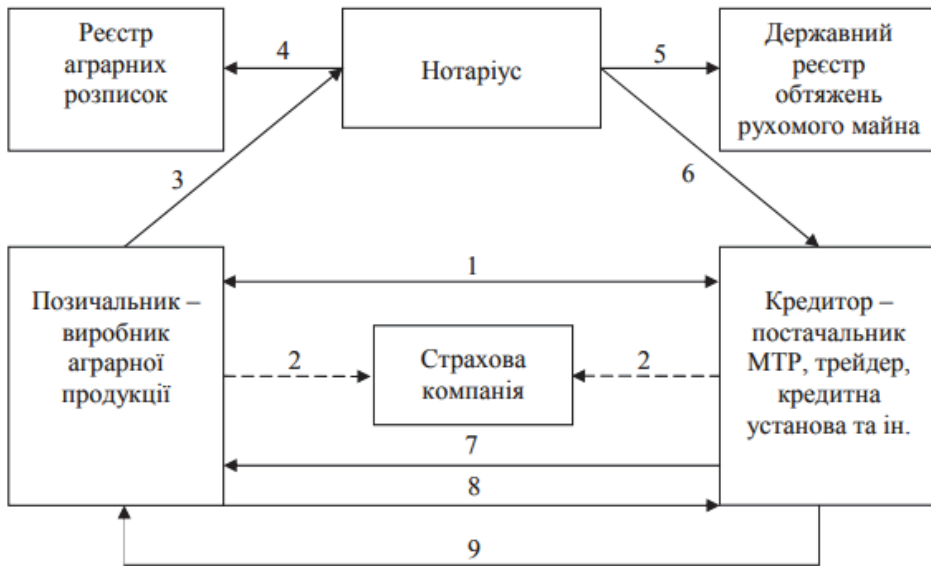
Аграрна розписка – це зобов'язання виробника сільськогосподарської продукції виплатити кошти або в майбутньому поставити продукцію в обмін на отримані матеріальні ресурси [1].

Аграрна розписка встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою – заставою його майбутнього врожаю.

Аграрні розписки поділяються на *товарні* й *фінансові*. За **товарною розпискою** боржник зобов'язується здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою. За **фінансовою розпискою** боржник має сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості [36].

Предметом такої застави може бути виключно майбутній урожай сільськогосподарської продукції. Розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. На день видачі аграрної розписки майбутній урожай сільськогосподарської продукції не може перебувати в інших заставах, ніж за аграрними розписками. На день збору врожаю предметом застави стає відповідна кількість зібраної сільськогосподарської продукції.

Аграрна розписка вважається виданою з дня її реєстрації у Реєстрі аграрних розписок. **Реєстр аграрних розписок** – це єдина інформаційна система, що містить відомості про обов'язкові реквізити виданих та погашених аграрних розписок. Держателем Реєстру аграрних розписок визначено Міністерство аграрної політики та продовольства України. Зазначений орган наділяє осіб, які вчиняють нотаріальні дії, повноваженнями реєстраторів Реєстру аграрних розписок, які надаватимуть послуги із внесення записів до Реєстру аграрних розписок про оформлені аграрні розписки та з надання інформації з цього реєстру іншим особам.

1. Узгодження умов договору.
2. Предмет застави може бути застрахований кредитором або боржником.
3. Передача аграрної розписки у 2-х примірниках нотаріусу для посвідчення та реєстрації (один примірник лишається у нотаріуса).
4. Внесення відомостей про аграрну розписку в момент її посвідчення до відповідного реєстру.
5. Внесення відомостей про предмет застави до відповідного Державного реєстру.
6. Передача другого примірника аграрної розписки кредитору.
7. Видача кредиту у формі надання грошових коштів, послуг, поставки товарів, виконання робіт тощо.
8. Виконання зобов'язань шляхом здійснення поставки вказаної в аграрній розписці с.-г. продукції або шляхом перерахування грошових коштів.
9. Повернення аграрної розписки з відміткою про її виконання.

Рис. 13 Схема кредитування вітчизняних аграрних товаровиробників під заставу майбутнього врожаю з використанням аграрних розписок

Аграрна розписка є одним із дієвих інструментів для залучення кредитних ресурсів – так само, як векселя, форвардні контракти та інші фінансові інструменти, але має при цьому низку переваг (табл. 7).

Таблиця 7

Відмінність аграрної розписки від інших фінансових інструментів

Характеристика ознак	Вексель	Форвардний контракт	Аграрна розписка
Безумовне боргове зобов'язання	+	-	+
Можливість виконання зобов'язань частинами (за формулою)	-	+	+
Можливість отримання товару в якості виплати	-	+	+
Можливість управління валютними та ціновими ризиками	-	+	+
Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі	-	-	+
Можливість отримання банківської гарантії (аваль)	+	+	+
Централізований державний реєстр	-	-	+
Наявність кредитної історії	-	-	+
Позасудове стягнення	+	-	+

Але в Україні така альтернатива не набула широкого попиту одразу, адже був відсутній чіткий механізм функціонування нового інструмента кредитування. Лише восени 2014 р. спільним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства і Міністерства юстиції України було запроваджено пілотний проект «Аграрні розписки в Україні». [3]. Цей пілотний проект у 2015 р. було реалізовано в Полтавській області. Кредитором першої аграрної розписки 13 лютого 2015 р. в Україні стало сільськогосподарське підприємство «Комбікормовий завод». Цю аграрну розписку видала компанія «ПЗК АГРО» на 32 т насіння соняшника, договірна вартість якого склала 192 тис. гривень. Впродовж року на Полтавщині було зареєстровано 10 аграрних розписок на суму близько 40 млн грн [1]. Пілотний проект виявився успішним: усі 10 аграрних розписок були виконані.

Після Полтавської області у вересні 2015 р. до проекту долучилися ще три області – Черкаська, Вінницька та Харківська. І восени 2016 р. отримувати аграрні розписки змогли аграрії ще чотирьох областей – Сумської, Миколаївської, Хмельницької та Тернопільської [1]. Така послідовність підключення областей до пілотного проекту абсолютно не випадкова. За даними саме ці області демонстрували успішний і стабільний розвиток аграрного сектору і в плані успішних господарств, і в плані експорту сільськогосподарської продукції [4].

З січня 2018 р. аграрні розписки почали поширюватися на всю Україну, щоб завершити цей процес до посівної, під час підготовки до якої товаровиробники змогли скористатися новими фінансовими можливостями. Це стало можливим після введення в дію нового Реєстру аграрних розписок. Поряд з цим аграрні розписки є досить надійним інструментом, адже згідно зі статистикою досі не було жодного випадку щодо невиконання зобов'язань за цими розписками [1].

Заставою за аграрними розписками виступає зазвичай майбутній врожай зернових та олійних культур, таких як кукурудза, соняшник, пшениця, соя, рпак, проте, останнім часом, оформлені перші розписки в нішових культурах, таких як гречка. Перша «яблучна» розписка стала першою не лише в Україні, але й у світі. А на початку 2018 р. була оформлена перша «малинова» розписка. [36].

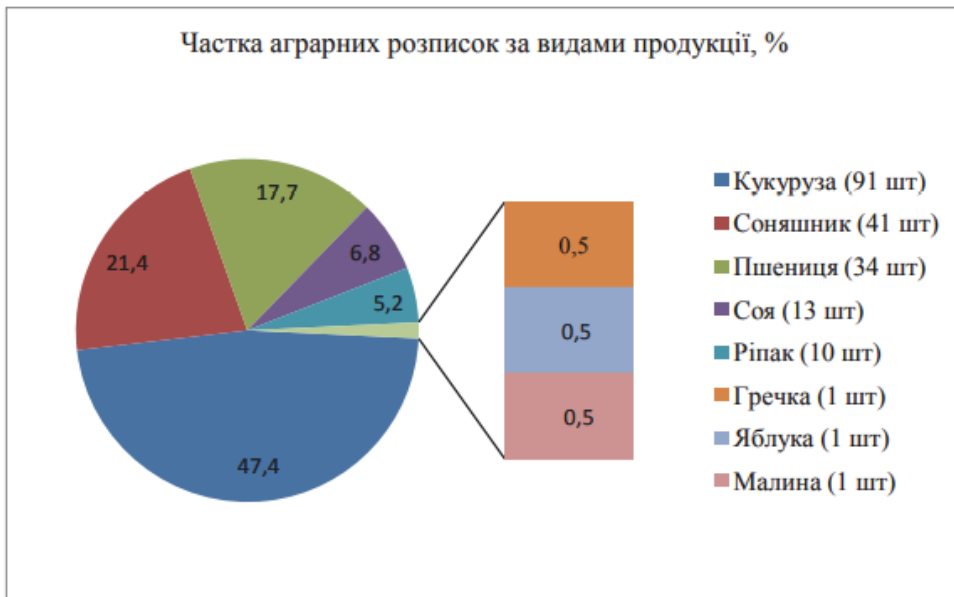

Рис. 14 Аграрні розписки за видами продукції

Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають за договором фінансового лізингу.

За договором фінансового лізингу лізингоодержувач зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодавцем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору лізингу може бути неспоживча річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

Суб'єктами лізингу можуть бути:

- *лізингодавець* – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

- *лізингоодержувач* – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

- *продавець (постачальник)* – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;

- інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Переваги фінансового лізингу як інструменту фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств [2]:

- можливість придбати якісні нові основні засоби без відволікання із господарської діяльності значних коштів;

- сплатити авансовий платіж (як правило, від 20 до 30% вартості

предмету лізингу) і негайно приступити до використання придбаного устаткування;

- генерувати грошовий потік з участю обладнання, взятого в лізинг;
- використовувати податкові пільги;
- не витратити час на здійснення страхування, державної реєстрації та інших передбачених законодавством дій тощо.

Вибір перспективних інструментів зовнішнього і внутрішнього фінансування аграрних підприємств доцільно здійснювати, виходячи з їх розмірів, економічного стану і ступеня готовності менеджменту використовувати нові інструменти та нести відповідальність за фінансовими зобов'язаннями своїх підприємств. Перспективними інструментами зовнішнього фінансування для фінансово сильних компаній, які мають досвід роботи з ЄБРР та МФК, можуть бути: банківські кредити; внутрішні облигації і євробонди; кредити міжнародних організацій, кредити Аграрного фонду за заставленою продукцією. Як і раніше, пріоритетним напрямом залишається отримання банківського кредиту. Проте поступово змінюються умови банківського кредитування, і до них компанії мають бути готовими. Для отримання крупних інвестицій компанія повинна мати висновки міжнародного аудиту за декілька років, дотримуватися внутрішніх стандартів звітності, бюджетування, прогнозування, мати рейтинги міжнародних агентств, відповідальний менеджмент, бути прозорими і передбачуваними у синдикуванні кредити банків.

Проблеми зовнішнього фінансового забезпечення середніх, а особливо малих аграрних підприємств пов'язані з їх низькою прибутковістю, відсутністю застави, непрозорістю фінансової діяльності, невисоким рівнем менеджменту. Для них більш придатними є такі інструменти фінансування: кредити регіональних кредитних спілок, банківські кредити, фінансування за програмами державної підтримки, лізинг, франчайзинг, аграрні розписки (товарні і фінансові). [38]

10.2 Інвестиційний клімат в сільськогосподарському виробництві

Агропромисловий комплекс з технологічної точки зору є унікальним сегментом національного господарства, який має низку особливостей – сезонність виробництва, біологічна основа отримання продуктів тваринництва і рослинництва, обов'язкове використання специфічних агроресурсів (землі, мінеральні добрива, хімічні препарати, засоби захисту тварин і рослин).

У агропромисловому комплексі, не дивлячись на сучасні досягнення науки, важливе значення мають природно-кліматичні та екологічні фактори. Наявність вказаних особливостей майже унеможливує точне прогнозування результатів агропромислового виробництва, а відтак – і ефективності інвестиційної діяльності.

Інвестиційні процеси відіграють ключове значення для економічного

розвитку будь-якої країни, території чи регіону. Інвестиційне середовище є показником, що відображає загальний стан усередині країни, обсяг національного доходу, привабливість для інших держав. Аналіз інвестиційного клімату становить інтерес, оскільки дозволяє отримати уявлення про чинники та фактори, що можуть впливати на потенційного інвестора, та дає можливість провести оцінку інвестиційної привабливості країни, окремого регіону або підприємства та, нарешті, дає можливість визначити мотивацію поведінки партнера. Всебічне переоснащення та модернізація української виробничої сфери на основі переважно інноваційного розвитку об'єктивно вимагає наявності адекватного інвестиційного клімату, підвищення мотивації та зацікавленості потенційних інвесторів у розвитку території, у створенні умов для залучення інвестицій.

Інвестиційний клімат – це узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему (економіку країни, регіону, корпорації). Практика свідчить, інвестиційний клімат безпосередньо впливає на

основні показники соціально-економічного розвитку країни.

Інвестиційний клімат включає об'єктивні можливості країни або регіону (*інвестиційний потенціал*) і умови діяльності інвестора (*інвестиційний ризик*).

Інвестування означає витрачання частини доходу на відтворення суспільного чи індивідуального капіталу, кінцевою метою якого є одержання нових, більш високих прибутків або соціального ефекту в майбутньому.

Інвестиційні ресурси є всіма формами капіталу, які залучаються для здійснення вкладень в об'єкти реального і фінансового інвестування. Формування інвестиційних ресурсів є основною умовою здійснення інвестиційного процесу. Інвестування капіталу в реальні проекти та фінансові інструменти вимагає попереднього його формування у необхідному обсязі, без чого інвестиційний процес є неможливим.

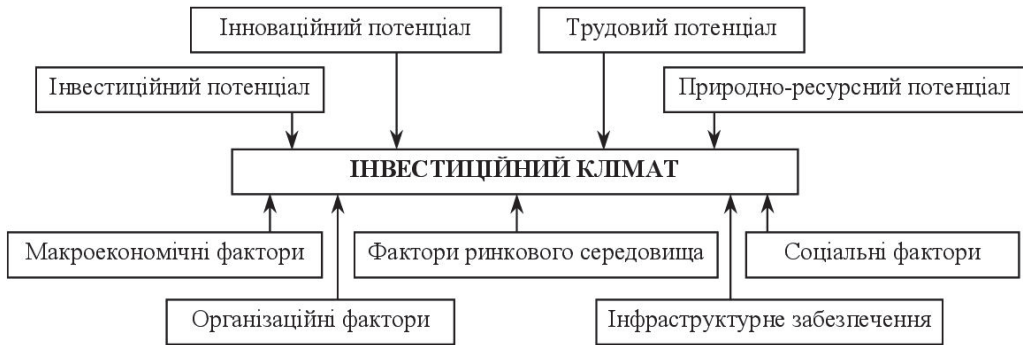
Інвестиції поділяються на:

- вкладення коштів у засоби виробництва (реальні інвестиції);
- фінансові інвестиції (кошти підприємств та бюджетні кошти, які спрямовуються на відтворення капіталу, кредитні ресурси банків, цінні

папери, заощадження населення, кошти зарубіжних інвесторів);

– інтелектуальні інвестиції (авторські права, ноу-хау, ліцензії, досвід, кваліфікація, знання тощо) [31].

Зважаючи на те, що аграрний сектор економіки має ряд специфічних особливостей, науковцями сформовано класифікацію особливостей інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 15)

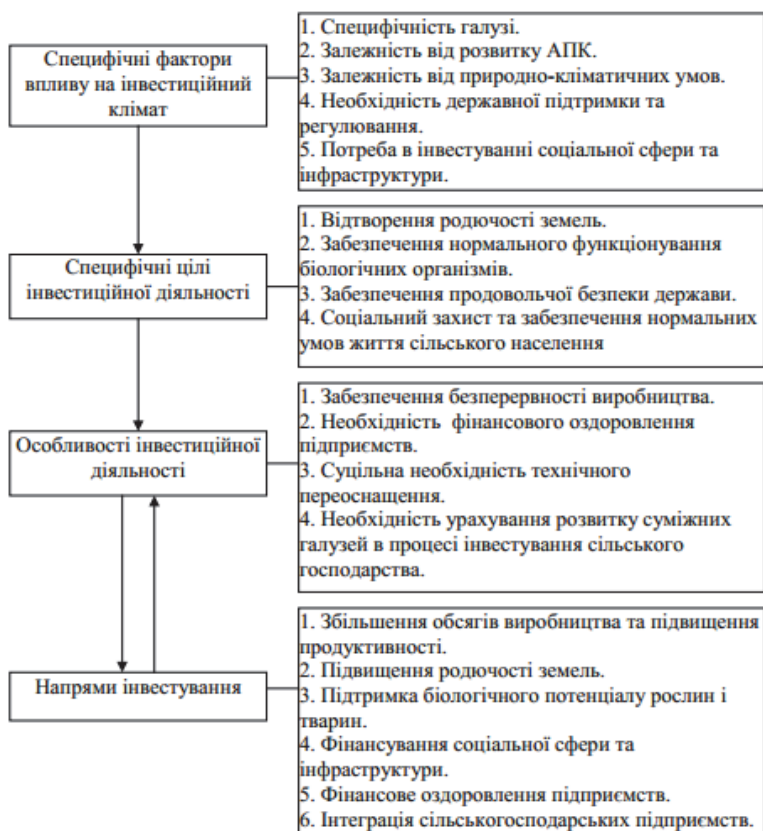

Рис. 15 Класифікація особливостей інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

До факторів, які можуть впливати на інвестиційний клімат можна віднести, передусім: природно-географічні умови, економічна динаміка країни; стратегія державної політики; стан внутрішнього ринку країни; виробничий потенціал країни. Також мають значення стан фінансової системи країни, податкової системи країни, ринок робочої сили, розвиток інфраструктури, інституційна система країни, зовнішньоекономічні відносини з іншими країнами, соціально-політичний стан у країні, організаційно-правова система.

При прийнятті рішення про інвестування інвестори передусім звертають увагу на законодавчу базу, яка забезпечує, гарантує та впливає на прибутковість інвестиційної діяльності та може сприяти або обмежувати приплив інвесторів на ринок. Країни, які мають значний прямий вплив держави на економічну діяльність, не приваблюють інвесторів. Стосовно податкового законодавства, слід зазначити, що рівень оподаткування є не найбільш важливим фактором. У цій площині інвесторів більше цікавить передбачуваність і якість законодавства, оскільки складні, неоднозначні норми і непрозорість податкового законодавства призводять до конфліктів з

фіскальною службою, корупції та високих ризиків у підприємницькій діяльності. [14].

З позиції платіжного балансу **пряме іноземне інвестування (ПІІ)**– це будь-яке надання кредиту чи придбання власності зарубіжного підприємства, певна частка якого перебуває у власності резидентів країни-інвестора. У більш широкому контексті іноземні інвестиції слід розглядати як елемент залучення сукупного іноземного капіталу для здійснення економічних перетворень. Але для цього прямі іноземні інвестиції повинні надходити у вигляді техніки, технологій, ноу-хау, патентів для проведення реконструкції і модернізації сільського господарства та матеріальних коштів.

Прямі іноземні інвестиції заохочують експорт країни, дають змогу підприємству розширити свою мережу збуту і таким чином розширити асортимент товарів, які продаються на закордонних ринках, більшою мірою, ніж якби вся торгівля здійснювалася через експорт. За період 2010-2017 рр. обсяги ПІІ у сільське господарство України були дуже незначними, їх частка в загальних обсягах ПІІ в Україні становила 1,72—1,33%.

Причому за аналізований період сума іноземних інвестицій в сільському господарстві зменшилась на 25%, що говорить про значний відтік іноземного капіталу з галузі (табл. 10).

В свою чергу це свідчить про те, що рівень привабливості сільського господарства України для іноземних інвесторів досить низький: високі інвестиційні ризики, недостатня прибутковість на вкладений капітал. У першу чергу їх цікавлять підприємства, які можуть забезпечити за короткий час повернення вкладеного капіталу з отриманням найбільшого прибутку. З огляд на це, більш перспективними в українській економіці для них є не виробництво сільськогосподарської продукції, а її переробка.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, що фактично надійшли в сільське господарство України починаючи з 1992 р., на кінець 2017 р. становив 500,1 млн дол. США (табл. 10).

Таблиця 10

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у сільському господарстві України, млн дол. США

	Обсяг на 1 січня								Відхилення (2017 р. у % до 2010 р.)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 ²	
УСЬОГО в економіку України, млн дол. США	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37655,5	-3,43
Сільське, лісове та рибне господарство, млн дол. США	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2	500,1	-25,27
Частка сільського, лісового та рибного господарства у загальних обсягах ПІІ	1,72	1,59	1,50	1,39	1,45	1,52	1,39	1,33	-22,61
Приріст ПІІ, млн дол. США до попереднього року	-144,1	50,30	5,80	-7,50	59,10	-159,90	-114,80	-2,10	-
Приріст ПІІ, % до попереднього року	-17,72	7,52	0,81	-1,03	8,23	-20,58	-18,61	-0,42	-
Відношення ПІІ до випуску сільськогосподарської продукції, %	2,83	2,53	2,66	2,31	2,45	2,04	1,56	1,60	-43,42
Відношення ПІІ до валової доданої вартості, %	6,40	5,21	5,12	4,33	5,56	5,69	4,65	-	-
Відношення ПІІ до валового прибутку, %	8,12	6,55	6,71	5,69	6,98	6,72	5,53	-	-

Військовий конфлікт і супутні ризики сильно вдарили по інвестиціях в Україну з 2014 року і досі продовжують впливати на бажання іноземного капіталу вкладатися в економіку країни.

Основними країнами-іноземними інвесторами вітчизняного сільського господарства є Кіпр – 36,4%; Великобританія – 10,2%, Німеччина – 6,3%, Польща – 6,1%, Франція – 4,3%, США – 3,5%, Нідерланди – 3,3% від загальних обсягів ПІІ в галузь (рис. 18). Найбільше збільшили свою частку такі країни, як Кіпр – на 10,2 пп., Франція – на 2,0 пп., Польща – на 1,7 пп. До країн-інвесторів, які активно зменшували свою частку в загальних обсягах іноземного інвестування, слід віднести Великобританію – зменшення на 9,9 пп., США й Австрія – на 3,2 пп. кожна, Німеччина – на 2,3 пп. [27].

Малосприятливий інвестиційний клімат в Україні – головна причина відсутності стратегічних іноземних інвестицій. Він зумовлює вичікувальну позицію стратегічних інвесторів, особливо у плані залучення середнього й великого капіталу. Навіть більше, спостерігається невпевненість у подальшому співробітництві з боку інвесторів, що вже вклали свої кошти в сільське господарство України. Як видно з даних таблиці 3, з 2014 р. вилучено 276,8 млн дол. США. На сьогодні очікувати великого притоку іноземних капіталів у сільське господарство, як і в економіку України, не слід, адже інвестиційний клімат залишається досить несприятливим [27].

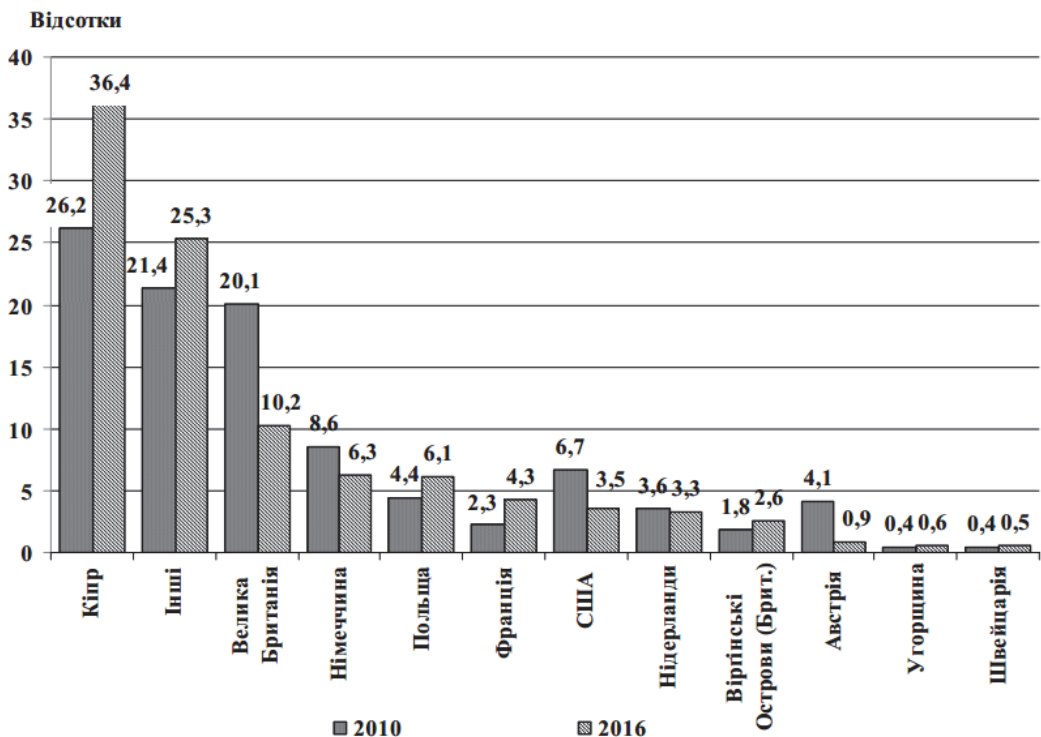

Рис. 18 Країни – основні інвестори сільського господарства України.

Зокрема основними негативними ознаками інвестиційного клімату в економіці України на даний момент є [26]:

1. Політична нестабільність, неперіоритетні напрямки розвитку економічної політики, нестабільна законодавча база з питань іноземного інвестування. У рейтингу світового співтовариства Україна належить до країн з підвищеним рівнем політичних та економічних ризиків. На створення такого іміджу держави особливо вплинула політична нестабільність, військові події на Сході країни, окупація Криму, часті зміни в керівництві всіх гілок влади, недостатній рівень законодавчої бази, а також її недосконалість і нестабільність.

2. Стан реформування економіки. Низький рівень інвестиційної привабливості України свідчить про негативний стан ринкових перетворень: і досі не відбулось утворення необхідного ринкового середовища, не визначені повністю питання власності на землю тощо.

3. Недостатній рівень розвитку інфраструктури інвестиційного ринку. Стан розвитку інфраструктури не відповідає вимогам сьогодення. Так, фондовий ринок досі не розвинутий. Не сформоване динамічне інформаційне середовище. Незадовільний стан розвитку виробничої інфраструктури: доріг, транспорту, підприємств обслуговування, постачання та збуту тощо.

4. Високі темпи інфляції. Інфляція – один з основних індикаторів, який негативно впливає на формування інвестиційного клімату держави. Високі темпи інфляції обумовлюють стрімке зниження ділової інвестиційної активності, особливо у сфері виробництва, та негативно впливають на рівень простого відтворення через знецінення амортизаційних відрахувань.

5. Внутрішні інвестиції. Загальновідомо, що в країну з низьким рівнем внутрішнього інвестування не вкладатиме кошти і іноземний інвестор. Загальний обсяг капіталовкладень у сільському господарстві стабільно зростає. При такій внутрішній ситуації з капіталовкладеннями не можна очікувати динамічного притоку іноземних капіталів.

Фактори інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України [18]:

– Низька собівартість. Інвестиції в 1 га в Україні в чотири рази нижчі, ніж у країнах ЄС, низька вартість оренди землі, а також низькі витрати на оплату праці.

– Наявність великих ділянок землі сільськогосподарського призначення, доступних для оренди. Україна має найбільший банк орних земель в Європі (близько 33 млн га), що становить 12% усіх орних земель Європи і 2,2% - від усіх орних земель світу. За оцінками експертів, близько 33% усього чорнозему світу міститься на території України.

– Наявність великої кількості неефективних компаній, які можливо поглинути за привабливою ціною.

– Кліматичні умови, сприятливі для ведення сільського господарства.

– Високий потенціал підвищення врожайності за умови використання передових технологій обробки землі і вирощування культур.

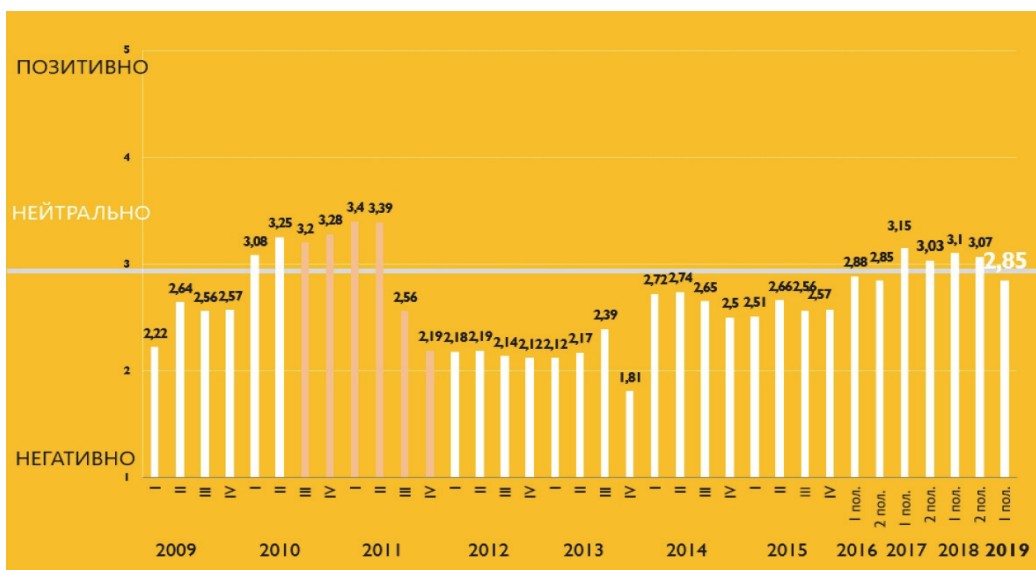
– Вдале географічне положення на перетині торговельних потоків між Азією, Близьким Сходом і Західною Європою.

– Потенціал зростання внутрішнього споживання. Споживання сільськогосподарської продукції в Україні значно нижчий, ніж у наших найближчих сусідів.

– Відсутність жорсткої конкуренції.

– Висока прибутковість сучасних українських аграрних компаній, які працюють з рентабельністю, що значно перевершує показники зарубіжних аналогів.

– Низький поріг входу на ринок. З відносно невеликими інвестиціями, за наявності компетентної команди, можна швидко організувати досить велике виробництво.

Державна політика залучення, супроводження та підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі формується, виходячи із ключових орієнтирів державної інвестиційної та державної аграрної політики, і включає нормативно-правове (у тому числі законодавче) регламентування, економічне регулювання, застосування інших адміністративних заходів. Серед традиційних **економічних інструментів регулювання інвестиційної діяльності** у агропромисловому комплексі виділимо наступні [14]:

– стимулювання залучення внутрішніх та іноземних інвестицій за рахунок створення у агропромисловому комплексі сприятливого інвестиційного клімату (приміром, шляхом маніпулювання умовами господарювання на окремих ринках, надання додаткових гарантій окремим інвесторам, застосування митних пільг на експорт окремих видів аграрної продукції тощо);

– створення механізму державних фінансових гарантій для залучених інвестицій, вкладених у пріоритетні сфери агропромислового комплексу;

– застосування митних виключень та митних пільг на обладнання, що завозиться в якості інвестиції для створення нових підприємств у агропромисловому комплексі;

– розробка та реалізація цільових програм, спрямованих на компенсацію вартості закупівлі або використання новітньої техніки та устаткування, що використовується у агропромисловому виробництві (йдеться, передусім, про новітні зразки техніки та устаткування);

– фінансування з державного та місцевих бюджетів на реалізацію так званої «некомерційної підтримки» розвитку агропромислового комплексу (безкоштовне навчання фахівців, проведення наукових досліджень, видання довідкової літератури, фінансування роботи мережі лабораторій тощо);

– державна підтримка (у тому числі фінансова, за рахунок бюджету або окремих фондів) впровадження ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, у т.ч. технологій, спрямованих на економію використання електричної енергії, газу природного, води, палива;

– державна підтримка залучення до агропромислового комплексу кредитів, у першу чергу довгострокових (інвестиційних), у тому числі шляхом «здешевлення» вартості користування такими кредитами (часткова компенсація плати за користування кредитом);

– стимулювання залучення так званих «зелених» інвестицій (екологічно орієнтовані інвестиції, що вкладаються у виробництво екологічно чистої або органічної продукції), у тому числі шляхом надання адресної фінансової підтримки;

– реалізація інвестиційних проектів у сфері агропромислового виробництва на засадах державно-приватного партнерства;

– застосування торгівельних бар'єрів (приміром, квотування аграрного імпорту здатне сприяти залученню інвестицій у розвиток виробництва продовольчої сировини або готової продукції на території приймаючої країни);

– сертифікація агропромислових виробництв (підприємств), стандартизація виробництва аграрної продукції (на практиці це здатне сприяти залученню інвестицій у залучення передових агропромислових технологій);

– бюджетні дотації окремим категоріям аграрних виробників (приміром, у випадку виробництва дефіцитної продукції).

Для залучення іноземних інвестицій необхідно насамперед розв'язати проблеми макроекономічної стабілізації й активізувати дію усіх важелів економічного регулювання інвестиційної діяльності. Інвестиційні проекти із залученням іноземних інвесторів, щодо яких останні претендують на

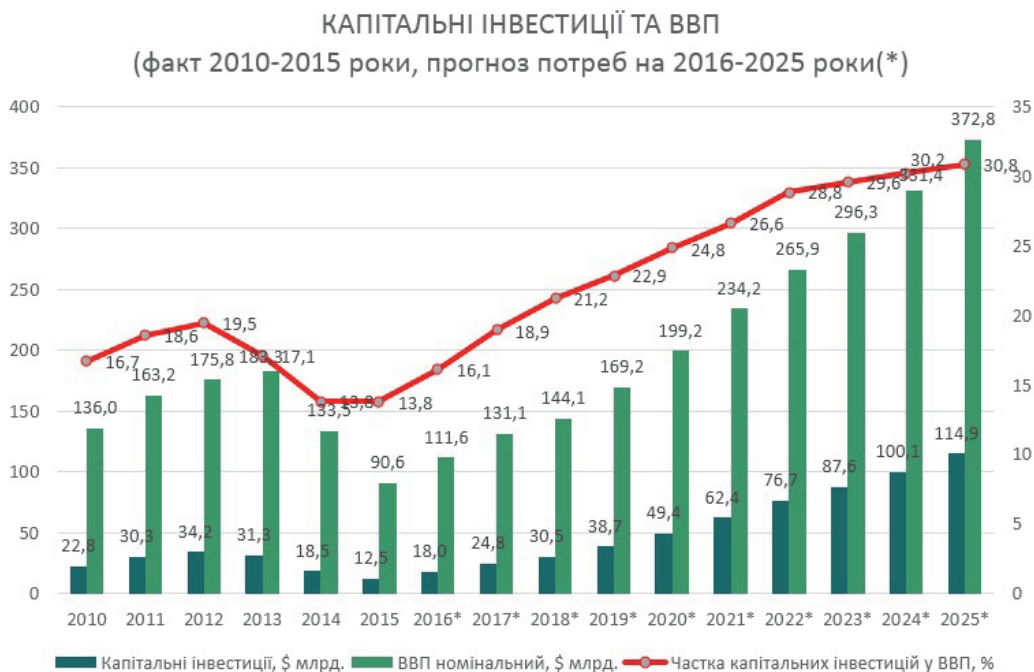

Рис. 19. Капітальні інвестиції та ВВП

одержання додаткових податкових, митних, кредитних пільг та страхових гарантій, мають сприяти створенню нових робочих місць на підприємствах, у які здійснюються інвестиції; супроводжуватися впровадженням сучасних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних видів технологій; сприяти зниженню енергоспоживання на одиницю продукції; бути орієнтованими на найраціональніше використання сировинної бази сільського господарства. Продукція підприємства з іноземними інвестиціями має бути конкурентоспроможною на міжнародних ринках [26].

У розвинутих країнах світу вільних інвестиційних ніш практично немає, тоді як у сільському господарстві нашої країні вони є, причому в усіх регіонах. У цьому на сьогодні наша перевага.

10.3 Інноваційна діяльність та аграрна освіта

Динамічний розвиток сільського господарства та процесів входження України до міжнародного економічного простору посилює конкурентну боротьбу між сільськогосподарськими підприємствами. Одним із ключових важелів у посиленні конкурентоспроможності підприємств є інноваційна діяльність. Важливою також є реалізація інновацій саме у сільському

господарстві, адже це сприятиме заощадженню та більш раціональному використанню матеріальних, трудових, природних та фінансових ресурсів, зростанню продуктивності праці тощо.

Актуальність розробки та впровадження інновацій обумовлено також викликами, що стоять перед сучасним аграрним сектором України, а саме необхідністю реалізації реформ щодо технічного регулювання, гарантування продовольчої безпеки, пристосування українських регуляторних норм до відповідних міжнародних стандартів, налагодження співпраці й участі у програмах Європейського Союзу. Одним із викликів, що постає перед інноваційним розвитком аграрної галузі є підвищення її ефективності та екологічності.

Аграрна інновація (агроінновація) – це різновид інновації, що реалізується в аграрному секторі економіки з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва [17].

Інноваційний процес - це сукупність неперервно здійснюваних у просторі і часі якісно нових прогресивних змін, які носять

назву процесів впровадження нової техніки.

Інноваційний процес в АПК охоплює весь комплекс відносин виробництва та споживання і представляє собою період від зародження ідеї до її конкретної реалізації (тобто, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, розробка і проектування, освоєння, промислове виробництво, маркетинг, збут).

Інноваційний процес у різних сферах діяльності внаслідок розвитку науково-технічного прогресу може проходити різні етапи щодо тривалості й затратності. У виробничому (інвестиційному) середовищі в АПК цей процес проходить такі стадії:

- 1) сертифікація (патентування) ідеї;
- 2) наукове й техніко-економічне обґрунтування нового продукту або технології;
- 3) експериментальне освоєння зразків;
- 4) доведення до промислового виробництва;
- 5) одержання нового продукту у необхідному обсязі для його комерціалізації.

Вищезазначені етапи дозволяють виділити три форми інноваційного процесу:

- простий внутрішньоорганізаційний (натуральний);
- простий міжорганізаційний (товарний);
- розширений.

Простий внутрішньоорганізаційний забезпечує створення й

використання нововведення у межах однієї організації.

Простий міжорганізаційний – передбачає відокремлення функцій створення й виробництва нововведення від функції його споживання. Це означає, що воно стає предметом купівлі-продажу.

Розширений – знаходить свій прояв у появі нових виробників нововведення, у порушенні монополії виробника-початківця, що сприяє через взаємну конкуренцію удосконаленню споживчих якостей товару.

Сьогодні в АПК головними **цілями науково-технічного та інноваційного розвитку є:**

- підвищення ролі наукових та технологічних факторів у подоланні кризових явищ у соціально-економічному розвитку України;
- створення ефективних механізмів збереження, розвитку та ефективного використання національного науково-технологічного потенціалу;
- енергозбереження;
- технологічне переобладнання і структурна перебудова виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому та внутрішньому ринках;
- збільшення експортного потенціалу за рахунок наукоємних галузей виробництва, зменшення залежності економіки від імпорту;
- організаційне включення інноваційних факторів до соціально-економічного розвитку держави;
- відродження творчої діяльності винахідників та раціоналізаторів виробництва.

Одним з показників інноваційної активності підприємств є динаміка створення нових виробів та технологій у галузі. [32].

На скільки стимулюється та визнається пріоритетною інноваційна діяльність свідчать також обсяги капітальних інвестицій та їх динаміка. Так, капітальні інвестиції у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство збільшилися на 16231,53 тис. грн (або на 189,5%); сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг у той самий час збільшилось на 88823,05 тис. грн. (або у 10,5 разів). Капітальні інвестиції у нематеріальні активи протягом 2012-2018 років, такі як права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо збільшилися на 524,9 тис. грн (або на 14,4%); на програмне забезпечення та бази даних – на 2906,4 тис. грн (або на 85,3%). У табл. 2 наведено динаміку зазначених показників [32].

Окрім прямих економічних методів державного стимулювання, до заходів якого відносяться інструменти фінансово-бюджетної політики, фінансування НДДКР, освіти і підвищення кваліфікації в сільській місцевості, широко застосовуються адміністративні методи. Вони включають державні програми, директивне планування, інструменти зовнішньоторговельної політики і спрямовані на підвищення ефективності державного регулювання агросфери.

Розвиток аграрної сфери неможливий і без продуманої кадрової політики в аграрній сфері. Окрім підготовки спеціалістів-практиків, потрібно готувати науковців, які здатні подолати проблеми та виклики XXI століття.

Сучасна система вітчизняної аграрної освіти зберігає багато ознак застарілої моделі освіти і не відповідає реаліям сьогодення. Реформування сільськогосподарської освіти, науки як і промисловості повинно відбуватися одночасно з реформуванням аграрного виробництва.

Тривалий час підготовка кадрів для агропромислового комплексу в

Україні була відокремлена від загальної системи освіти і перебувала в компетенції Міністерства аграрної політики і продовольства, що визначало шляхи розвитку аграрної освіти і від якого повністю залежали фінансування і робота галузі. В лютому 2015 року уряд передав сільськогосподарські ВНЗ у сферу управління Міністерства освіти і науки України. Таким чином, триває реорганізація роботи аграрних вищих навчальних закладів, що досить негативно впливає на їх розвиток та підготовку висококваліфікованих фахівців аграрної галузі. В системі аграрної освіти функціонують 118 ВНЗ I-IV рівня акредитації: з них 17 ВНЗ III-IV рівня акредитації та 22 ВНЗ I-II рівня акредитації – всього 39, в той же час в структурі ВНЗ III-IV рівня акредитації знаходиться 77 навчальних закладів I-II з окремими правами юридичної особи. [25].

Основні проблеми аграрної освіти:

– система аграрної освіти України сьогодні ще не гнучка, дещо застаріла, часто відірвана від реального життя, сучасної науки і, як і раніше, орієнтована на підготовку вузького сегмента великих підприємств, схожих на такі, які були ще за радянських часів;

– приватний сектор недостатньо зацікавлений у співпраці з навчальними закладами. Але й аграрні вищі навчальні заклади не завжди

здатні повністю задовольнити очікування бізнесу. Частина керівників-бізнесменів налаштована лише на «споживання» професійних кадрів, не бажаючи підтримувати навчальні та наукові заклади;

– повільне реформування навчального процесу, прірва між теорією навчання, аграрною наукою і навчальним процесом;

– навчальні програми підготовки, реалізацію яких забезпечують аграрні ВНЗ, часто мають недостатню якість і практичну складову, далекі від наукових досліджень.

Пріоритетні заходи щодо удосконалення системи аграрної освіти:

1. Посилення зв'язку між університетами та підприємствами агропродовольчого сектору шляхом створення нових навчальних програм, їх викладання та адміністрування у відповідності до потреб підприємств агропродовольчого сектору для підготовки необхідних їм фахівців (бакалаврів та магістрів) із визначеними знаннями, навичками та компетенціями.

2. Удосконалення існуючих навчальних планів та створення нових з урахуванням вимог аграрного бізнесу та міжнародного досвіду.

3. Створення прозорих і зрозумілих правил оцінки навчального процесу і знань студентів з метою попередження корупції та шахрайства.

4. Створення законодавчого поля, яке уможливорює та сприяє використанню альтернативних джерел фінансування аграрних навчальних закладів.

5. Підвищення кваліфікаційних вимог до викладачів університетів: практичних навичок, володіння англійською мовою, міжнародних публікацій, участі у міжнародних конференціях, стажування та викладання в іноземних навчальних закладах.

6. Посилення наукової складової діяльності аграрних університетів та оновлення лабораторного обладнання для ветеринарних, біологічних, технічних та інших напрямків дослідження.

7. Розроблення програми міжнародного науково-технічного співробітництва та науково-дослідної роботи, зокрема інтеграції до

Європейської дослідницької зони, в тому числі «Horizon 2020».

8. Оптимізація кількості державних аграрних університетів з метою їх спеціалізації за галузями сільського господарства з урахуванням регіональних особливостей та посилення наукової складової і можливостей надання дорадчих послуг.

9. Оптимізація системи підготовки фахівців середнього та професійно-технічного рівня освіти.

Національна академія аграрних наук України розпочала свою діяльність як Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук 22 травня 1931 р. (з 1990 р. – Українська академія аграрних наук). У нинішньому статусі діє із 6 січня 2010 р. згідно з Указом Президента України № 8/2010 «Про надання Українській академії аграрних наук статусу національної».

Академія є державною самоврядною науковою організацією, яка виконує завдання з наукового забезпечення розвитку галузей АПК України.

Вищим керівним органом Академії є Загальні збори. У період між Загальними зборами керівництво діяльністю Академії здійснює її Президія.

Основним завданням Національної академії аграрних наук є наукове забезпечення розвитку галузей агропромислового комплексу, що передбачає [34]:

1) здійснення фундаментальних наукових досліджень, організацію, проведення і координацію прикладних наукових досліджень у сфері агропромислового комплексу, які спрямовуються на здобуття нових знань про закономірності функціонування існуючих та створення новітніх біологічних і фізичних об'єктів, їх взаємодії та впливу на навколишнє природне середовище, а також розроблення на базі зазначених знань наукових продуктів для інноваційного розвитку агропромислового комплексу, використання яких сприятиме збільшенню обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції;

2) методичну координацію досліджень наукових установ і вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації, а також проектно-конструкторських та інших організацій, що здійснюють наукові дослідження у

сфері агропромислового комплексу;

3) розроблення нових та удосконалення існуючих форм, методів і способів проведення наукової роботи;

4) підвищення престижності наукової діяльності;

5) сприяння інтеграції вітчизняної аграрної науки у світовий науковий простір;

6) участь у формуванні державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності;

7) проведення аналізу стану та визначення пріоритетних напрямів розвитку агропромислового комплексу;

8) надання інформаційних послуг суб'єктам агропромислового виробництва незалежно від форми власності;

9) виробництво елітного насіння та насіння вищих репродукцій, садивного матеріалу сільськогосподарських культур, племінної продукції;

10) збереження генотипів сільськогосподарських рослин і тварин, колекцій штамів корисних і патогенних мікроорганізмів;

11) організацію і проведення експедицій та експедиційних досліджень;

12) підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації;

13) пошук і підтримку талановитих вчених, сприяння творчому зростанню молодих вчених;

14) залучення наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України до виконання наукових досліджень у сфері агропромислового комплексу, а вчених Академії – до викладацької діяльності;

15) залучення провідних вчених Академії, вищих навчальних закладів та інших наукових організацій до роботи у наукових радах, комітетах, комісіях та інших консультативно-дорадчих органах Академії.

Вагомими показниками роботи Академії є обсяги надходжень коштів від реалізації наукомісткої продукції при прогнозованій собівартості науково-дослідного та експериментально-виробничого процесу. Шляхи реалізації – перехід на інноваційну Модель розвитку. З огляду на це, виникає необхідність здійснити кардинальні науково-організаційні перетворення. [13] Програму реалізації Моделі інноваційного розвитку НААН розроблено та підготовлено

до впровадження в Академії Інститутом інноваційного провайдингу НААН.

Для запровадження розробки в системі Академії підготовлено механізм реалізації Моделі включно з обґрунтуванням сценаріїв організації управління, техніко-економічним аналізом, планом дій щодо перетворень, програмою економічного розвитку НААН, оцінкою стану та перспектив розвитку науково-виробничої бази НААН, нормативними положеннями щодо регламентації діяльності відділення наукового забезпечення інноваційного розвитку, його координаційного та зональних науково-інноваційних центрів, управління науковими, інноваційними, інвестиційними, виробничими проектами в мережі центрів територіально розгалуженого відділення та у співпраці з мережею галузевих відділень.

Модель враховує особливості НААН щодо суміщення функцій координації фундаментальних та прикладних досліджень в аграрній сфері з функцією випробувального полігону науково-технічних та інноваційних розробок, що забезпечують високотехнологічний розвиток аграрного виробництва. Модель передбачає концентрацію наукового потенціалу в потужних галузевих науково-методологічних центрах, а трансферно-технологічну функцію просування на аграрний ринок інновацій запропоновано покласти на науково-інноваційні центри, поєднані в інфраструктурну платформу Наукового парку НААН. Модель науково-організаційних перетворень та інноваційно-інвестиційного розвитку НААН (рис. 1) забезпечує розвиток аграрної науки в нових економічних умовах шляхом удосконалення системи її управління, створення ринково-орієнтованої науково-технічної продукції та підвищення її конкурентоспроможності за рахунок інноваційно-інвестиційного розвитку експериментально-виробничої бази [6].

Новим історичним етапом створення інноваційного науково-освітнього простору в Україні, формування професійних наукоємних знань, сучасної практичної підготовки та досвіду фахівців нової формації стала Постанова Кабінету Міністрів країни від 11.07.2013р. № 546 "Про створення Навчально-науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум"[29], засновниками якого виступили Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків Національної академії аграрних наук та Вінницький національний аграрний університет. Збори колективів засновників затвердили Статут консорціуму, установчий договір, концепцію розвитку, а у 2014 році до складу членів-засновників консорціуму приєднався Інститут продовольчих ресурсів НААН України, і науковий колектив спільно розпочав історію нової для нашої держави і за формою, і за змістом системи підготовки кадрів для аграрного сектору економіки [15]. Структуру консорціуму представлено на рисунку 20 [16].

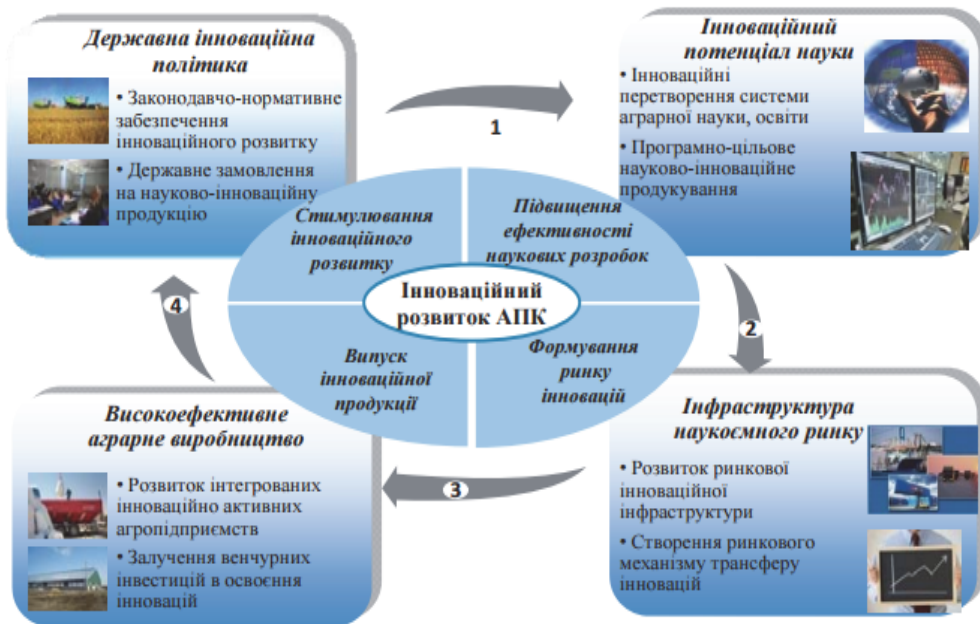

Рис. 20 Модель інноваційного розвитку
Національної академії аграрних наук

Всеукраїнський науково-навчальний консорціум сьогодні представляє потужний науково-освітнянський потенціал: 91 доктор наук, 405 кандидатів наук, 38 спеціальності підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів та магістрів, 25 спеціальностей підготовки докторів філософії та докторів наук, 13 спеціальностей захисту кандидатських та докторських дисертацій, 11 фахових періодичних наукових видань, 62 наукових лабораторії, 98 філій кафедр університету у дослідних господарствах та селекційних станціях консорціуму.

Сьогодні більше 10 тисяч студентів, курсантів, слухачів навчаються за експериментальними програмами, які відповідають кращим світовим зразкам, більше 2 тисяч студентів пройшли практику за кордоном, кращі з них працюють в науково-дослідних господарствах та селекційних станціях Консорціуму [16].

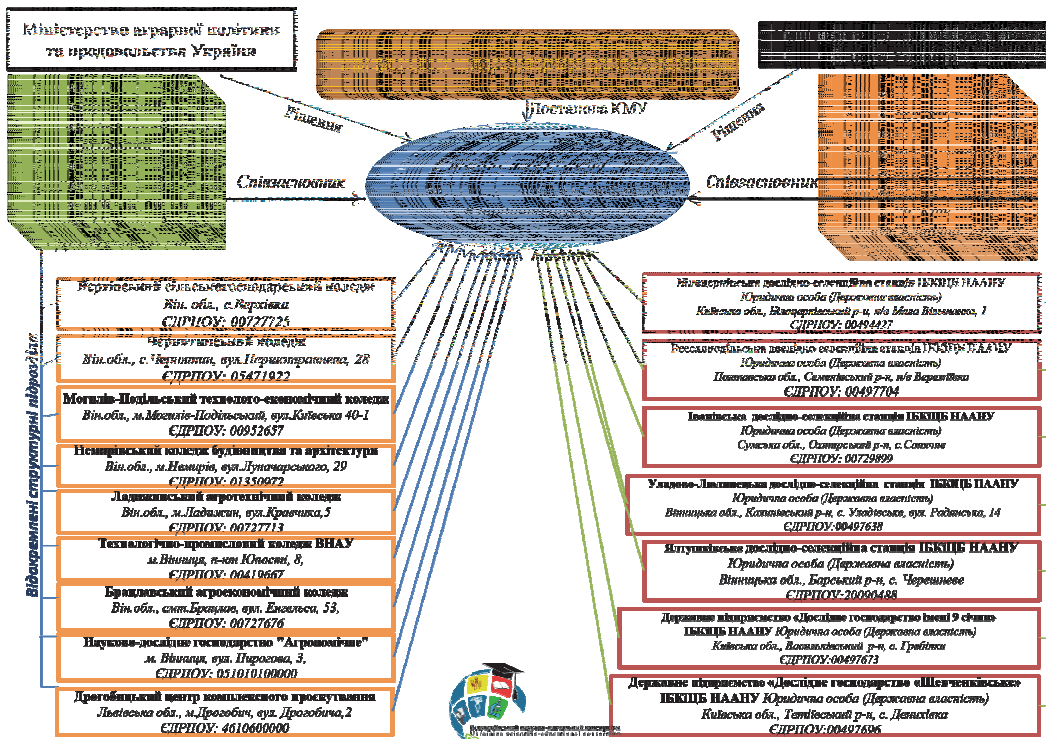

Рис. 21 Структура ННВК "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум"

Сьогодні консорціум функціонує як потужний освітньо-науковий центр. Система ступеневої підготовки фахівців включає: студент – робітник – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр – кандидат наук – доктор наук. Створені нові структури, які мають виключно притаманну для них нішу в науковоосвітньо-виробничій діяльності, впроваджуються нові програми підготовки.

Консорціум забезпечує формування молодого кадрового потенціалу, наукової еліти та лідерів аграрного сектору економіки України. Випускники отримали наукоємні знання, пройшли наукову практику і є носіями традицій української аграрної науки. Організація практичного навчання – окрема і болюча тема для більшості університетів України, це питання було вирішено колективом Консорціуму, де базами практики стали дослідні селекційні станції і дослідні господарства. Особливості підготовки випускників Консорціуму зображено на рис. 22

Рис. 22 Особливості підготовки фахівців на базі ННВК "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум"

Подальший розвиток Консорціуму планується забезпечити шляхом інтеграції у світовий науково-освітній простір та створенням науково-навчальних центрів, що передбачено Законом України "Про наукову та науково-технічну діяльність"[11] у статті 13, а саме: "створення Центрів колективного користування науковим обладнанням для наукових установ і вищих навчальних закладів освіти, де б студенти могли проходити практичну частину більшості курсів з насінництва, селекції, біоенергетики, були створені надсучасні наукові лабораторії, викладачі університетів і науковці станції спільно працювали в межах одних навчальних дисциплін". Перспективною базою для такого Центру є один з наукових підрозділів - Інститут біоенергетичних культур та цукрових буряків, а також найближча до Вінницького національного аграрного університету – Уладово-Льолінецька дослідно-селекційна станція. [16].

Консорціум – це потужний інноваційний центр, який є лідером освітньо-наукового процесу, забезпечуючи комплексну підготовку фахівців-аграріїв на основі компетентного підходу та з урахуванням світових тенденцій розвитку науки і технологій. Саме така концептуально-інноваційна форма має стати джерелом відродження та підвищення ефективності функціонування економіки України [16].

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фінансово-кредитні ресурси, кадрові ресурси, кадрове забезпечення, інвестиційний клімат, аграрні інновації, аграрна освіта, інноваційна політика, інноваційний простір, інвестиційна привабливість, пряме іноземне інвестування.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Фінансові ресурси підприємства – це грошові кошти, які є в його розпорядженні і призначені для здійснення поточних затрат і затрат по розширеному відтворенню, платежів по усіх зобов'язаннях та стимулювання працівників.
 - a) Так;
 - b) Ні.
2. Фінансове забезпечення може бути здійснено за рахунок різних методів:
 - a) самофінансування;
 - b) кредитування;
 - c) державного фінансування;
 - d) страхування;
 - e) інвестування;
 - f) всі відповіді вірні.
3. Фінансові ресурси, які знаходяться у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, поділяються за характером формування на:
 - a) власні та залучені;
 - b) кредитні та страхові;
 - c) інвестиційні.
4. До власних належать кредити, позики, лізинг?
 - a) Так;
 - b) Ні.
5. До залучених належать фінансові ресурси, сформовані за рахунок внутрішніх джерел, – прибутку, амортизаційних відрахувань?
 - a) Так;
 - b) Ні.
6. У системі фінансової підтримки аграрного виробництва сільськогосподарських підприємств банківське кредитування забезпечує 25-26% фінансових ресурсів.
 - a) Так;
 - b) Ні.
7. Основні проблеми фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств:
 - a) зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства, що не забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва;
 - b) недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки та

- відсутність заставного майна для ведення не лише розширеного, а й простого відтворення;
- c) відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств;
 - d) всі відповіді вірні.
8. Аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.
- a) Так;
 - b) Ні.
9. Аграрні розписки поділяються на:
- a) товарні й фінансові;
 - b) інвестиційні;
 - c) кредитні.
10. За фінансовою розпискою боржник зобов'язується здійснити поставку угодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою.
- a) Так;
 - b) Ні.
11. За товарною розпискою боржник має сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості.
- a) Так;
 - b) Ні.
12. Реєстр аграрних розписок – це...
- a) єдина інформаційна система, що містить відомості про обов'язкові реквізити виданих та погашених аграрних розписок;
 - b) товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах;
 - c) відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств.
13. Вексель – це...
- a) безумовне боргове зобов'язання;
 - b) можливість отримання банківської гарантії;
 - c) наявність кредитної історії.
14. Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають за договором фінансового лізингу.
- a) Так;
 - b) Ні.
15. Предметом договору лізингу може бути неспоживча річ, визначена

індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

- a) Так;
- b) Ні.

16. Суб'єктами лізингу можуть бути:

- a) лізингодавець;
- b) лізингоодержувач;
- c) продавець (постачальник);
- d) інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу;
- e) всі відповіді вірні.

17. Лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу.

- a) Так;
- b) Ні.

18. Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця.

- a) Так;
- b) Ні.

19. Переваги фінансового лізингу як інструменту фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств:

- a) можливість придбати якісні нові основні засоби без відволікання із господарської діяльності значних коштів;
- b) сплатити авансовий платіж;
- c) генерувати грошовий потік з участю обладнання, взятого в лізинг;
- d) використовувати податкові пільги;
- e) не витратити час на здійснення страхування, державної реєстрації та інших передбачених законодавством дій тощо;
- f) всі відповіді вірні.

20. Інвестиційний клімат – це узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему.

- a) Так;
- b) Ні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрні розписки : що треба знати с/г виробнику. [Електронний ресурс] / сайт «АгроOnline». – Режим доступу: <http://agro-online.com.ua/ru/public/blog/48197/details/>

2. Безус Р.М. Фінансове забезпечення оновлення матеріальної технічної бази аграрних підприємств за допомогою лізингу / Р.М. Безус // Економіка та держава. – 2008. – №10 –С. 34-36.

[/http://www.economy.in.ua/pdf/10_2008/11.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/10_2008/11.pdf)

3. Бечко П. К. Роль нетрадиційних форм кредитування у підвищенні конкурентоспроможності аграрних товаровиробників / П. К. Бечко, Л. В. Барабаш, Я. О. Голобородько // Вісник ЖНАЕУ. – 2017. – № 1 (59), Т. 2. – С. 101–111.

4. Виробництво основних сільськогосподарських культур за регіонами у 2015 році. Україна у цифрах 2015 р. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://istmat.info/files/uploads/53010/ukraina_v_cifrah_2015.pdf

5. Володін С.А. Модель інноваційного розвитку аграрної науки на прикладі системи НААН України. ННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА 3'2014[52]. С. 5-24

6. Володін С.А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку : монографія / С.А. Володін. – К. : ЗАТ Нічлава, 2007. – 384 с

7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua3>

9. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/08295121-aecf-499c-a114-9a08b5d8841c.pdf

10. Євростат [Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/eurostat>

11. Закон України "Про вищу освіту" від 1.07.2014р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

12. Закон України «Про аграрні розписки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

13. Зубець М.В. Науково-організаційна база інноваційного розвитку аграрної науки / М.В. Зубець, С.А. Володін // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 6. – С. 5-12

14. Ігнатенко О.С. Інвестиційне забезпечення розвитку агропромислового комплексу: теоретико-методичний аспект. Економічний вісник університету. Випуск №35/1. С. 7-14

15. Калетнік Г.М. Науково-навчально-виробничий комплекс як концепція механізму переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку/Г.М. Калетнік// Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 5-11.

16. Калетнік Г.М. Практична реалізація державної політики у сфері вищої освіти та положень нового закону "Про вищу освіту" в концептуальних засадах підготовки фахівців на базі ННВК "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум" / Г.М. Калетнік, І.В. Гунько, Е.А. Кіреєва // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. -

2016. - № 9. – С. 7-19.

17. Кіпіоро І. М. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств / І. М. Кіпіоро // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 120–126. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_17

18. Крихно Ю.О. Інвестиційна привабливість АПК України / Ю.О. Крихно // С. 96-102. <https://core.ac.uk/download/pdf/32607896.pdf>

19. Кушнір С. О. Сучасні тенденції банківського та державного кредитування підприємств АПК в Україні [Текст] / Світлана Олександрівна Кушнір, Олександра Віталіївна Гаркуша // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 72-80

20. Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні : проблеми та перспективи розвитку / С. В. Мамалига // Агросвіт. – 2017. – № 9. – С. 30–34

21. Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. – 2017. – № 5. – С. 154-160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/banki-ta-apk-ukrayinispivpracya-trivaie>

22. Мацибора Т.В. Світовий досвід у поліпшенні інвестиційної привабливості аграрного сектору України. Економіка АПК. 2017. №7. С. 101-105.

23. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

24. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.]

25. Павленко О. Нова освіта – шлях до сучасної системи формування людського капіталу [Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksiy-pavlenko/novaosvita-shlyah-do-suchasnoyi-systemy-formuvannya-lyudskogo-kapitalu>

26. Патики Н.І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 5. С.26-31

27. Патики Н.І. Шляхи залучення іноземних інвестицій в економіку України / А.В. Мар'єнко, Г.В. Принц, Н.І. Патики, К.А. Приб // Фінанси України. – 1999. – № 7. – С. 34-44

28. Поліщук Н.В. Кредитування сільського господарства як пріоритетна складова розвитку економіки України. Інтелект XXI. № 6. 2017. С. 80-83.

29. Постанова Кабінету Міністрів країни від 11.07.2013р. № 546 "Про створення Навчально-науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум" [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

30. Присяжнюк М.В. Концептуальні засади інноваційно-інвестиційного розвитку Національної академії аграрних наук України /

Присяжнюк М.В., Петриченко В.Ф., Володін С.А. // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 3-22

31. Рибіна Л.О. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. *Гроші. Фінанси і кредит*. 2017. Випуск № 11. С. 450-454.

32. Соболева Т.О., Забеліна О.С. Стимулювання інноваційної активності в аграрному секторі України. *«Молодий вчений»* • № 11 (51), 2017. С. 1309-1313

33. Стан кредитування АПК у 2015 році [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17529>

34. Статут НААН. І. Загальні положення[Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу : <http://www.naas.gov.ua/content/statut-naan-i-zagalni-polozhennya/>

35. Статистика зовнішнього сектору / Національний банк України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36693528>

36. Стойко О.Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. *Ефективна економіка*. Електронний журнал: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/39.pdf

37. Стойко О. Я. Альтернативні види кредитного забезпечення аграрних підприємств / О. Я. Стойко // *Фінансова політика в аграрному секторі економіки : стан та перспективи : монографія* / [І. В. Абрамова, О. М. Віленчук, Д. І. Дема та ін.]; за ред. проф. Д. І. Деми. – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 136–152

38. Худолій Л.М. методи та інструменти фінансового забезпечення Аграрного бізнесу України. file:///C:/Users/L%20K/Downloads/149-289-1-SM.pdf

39. Як змінилися обсяги іноземних інвестицій в Україну за три роки? <https://www.slovoidilo.ua/2017/06/13/infografika/ekonomika/yak-zminylsya-obsyahu-inozemnyh-investyczij-ukrayinu-try-roky>

40. Making EU farming innovative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/video/making-eu-farming-innovative/>

41. World Bank. URL: <http://www.worldbank.org/>

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Фінансові ресурси підприємства – це грошові кошти, які є в його розпорядженні і призначені для здійснення поточних затрат і затрат по розширеному відтворенню, платежів по усіх зобов'язаннях та стимулювання працівників.

Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають за договором фінансового лізингу

Економічні методи державного управління – це система прийомів і засобів прямої дії на суб'єкти підприємницької діяльності шляхом запровадження фінансово-економічних законів і грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, які забезпечують досягнення високих економічних результатів.

Інвестиційний клімат – це узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему (економіку країни, регіону, корпорації).

Система матеріально-технічного забезпечення з позицій державного управління – це сукупність форм і методів визначення потреб аграрних підприємств державою в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел їх покриття.

Кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва – це комплекс заходів соціального й економічного характеру, спрямованих на задоволення потреб галузей рослинництва і тваринництва у кваліфікованих кадрах з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та на цій основі поліпшення рівня життя сільських мешканців, забезпечення їх робочими місцями, встановлення справедливого рівня оплати праці, досягнення високого освітнього рівня сільського населення, задоволення очікувань сільських мешканців щодо їх професійної самореалізації в агровиробничій сфері.

Кадрове забезпечення державного апарату управління у галузі сільського господарства - це загальний курс і послідовна діяльність держави з формування вимог до службовців, у галузі аграрного виробництва, їх підбору, підготовки і раціонального використання з урахуванням стану і перспектив розвитку державного апарату, прогнозів щодо кількісних і якісних потреб у кадрах.

Аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Аграрні розписки використовуються в операціях із сільськогосподарською продукцією.

Аграрна інновація (агроінновація) – це різновид інновації, що реалізується в аграрному секторі економіки з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва.

Інноваційний процес - це сукупність неперервно здійснюваних у просторі і часі якісно нових прогресивних змін, які носять назву процесів впровадження нової техніки.

11.1 Форми власності у сільському господарстві.

11.2 Особливості формування та розвитку фермерських господарств.

11.1 Форми власності у сільському господарстві

Протягом останніх років Верховна Рада України прийняла ряд законів, спрямованих на стабілізацію і розвиток агропромислового виробництва.

Нормативно-правовими актами, що встановлюють різноманітні організаційно-правові форми аграрного виробництва є Закони України:

- «Про господарські товариства» від 19.09.1991р.;
- «Про підприємство» від 07.02.1991р.;
- «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992р.;
- «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992р.;
- «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997р.;
- Господарський кодекс України від 16.01.2003р.;
- «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003р.;
- «Про фермерське господарство» від 19.06.2003р.;
- «Про державну підтримку сільського господарства України» (2004 р.);
- «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» (2005 р.) та ін.

У Конституції України, прийнятій Верховною Радою України (1996 р.), передбачено функціонування **державної, комунальної і приватної** власності. Залежно від форм власності Господарським кодексом України передбачено функціонування підприємств таких видів: *приватне підприємство*, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство, що діє на основі колективної власності (*підприємство колективної власності*); *комунальне підприємство*, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; *державне підприємство*, що

діє на основі державної власності; підприємство, засноване на *змішаній формі власності* (на базі об'єднання майна різних форм власності).

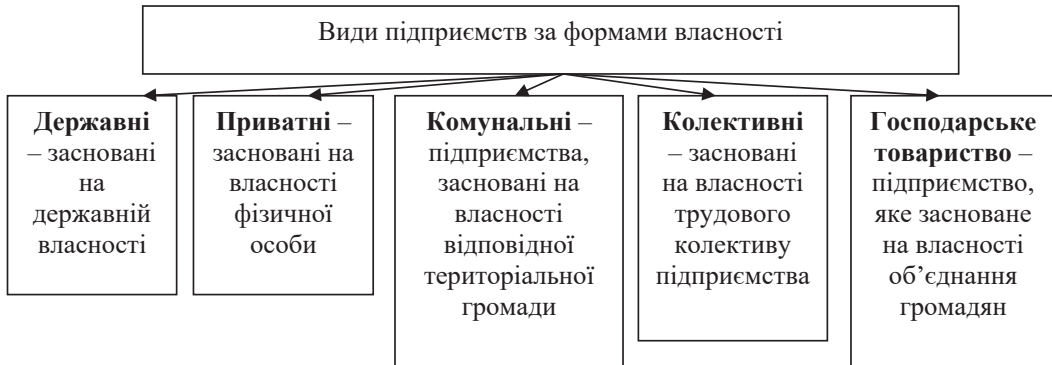

Рис. 1 Категорії господарств в аграрному секторі

На 1 листопада 2019 року у цьому секторі працювало близько 47,7 тисяч підприємств. Із них господарські товариства – 18,2 %, приватні підприємства – 8,0 %, кооперативи – 1,5 %, фермерські господарства – 70,1 %, державні підприємства – 0,5 %, інші організаційні форми – 1,3 % .

Подальший розвиток села в умовах ринкової економіки відбуватиметься шляхом вдосконалення організації виробництва в усіх видах сільськогосподарських підприємств, вдосконалення земельних і майнових відносин, підвищення ефективності їх виробничо-фінансової діяльності. Порядок здійснення цих заходів, викладено у Господарському кодексі України, Земельному кодексі України, Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України», інших законодавчих актах Верховної Ради України, що стосуються діяльності різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки.

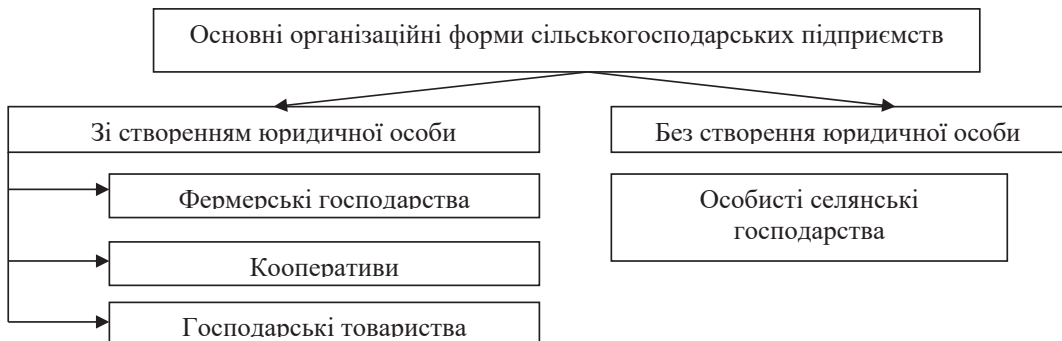

Рис. 2 Організаційно-економічні основи недержавних сільськогосподарських підприємств

До недержавних сільськогосподарських підприємств відносять: господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю,

акціонерні товариства і ін.), сільськогосподарські виробничі кооперативи, приватні (приватно-орендні) підприємства, підсобні господарства несільськогосподарських підприємств, міжгосподарські підприємства, фермерські господарства та ін. Вони створені відповідно до Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" (1999 р.). В процесі реформування були здійснені організаційні заходи щодо реформування бувших КСП (колгоспи) на засадах приватної власності на землю і майно. Таким чином, на організаційній, територіальній та матеріальній основі КСП сформовані великі спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, засновані на добровільних засадах на основі приватної власності та персональної відповідальності за результати праці. При цьому досягнуто збереження цілісності майнових комплексів, раціональної організації сівозмін, соціальної сфери села, підвищується зацікавленість працівників підприємств в ефективному використанні потенціалу господарств, насамперед земельних ресурсів. Передбачено відведення єдиним масивом спільної земельної ділянки, утвореної власниками земельних часток (паїв), з метою групового її використання або здачі в оренду.

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди між юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства.

Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та

реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону.

Однією з форм господарювання, що створені на базі реформованих КСП, є **приватне (приватно-орендне) підприємство з орендними відносинами**. Це самостійно господарюючий статутний суб'єкт, який здійснює виробничу і комерційну діяльність на базі як власного, так і орендованого майна і землі з метою одержання прибутку. При цьому власник землі і майна бере в оренду землю і майно у інших членів КСП, що реформувалося, з обов'язковим укладанням договору, де визначаються розмір плати за оренду майна і землі та права і обов'язки сторін. Приватно-орендне підприємства, на відміну від господарських товариств і кооперативів, не належать до форм колективного господарювання. При цьому члени реорганізованого КСП, передавши свої земельні частки і майнові паї приватному підприємству чи фермерському господарству в оренду, не стають членами цих підприємств. Вони можуть бути їх працівниками на контрактній основі.

Відповідно до Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” (1994 р.) та “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” (1995 р.), проведено паювання сільськогосподарських угідь колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських акціонерних товариств. Паювання земель радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств здійснюється після перетворення їх на колективні сільськогосподарські підприємства.

Організаційні форми державних підприємств, правила їх створення, реєстрації, організації і ліквідації, організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки були визначені Законом України “Про підприємництво в Україні” (1991 р.), а з 1 січня 2004 р. ці питання регулюються Господарським кодексом України та іншими законодавчими актами.

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому майном

згідно з Господарським кодексом України та іншими законами, прийнятими відповідно до нього.

Державне підприємство створюється органом державної влади на базі відокремленої частини державної власності і входить до сфери його управління. Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

В умовах переходу до ринкової системи господарювання важливим засобом забезпечення приватної власності є приватизація державного майна.

Приватизація державного майна визначається як відчуження майна, що перебуває у державній власності, на користь фізичних та юридичних осіб. Тобто – роздержавлення майна. Приватизація державного майна в АПК здійснюється на підставі загального законодавства про приватизацію, з урахуванням особливостей спеціального аграрного законодавства. Стаття 5 Закону України "Про приватизацію державного майна" визначає, що до об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, належать:

- майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними (цілісними) майновими комплексами;

- об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти;

- акції (частки, паї), що належать державі у майні юридичних осіб.

Приватизації не підлягають об'єкти, котрі мають загальнодержавне значення, визначені Законом України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації".

Відповідно до Закону України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" *приватизація майна державних сільськогосподарських підприємств здійснюється шляхом перетворення їх на колективні сільськогосподарські підприємства або відкриті акціонерні товариства за рішенням загальних зборів* (або зборів уповноважених). При цьому членам трудових колективів безоплатно передається частка державного майна, розмір якої визначається як добуток вартості майна, що припадає на одного члена колективного підприємства по області (Автономній Республіці Крим), на кількість працівників підприємства, що приватизується, та прирівняних до них осіб. Решта державного майна приватизується за приватизаційні майнові сертифікати. Право на першочергове придбання цього майна мають члени даного сільськогосподарського підприємства та зайняті у соціальній сфері на селі особи. Не реалізоване за майнові сертифікати майно приватизується на загальних підставах.

До кінця 2016 року Міністерство аграрної політики повинно було передати всі державні підприємства на приватизацію у Фонд державного майна України (ФДМУ), серед них такі аграрні гіганти як ДП Зернова компанія України, ДП «Укрспирт», Аграрний фонд.

Роздержавлення і приватизація власності державних сільськогосподарських підприємств, яка проведена відповідно до законодавства України, реформування в них первинних виробничих підрозділів та економічних відносин мають сприяти поліпшенню використання землі, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів, удосконаленню організації і технології виробництва, подальшому зростанню його економічної ефективності.

В аграрній сфері АПК поступово розвивається міжгосподарське кооперування підприємств та агропромислова інтеграція. Ці процеси полягають в об'єднанні частин матеріальних, фінансових та інших ресурсів підприємств і організацій АПК з метою ведення спеціалізованого високоефективного виробництва. Вони дають змогу поглиблювати спеціалізацію і посилювати концентрацію виробництва, сприяють переведенню галузей на промислову основу, вирівнюванню економічних та соціальних умов розвитку господарств, що кооперуються. Міжгосподарські та агропромислові формування у своїй діяльності керуються Господарським кодексом України, іншими законами та нормативними актами.

Господарським кодексом України передбачено функціонування різних організаційно-правових форм господарських об'єднань підприємств: асоціацій корпорацій, консорціумів, концернів та ін.

Ознаки підприємства:

Є самостійним суб'єктом;

Є суб'єктом господарювання;

Є статутним суб'єктом;

Володіє визначеним майном;

Підприємства можуть об'єднуватись в:

Асоціації – договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-кого з її учасників;

Корпорації – договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

Консорціуми – тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

Концерни – статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.;

Інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

Основні принципи організації та функціонування міжгосподарських і агропромислових формувань такі:

1) добровільність об'єднання матеріальних, фінансових та інших ресурсів підприємств для спільної діяльності з метою організації високопродуктивного виробництва;

2) наукове обґрунтування вибору організаційних форм кооперування і розміру створюваних формувань;

3) організація виробництва на основі госпрозрахунку і самофінансування;

4) матеріальна зацікавленість учасників у розвитку і підвищенні ефективності виробництва;

5) дотримання договірних зобов'язань кожним учасником кооперації;

6) спільне управління виробництвом, що кооперується;

7) розподіл доходів з урахуванням внеску кожного учасника кооперації в забезпеченні спільного виробництва.

Розвиток різних форм кооперування (інтеграції) є наслідком поглиблення спеціалізації виробництва.

Аграрні холдингові компанії (агрохолдинги) є порівняно новими суб'єктами аграрного права України. Незважаючи на це, в цілому по країні їх нараховується близько 60-ти й кожен із них інтегрує по 20-30 аграрних господарств.

Закон «Про холдингові компанії в Україні» закріплює те, що **холдингова компанія** – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток,

паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) вважається пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії.

Нормативно-правову базу діяльності агрохолдингових компаній в Україні представлено у:

— Господарському кодексі України;

— Законі України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006р.

— Цивільному кодексі України;

— Законі України «Про акціонерні товариства».

Агрохолдинг (з економічної точки зору) – компанія, яка володіє контрольним пакетом акцій або частками в паях інших (дочірніх) організацій, при цьому отримуючи можливість контролю та управління ними, або ж своєрідне соціально-економічне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників у цілях більш ефективного ведення агробізнесу, які зберігають юридичну самостійність і перебувають у певній субординаційній економічній залежності від правових рішень, які приймаються головною компанією з урахуванням корпоративних комерційних інтересів учасників агрохолдингу.

Агрохолдинг не є особливою організаційно-правовою формою юридичної особи (суб'єкта господарювання), а є різновидом холдингової компанії або публічного акціонерного товариства, що об'єднує й контролює аграрних товаровиробників.

Рис. 3 Земельні площі агрохолдингів України

Переваги функціонування агрохолдингів:

- Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції;
- Високий рівень економічної та фінансової стійкості агрохолдингів, як наслідок зменшення ризиків сільськогосподарської діяльності;
- Використання спеціалізованої техніки та висококваліфікованого персоналу;
- Великі експортні можливості.

Загрози функціонування агрохолдингів:

- Витіснення з ринку інших господарських форм (малого та середньорозмірного товаровиробника);
- Нераціональне використання земель, недотримання сівозміни, вирощування виключно експортно-орієнтованих сортів рослин;
- Сприяють зростанню кількості безробітних у сільській місцевості;
- Ризики монополізації ринків аграрної продукції та земельних ресурсів;
- Занепад села, незацікавленість агрохолдингів у інвестуванні в розвиток сільських територій.

ТОП 10 агрохолдингів в Україні у 2019 році

№ п/п	Назва агрохолдингу та регіони, де здійснюється діяльність	Площа, тис. га
1.	UkrLandFarming (землі підприємства розміщені у 22 областях України)	605
2.	Кернел Груп (Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Дніпропетровська, Хмельницька, Харківська області)	602,5
3.	«Агропросперис» (New Century Holding) (Сумська, Чернігівська, Харківська, Полтавська, Миколаївська, Вінницька, Чернівецька, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Рівненська, Волинська, Львівська області)	430
4.	Миронівський Хлібопродукт (Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області)	370
5.	Астарта-Київ (Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська і Житомирська області)	250
6.	Мрія Агрохолдинг (Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області)	185
7.	Агротон (Луганська, Харківська області.)	151
8.	Агрохолдинг «ІМК» (Полтавська, Чернігівська, Сумська області)	137
9.	Агрейн (Чернігівська, Київська, Харківська, Житомирська, Одеська, Черкаська області.)	127
10.	УКРПРОМИНВЕСТ-АГРО (Вінницька, Житомирська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська и Кіровоградська області)	122

У системі АПК функціонують і такі організаційно-правові форми господарювання як *фермерські господарства, підсобні господарства* промислових та інших підприємств і організацій, *спільні підприємства*, різні *господарські товариства, спілки селян, асоціації, малі підприємства* та ін.

Відповідно до чинного законодавства, види підприємств в аграрному секторі економіки України можуть виступати в різних організаційно-правових формах. Наприклад, господарське товариство може бути акціонерним (відкритим і закритим), з обмеженою відповідальністю (учасники товариства відповідають за його зобов'язаннями тільки своєю часткою у загальному майні), з додатковою відповідальністю (його учасники відповідають за зобов'язаннями товариства своїми внесками до статутного фонду, а при їх нестачі – додатково власним майном), командитне товариство (включає одного і більше учасників з повною відповідальністю та одного або більше учасників з обмеженою відповідальністю), повне товариство (всі його

учасники несуть солідарну відповідальність по зобов'язаннях товариства усім своїм майном).

Крім розглянутих вище форм господарювання в аграрній сфері АПК важливу роль у виробництві сільськогосподарської продукції відіграють особисті селянські господарства (домогосподарства).

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства не відноситься до підприємницької діяльності.

Для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2 гектарів, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом.

Розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її успадкування членами особистого селянського господарства. У разі виходу з особистого селянського господарства кожен його член має право на виділення належної йому земельної ділянки.

Протягом останніх років зростає частка господарств населення в загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства. Наприклад, питома вага господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції всіх категорій господарств зросла з 27,5 % в 1990 р. до 45 % в 2019 р. Станом на кінець 2019 року працює 4,1 млн особистих селянських господарств, 20% із яких виробляють товарну продукцію та є потенційними фермерськими господарствами (рис.4).

Особисті господарства громадян виробляють сільськогосподарську продукцію (як для задоволення власних потреб, так і для продажу) на відведених їм у власність чи користування земельних ділянках. ОСГ зайняті у виробництві більш трудомістких та менш рентабельних галузей і забезпечують значну частку у виробництві окремих видів продукції. Це майже 97% – картоплі, 89% – овочів відкритого ґрунту, 63% – овочів закритого ґрунту, 90% – продовольчих баштанних культур, 84% – плодово-ягідних культур, 80% – молока, 75% – м'яса ВРХ, 59% – м'яса свиней, 94% – м'яса овець, 83% – вовни.

Рис. 4 Виробництво сільськогосподарської продукції в ОСГ станом на 2019 рік

11.2 Особливості формування та розвитку фермерських господарств

Законодавчою базою створення, діяльності та припинення діяльності фермерських господарств є Конституція України, Земельний кодекс України, Закон України “Про фермерське господарство” та інші нормативно-правові акти України. Головна мета створення фермерських господарств в Україні – збільшення обсягів продовольчих фондів держави і підвищення добробуту сімей селян на основі їх участі в підприємницькій діяльності.

Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 № 973-IV:

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

У травні 2016 року набрала чинності нова редакція Закону України «Про фермерські господарства». Відтепер фермерські господарства можуть діяти без статусу юридичної особи і організовуватися на основі діяльності **фізичної особи-підприємця**. Членами такого господарства можуть бути лише фізична особа-підприємець та члени її сім'ї. Такі господарства мають статус сімейних фермерських господарств (вступило в силу з 1 січня 2018 року.) [5].

Фермерське господарство здійснює свою діяльність на основі Статуту. В ньому зазначаються: найменування господарства, його місцезнаходження, предмет і мета діяльності, порядок формування майна, органи управління, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення.

Порядок створення фермерського господарства визначений у Законі України «Про фермерське господарство». **Право на створення** фермерських господарств має кожний дієздатний громадян України, який досяг 18-річного віку, виявив таке бажання та пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства. Професійний відбір громадян, які виявили бажання створити фермерське господарство, проводить районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств. До складу такої комісії включаються представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представники Асоціації фермерів та приватних землевласників і громадських організацій. Першочерговим правом на створення фермерського господарства користуються громадяни, які проживають у сільській місцевості і мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи у сільському господарстві.

Закон України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» закріпив визначення поняття «фермерське господарство».

За статтею 1 цього Закону **фермерське господарство** є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробленням та реалізацією з метою одержання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства

- Фермерське господарство має такі **ознаки**:
- це форма аграрного підприємства, яка здійснюється за власним бажанням громадян, тобто за самостійною ініціативою, на власний ризик, систематично, що дає можливість одержувати доходи;
- фермерське господарство має статус юридичної особи;
- право на створення фермерського господарства має тільки дієздатний громадянин України, ця діяльність здійснюється тільки громадянином України, який досяг 18-річного віку;
- засновниками фермерського господарства можуть бути як один, так і декілька громадян України;
- це сімейно-трудове об'єднання, до складу якого входять подружжя, батьки, діти, що досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення цього господарства, пов'язане з особистою працею.....

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, яким виповнилось 14 років, та інші родичі, які об'єдналися для роботи в цьому господарстві. Можливе також створення фермерського господарства і однією особою. Особи, які працюють у фермерських господарствах за трудовим договором (контрактом) не можуть бути його членами.

Відповідальність за діяльність фермерських господарств покладається на його голову. На ім'я голови господарства видається державний акт на право власності на землю. Він також має право укласти договори на тимчасове користування землею, в тому числі на умовах оренди, і складати інші документи згідно з чинним законодавством України. Голова представляє інтереси фермерського господарства перед підприємствами, організаціями, установами та окремими громадянами.

Новоствореним фермерським господарствам протягом трьох років (у трудонедостатніх населених пунктах – п'яти років) надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через

Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Кошти державного бюджету спрямовуються, зазвичай, на меліорацію земель та придбання сільськогосподарської техніки. За рахунок місцевих бюджетів надається допомога у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою. Кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств надаються на безповоротній та поворотній основах. На безповоротній основі кошти фонду надаються фермерським господарствам на відшкодування вартості проектів відведення земельних ділянок, відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень тощо. Поворотна допомога надається фермерам на конкурсних засадах для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції. Фінансова підтримка на конкурсних засадах на поворотній основі надається у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень, із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів. У 2016 році для надання фінансової підтримки фермерських господарств на поворотній основі було передбачено 15,8 млн. грн.

Для забезпечення прибутковості (доходності) фермерського господарства першочергове значення має вибір правильної його галузевої структури. Лише вирішивши це питання можна визначити, яку суму коштів необхідно вкласти в техніку, худобу, будівлі, споруди, обладнання тощо.

Землі фермерського господарства можуть складатися із:

- 1) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- 2) земельних ділянок, що належать громадянам - членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- 3) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Невеликі за розмірами фермерські господарства не можуть високоефективно використовувати ресурси і стати високотоварними. Закон України “Про оренду землі” дає можливість значно збільшити розмір землекористування фермерського господарства. З метою збалансування факторів виробництва особливо важливо обґрунтувати раціональний розмір фермерського господарства.

При обґрунтуванні раціонального розміру землекористування необхідно виходити з того обсягу робіт, який члени фермерського господарства можуть виконати протягом року за наявної оснащеності технічними засобами.

Оскільки, згрупувати фермерські господарства відповідно до вимог Господарського кодексу неможливо, то віднесення суб’єктів господарювання до "великих", "середніх", "малих" та "мікро" здійснювалось відповідно до групування розміру земельних ділянок, які знаходяться у користуванні фермерських господарств [6].

За даними Державної служби статистики, станом на 1 листопада 2019 року загальна кількість фермерських господарств, що мають у власності та/або користуванні землі, за розміром сільськогосподарських угідь становила 34137 одиниць, з яких:

- до 1 га – 127 од. (6,8%);
- від 1 до 20 га – 8842 од. (64,0%);
- від 20 до 500 га – 19695 од. (28,8%);
- понад 500 га – 2105 од. (0,4%) [6].

Для розрахунку не брались до уваги фермерські господарства, які не мають у користуванні сільськогосподарських угідь (3368 од.).

У разі потреби до роботи в фермерських господарствах можуть бути залучені постійні, сезонні або тимчасові працівники. Трудові відносини цих працівників з фермерським господарством оформлюються трудовим договором (контрактом, угодою) і регулюються чинним законодавством. У трудовому договорі (контракті, угоді) визначається предмет договору, умови праці і відпочинку, розмір оплати праці, матеріальна відповідальність сторін, термін дії договору. Оплата праці залучених працівників не залежить від кінцевих результатів діяльності фермерських господарств. Голова повинен створити безпечні умови праці як для членів фермерського господарства, так і для залучених працівників. Члени фермерського господарства та особи, які працюють в ньому за трудовим договором, підлягають державному соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченню.

Рис. 5

Фермерське господарство має право реалізувати свою продукцію і надавати послуги підприємствам, організаціям і громадянам за цінами і тарифами, що встановлюються ним самостійно або на договірній основі. Одержані від реалізації продукції і надання послуг кошти використовуються для відшкодування поточних витрат, виплат податків і платежів, на розширення виробництва, накопичення та на утримання сім'ї фермера і благодійні цілі.

Частка ВВП фермерських господарств у загальній структурі виробництва складає близько 7–8% щороку. (рис.6) При цьому найбільша кількість сільськогосподарської продукції генерується у галузі рослинництва – понад 90%. Зернові, зернобобові культури, соняшник та олійні рослини займають найбільшу частку в рослинництві.

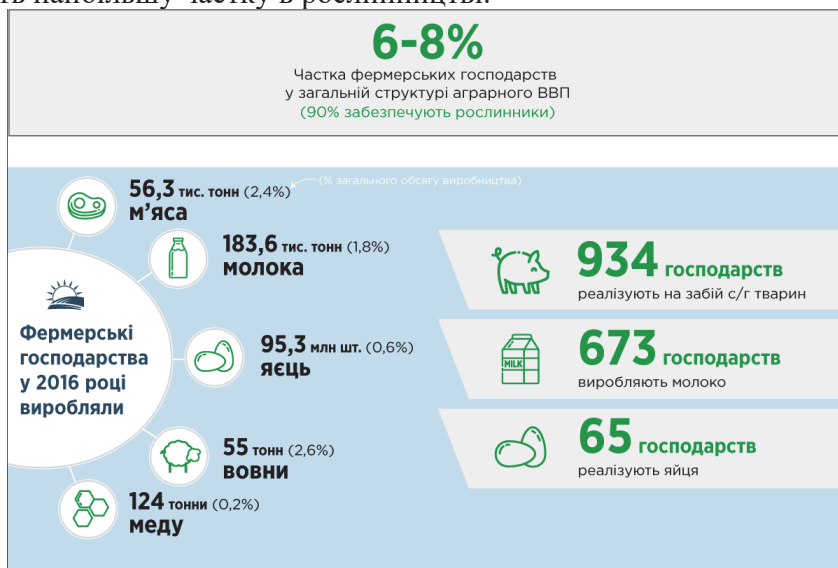

Рис.6 Частка фермерських господарств у структурі ВВП

Основні переваги фермерських господарств над іншими формами сільськогосподарських підприємств:

- висока мотивація та відповідальність фермера;
- орієнтація на збереження якості земельних ресурсів;
- структура управління;
- простота організаційної структури, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва та досягненню певних соціальних цілей;
- відсутність плінності кадрів та інших кадрових проблем;
- вищі прибутки і рівень рентабельності, ніж в інших сільськогосподарських підприємствах;
- максимізація якості продукції;
- швидкість і гнучкість реагування на потреби ринку.

За даними Державної служби статистики (від 1 листопада 2018 року), кількість діючих фермерських господарств становить 33682 одиниць. Вони обробляють 4, 439 млн. га землі. Тобто, на одне господарство припадає в середньому близько 131,7 га сільськогосподарських угідь. Близько 80% фермерських господарств обробляють земельні ділянки площею до 500 гектарів. За даними приведеними без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та частини зони проведення ООС найбільше господарств у поточному році зареєстровано на території Одеської, Миколаївської та Дніпропетровської областей 5090, 3830 та 3351 господарство. А найменша – у Рівненській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Чернігівській областях рис. 7

Рис. 7 Фермерські господарства по областях України

По більшій частині країни кількість господарств зменшувалася, проте десять регіонів та Київ таки зуміли наростити кількість фермерських господарств. Серед таких областей Дніпропетровська, Львівська, Полтавська,

Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська.

Найістотніше побільшало господарств на Полтавщині, там за рік додалось 92 господарства, нині їх кількість 1941 одиниць, площі земель зросли з 223,2 тис. га до 232 тис. га. Плюс 69 господарств на Харківщині з 1195 до 1264, а площі земель скоротилися з 266,6 тис. га до 252,4 тис. га. Прирости відбулися на Черкащині (+61 господарство) досягнувши кількості 1345, площа угідь нині 152,4 тис. га проти 147 тис. га. Плюс 48 на Хмельниччині, кількість господарств там зросла з 1365 до 1413, площа земель становить 135,8 тис га проти 129,1 тис га роком раніше. На 6 фермерських господарств побільшало і у Києві, нині їх там 22 проти 16 роком раніше, площа земель 0,4 тис. га.

З метою подальшої розбудови системи фермерських господарств необхідно:

- всебічне стимулювання розвитку кооперації на селі;
- запровадження системи знижених ставок орендної плати для новостворених підприємств та підприємств, що займаються інноваційною діяльністю;
- поліпшення умов кредитування та залучення фінансових ресурсів через систему аграрних розписок, пільгове кредитування фермерів банківськими установами;
- державні програми виділення цільових коштів для придбання техніки, обладнання, будівництва виробничих та обслуговуючих об'єктів.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Фермерське господарство, приватизація, агрохолдинг, холдингова компанія, асоціації, корпорації, кооперативи, концерни, консорціуми, господарське товариство, сільськогосподарський кооператив.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть форми власності в сільському господарстві та охарактеризуйте їх, вкажіть відмінності.
2. Категорії господарств в аграрному секторі.
3. Підприємство як форма господарювання.
4. Особисте селянське господарство.
5. Порядок створення фермерського господарства.
6. Особливості діяльності фермерських господарств.

7. Основні переваги фермерських господарств над іншими формами господарювання.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Залежно від форм власності Господарським кодексом України передбачено функціонування підприємств таких видів: приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності); комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; державне підприємство, що діє на основі державної власності; підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

- a) Так.
- b) Ні.

2. До недержавних сільськогосподарських підприємств відносять: господарські товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, приватні підприємства, підсобні господарства несільськогосподарських підприємств, міжгосподарські підприємства, фермерські господарства.

- a) Так.
- b) Ні.

3. Юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками це :

- a) Господарське товариство.
- b) Сільськогосподарський кооператив.
- c) Фермерське господарство.

4. Юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування це:

- a) Господарське товариство.
- b) Сільськогосподарський кооператив.
- c) Фермерське господарство.

5. Формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону є:

- a) Господарське товариство.
- b) Сільськогосподарський кооператив.
- c) Фермерське господарство.

6. Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому майном згідно з Господарським кодексом України та іншими законами, прийнятими відповідно до нього.

а) Так.

б) Ні.

7. Корпорація – це:

а) Тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети.

б) Договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

с) Статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

8. Консорціум – це:

а) Тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети.

б) Договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

с) Статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

9. Холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

а) Так.

б) Ні.

10. Агрохолдинг – це:

а) Компанія, яка володіє контрольним пакетом акцій або частками в паях інших (дочірніх) організацій, при цьому отримуючи можливість контролю та управління ними, або ж своєрідне соціально-економічне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників у цілях більш ефективного ведення агробізнесу.

б) Акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

11. У системі АПК функціонують і такі організаційно-правові форми господарювання як фермерські господарства, підсобні господарства промислових та інших підприємств і організацій, спільні підприємства, різні господарські товариства, спілки селян, асоціації, малі підприємства.

- a) Так.
- b) Ні.

12. Формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення даного господарства, відповідно до закону є:

- a) Особисте селянське господарство.
- b) Фермерське господарство.

13. Право на створення фермерських господарств має кожний дієздатний громадян України, який досяг 18-річного віку, виявив таке бажання та пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства.

- a) Так.
- b) Ні.

14. Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, яким виповнилось 14 років, та інші родичі, які об'єднались для роботи в цьому господарстві.

- a) Так.
- b) Ні.

15. Новоствореним фермерським господарствам протягом трьох років надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

- a) Так.
- b) Ні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закону України “Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі”
2. Законі України «Про холдингові компанії в Україні»
3. Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 № 973-IV
4. Закон України “Про оренду землі»
5. П'ять цікавинок для фермерів: ексклюзивно від законодавця <http://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/pyat-cikavinok-dlya-fermeriv-eksklyuzivno-vid-zakonodavcya.html>
6. <http://minagro.gov.ua/node/25292>
7. http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2017/ks_opfg/ks_opfg_031_7.htm

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди між юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону.

Асоціації – договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-кого з її учасників;

Корпорації – договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

Консорціуми – тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

Концерни – статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

12.1 Кооперативи як особлива форма підприємництва.

12.2 Кластеризація в аграрному виробництві.

12.1 Кооперативи як особлива форма підприємництва

В умовах сучасних інституційних змін набувають особливої соціально-економічної значимості питання удосконалення механізмів державного регулювання в сфері кооперативних відносин на селі, як чинника активізації коопераційних процесів у контексті нарощування потенціалу сільської економіки, забезпечення комплексного розвитку сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності в якості об'єкта сучасної державної регіональної політики [15].

В Україні для успішної діяльності сільськогосподарських кооперативів сформовано достатнє нормативно-правове поле. Зокрема, це:

- ✓ Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087;
- ✓ Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 20.11.2012 № 5495;
- ✓ Закон України «Про споживчу кооперацію»;
- ✓ Закон України «Про кредитні спілки»;
- ✓ Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів»;
- ✓ Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»;
- ✓ Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»;
- ✓ Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах»;
- ✓ Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.;
- ✓ Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва»;
- ✓ Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» від

21 травня 2013 року № 315;

✓ Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Примірнього статуту сільськогосподарського виробничого кооперативу» від 08 січня 2014 року № 1;

✓ Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» від 30 жовтня 2013 року № 643.

Кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування;

Виробничий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку;

Обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу;

Споживчий кооператив (споживче товариство) – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів.

Таблиця 2

Кількість кооперативів в Україні станом на 1 жовтня 2019 року*

№ п/п		Роки					Відхилення, +/-
		2015	2016	2017	2018	2019	
1	Кооперативи з них:	33854	29635	25677	26388	26841	-7013
2	виробничий	2601	2652	2322	2311	2256	-345
3	обслуговуючий	20564	17865	17363	18103	18555	-2009
4	споживчий	805	722	730	745	747	-58
5	сільськогосподарський виробничий	1192	1072	998	998	992	-200
6	сільськогосподарський обслуговуючий	1031	926	945	1012	1048	17

**Джерело: таблиця сформована за даними Державної служби статистики України [21]*

Основні принципи кооперації:

- добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації;
- соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва;
- рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- вільного вибору напрямів і видів діяльності;
- демократичного контролю за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

Залежно від виду діяльності сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші.

До **переробних** сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, що виробляється членами таких кооперативів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо).

Заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють, зокрема, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги.

Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу.

У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи надають своїм членам й інші послуги, зокрема технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів – виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями.

За оперативними даними структурних підрозділів агропромислового розвитку облдержадміністрацій кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні станом на 01.01.2019 становить 1097 одиниць (далі - СОК). Протягом 2010-2016 рр. їх кількість зросла на 448 одиниць.

Із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність лише 589 одиниць, тобто 54%.

У загальній кількості кооперативів, що здійснюють діяльність по 26% займають молочарські кооперативи, і кооперативи з обробітку землі та збирання врожаю – їх в Україні працює 151 і 152 кооперативи відповідно. 23% діючих кооперативів (141 кооператив) займаються наданням інших послуг. Частка у 13% належить плодоовочевим кооперативам, яких в Україні працює 76. І по 6% доводиться на зернові та м'ясні кооперативи, яких діє 35 і 34 кооперативи відповідно.

За видами діяльності 589 діючих СОК розподілились на наступні частки: половина з діючих кооперативів 298 є багатофункціональними; чверть – 149 кооперативів займається заготівельно-збутовою діяльністю; 4% – 25 кооперативів займаються переробкою; 3% – 16 кооперативів є постачальницькими; 17% – 101 кооператив надає інші послуги.

Цими кооперативами станом на 01.01.2019 року об'єднано 24,8 тис. осіб, створено на селі 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 голів ВРХ, з яких: 16953 голови корів та 4188 – голів свиней, реалізовано 48,7 тис. тонн молока, 2,8 тис. тонн зерна, 0,2 тис. тонн м'яса, 3,2 тис. тонн плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис. гривень [5].

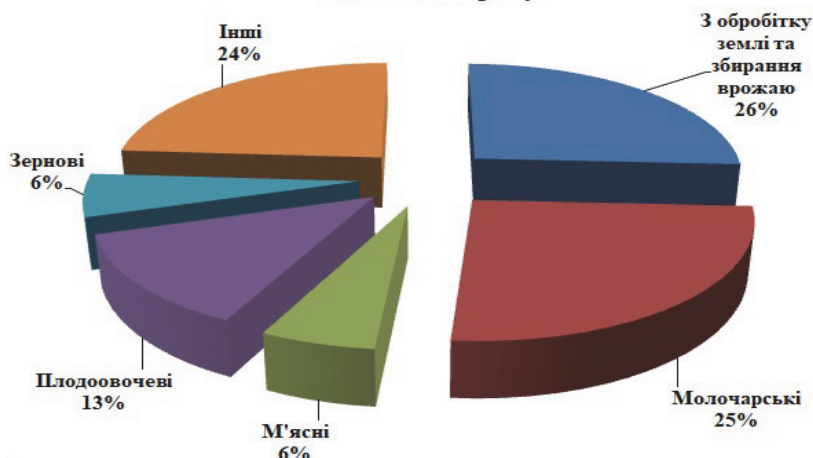

Рис. 8 Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за напрямками діяльності станом на 1 січня 2019 року

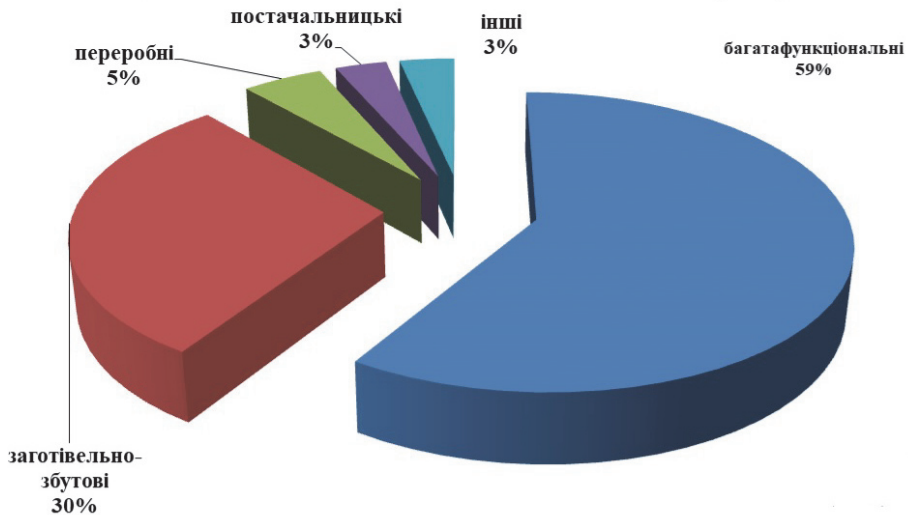

Рис. 9 Структура Сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за видами діяльності станом на 1 січня 2019 року

Кооперативи є потужним методом розвитку та підтримки сільськогосподарської галузі в багатьох країнах світу. Аграрні кооперативи не є новиною для України, адже існували на території нашої країни ще сторіччя тому.

Першим кооперативним утворенням в Україні було харківське Споживче товариство, започатковане у 1864 році. В березні 1917 року Центральна Рада ухвалила закон «Про кооперацію», згідно з яким створювалась нова правова основа для діяльності кооператорів, а вже в травні в Києві відбувся перший Український кооперативний з'їзд. Рік потому на території України працювали понад 22 тис кооперативних товариств, в цій сфері було задіяно більш ніж 11,6 млн. осіб. Занепад кооперативів в Україні стався з приходом до влади більшовиків [17].

Варто нагадати, що в історії України приклади успішної сільськогосподарської кооперації є. Так, у середині 19 століття Фрідріх Райффайзен створив першу касу взаємодопомоги, чим започаткував сільську споживчу кооперацію. Кредитні каси «райффайзенки» працювали і у великих селах Західної України: на кінець 1937 р. їх уже налічувалося 543. Керівним органом кредитних кооперативів Західної України був «Центробанк» – кредитний кооператив другого ступеня. Його членами були, в основному, кооперативи. «Центробанк» поступово перетворювався на центральну касу української кооперації, фінансував закупівельно-збутову, молочарську кооперацію тощо [5].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у Вінницькій області є 4 приклади успішних кооперативних утворень у Крижопільському, Барському та Мурованокуріловецькому районі (табл. 3).

Таблиця 3

Приклади кращих практик діяльності малих суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі Вінницької області*

Назва, дата створення суб'єкта господарювання	Організаційно-правова форма суб'єкта господарювання та вид діяльності	Короткий опис досягнень господарювання суб'єкта
СОК «Вільшанський колосок» с. Вільшанка Крижопільського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 26 домогосподарств, які нараховують 44 особи. Працевлаштовано 4 особи.
СОК «Сад Семіраміди» с. Шипинки Барського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 21 домогосподарства, які нараховують 68 осіб.
СОК «Іванівські куркулі» с. Іванівці Барського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 21 домогосподарства, які нараховують 72 осіб. Працевлаштовано 3 особи.
ТОВ «Тріада – МК» смт. Муровані Курилівці, Мурованокуріловецького району	Товариство з обмеженою відповідальністю, код за КВЕД 01.25 „Вирощування ягід, горіхів та інших фруктів”	В 2012 році закладено сад та ягідники на площі 170 га. В 2016 році запроваджено нову практику надання саджанців смородини 30 домогосподарствам.

**Джерело: таблиця сформована за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України*

Створення кооперативів у Вінницькій області стимулюється, в основному, за рахунок іноземних інвесторів.

Створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Крижопільському та Барському районах фінансувалось за рахунок спільного проекту ЄС та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду – III». Вартість одного такого проекту – 40 тис. доларів США.

Також діє проект «Розвиток можливостей кооперативу для захисту правових та економічних інтересів особистих селянських господарств, а також розширення асортименту молочної продукції для задоволення потреб соціальної сфери Томашпільського району». Загальний бюджет проекту – 480 тис.євро.

Кредитування діючих та новостворених сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з обласного бюджету у 2015 році становило 1 млн.грн. Обсяг фінансування часткового відшкодування вартості закуплених доїльних установок або холодильників у 2015 році з обласного бюджету становив 1 млн. грн. Право на відшкодування мають фізичні особи, які утримують 5 і більше корів. Розмір відшкодування – 50 %, але не більше як 5000 гривень за одиницю.

Це фінансування передбачене в рамках Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016-2020 роки. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, запланований на рівні 53800 тис. грн. Згідно прогнозу, планується створити понад 20 кооперативів в рік у Вінницькій області.

Кооперативи родом із далекого англійського минулого: саме у Великій Британії в 1844 році люди об'єдналися задля спільного господарювання та захисту своїх соціальних прав. Майже через два століття Генеральна асамблея ООН проголосила 2012-й Міжнародним роком кооперативів: це означає прискіпливу увагу урядів різних держав до кооперативної форми господарювання, яка є ефективною в різних суспільно-економічних формаціях. Вдумайтеся в цифру: мільярд жителів планети у 98 країнах називають себе кооператорами [18, 10].

У глобальному масштабі до кооперації наразі залучено майже 1 млрд. людей – фактично, це кожний сьомий мешканець планети. Членами Міжнародного кооперативного альянсу є 292 організації з 95 країн світу. Загальний оборот кооперативних підприємств становить \$2,2 трлн, а ще вони є роботодавцями для більш ніж 250 млн. людей.

Доля кооперації в збуті сільськогосподарської продукції в Японії складає 90 %. У Канаді 40 % населення мають членство мінімум в одному кооперативі. А у Новій Зеландії кооперативи виробляють 95 % усієї молочної продукції [17].

Кооперація у США – це переробка молока (82%), збут продукції (30%), виробництво цукру (51%), оптові ринки худоби (40%), постачання добрив (45%) та пального (44%).

В Україні кооперативи забезпечують менше 1 % продовольчого ринку. До кооперації долучено не більше 0,3% сільського населення, тоді як в Італії цей показник сягає 20%, у Польщі – 27%, у Франції – 40% (у Франції 75% усіх фермерських господарств згуртовані в кооперативи, що й визначає їхню провідну роль на ринку збуту продукції).

Що стосується європейських країн, то, наприклад, аграрні кооперативи Франції мають другу найбільшу в світі систему банківських і кредитних установ – Credit Agricole.

Цукровий завод Cristal Union – це кооператив, який охоплює 8 заводів, розміщених у бурякових зонах Франції, які щорічно виробляють 700 000 тонн цукру, 1,6 млн. гектолітрів харчового спирту та 1,5 млн. гектолітрів паливного етанолу. У кооператив Cristal Union входять 6000 тис. фермерів (понад 6000 тис. фермерів).

Така кооперативна форма співпраці дає можливість заводам безперебійно отримувати сировину за цінами, дещо нижчими від ринкових (цукровий буряк 25-30 євро за тону, пшеницю 150-160 євро за тону). А фермери мають позбавлені проблеми пошуку місць збуту, мають гарантований збут своєї продукції і вчасно отримують кошти за вирощену продукцію.

Найбільший європейський молочний кооператив сьогодні – Friesland Campina, членами якого є понад 14 тис. фермерів Голландії, Бельгії та Німеччини, він має обіг 10,3 млрд. євро. Цей кооператив забезпечений потужною матеріально-технічною базою для збирання, зберігання і переробки молока, має повний цикл виробництва і збуту продукції, яку реалізує значній кількості споживачів [7].

У німецькій глибинці вивезенням сміття займається саме кооператив.

Через систему кооперативів, реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95%. Практично 90% молокозаводів у країнах ЄС та Північної Америки є кооперативними. Через свої кооперативи фермери продають понад 60% оливкової олії в Іспанії та Греції, 69% м'яса у Фінляндії, 72% фруктів та овочів у Бельгії, 95% вирощених квітів у Нідерландах, понад 50% зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а безпосередньо товаровиробникам. У Франції близько 520 тис. працівників зайнято у кооперативах і їх річний товарообіг становить у середньому 77-80 млрд. євро, а на збут припадає близько 60% сільгосппродукції. Переробно-збутову діяльність там ведуть 3500 сільськогосподарських кооперативів. За рахунок переробних кооперативів у Франції покривається 40-45% загального обсягу продукції. У Франції та скандинавських країнах дев'ять із десяти фермерів є членами обслуговуючих кооперативів [15].

Аналізуючи досвід інших країн, слід зазначити, що кооперація допомогла і Китаю, і Кореї за кілька років подолати бідність і вийти на рівень країн, які найбільш стрімко розвиваються. Сьогодні

кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому і зовнішньому ринках понад 90 відсотків виробленої сільськогосподарської продукції.

У Нідерландах, як відомо, аграрна галузь – одна з найефективніших у світі. І це завдяки тому, що понад 100 тис. фермерських господарств об'єднані в кооперативи. Їхні інтереси обслуговують провідні університети. Кооперативи інвестують у виведення перспективних сортів, створення технологій, розробку нового ефективного обладнання. Знамениті голландські квіти – це теж продукт роботи кооперативів [1].

Кооперативи забезпечують своїм членам:

✓ можливість формування великих товарних, в тому числі експортних, партій товару;

✓ економію трансакційних витрат (включають витрати на одержання необхідної інформації про ціни та якість товарів, а також витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та укладенням угод, контролем за їх виконанням і юридичним захистом прав власника);

✓ власний контроль за рухом продукції на усіх ланках маркетингового ланцюга (від виробника до кінцевого споживача);

✓ формування партій товару для конкретного замовника за вимогами стандартів і технічних умов сертифікації продукції та з урахуванням можливостей допоміжної інфраструктури, в тому числі експортної;

✓ адекватне реагування на сигнали ринку та митно-тарифні і нетарифні регуляторні заходи держави, що вживаються нею з метою захисту внутрішнього ринку і гарантування національної продовольчої безпеки в цілому;

✓ уникнення надмірної кількості посередницьких структур між сільськогосподарськими товаровиробниками і кінцевими споживачами, що сприяє формуванню конкурентоспроможної ціни на продукцію.

Стримуючі фактори розвитку малого підприємництва на селі:

- недосконала законодавча база;
- відсутність належної підтримки або обмежений доступ до державної підтримки, незацікавленість у створенні та розвитку кооперативного руху;
- порушення прав в частині земельного законодавства;
- слабка власна матеріально-технічна база;
- недостатність власних фінансових ресурсів;
- відсутність вільного доступу до агросервісних послуг (зберігання, переробка і збут виробленої продукції);
- недостатній рівень знань та поінформованості.

Можливості кооперативних структур щодо покращення конкурентоспроможності малих та середніх виробників:

- оптова закупівля засобів виробництва;
- об'єднання зусиль членів кооперативу у сфері продажу та доставки виробленої продукції;
- спільна власність на обладнання, техніку та устаткування;
- полегшення доступу до фінансово-кредитних ресурсів;

- отримання консультаційних послуг та інформації щодо ситуації на ринку;
- лобювання захисту інтересів на національному та регіональному рівнях;
- спрощення доступу до ринку збуту продукції;
- підвищення якості продукції;
- зменшення витрат та збільшення доходів членів кооперативу;
- сприяння зайнятості сільського населення;
- формування навичок самоврядування та ефективного господарювання на селі [1].

Одним з ключових факторів, які гальмують розвиток сільськогосподарської кооперації, є недосконалість чинного законодавства, яким регулюється діяльність кооперативів та його розпорощеність.

Доцільно здійснити системне узгодження вітчизняного законодавства в контексті євроінтеграційного розвитку сільськогосподарської кооперації. Концептуальною основою перспективної модернізації податкового, бюджетного, цивільного, господарського законодавства має бути пріоритетне закріплення і збереження кооперативних принципів та цінностей, визначених «Рекомендаціями про сприяння розвитку кооперативів» Генеральної конференції Міжнародної організації праці та підтримуваних Міжнародним Кооперативним Альянсом.

В умовах формування єдиного європейського правового порядку в Україні вкрай важливим є виявлення та усунення колізій і протиріч, що гальмують розвиток кооперативних процесів на селі.

У 2009 році було започатковано цільову державну програму підтримки кооперації на селі, що у свою чергу спричинило ріст кількості кооперативів одразу на 30%. Програма так і не була реалізована через зміну уряду, через що кількість кооперативів у 2010 році скоротилась з 1419 до 1401. Фінансова підтримка кооперативів була відновлена у 2011 році. Її обсяг у 2013 році скоротився у 8,5 раз, що також спричинило хвилю закриття сільськогосподарських кооперативів.

Річ у тім, що з 1 січня 2017 року набувають чинності зміни у кінцеві

положення закону «Про безпеку і якість харчових продуктів», які гармонізують вітчизняне законодавство зі стандартами ЄС і ВТО. Зокрема, вони зобов'язують селян не забивати худобу самостійно, а везти на спеціальні бійні, а молоко – збирати і переробляти виключно промисловим способом, що ніби мало б стимулювати розвиток кооперативних відносин на селі [7].

Проте, запроваджена у 2017 році нова система державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (прямі бюджетні дотації) щонайменше є не комплексною та такою, яка не сприятиме розвитку малого та середнього виробника, розвитку сільськогосподарської кооперації на селі.

Поточний державний бюджет не передбачає виплати дотацій на кожен кілограм проданого молока за рахунок повернення ПДВ. Це має негативний вплив на сектор, адже дотації на кілограм проданого молока виплачувалися лише сільськогосподарським товаровиробникам. Обслуговуючий кооператив не є товаровиробником, тому він не може отримувати такі дотації. Це істотно обмежувало можливості кооперативу, змушувало його використовувати різні обхідні схеми. Зараз, із припиненням виплати дотацій, кооперативи фактично отримали рівні можливості з іншими операторами ринку сирого молока, оскільки ці дотації скасували для всіх [15].

Безперечно, сільськогосподарські обслуговуючі та виробничі кооперативи в Україні мають величезний потенціал, який ми тільки починаємо використовувати. Сьогодні, на жаль, констатуємо в Україні зниження питомої ваги малого та середнього самозайнятого фермерства на користь індустріалізованого виробництва. Це призводить до підвищення залежності від великого капіталу та суттєво знижує передбачуваність і прогнозованість аграрного виробництва. Але всі ми усвідомлюємо, що середньотоварні виробники – найцінніша частина держави. Одним із стратегічних напрямів вирішення проблем галузевого характеру та збільшення внеску економіки у соціальну інфраструктуру села є розвиток всіх видів кооперації на селі. Кооперативи у різних формах сприяють якомога повнішій участі всього населення у розвитку сільських територій; їх значення полягає у створенні робочих місць, мобілізації ресурсів, залученні інвестицій. Тому необхідно на державному рівні закріпити програму посилення стимулюючої політики держави щодо розвитку малих форм на селі та їх кооперації.

Отже, підтримка діючих та створення нових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як важливої соціально-економічної інституції підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, активного розвитку сільських територій та підвищення рівня якості життя сільського населення в цілому, є стратегічно необхідною складовою формування державної аграрної політики України, ключовим механізмом самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та залежності від них, сприяє більш ефективній реалізації ресурсного потенціалу країни [1].

12.2 Кластеризація в аграрному виробництві

З англійської мови термін “cluster” перекладається як пучок, група, гроно, купа, скупчення. Кластерна теорія активно розвивається з 90-х рр. ХХ ст., її основоположником вважається лауреат Нобелівської премії М.Портер.

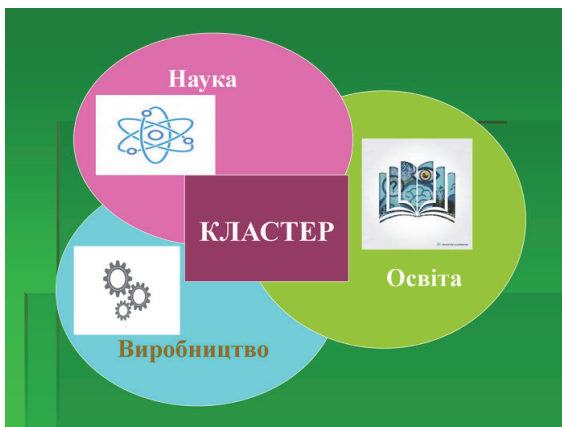
Кластер – це географічно близька група пов'язаних підприємств і взаємодіючих інститутів у специфічній галузі, що поєднані спільностями і взаємодоповненнями [8].

Відповідно до чинного законодавства України "кластер" підпадає під класифікацію "інноваційна структура". Порядок створення та функціонування інноваційних структур

регламентується Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів" від 22.05.1996 р. №5492 [14].

У світовій практиці кластерна модель виробництва набула значного поширення, оскільки забезпечує створення конкурентоспроможної, інноваційно- та інвестиційно привабливої економіки, кінцевим результатом якої є підвищення рівня та якості життя населення. Класична наука і досвід світової економіки свідчать, що об'єднання трьох складових – підприємств-лідерів (їх визначають, як правило, за можливістю експортувати власну продукцію) та постачальників сировини, матеріалів – забезпечує прорив у сфері, де створено кластер [11].

Кластери створюються з урахуванням потреб на основі використання наявних можливостей підприємств та скоординованих зусиль усіх зацікавлених сторін на різних рівнях бізнесу і громади за обов'язкової підтримки органів влади відповідно до соціальних та екологічних вимог. Ключовими чинниками формування кластерної моделі стали історичні обставини, зміни

й жорсткі вимоги попиту, незадіяні ресурси ринку праці, пропозиції спеціалізованих видів матеріальних витрат, наявності постачальників та взаємозв'язаних галузей, технологічні спилвери (перенасиченість продукцією та інноваціями), випадкові події [12].

Серед країн, де кластери набули найбільшого поширення, можна виділити Бельгію, Данію, Німеччину, Фінляндію, Швецію, Нідерланди, Великобританію та країни Балтії. Всі кластерні формування базуються на активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, удосконаленні виробничих, технологічних та організаційних процесів підприємств харчової та переробної галузей. Вони представляють собою мережі для стратегічної співпраці між компаніями-виробниками продуктів харчування [8].

Рис. 10 Модель агропромислового кластера

На відміну від звичайних форм коопераційно-господарських взаємодій малого, середнього і великого бізнесу кластерні системи характеризуються такими **особливостями**:

- стійкістю господарських зв'язків господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи, з домінуючим значенням цих зв'язків для більшості її учасників;
- довготривалою координацією взаємодій учасників системи в рамках її виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості [9].

Учасники кластера отримують від співпраці наступні **позитивні ефекти**:

- зниження трансакційних витрат (витрати, пов'язані з веденням переговорів, укладанням контрактів, витрати на маркетингові дослідження);
- налагоджена ефективна система постачання;
- полегшений доступ до ринків збуту, гарантований збут для учасників, що виконують функцію постачання;
- обмін досвідом та інноваціями між учасниками кластеру;
- підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок створення замкнутого технологічного циклу її виробництва;

– як наслідок вищенаведених ефектів – підвищення конкурентоспроможності кожного учасника кластеру, видів економічної діяльності та території функціонування кластера [4].

Практика функціонування кластерних організаційних структур свідчить про значні соціально-економічні вигоди, що забезпечуються визначальними чинниками формування кластерної моделі виробництва та різними видами одержаних ефектів, що впливають на прибутковість бізнес-одиниць кластерного об'єднання, підвищення рівня використання потенціалу підприємств, галузі, території й сприяють їхній інвестиційній привабливості.

Таблиця 4

Фактори формування кластерних переваг [12]

Переваги кластерної взаємодії	
<i>визначально-забезпечувальні</i>	<i>Результативні</i>
Взаємозв'язок підприємств, що забезпечує тісну системну взаємодію факторів виробництва та зумовлює виникнення явища емерджентності - появи нової якості, відмінної від властивостей всіх елементів об'єкта (поодиноких намагань)	Ефект синергії як результат орієнтації діяльності всіх суб'єктів системи на нестатки споживачів завдяки належному плануванню, координуванню й організації їхньої взаємодії у процесі спільного підприємництва та кооперування
Співробітництво на контрактних засадах; оптимізація інформаційної мережі й оперативність інформаційної системи, конкуренція на основі технологічних інновацій	Ефект масштабу виробництва – основу якого становлять ядро інноваційного кластера для виробництва визначеного виду продукції
Спільність і взаємовідповідальність діяльності; високий рівень ділової довіри і кадрового потенціалу; гнучкість виробничого потенціалу.	Ефект охоплення, що виникає за умови існування факторів виробництва, які використовуються одночасно для виробництва кількох видів продукції

Передумовою формування кластерних об'єднань є розробка та реалізація цілої низки заходів (рис.11) [15].

Рис. 11. Передумови створення кластерних об'єднань [15]

Ці заходи необхідні для розуміння та зіставного порівняння регіональних економік, визначення можливості залучення суб'єктів господарювання до кластерного утворення та сприяння співробітництву між ними, для ефективної організації роботи кластеру та надання послуг учасникам кластеру, для розбудови спеціалізованої робочої сили та

стимулювання інновацій та підприємництва, для розвитку маркетингової діяльності та пошуку можливостей для брендингу регіонів та стимулювання та реалізації інвестиційної діяльності із розподіленням ресурсів та інвестицій [15].

Передумовами виникнення аграрно-промислового кластера в економіці є:

- структура підприємництва, що історично склалася в регіоні;
- наявність досить тісних кооперативних зв'язків між господарюючими суб'єктами у сфері виробництва, переробки, кредитування, збуту сільськогосподарської продукції;
- індустріально-аграрний профіль регіону, самодостатня забезпеченість земельними і трудовими ресурсами;
- схильність населення до залучення у сільськогосподарське виробництво, що знаходить своє віддзеркалення в досить поширеному і ефективному функціонуванні господарств населення;
- мінімальні витрати на впровадження сучасних технологій при формуванні і розвитку кластера даного типу в регіоні;
- інфраструктура, що склалася, яка вимагає модернізації, але не штучне формування її на «порожньому» місці;
- регіональний проект стійкого розвитку сільських територій областей, але при цьому кластер передбачає комплексний і системний підхід, робить акцент не на адміністративний ресурс, а на ініціативу, зацікавленість підприємницьких структур, їх об'єднань, асоціацій.

Механізм створення кластеру включає:

- аналіз і оцінку стану економіки України з метою виявлення територій (районів) регіону, які могли б стати потенційними точками (центрами) зростання;
- розкриття спонукальних мотивів розвитку регіональної економіки через створення кластера;
- визначення цілей інтеграції господарюючих суб'єктів у кластер і обґрунтування поточних завдань;
- розробку організаційного проекту кластера, що включає визначення форми спеціалізації, визначення складу учасників, розробку структури управління кластером; формування механізму взаємодії кластера з адміністрацією області і відповідних районів;
- формування організаційно-правової бази (основи) створення кластеру;
- формування систем фінансово-кредитних відносин з потенційними інвесторами;
- техніко-економічне обґрунтування організаційного проекту кластера;
- визначення ефективності функціонування створюваного кластеру.

У світовій практиці функціонування кластерів виділено 6 моделей (рис. 2, таблиця 2): італійську, японську, фінську, північноамериканську, індійську (китайську) та радянську моделі. Але їх можна умовно групувати за європейським, американським та японським напрямками [15].

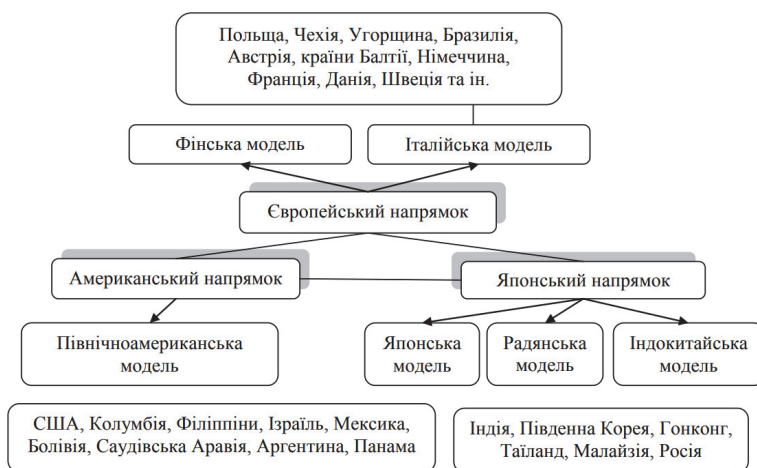

Рис. 13. Групування моделей кластеризації за напрямками [15]

У науковій літературі та практиці господарювання пропонуються різні підходи до класифікації кластерних структур. М. Портер не дає точної класифікації кластерів, однак вказує, що вони можуть бути залежно від стадії свого життєвого циклу розвиненими, новими (що створюються), такими, що упрочнилися, й гаснучими.

Залежно від виду інтеграції М. Портер виділив [13]:

- вертикально інтегровані кластери, складені з галузей промисловості, які зв'язані через відносини покупця-продавця;
- горизонтально інтегровані кластери, що включають галузі промисловості, які могли б розділити загальний ринок кінцевого продукту, використовувати загальну технологію або навички робочої сили та однакові природні ресурси.

Таблиця 5

Національні моделі кластеризації економіки [2]

Назва	Суть
Італійська модель	Промисловий кластер складається з великої кількості малих фірм, які об'єднуються в різні асоціації для підвищення своєї конкурентоспроможності; особливістю італійської кластерної моделі є те, що вона включає у себе переважно малі та середні моделі, значною є роль держави, хоча кластери Італії дуже рідко виникають з ініціативи великого капіталу чи держави
Фінська модель	Кластер має високий рівень інтернаціоналізації бізнесу та інновацій кластерний підхід у Фінляндії став досить популярним після того, як він уперше був використаний для розробки промислової політики країни у 1991–1993 рр. у результаті проведеної в 1990-ті роки роботи економіка Фінляндії повністю перейшла від підтримки базових галузей, що повільно ростуть, до галузей та кластерів, що розвиваються на основі високих технологій. Спеціалістами інституту дослідження економіки Фінляндії з використанням методів аналізу таблиць «витрати-випуск» були ідентифіковані десять основних кластерів: лісовий, інформаційний та телекомунікаційний, металургійний, енергетичний, бізнес-послуг,

	охорони здоров'я, машинобудівний, харчовий, будівельний.
Шотландська модель	Передбачає існування центрального ядра – великої компанії або декількох компаній, яке об'єднує навколо себе невеликі (малі або середні) фірми. Така модель допускає активне залучення іноземного капіталу, який і є основою формування центру кластера у вигляді підприємств з іноземними інвестиціями
Японська (азіатська) модель	У кластері існує фірма-лідер, яка має високий масштаб виробництва та інтегрує велику кількість постачальників на різних стадіях технологічного ланцюга; кластери складають основу державної інноваційної системи. Японська модель кластерів відрізняється ефектом спеціалізації та слабкою оперативною діяльністю. японська система кейрецу (система, при якій виникають об'єднання великої материнської компанії і середніх та малих підприємств у рамках структури субпідрядних відносин у виробництві продукції) характеризується багатопаровими та багаторівневими об'єднаннями підприємств, орієнтованими на обслуговування виробничого циклу головної компанії та поєднаних між собою технологічними зв'язками
Індо-китайська (східна) модель	Основну роль відіграють прямі іноземні інвестиції, які приносять сучасні технології, інвестиції і дають вихід на світові ринки
Північно-американська модель	Найбільш сильно виражена конкуренція між фірмами, більшість взаємозв'язків опосередковуються ринком; американська модель розвитку кластерів спрямована на підвищення конкурентоспроможності в глобальному масштабі на базі переваг, що ґрунтуються на науково-технологічних досягненнях та інноваціях. Особливість американської моделі конкурентоспроможності полягає в сумісній діяльності державних структур, промислових підприємств та академічних організацій
Пострадянська модель	Ринкові відносини і конкуренція зведені до мінімуму, виробництво сконцентровано на великих компаніях; найбільш успішно програма кластероутворення реалізується в Казахстані, де група американських консультантів на чолі з М. Портером провела значні дослідження економіки країни та визначила найбільш перспективні кластери. Стратегією індустріально-інноваційного розвитку республіки Казахстан на 2003–2015 рр. визначені кластерні ініціативи, реалізація яких буде спрямована на розвиток промислового потенціалу та підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі інноваційного об'єднання всіх учасників кластеру

Н. Ягодіна узагальнила існуючі підходи й провела систематизацію кластерів за наступними ознаками [19]. Наведена на рис. 14 класифікація характеризує тільки ознаки, за якими можуть різнитися кластери, але не їхні типи залежно від цих ознак.

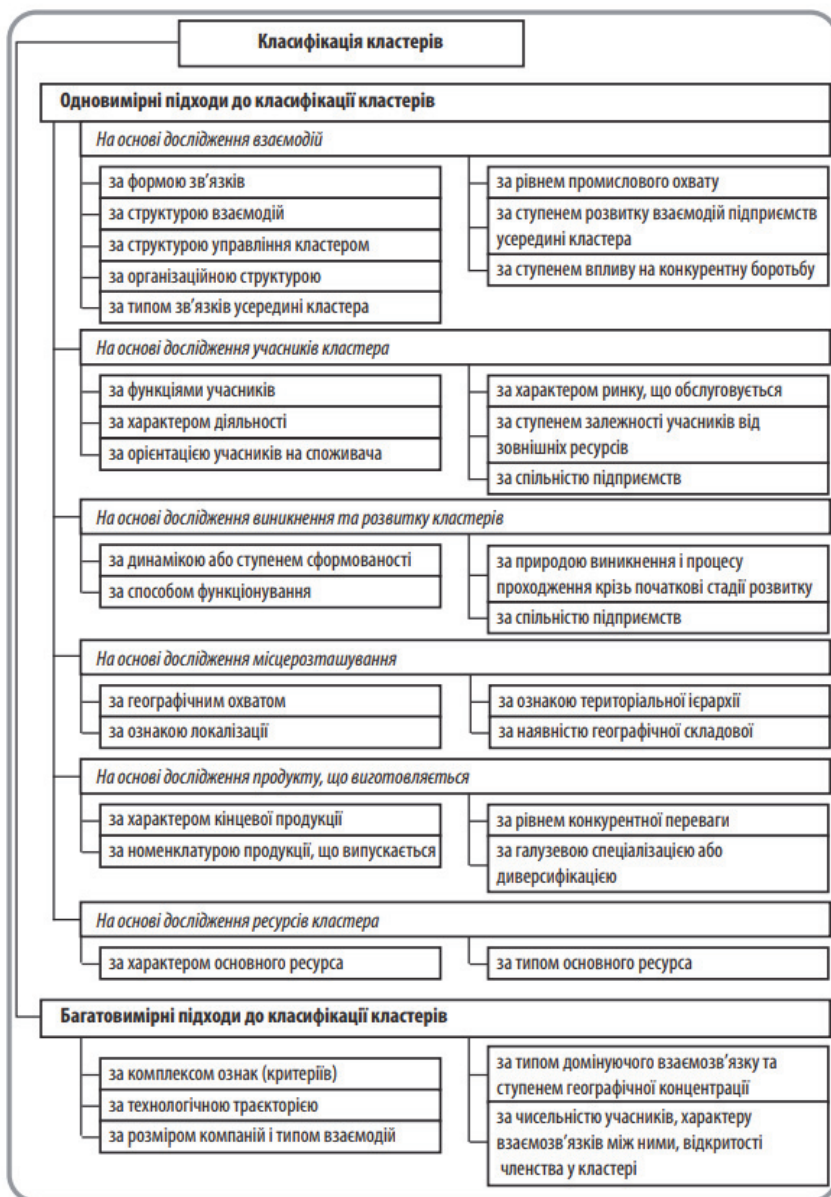

Рис.14 Класифікація кластерів [19]

Розробка стратегічних напрямів формування регіональних кластерних структур в Україні обумовлена потребою забезпечення динамічного розвитку економіки країни в складних сучасних умовах. Концептуально кластеризація економіки базується на поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів і можливостей з метою зміцнення сфери матеріального виробництва і на цій основі підвищення життєвого рівня населення. Перші шість кластерів в Україні було сформовано в Хмельницькій області в 1998 – 2000 рр. при сприянні Асоціації «Поділля Перший» і міжнародних програм економічного відродження Подільського регіону з відповідною фінансовою підтримкою Агентства міжнародного розвитку США. У цей період були створені швейні, будівельні, харчові, туристичні, продовольчий кластери й кластер сільського туризму.

На сьогодні в Україні функціонує **близько 50 кластерів** у різних регіонах країни та галузях, а саме:

- Вінницька область: Вінницький переробно-харчовий кластер;
- Волинська область: лісовий та туристсько-рекреаційний кластери;
- Дніпропетровська область: національний інноваційний кластер «Нові машини»;
- Житомирська область: лісовий та туристично-рекреаційний кластери;
- Закарпатська область: транспортно-логістичний кластер;
- Запорізька область: інноваційний технологічний кластер «АгроБУМ», медовий кластер «Бджола не знає кордонів», харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє»;
- Івано-Франківська область: кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»;
- Київська область: національний інноваційний кластер «Енергетика сталого розвитку», національний інноваційний кластер «Технології інноваційного суспільства», національний інноваційний кластер «Інноваційна культура суспільства», національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування»;
- Львівська область: Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг;
- Полтавська область: регіональний кластер екологічно чистої продукції;
- Сумська область: регіональний кластер екологічно чистої продукції, Сумський будівельний кластер;
- Тернопільська область: інноваційно-інвестиційний кластер;
- Харківська область: Харківський технопарк «Технополіс» – кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер, ін.;
- Херсонська область: транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України».

Області України, в яких створення кластерів визначено регіональними стратегіями зображено на рис.15

Сьогодні в Україні існує два кластери підприємств харчової промисловості: Вінницький переробно-харчовий кластер та харчовий кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє» у місті Запоріжжя.

Рис. 15 Обласі України, в яких створення кластерів визначено регіональними стратегіями [19]

Розвиток аграрних кластерів в Україні ускладнюють наступні чинники:

- недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів і, як наслідок, відсутність підтримки кластерних ініціатив аграрних підприємств з боку держави;
- відсутність довіри між органами державної влади і бізнесом, а також між окремими компаніями, небажання компаній розкривати та ділитися внутрішньою інформацією через можливість зловживань та виникнення залежності від потужніших партнерів;
- можливість втратити право на одержання аграрним підприємством пілг та дотацій при будь-яких організаційних чи виробничих змінах (у т.ч. при входженні до кластеру);
- «відірваність» науки та освіти від аграрного виробництва: сільгоспідприємства не виступають замовниками на наукову та інноваційну продукцію, а продукція науково-дослідних установ не знаходить свого покупця серед товаровиробників;
- брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинутих країнах;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих аграрних кластерів в Україні.

Нормативно-правове регулювання діяльності кластерів. У діючих нормативно-правових документах щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності аграрних кластерів.

Водночас, підтримка розвитку кластерів, у т.ч. в аграрному секторі є одним з пріоритетів регіональної економічної політики. Розвиток аграрних кластерів визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів, зокрема:

✓ Стратегія розвитку Сумської області «Нова Сумщина – 2015» у якій основою для економічного розвитку області визначено розвиток кластерів АПК, спрямованих на формування замкнутого високотехнологічного агропромислового виробництва та на створення екологічно чистої конкурентоспроможної продукції;

✓ Стратегія підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери будівництва та сільського господарства. Кластер сільського господарства розвиватиме найбільш перспективні для області напрями: свинарство, птахівництво, плідівництво та овочівництво, що сприятиме розвитку сучасної переробки для створення продукції з високою доданою вартістю та дозволить збільшити її експорт;

✓ Стратегія соціально-економічного розвитку Чернігівської області, якою передбачено формування цілісних регіональних інфраструктурно-виробничих комплексів на основі кластерного механізму розвитку малого підприємництва за виробничо-технологічними та виробничо-збутовими ознаками, з використанням переваг територіального поділу праці на основі конкурентоспроможних профільних галузей регіонального виробництва (машинобудування й металообробки, лісової промисловості, переробних галузей АПК тощо);

✓ Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області, у якій серед основних завдань розвитку агропромислового виробництва, підвищення його потенціалу й ефективності йдеться про створення агропромислового науково-виробничого кластера на базі Регіонального агропромислового центру;

✓ Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області, у якій, серед іншого, до формування стратегічних цілей розвитку області включено інтеграцію роботи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ділових кіл для створення та функціонування кластерних систем за галузевими та функціональними пріоритетами соціально-економічного розвитку області (в машино- та приладобудуванні, деревообробній промисловості, туристично-рекреаційному та аграрному секторах, паливно-енергетичному комплексі та екопромисловій діяльності) та інших.

Світовий досвід розвитку кластерів. Успішне функціонування кластерів та їх ефективну державну підтримку демонструють Австрія, Індія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Фінляндія, Франція, США, Японія та інші країни.

Досвід країн ЄС свідчить (таблиця 3), що кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіону та держав. Економіка Фінляндії повністю кластеризована, у ній виділено 9 кластерів. Економіка Нідерландів розбита на 20 «мегакластерів», на основі функціонування яких визначено пріоритети інноваційної політики держави. У Данії функціонує 29 кластерів, у яких беруть участь 40 % усіх підприємств країни, які забезпечують 60 % експорту. В Австрії діють трансграничні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізуються зв'язки з Францією і Великобританією. У Німеччині створено промислові кластери. У Словенії прийнято стратегію зростання конкурентоспроможності промисловості, розроблено програму національного розвитку кластерів.

Близько 60 міждержавних, регіональних, національних, громадських організацій об'єднано в Європейський кластерний альянс, який функціонує на основі Європейського кластерного меморандуму.

Нині кластеризацією охоплено понад 70 % економіки розвинутих країн світу (табл. 3). Серед світових лідерів варто виділити в США – Силіконову Долину у сфері комп'ютерних технологій, в Данії та Швеції – кластер Долина Медікон, у Франції – авіаційну та космічну галузь, у Великобританії – Лондонський фінансовий сектор Сіті. Зарубіжний досвід створення та

В Італії функціонує 200 кластерів, які об'єднують 60 тис. підприємств, в основному малих, з кількістю зайнятих 600 тис. осіб.

Інноваційні кластери в Італії створювались у таких галузях:

- ❖ 32% кластерів – у легкій промисловості (у виробництві одягу та взуття);
- ❖ 19% кластерів – у туристичній галузі;
- ❖ 13% – у меблевій галузі;
- ❖ 12% – у парфумерній галузі;
- ❖ 10% – у галузі з виробництва керамічної плитки

функціонування кластерів свідчить, що найбільше кластерних структур формується на регіональному рівні, наприклад в Австрії, Великобританії, Данії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Іспанії, Італії, США, Швеції. На мікрорівні – переважно в Польщі, Фінляндії та Швейцарії. На макрорівні кластери створюються в Австрії, Канаді, Китаї, Індії, Тайвані тощо. Світова практика показує, що кластеризація економіки посилює її конкурентоспроможність, прискорює інноваційну діяльність та стимулює технічний прогрес, кластери посилюють спеціалізацію і розподіл праці між компаніями, створюють нові робочі місця, забезпечують баланс ринкової ефективності і соціальної справедливості.

Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності окремих агропромислових підприємств і АПК загалом, може стати характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація економіки зумовлює і чинить вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та

прискорення інноваційної діяльності. У цьому полягає новий економічний феномен, який дає змогу протистояти натиску глобальної конкуренції й належно відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Таблиця 7

Найбільш відомі кластери світу [3]

Країна	Кількість кластерів і кластерних мереж	Сфера (галузі) функціонування
США	400	Кластери в галузях високих технологій, видобутку природних ресурсів, виробництва побутових товарів, а також в індустрії сервісу. При цьому передовим кластером вважається «Силіконова долина», на долю якої припадає близько 30 % від усіх венчурних капіталовкладень США.
Канада	50	Біотехнологічний кластер, інформаційно-телекомунікаційний кластер, кластер високих технологій, мультимедійний, виноробний, кластер харчової промисловості, нанотехнологічний, інноваційних систем управління міською інфраструктурою, кластер океанографічних технологій.
Китай	1300 кластерних утворень та 250 бізнес-інкубаторів	Розвиток інноваційних кластерів, під якими розуміють механізм стратегічного співробітництва підприємств, дослідницьких організацій, вищих навчальних закладів, венчурних фондів та інших структур, які б забезпечили синергетичний ефект взаємної підтримки виробництва нових інноваційних товарів. Наприклад, кластер «Чжанцзян», що виник на базі Парку високих технологій.
Індія	2000	Промислові та виробничі кластери, з яких 388 – промислових і 1657 - кластери, які об'єднують ремісничі фірми
Японія	600	Промислові та інвестиційні кластери в економічних районах Канто (Токіо), Кінкі (Осака), Токай (Нагся). У них сконцентровано 65 % ВВП країни, сюди залучається 50 % усіх інвестицій
Тайвань	18	Кластери в галузі мікроелектроніки та біотехнології
Фінляндія	46	Лісний, інформаційний, телекомунікаційний, машинобудівний та металургійний кластери
Великобританія	154	Сільське господарство, виробництво металів, харчових продуктів, біотехнологія, автомобільна промисловість, фінансові послуги, туристичні та інтернет-послуги, інформаційно-комунікаційні технології
Польща	48	Промислові кластери: кластер металу, біоенергетики, мультимедіа та інформаційних систем, енергетики, екології, інновацій, кластер науки життя, полотняних виробів, будівництва з дерева, хімічний кластер, енергетики та використання енергії на мезо- і нано- рівнях
Німеччина	94	Інноваційні кластери, що отримали назву «Силіконова Долина XXI сторіччя» - Мюнхен, Гамбург, Дрезден; промислові, зокрема автомобільні, кластери; біотехнологічні кластери на основі регіонального розміщення фірм
Італія	200	Кластери отримали назву «індустріальні округи». Кластери

		обробної промисловості (взуття, одяг, текстиль)
Австрія	76	Виробничі, технологічні, освітні, експортні, змішані кластери та кластери сфери послуг
Данія	29	Промислові та інноваційні кластери
Франція	224	Промислові та інноваційні кластери
Іспанія	67 наукових та технопарків	Технопарки в сільському господарстві, харчовому виробництві та біотехнології, виробництві автомобілів, енергетиці та охороні навколишнього середовища. Кластер оздоровчого туризму
Бразилія	400 наукових та технопарків	Інноваційні кластери, на території яких розгорнуті наукові центри та лабораторії відомих світових ТНК.

Глобальні кластери АПК

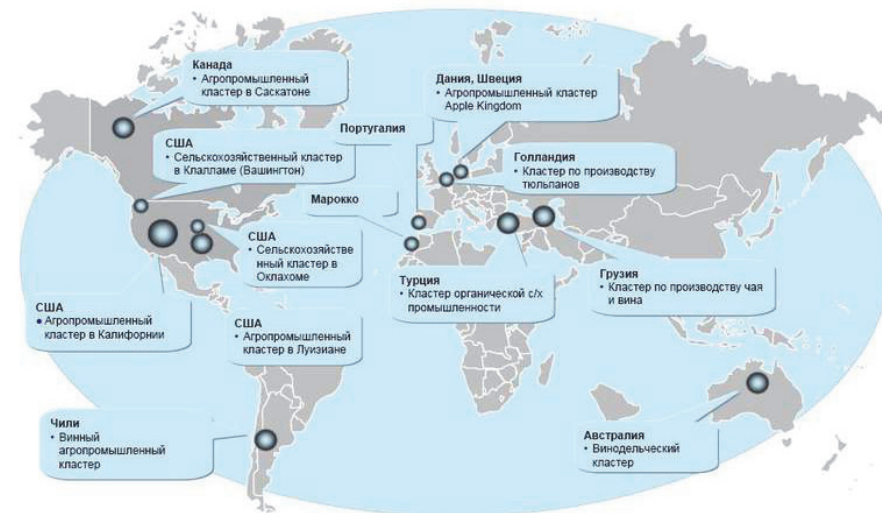

Рис. 17 Кластери АПК

На рівні регіонів за участю спеціалістів із кластерних питань та за підтримки центральних органів влади доцільними є такі заходи:

- аналіз провідних галузей регіонів щодо кластеризації, у тому числі сусідніх регіонів, підприємства яких можуть стати учасниками міжрегіональних кластерів;

- ідентифікація існуючих кластерних об'єднань, зустрічі з керівниками цих організацій, виявлення спільних проблем і потреб, обговорення і визначення напрямів поглиблення виробничої кооперації;

- розробка і впровадження організаційних та інформаційних технологій з метою прискорення інтеграційних процесів суб'єктів господарської діяльності в регіонах: «круглі столи», семінари, науково-практичні конференції, робочі наради, просвітницько-інформаційна діяльність та ін.;

– визначення відповідно до регіональних особливостей та потреб бізнесу ексклюзивних механізмів стимулювання розвитку кластерних структур;

– створення у регіонах об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу, які б стали основою для подальшого створення кластерів та поліпшення інноваційного середовища, у тому числі бізнес-інкубаторів при університетах;

– формування нової культури життєдіяльності в регіонах, в основу якої покладені консолідація і людський розвиток

Таблиця 7

Світовий досвід та можливості адаптації кластерів для регіонального агропродовольчого кластеру [6]

Країна	Мета кластеризації	Адаптація перспективних заходів кластеризації для регіонального агропродовольчого утворення
Велика Британія та Північна Ірландія	Зменшення відставання за продуктивністю та суттєвих диспропорцій у рівнях продуктивності між різними регіонами держави.	Формування підходу підвищення конкурентоспроможності як одного з пріоритетних в умовах ринкової економіки. Дослідження спеціалізації та створення карти кластерів та субкластерів регіону.
Швеція	Стимулювання інноваційної діяльності та розвиток усіх регіонів.	Використання адаптованих програм з розвитку інновацій – основи для структурних змін у регіоні, стимулювання до реалізації нових ініціатив в межах кластерів щодо забезпечення регіональної продовольчої безпеки, розвитку маркетингу та логістики у них.
Японія	Активізація ділової активності, підвищення конкурентоспроможності та промисловості, які безпосередньо працюють з малим та середнім бізнесом.	Створити спеціалізовані державні структури для залучення малого та середнього бізнесу, допомоги в адаптації при нових умовах кооперації, популяризації ідей кластеризації серед дрібних виробників як основи для формувань нових регіональних кластерів.
Австрія	Об'єднання зусиль в економіці для адаптації після набуття членства у ЄС	Створити програму зацікавленості учасників у кластеризації та підтриманні розвитку аграрного сектору, а у перспективі – проведення навчання для вирішення стратегічних завдань.
Норвегія	Реалізація програми інноваційного розвитку.	Створювати аграрні кластери на основі дослідницьких центрів та навчальних закладів, як основи інформаційного та інноваційного забезпечення.
Португалія	Підвищення конкурентоспроможності національної економіки.	Розробити український Національний план дій для забезпечення продовольчої безпеки на різних рівнях та економічної безпеки держави в цілому.

Отже, кластеризація – це запорука становлення розвинутого господарства та конкурентоспроможної національної економіки. Світова практика свідчить, що державна підтримка формування кластерів дає бажаний економічний ефект і швидко окупність державних витрат. Сьогодні в Україні

процес кластеризації проходить за рамками державного бюджету України, що значно його гальмує. І тому, при підтримці влади і належному фінансовому забезпеченні, формування і функціонування промислових та інноваційних кластерів в Україні набуде свого розвитку [3].

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Кооперативи, підприємство, підприємництво, виробництво, кластер, кластеризація, агрохолдинг, фермерське господарство, форми господарювання, споживчий кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Охарактеризуйте різновиди форм господарювання та їх особливості.
2. Особливості фермерських господарств: умови організації, перспективи розвитку.
3. Охарактеризувати кооперативи як особливу форму підприємництва.
4. Кластери як особлива форма організації аграрного виробництва.
5. Визначити позитивні та негативні наслідки функціонування агрохолдингів для економіки України.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.
 - a) Так;
 - b) Ні.
2. Кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності – це:
 - a) Виробничий кооператив
 - b) **Обслуговуючий кооператив**
3. Споживчий кооператив. Основні принципи кооперації:
 - a) добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації;
 - b) соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва;
 - c) безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності;
 - d) **усі відповіді правильні.**
4. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів

членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

- a) Так;
- b) Ні.

5. Залежно від виду діяльності сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на:

- a) Переробні.
- b) Заготівельно-збутові.
- c) Постачальницькі.

d) Усі відповіді правильні.

6. Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють, зокрема, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги.

- a) Так.
- b) Ні.

7. До переробних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, що виробляється членами таких кооперативів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо).

- a) Так.
- b) Ні.

8. Першим кооперативним утворенням в Україні було харківське Споживче товариство, започатковане у 1864 році.

- a) Так.
- b) Ні.

9. Стримуючі фактори розвитку малого підприємництва на селі:

- a) Відсутність належної підтримки або обмежений доступ до державної підтримки, незацікавленість у створенні та розвитку кооперативного руху;
- b) Порушення прав в частині земельного законодавства;
- c) Недостатній рівень знань та поінформованості;

d) Усі відповіді правильні

10. Можливості кооперативних структур щодо покращення конкурентоспроможності малих та середніх виробників:

- a) Спільна власність на обладнання, техніку та устаткування.
- b) Полегшення доступу до фінансово-кредитних ресурсів.
- c) Отримання консультаційних послуг та інформації щодо ситуації на ринку.

d) Усі відповіді правильні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області / І.В. Гончарук // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 8. – С. 56-67.
2. Грінченко О.В. Кластер як нова форма організації та розвитку виробничих систем / О.В.Грінченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип.14. – Частина 1. – С. 13–15.
3. Захаріна О. В. Кластеризація в контексті інтелектуалізації економіки / О. В. Захаріна // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 трав. 2016 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2016. – С. 202–208.
4. Ковальська Л. Л. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / Л. Л. Ковальська, К. І. Оксенюк, О. М. Салівончик // Економічні науки. - 2014. - Вип. 11. - С. 107-112
5. Кооперативи як новий рівень розвитку <http://www.agrotimes.net/opinions/opinion/kooperativi-yak-novij-riven-rozvitku>
6. Люльчак З.С. Кластеризація – спосіб підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств агропромислового комплексу та галузі, загалом / З.С. Люльчак, Х.М. Вишньовська // Вісник Національного Університету "Львівська Політехніка"; № 720. Менеджмент та підприємництво в Україні: Етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 188–496
7. Молочні кооперативи: реалії та перспективи. <https://msb.aval.ua/news/?id=24912>
8. Ніколаєнко С. М. Світовий та вітчизняний досвід формування кластерних структур / С. М. Ніколаєнко // Агросвіт : наук.-практ. журн. – 2014. – № 24. – С. 46–50.
9. Нікуліна В.Б. Сучасні проблеми розвитку регіональних агропромислових кластерних формувань [Електронний ресурс] / В.Б. Нікуліна. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_30/statti/2_4.htm
10. Обґрунтування ефективності кооперації сільськогосподарських підприємств для експорту зерна ячменю <http://journals.uran.ua/sciencrise/article/viewFile/107697/103036>
11. Панкова М.О Дефініції кластера в сучасній економічній літературі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2011_4/063168.pdf
12. Пилявець В.М. Особливості впровадження кластерного підходу в діяльність підприємств олієжирового комплексу / В. М. Пилявець // Економіка та держава. - 2013. - № 8.
13. Портер М. Конкуренція : пер. с англ. – М.: ИД «Вильямс», 2000. – 495 с.

14. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів" від 22.05.1996 р. №5492

15. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки»

16. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін <http://minagro.gov.ua/node/23256> - Прес-служба Мінагрополітики

17. Розвиток кооперації як спосіб посилити позиції невеликих агрогосподарств <http://www.bakertilly.ua/news/id1143>

18. Чи врятує село кооператив? <http://a7d.com.ua/agropoltika/9434-chi-vryatuye-selo-kooperativ.html>

19. Ягодина Н. В. Формирование межотраслевых кластеров в легкой промышленности. – Автореф. дис. канд. экон. наук. – Омск, 2010. – 22 с.

20. <http://svitppt.com.ua/politika/organizaciynoekonomichni-instrumenti-derzhavnoi-agrarnoi-politiki-v-ukraini.html>

21. http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2017/ks_opfg/ks_opfg_0317.htm

ГЛОСАРІЙ (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК)

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Сільськогосподарський кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та

реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Особисте селянське господарство -це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Асоціації - договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-кого з її учасників;

Корпорації - договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

Консорціуми - тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

Концерни - статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців;

Холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович,

академік НААН України, д. е. н., професор, народний депутат України IV-VII скликань, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Голова Селянської спілки, президент Всеукраїнського науково-навчального консорціуму, завідувач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ.

Науково-педагогічна та видавнича діяльність академіка спрямована на розробку теоретичних засад формування продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки держави, формування концепції ведення ефективної аграрної політики, сталого розвитку сільського господарства, земельних та екологічних відносин, землеустрою в Україні і удосконалення управління земельними та іншими природними ресурсами.

Наукові праці: автор понад 350 наукових і науково-методичних праць: монографій - 22, навчальних підручників - 8, навчальних посібників з грифом МОН - 20, наукових публікацій входять до міжнародних наукометричних баз даних Scopus і Web of Science - 20, патентів на винаходи та корисні моделі – 61.

Гончарук Інна Вікторівна

Проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності Вінницького національного аграрного університету, к.е.н., доцент.

2016 р., 2017 р. – нагороджена грамотами Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин

2017 р. – нагороджена Грамотою Верховної Ради України

2018 р. – нагороджена Подякою Міністерства освіти і науки України

2018 р. – нагороджена Премією Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок за роботу «Науково-технічне забезпечення енергетичної автономії АПК на основі ефективного використання поновлюваних джерел енергії»

2018 р. – диплом за зайняте 1 місце у Всеукраїнському фестивалі інновацій

2013-2019 рр. – закордонні стажування та участь у міжнародних конференціях університетів Чорногорії, Угорщини, Сербії, Польщі, Грузії, Франції, Латвії, Болгарії, Німеччині, Швеції, Словаччині. Вивчала структуру освітнього процесу, інноваційні методи і технології викладання та проведення науково-дослідних робіт.

Автор 2 монографій, 7 патентів на корисну модель, понад 60 наукових публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях, 5 з яких входять до міжнародних наукометричних баз даних Scopus і Web of Science.

Ємчик Тетяна Вікторівна

Вчений секретар, завідувач відділу аспірантури і докторантури Вінницького національного аграрного університету, к.е.н., доцент.

2016 р. – нагороджена грамотою Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України.

2017 р. – нагороджена почесною грамотою Вінницької обласної державної адміністрації та обласної ради.

2018 р. – нагороджена подякою Міністерства освіти і науки України.

2019 р. – нагороджена Премією Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок за роботу «Науково-технічне забезпечення енергетичної автономії АПК на основі ефективного використання поновлюваних джерел енергії»

2013-2019 рр. – закордонні стажування та участі у міжнародних конференціях університетів Угорщини, Польщі, Грузії та Франції. Вивчала інструменти підтримки мобільності науковців у фінансовій перспективі ЄС на 2014-2020 роки, організацію навчального процесу та інноваційні технології викладання.

Науковий напрямок: інноваційне забезпечення енергетичної автономії АПК на основі ефективного використання поновлюваних джерел енергії.

Основні наукові публікації: автор 30 статей у наукових фахових виданнях в тому числі 4 - у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus і Web of Science), є співавтором 1 патенту на корисну модель.

Лутковська Світлана Михайлівна

Проректор з науково-педагогічної роботи, євроінтеграції та міжнародної діяльності Вінницького національного аграрного університету.

К.п.н, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії.

Викладає дисципліну «аграрна політика та земельні відносини в Україні».

До напрямку роботи належать питання євроінтеграції університету та його міжнародного визнання: розвиток співробітництва з міжнародними організаціями та навчальними закладами, вдосконалення освітнього процесу та підвищення якості підготовки на основі творчого використання міжнародного досвіду, становлення та розвиток взаємовигідних партнерських зв'язків з провідними освітніми та науковими закладами, посольствами, консульствами та іншими дипломатичними установами, підготовка двосторонніх програм співробітництва в галузі науки і освіти.

Автор понад 30 наукових та науково-педагогічних праць у вітчизняних та зарубіжних виданнях, 1 навчального посібника.

ДЛЯ РОЗДУМІВ

